

Milorad Stojić
GVOZDENO DOBA
U BASENU
VELIKE MORAVE

Milorad Stojić
GVOZDENO DOBA U BASENU
VELIKE MORAVE

Izdaje
Filozofski fakultet
Centar za arheološka istraživanja
Beograd, Cika Ljubina 18—20

Zavičajni muzej
Svetozarevo, Maršala Tita 82

Za izdavača
dr Nenad Havelka
Miodrag Aleksić

Urednik
dr Aleksandrina Cermanović-Kuzmanović

Recenzenti
dr Nikola Tasić
dr Borislav Jovanović

Prevod
dr Milutin Garašanin

Fotografije
Borivoje Sudar

Lektor
Leposava Žunić

Tehnička dokumentacija
Mirjana Veselinović
Mirjana Stojić
Svetlana Lazić

Geodetska dokumentacija
Gradimir Sabljčić

Crteži
Marin Brmbolić

Tehnički urednik
Dragoljub Bojović

I izdanje
Tiraž 1000 primeraka

Stampa
GRO »Kultura«, OOUR »Radiša Timotić«,
Beograd, Đure Jakšića broj 9.

(YU)ISBN 86-80021-03-2

GVOZDENO DOBA U BASENU VELIKE MORAVE

MILITÄRISCHES MUSEUM

ABTEILUNG FÜR ANTIK

IM BERGHAUS

DEUTSCHER VERLAG

1986

VERLAGSNUMMER

Отделению Кавказскому ССР
8.10.1986. С. 102-103

1986
10
17539

UNIVERSITÄT IN BEOGRAD — PHILOSOPHISCHE FAKULTÄT
LANDESMUSEUM SVETOZAREVO

Zentrum für archäologische Forschungen
der Philosophischen Fakultät in Beograd

Band 8

MILORAD STOJIĆ

DIE EISENZEIT
IM BECKEN
DER VELIKA MORAVA

Redaktor
DRAGOSLAV SREJOVIĆ

BEOGRAD—SVETOZAREVO, 1986.

UNIVERZITET U BEOGRADU — FILOZOFSKI FAKULTET
ZAVIČAJNI MUZEJ — SVETOZAREVO

Centar za arheološka istraživanja
Filozofskog fakulteta u Beogradu

Knjiga 8

MILORAD STOJIĆ

GVOZDENO DOBA U BASENU VELIKE MORAVE

Redaktor
DRAGOSLAV SREJOVIĆ

BEOGRAD—SVETOZAREVO, 1986.

Ova knjiga proistekla je iz doktorske disertacije koja je odbranjena na Filozofskom fakultetu u Beogradu 1985. godine pred komisijom u sastavu: prof. dr Dragoslav Srećković, prof. dr Milutin Garašanin i vanredni profesor dr Živko Mikić.

Zahvaljujem se svojim kolegama S. Vetiću, E. Tomić, M. Pindiću, R. Katunaru, S. Drči, D. Krstiću, M. Vukmanović, A. Bankoffu, M. Bogdanoviću, M. Brmboliću i P. Vučkoviću, koji su mi ustupili arheološku građu na uvid i publikovanje.

Stampanje ove knjige omogućeno je zahvaljujući finansijskoj pomoći Republičke zajednice nauke SR Srbije, Republičkog zavoda za međunarodnu naučnu, prosvetnu, kulturnu i tehničku saradnju SR Srbije, SIZ-a kulture Svetozareva, SO Cuprija, SO Paraćin i SO Svetozarevo.

SADRŽAJ

I. UVOD	7
II. NALAZISTA	11
1. Naselja	11
2. Nekropole	24
3. Grupni nalazi metalnih predmeta	25
4. Pojedinačni slučajni nalazi metalnih predmeta	25
5. Pojedinačni slučajni nalazi keramike	26
III. BASEN VELIKE MORAVE U PERIODU PRELAZA BRON- ZANOG U GVOZDENO DOBA	27
A. Naselja	27
B. Sahranjivanje	31
C. Pokretni arheološki materijal	31
a) Keramika	31
— Keramika horizonta 1 iz prelaznog perioda	33
— Keramika horizonta 2 iz prelaznog perioda	42
— Keramika horizonta 3 iz prelaznog perioda	48
— Keramika horizonta 4 iz prelaznog perioda	52
b) Metalni predmeti	55
c) Koštani predmeti	59
d) Kameni predmeti	60
IV. BASEN VELIKE MORAVE U PERIODU STARIJEG GVOZ- DENOG DOBA	61
A. Naselja	61
B. Grobovi	65
C. Pokretni arheološki materijal	65
a) Keramika	65
— Keramika horizonta 1 iz starijeg gvozenog doba	67
— Keramika horizonta 2 iz starijeg gvozenog doba	74
— Keramika tipa Prevešt	77
— Keramika horizonta 3 iz starijeg gvozenog doba	80
— Keramika horizonta 4 iz starijeg gvozenog doba	81
b) Metalni predmeti	84
c) Koštani predmeti	88
d) Kameni predmeti	88
V. ZAVRSNA RAZMATRANJA	89
A. Periodizacija i hronologija	89
B. Kulturna prožimanja	96
C. Istorijska interpretacija	100
BIBLIOGRAFIJA	105
DIE EISENZEIT IM BECKEN DER VELIKA MORAVA	109
TABLE	123

I. UVOD

U vreme dok je radio na studiji *Praistorija SR Srbije*, M. Garašanin je raspolagao malim brojem publikovanih nalaza iz gvozdenog doba u basenu Velike Morave¹. Celokupnu literaturu činilo je nekoliko članaka M. Valtrovića, D. Garašanin i M. Garašanina, u kojima su objavljeni, inače vrlo značajni, slučajni nalazi². U međuvremenu, broj bibliografskih jedinica povećan je priložima S. Vetnića, M. Bogdanovića, Z. Andrejića, M. Brmbolića i autora ovog rada³. Skorašnji su i radovi R. Vasića o hronologiji starijeg gvozdenog doba Srbije i M. Jevtića o keramici iz istog perioda, koji su, delimično, zasnovani na nalazima iz basena Velike Morave⁴.

Mađa je registrovano 206 lokaliteta, stepen istraženosti kulture ovog razdoblja u pojedinim delovima basena je različit. Najbolje je istražena Paraćinsko-svetozarevska kotlina u kojoj je izvršeno sistematsko rekognosciranje: evidentirano je 125 lokaliteta, sondirano 21, sistematski su iskopana dva, a na jednom su obavljena zaštitna iskopavanja⁵. Rekognosciranje sa sondiranjem lokaliteta iz gvozdenog doba obavljeno je, takođe, u Levču i u slivu Jasenice⁶. Iz ostalih delova basena raspolaze se, uglavnom, slučajnim nalazima.

Sadašnji nivo istraženosti kulture gvozdenog doba u basenu Velike Morave dopu-

šta da se u ovom radu detaljnije obrade sledeći elementi kulture: topografija, raspored i veličina naselja, karakteristike pokretnog arheološkog materijala i kulturni kontakti sa susjednim kulturnim grupama.

Ostali aspekti kulture, kao što su: ekonomika, izgled stana, sahranjivanje, religija, društveni odnosi, apsolutna i relativna hronologija, etnički i slični problemi, zbog nedovoljnog poznavanja, biće samo dotaknuti.

Veliki problem predstavlja i nedostatak višeslojnih lokaliteta sa vertikalnom stratigrafijom. Naime, na samo četiri od ukupno 33 sondirana ili iskopana lokaliteta ustanovljena je delimično očuvana vertikalna stratigrafija, koja pruža sliku relativnohronoloških odnosa samo određenih faza gvozdenog doba. Zbog toga su za relativnu hronologiju gvozdenog doba u basenu Velike Morave dragoceni lokaliteti sa moćnom vertikalnom stratigrafijom gvozdenog doba u susjednim i kulturno bliskim područjima: Gradina na Bosutu, u Sremu, i Lepena u Đerdapu⁷.

Stručnjaci koji su radili na problematici gvozdenog doba Srbije zastupaju različite stavove o kulturnom i hronološkom opredeljenju početka gvozdenog doba, dok o njegovom kraju, koji je obeležen naseljavanjem Kelta, postoji opšta sagasnost. D. i M. Garašanin, autori četvoročlane periodizacije gvozdenog doba, opredeljuju početak tog kulturnog razdoblja u XIII vek pre n.e.⁸. Isti autori, međutim, najstariju fazu gvozdenog doba — gvozdeno doba I — karakterišu i kao prelazni period iz bronzanog u gvozdeno doba, ističući tako genetske veze te dve praiistorijske epohe⁹. N. Tasić i R. Vasić ne negiraju genetske veze gvozdenog doba sa bronzanim dobom, ali Tasić početak gvozdenog doba povezuje sa takozvanim tra-

¹ M. Garašanin, 1973, 401—539.

² Valtrović, 1890—1, 69—93. D. Garašanin, 1960, 86—92; ista 1970, 115—128. M. Garašanin, 1949, 126—136.

³ Vetnić, 1967, 42. Bogdanović, 1971, 145—156. Andrejić, 1979, 164—171. T. LXXXVIII—CXIII; isti 1981, 190—193. Brmbolić, 1981, 187—189. T. CI—CIII. Crojnh, 1979, 97—107; isti 1979a, 141—151, Tafel I—III; isti 1980; isti 1981; isti 1985.

⁴ R. Vasić, 1977; isti 1978; isti 1981. Jevtić, 1983.

⁵ Vetnić, 1967, 42; isti 1973, 35—36. Crojnh, 1979; isti 1980; isti 1981; isti 1985. Brmbolić, 1981.

⁶ Bankoff-Winter, 1982.

⁷ Tasić, 1971. Medović, 1978. Jevtić, 1981.

⁸ M. Garašanin, 1973, 404.

⁹ Ibid.

kokimerskim udarom, a Vasić — sa masovnijom upotrebom gvožđa u VIII veku pre n. e.¹⁰ Na osnovu stratigrafije Gradine u Vašicama na Bosutu, P. Medović smatra da bi početak gvozdenog doba u jugoslovenskom Podunavlju trebalo datovati u prelaz iz X u IX vek pre n. e.¹¹

Pojedine faze gvozdenog doba u basenu Velike Morave različito su dokumentovane arheološkom građom. Na primer, za starije periode i faze gvozdenog doba raspolaže se raznovrsnom građom, dok se o pojedinim fazama mlađih perioda može govoriti, pre svega, na osnovu ograničenog broja slučajnih nalaza.

Geografske odlike

Basen Velike Morave je središnja oblast na severnom delu Balkanskog poluostrva, a ujedno je i jedno od graničnih područja Balkanskog poluostrva i Panonske nizije¹². Konfiguracija terena pokazuje da se ovo područje geološko-morfološki razvijalo u sklopu Panonskog basena. Basen sa istoka oivičavaju Kučaj, Beljanica, i Homolje, planine Karpatsko-balkanskog sistema; sa zapada Rodopsko-šumadijske planine, a sa juga Mojsinjska i Poslonjska planina, koje takođe pripadaju Rodopskom sistemu. Severnu granicu čini Dunav. Velikomoravski basen se sastoji iz manjih predeonih celina (manji baseni) koje su povezane sa dolinom Velike Morave.

U reljefu basena razlikuju se tri celine:

- 1) ravničarski ili dolinski deo oko Velike Morave i njenih pritoka;
- 2) talasast teren s leve i desne strane Velike Morave;
- 3) planine na istoku, zapadu i jugu, koje opasuju basen.

Dolina Velike Morave, koja se prostire od stava Južne i Zapadne Morave do ušća u Dunav, podeljena je Bagrdanskom klisurama na Paraćinsko-svetozarevsku kotlinu i Donjomoravsku dolinu. Okvir doline Velike Morave i njenih pritoka čine stepenasto raspoređene rečne terase, koje su predstavljale najpogodnija mesta za nastanjivanje i privređivanje.

Talasast teren s leve i desne strane Velike Morave čini prelaz od ravničarskog dela basena ka planinama, koje ga oivičavaju na zapadu i istoku. Nadmorska visina tog terena iznosi između 200 i 350 m. Na njemu

¹⁰ Tasić 1970, 69. R. Vasić, 1977, 9.

¹¹ Medović, 1978, 40.

¹² Za geografske odlike basena Velike Morave korišćena je sledeća literatura: Милојенић, 1951; Пауноковић, 1953; Група аутора, 1965; Група аутора, 1969.

su usečene mnoge terase, na kojima su povoljni uslovi za naseljavanje i privređivanje.

Planine u zapadnom delu basena ne prelaze 1000 m nadmorske visine, a između njih se nalaze rasedi. Planine na istočnoj granici basena više su od 1000 m i čine jedinstven lanac, s malim brojem raseda u pravcu zapad—istok.

Najrasprostranjenije vrste zemljišta u basenu su gajnjača, smonica i aluvijalna zemljišta, a znatno manje su zastupljene: černozem, livadsko zemljišta, barska zemljišta, deluvijalna zemljišta i peskuše. U prošlosti su za nastanjivanje najviše korišćena zemljišta sa lesnom ili glinovitom podlogom, po obodu aluvijalnih ravni.

Mada u basenu postoji više mesta s ležištima ruda metala, ne postoje pouzdani podaci o njihovoj eventualnoj eksploataciji u praistoriji.

Osim što daje glavno hidrografske obeležje basena, sliv Velike Morave je i najdinamičniji faktor u oblikovanju njegovog reljefa. Naime, zbog male razlike u nadmorskoj visini između stava (133,84 m) Zapadne i Južne Morave i ušća (71,16 m), rastresite podloge kroz koju teče, prezasićenosti muljem i velikih oscilacija u vodostaju, Velika Morava je, sve do regulacije, bila izrazito plavna reka. Poplave su bile redovna pojava u vreme prolećnog vodenog maksimuma, kada je ova reka, zbog velike količine voda, napuštala meandre, plaveći dolinu i niže terase. U aluvijalnoj ravni Velike Morave ostajali bi napušteni meandri ispunjeni vodom, a ona bi se povlačila u svoje novo korito. Za ovo područje siromašno padavinama (oko 500 mm godišnje) poplave Velike Morave i njenih pritoka su znatno nadoknađivale nedostatak atmosfere vode, što je imalo ogroman značaj za zemljoradničke kulture, a uz to — mulj je obnavljao plodnost zemlje. Zbog toga se po obodu aluvijalne ravni Velike Morave i njenih pritoka nalazi tako veliki broj lokaliteta.

Velika Morava ima razvijen sliv, koji ispunjava čitav basen. S leve strane u nju se ulivaju: Kalenička reka, Lugomir, Belica, Osanica, Rača i Jasenica, koje izviru na obroncima Rodopsko-šumadijskih planina, a sa desne strane: Jovanovačka reka, Crnica, Ravanica i Resava, čiji se izvori nalaze na padinama Kučaja, Beljanice i Homolja. I pritoke Velike Morave meandriraju i menjaju svoja korita naročito u donjem toku. Kao i Velika Morava, i njene pritoke su uništile ili oštetile mnoge arheološke lokalitete.

U basenu Velike Morave česti su izvori, što je značajna prednost za podizanje naselja. Među njima ima i slanih izvora („slatnina“).

Najveći deo basena ima umerenokontinentalnu klimu, s nešto oštrijim odlikama u

brdsko-planinskim predelima. U južnom delu, u Paraćinsko-svetozarevskoj kotlini, oseća se uticaj izmenjene mediteranske klime, koji dovde dopire dolinama Južne Morave i Rasine.

Najviše atmosferskog taloga ima u planinskom području, a najmanje u dolini Velike Morave.

Severac i košava su najjači vetrovi, pa su za nastajanje oduvek birana mesta koja nisu direktno izložena njihovim udarima. Posebno je neprijatan severac, kome je izložena čitava dolina Velike Morave.

Na osnovu pedoloških osobina ovog tla, klime, hidrografije, broja biljnih vrsta i drugih faktora, kao i nekih pisanih svedočanstava, može se pretpostaviti da je basen Velike Morave i tokom gvozdenog doba bio mahom pokriven šumom, izuzev manjih površina po obodu rečnih dolina. Upravo ti delovi basena najčešće su bili naseljavani.

Zahvaljujući blagom reljefu i mnogim rasjedima između planina, saobraćajni uslovi u basenu su povoljni. Glavna prirodna komunikacija je Velika Morava sa svojim slivom; Velika Morava pruža odlične uslove za kretanje u pravcu sever — jug, a njene pritoke — u smeru zapad — istok, odnosno istok — zapad. S obzirom na geografske osobine doline Velike Morave, može se pretpostaviti da su se i praistorijske kulturne grupe u svom kretanju ovom dolinom držale njegov oboda, obilazeći velika suženja kao što su Bagrdanska i Stalačka klišura.

Saobraćajna povezanost basena Velike Morave sa susjednim područjem takođe je dobra. Prema severu je izvanredna jer je ovaj basen, u stvari, ivična oblast Panonske nizije. Nedaleko od severne granice basena, u Dunav se ulivaju: Sava, Tisa i Tamiš, reke koje predstavljaju glavne prirodne komunikacije u Karpatskoj kotlini. Dunav, koji čini severnu granicu basena Velike Morave, najvažnija je prirodna komunikacija srednje i jugoistočne Evrope. Komunikacione mogućnosti sa centralnim i južnim oblastima Balkanskog poluostrva su povoljne, s obzirom na to da je dolina Velike Morave severni završetak Vardarsko-moravske udoline. Veza sa jugoistokom mogla se ostvariti pravcem Južna Morava — Nišava — Marica. Prema zapadu najpogodnije su za kretanje doline Zapadne Morave i Jasenice. Pravac Zapadna Morava — prevoj Sargan — reka Rzav — Višegrad potencijalna je komunikacija između Pomoravlja i Glinca. Veza između Velike Morave i Kolubare mogla se uspostaviti dolinama Jasenice i Peštana. Prema jugozapadnoj Srbiji, Kosovu i Jadranu vodi komunikacija: Lepenica — Gruža — Ibar — Raška — reke jadranskog sliva. Pomoravlje i Kosovo najkraće su povezani pravcem: Lu-

gomir — predsedina između Tikve i Juhora — Rasina — Toplica — Lab. Iz basena Velike Morave prema istoku postoji samo jedna dobra komunikacija: Crnica — Grza — prevoj Stolice — Crna reka — Timok — Dunav.

Kulturne tradicije

Zbog svog geografskog položaja, veličine i otvorenosti, basen Velike Morave je tokom praistorije činio deo teritorije kulturnih grupa koje su zahvatale mnogo šira područja. U neolitu je bio geografsko središte starčevačke, a kasnije i vinčanske kulturne grupe.¹³ Tokom starijih faza eneolita izložen je širenju kulturnih grupa tipa Krivodol — Salkuca — Buban (lokaliteti: Belica, Deonica, Vinorača, Ločica, Vukmanovac i drugi), a kasnije uticaju badenske grupe (Ostrikovac, Kolare, Vinorača, Smederevska Palanka i drugi).¹⁴ Sledeću fazu eneolita karakteriše razvoj kostolačke kulturne grupe na severu i jedne specifične varijante iste kulturne grupe, čiji su lokaliteti brojni u južnom delu basena i oko stava Južne i Zapadne Morave (Jelenac, Makrešane, Ostrikovac, Svetozarevo, Duboka, Kolare i drugi).¹⁵ Kraj eneolita i rano bronzano doba obeležavaju prodori stranih kulturnih grupa, i to: vučedolske, vinkovačke i jedne još nedovoljno istražene kulturne grupe koja je srodna istovremenim kulturama u srednjoj i jugoistočnoj Evropi, a u čijoj je materijalnoj kulturi najkarakterističnija forma pehar sa dve trakaste drške.¹⁶ Nosioci te, po svemu sudeći, dugotrajne kulturne grupe, zaposeli su krajeve istočno od Velike Morave, Paraćinsko-svetozarevsku i Levačku kotlinu (Poljna, Sekurić, Raševića, Paraćin, Majur, Bresje, Požarevac i drugi lokaliteti).¹⁷ Lokaliteti vučedolske grupe, pak, registrovani su u zapadnoj polovini basena i čine najmlađu fazu ove kulturne grupe.¹⁸ Nalazišta vinkovačke kulturne grupe evidentirana su takođe isključivo u zapadnoj polovini basena (Gornje Komarice, Lukar, Ostrikovac).¹⁹ Relativnohronološki odnos te tri kulturne grupe nije u vertikalnoj stratigrafiji dokumentovan na bilo kom lokalite-

¹³ O rasprostranjenosti starčevačke i vinčanske kulturne grupe: M. Garašanin, 1973, 18—23.

¹⁴ Arheološka grada nalazi se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

¹⁵ Crojčić, 1980, 8—10.

¹⁶ Ibid., 10—11.

¹⁷ Arheološka grada nalazi se u Narodnom muzeju u Požarevcu, Zavičajnom muzeju u Svetozarevu i Muzejskoj zbirci u Paraćinu, nepublikovano.

¹⁸ O rasprostranjenosti vučedolske kulturne u Srbiji: Tasić, 1967, 54; M. Garašanin, 1973, 235—237.

¹⁹ Stalio-Jurišić, 1960, 157—162.

tu u basenu Velike Morave. Odnos vinkovačke kulturne grupe jasno je utvrđen na višeslojnim lokalitetima u srednjem Podunavlju, gde je dokazan vremenski prioritet vučedolske kulturne grupe²⁰. Odnos te dve kulturne grupe prema kulturnoj grupi koju reprezentuju dvouhi pehari nije stratigrafski potvrđen. Zanimljivo je, međutim, da je u jednoj jami u Majuru, u kojoj je nađeno više primeraka karakterističnih pehara sa dve drške, nađeno i nekoliko primeraka ranovatsinske keramike²¹. Istovetan je slučaj u dvema jamama na lokalitetu u Ostrikovcu, u kojima je, uz obilje vinkovačke keramike, nađeno i nekoliko sudova i fragmenata rane vatsinske kulturne grupe²². Pojavom ranovatsinske keramike u pomenutim jamama jasno se utvrđuje relativnohronološki odnos vinkovačke kulturne grupe prema kulturnoj grupi dvouhkih pehara i, naravno, prema vatsinskoj kulturnoj grupi. Mora se, međutim, imati na umu da pomenuti primerci pehara, po svojim tipološkim odlikama, pripadaju odmakloj, ako ne i najmlađoj fazi kulture dvouhkih pehara u basenu Velike Morave.

Kulturni razvoj tokom razvijenog bronzanog doba u basenu Velike Morave potvrđuje da su zbivanja na kraju ranog bronzanog doba imala veliki uticaj na dalji kulturni razvoj ovog područja, a u krajnjoj liniji i na formiranje i razvoj kulturnih grupa gvozdenog doba. Naime, zapadno od Velike Morave, gde su, osim lokaliteta kulturne grupe

dvouhkih pehara, konstatovani i lokaliteti vinkovačke grupe, razvila se vatsinska kulturna grupa (Majur, Svetozarevo, Izbenica, Donje Stiplje, Smederevska Palanka), istočno od Velike Morave, pak, na prostoru gde su evidentirani samo lokaliteti kulture tipa Bujan-Hum III, kasnije se razvila paraćinska kulturna grupa (Paraćin, Cuprija, Rajkinac, Dvorište, Donje Stiplje i drugi)²³. Takvo kulturno razgraničenje, u kome je Velika Morava predstavljala granicu, trajaje do pred kraj bronzanog doba, kada dolazi do intenzivnih kontakata i mešanja²⁴.

Tokom mlađih faza vatsinska kulturna grupa u basenu Velike Morave dobija specifična obeležja. Tako, na primer, keramika sve češće biva ukrašena blagim vertikalnim kanelurama, što potvrđuju nalazi iz Dragocveta, Ribnika i Svilajнца²⁵.

Sličan proces odvijao se i u okviru paraćinske kulturne grupe, čiji su lokaliteti registrovani uglavnom na desnoj obali Velike Morave. Istraživanja nekropola paraćinske kulturne grupe u Paraćinu, Dvorištu i Rajkincu pokazala su da je i u mlađim fazama paraćinske kulturne grupe počela primena kanelura u ornamentisanju posuda²⁶.

Ti novi dekorativni elementi na keramici kulturnih grupa u basenu Velike Morave istovremeno označavaju početak procesa čiji će dalji razvoj dovesti do kulturnog uobličavanja najstarije faze gvozdenog doba na ovom prostoru.

²⁰ Arheološka grada nalazi se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

²⁴ Ovakvu situaciju potvrđuju nalazi vatsinske kulturne grupe na desnoj obali Velike Morave u Svilajncu i Tručevcu: Д. Гарашанин, 1954, 11, т. IV; М. Гарашанин, 1973, 380—381; i nalazi paraćinske kulturne grupe na levoj obali Velike Morave u Svetozarevu (Sarina meda), Bukovču (Bukovačka česma) i drugi.

²⁵ Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

²⁶ Д. Гарашанин, 1970, 115—125, слике 11—12, 14, Трбуховић, 1961, 183, слика 7.

²⁰ Tasić, 1983, 50.

²¹ Arheološki materijal nalazi se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

²² Arheološka grada nalazi se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu i kod saradnika ovog muzeja, nepublikovano.

II. NALAZIŠTA

U basenu Velike Morave evidentirano je 206 nalazišta iz prelaznog perioda bronzanog u gvozdeno doba i iz starijeg gvozdenog doba. Pored 167 naselja, registrovano je: devet nekropola, sedam lokacija sa kojih potiču ostave metalnih predmeta, 19 mesta na kojima su nađeni pojedinačni metalni predmeti i četiri lokaliteta u kojima su pronađeni pojedinačni predmeti od keramike (karta 1).

1. NASELJA

1. Azanja, lokalitet Aluge

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda nalazi se na središnjem delu terase, koja dominira prostranom kotlinom. Pokretne nalaze čine zidni lep, lomljeni kamen i fragmenti keramike. Nalazi se čuvaju u Narodnom muzeju u Smederevskoj Palanci (T. 20/3; T. IX/10).

2. Azanja, lokalitet Vrelo

Višeslojno naselje Vrelo u Azanji nalazi se na terasi pokraj potoka Ilič i zahvata površinu od približno 7 ha. Sondiranjem je konstatovano višeslojno naselje prelaznog perioda, sa poremećenom stratigrafijom.²⁷ Arheološke nalaze čine kućni lep, lomljeni kamen životinjske kosti i fragmenti keramike. Arheološka grada se čuva u Narodnom muzeju u Smederevskoj Palanci (T. IV/3, 6, 8; T. VII/2).

3. Bagrdan, lokalitet Krušar

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda, površine oko 0,6 ha, Krušar u Bagrdanu, nalazi se na terasi u maloj kotlini reke Osaonice. Površinske nalaze čine kućni lep i keramika. Arheološka grada se čuva u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 19/4).

4. Bagrdan, lokalitet Kućište

Jednoslojno gradinsko naselje starijeg gvozdenog doba Kućište u Bagrdanu nalazi se na visokoj terasi iznad najužeg gela Bagrdanske klisure. Kulturni sloj je tanak. Pokretne nalaze čine kućni lep i keramika. Arheološka grada se čuva u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

5. Bagrdan, lokalitet Reka

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Reka—Gradina, koje zahvata površinu od približno 1 ha, nalazi se na jednoj terasi uz reku Osaonicu. Pokretne nalaze sačinjavaju: kućni lep, lomljeni kamen, fragmenti keramike, životinjske kosti i predmeti od kamena. Sudeći po površinskim nalazima na naselju, stratigrafija je poremećena. Arheološka grada se čuva u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 29/10).

6. Bagrdan, lokalitet Ceramidište

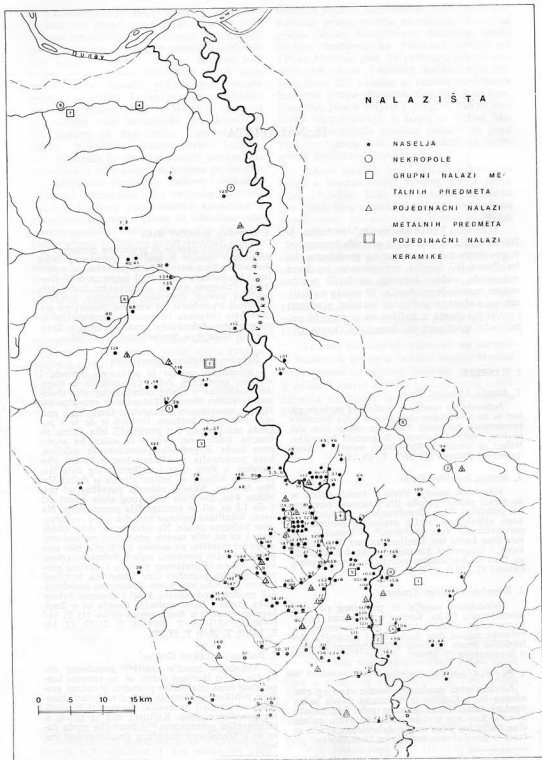
Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i starijeg gvozdenog doba Ceramidište u Bagrdanu nalazi se u blizini nekadašnjeg ušća Osaonice u Veliku Moravu. Lokacija je prirodno zaštićena napuštenim meandrima Osaonice i njenim sadašnjim koritom. Izvesno je da je u pogledu zaštićenosti i u prastoriji bila slična situacija. Inače, ovo naselje se nalazi na severnom kraju Bagrdansko-svetozarevske udoline, koja predstavlja zaobilaznu komunikaciju oko najužeg, a zbog toga i najkritičnijeg dela Bagrdanske klisure — jedine klisure u dolini Velike Morave. Naselje zahvata površinu od približno 4 ha. Debljina kulturnog sloja iznosi od 1 do 1,5 m, ali je stratigrafija poremećena. Na ovom lokalitetu ispitane su i dve jame — zatvorene kulturne celine. Na istraženom delu lokaliteta, i to na više mesta, pronađeni su nadzemni ostaci staništa, na osnovu kojih nije bilo moguće utvrditi prvobitni izgled. Pokretne arheološke nalaze iz prelaznog perioda i starijeg gvozdenog doba pretežno čine keramika, lomljeni kamen i životinjske kosti. Znatno su malobrojniji predmeti od metala, kosti i kamena. Arheološka grada i dokumentacija čuvaju se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (slika 11; T. 14/1—10; T. 18/1—4; T. 20/4—8; T. 23/10, 12, 14; T. 28/10; T. 29/9; T. 35/12).

7. Bačincac, lokalitet Gradac

Višeslojno naselje starijeg gvozdenog doba Gradac u Bačincu nalazi se na temenu brega, zbog čega ima odlike prirodno utvrđene gradine. Prilikom sondiranja nađeni su ostaci stambenih objekata i keramički fragmenti iz starijeg gvozdenog doba. Kulturni sloj je tanak, a stratigrafija poremećena.²⁸ Arheološka grada čuva se u Narodnom muzeju u Smederevskoj Palanci.

²⁷ Bankoff-Winter, 1982, 154.

²⁸ Ibid., 155.

Karta 1. Nalazišta gvozdenog doba.

8. Belica, lokalitet Gradina

Jednoslojno gradinsko naselje iz starijeg gvozdenog doba Gradina u Belici nalazi se na temenu jednog jezičastog ogranka Crnog vrha, koji je prirodno zaštićen klisurama reka Belice i Jelice. Ova gradina dominira prirodnom komunikacijom kroz koju je u današnje vreme trasiran put Svetozarevo—Kragujevac, kao i komunikacijama koje vode dolinama Jelice i Belice. Arheološki nalazi su malobrojni, a čine ih keramički fragmenti i kućni lep. Sa ovog mesta potiče i jedan manji bronzani kelt. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 21/5).

9. Belica, lokalitet Igralište

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Igralište u Belici nalazi se na prostranoj terasi u severozapadnom delu jedne kotline reke Belice. Površina lokaliteta iznosi oko 2 ha. Prilikom sondiranja konstatovan je kulturni sloj debljine približno 0,8 m, u okviru kojeg se u vertikalnoj stratigrafiji razlikuju dva stratum iz prelaznog perioda. Na pojedinim delovima lokaliteta konstatovani su ostaci staništa. Nalazi iz starijeg gvozdenog doba nalaze su sporadično. Inače, najveći broj nalaza iz prelaznog perioda čini keramika.²⁹ Arheološka grada i dokumentacija čuvaju se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 8/8—13; T. 12/1—3; T. 29/2; T. V/1—2).

10. Beočić, lokalitet Gumnište

Jednoslojno gradinsko naselje iz starijeg gvozdenog doba Gumnište u Beočiću, površine oko 1,5 ha, nalazi se na platou jednog jezičastog ogranka Juhora. Na ulaznom delu gradine, sve do 1947. godine nalazio se zemljani bedem potkovačastog oblika, zbog čega je ovaj lokalitet dobio naziv Gumnište. Prilikom nivelacije terena pronađen je jedan bronzani kelt, koji se danas čuva u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, i ulomci keramike ukrašeni »S« žigosanim motivima.³⁰

Ova gradina dominira dolinom Bele Grače, jednom od važnijih prirodnih komunikacija Levča. Arheološka grada se čuva u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 21/4).

11. Bigrenica, lokalitet Zli potok

Lokalitet Zli potok u Bigrenici čini terasa na spoju dva potoka. Ti potoci čine prirodnu komunikaciju između Paraćinskog-svetozarevske kotline i Gornje Resave. U knjizi inventara nekadašnjeg ćuprijskog muzeja (inv. br. 478—490) nalaze se podaci o većim posudama pronađenim na ovom mestu, koje su bile ukrašene blagim vertikalnim kanelurama, koje ukazuju na nalazište (nekropola?) iz prelaznog perioda.

12. Bogava, lokalitet Reka

Jednoslojni lokalitet iz starijeg gvozdenog doba Reka u Bogavi nalazi se na manjoj terasi uz Bogavsku reku. Površina lokaliteta iznosi oko 0,5 ha. Prilikom rekonosiranja nalaze se kućni lep i fragmenti keramike. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

13. Borci, lokalitet Međica

Prema podacima Z. Andrejića, može se zaključiti da se na lokalitetu Međica u Borcima, koji je lociran na terasi uz reku Krémare, nalazio, verovatno, jednoslojno naselje iz prelaznog perioda.³¹

14. Borci, lokalitet Rtovi

Na osnovu nalaza koje je publikovao Z. Andrejić i onih koji se čuvaju u Narodnom muzeju u Kragujevcu, može se zaključiti da lokalitet Rtovi u Borcima predstavlja višeslojno naselje iz prelaznog perioda. Lokalitet se nalazi na kosi uz potok Mućibaba (T. II/4)³².

15. Brajnovac, lokalitet Rudina

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda naselje Rudina u Brajnovcu nalazi se na terasi uz Županjevačku reku. Zahvata površinu od približno 1 ha. Kulturni sloj je tanak. Pokretne nalaze čine kućni lep i fragmenti keramike. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. V/3).

16. Bresje, lokalitet Dula

Jednoslojno gradinsko naselje starijeg gvozdenog doba Dula u Bresju nalazi se na platou jednog malog i niskog ogranka Juhora, koji dominira Bresjanskim poljem, poslednjom kotlinom u dolini Lugomira. Naselje na tom mestu sa tri strane je bilo zaštićeno strmim padinama ovog ogranka Juhora, dok se na četvrtj strani, gde je postojao prirodan ulaz, nalazi odbrambeni rov. Sondiranjem na tom mestu konstatovan je kulturni sloj između 40 i 80 cm. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep, lomljeni kamen keramika i životinjske kosti. Nađen je, takođe, i jedan metalni predmet. Arheološka grada i dokumentacija nalaze se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 38/11).

17. Bukovče, lokalitet Bukovačka česma

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i starijeg gvozdenog doba Bukovačka česma u Bukovču, površine približno 1,5 ha, nalazi se na severozapadnom delu svetozarevskog polja. Debljina sloja iznosi oko 0,8 m, a stratigrafija je poremećena. Nalaze čine kućni lep, keramika i predmeti od metala, kostiju i kamena.³³ Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 9/4; T. 12/7—9; T. 28/4—5; T. 33/6; T. IX/4).

18. Bunar, lokalitet Gaj—Novine

U nastavku lokaliteta Stari Bunar u Bunaru, na jednoj manjoj terasi uz potok Stari bunar, evidentirano je višeslojno naselje Gaj — Novine iz prelaznog perioda i starijeg gvozdenog doba. Kulturni sloj je vrlo tanak i mahom uništen. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep i fragmenti keramike.³⁴ Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. V/4; T. VI/11—12; T. VIII/8).

19. Bunar, lokalitet Koliba Zivojina Simića

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Koliba Zivojina Simića u Bunaru nalazi se na levoj obali potoka Stari bunar. Nalaze sačinja-

³¹ Andrejić, 1981, 190, T. CIX/A.

³² Ibid., 191, T. CVIII/V.

³³ Stojnić, 1979, 102.

³⁴ Археолошки споменици и налазишта у Србији, 1956, 26.

²⁹ Stojnić, 1979-a, 143, T. I/7—12.

³⁰ Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

vaju kućni lep i fragmenti keramike. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

20. Bunar, lokalitet Ribnjak—Zvezdana

Jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Ribnjak — Zvezdana u Bunaru nalazi se na terasi pored desne obale reke Belice. Kulturni sloj je tanak i znatno oštećen. Prilikom rekonosiranja sporadično je nalažena keramika i kućni lep³⁵. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

21. Bunar, lokalitet Stari bunar

Veliko višeslojno naselje iz prelaznog perioda Stari bunar nalazi se delom na terasi uz istoimeni potok, a delom na blagoj kosi, s desne strane potoka. Zahvata površinu od oko 15 ha, ali je kulturni sloj znatno oštećen. Sudeći po površinskim nalazima, ovaj lokalitet pripada tipu sa horizontalnom stratigrafijom. Nalaze sačinjavaju kućni lep, životinjske kosti i fragmenti keramike³⁶. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

22. Busilovac, lokalitet Grčko

Sa lokaliteta Grčko u Busilovcu potiče nekoliko fragmenata keramike i jedan predmet od pečene zemlje iz starijeg gvozdenog doba. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

23. Varvarin, lokalitet Vinarski podrum

Prema opisu pitosa iz inventarske knjige (Inv. br. 743) nekadašnjeg muzeja u Cupriji može se tvrditi da se na lokalitetu Vinarski podrum u Varvarinu nalazilo jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba.

24. Varvarin, lokalitet Ruski spomenik — Logorište

Lokalitet Ruski spomenik — Logorište u Varvarinu nalazi se iznad mesta na kome se spajaju Južna i Zapadna Morava, zbog čega ima izuzetno važan strateški položaj. Iako lokalitet zahvata površinu od više hektara, nalazi iz starijeg gvozdenog doba registrovani su samo uz južnu ivicu nalazišta³⁷. Deo arheološkog materijala čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

25. Veliko Krčmare, lokalitet Kolarnica

Sa lokaliteta Kolarnica u Velikom Krčmarima potiče nekoliko fragmenata keramike, koji ukazuju na višeslojno naselje iz prelaznog perioda³⁸.

26. Veliko Krčmare, lokalitet Mučibaba

Lokalitet Mučibaba u Velikom Krčmarima nalazi se na terasi pokraj istoimenog potoka. Površinski nalazi — kućni lep i keramika ukazuju na višeslojno naselje iz prelaznog perioda³⁹. Jedan deo arheološke građbe nalazi se u zbirci Z. Andrejića, a deo u Narodnom muzeju u Kragujevcu (T. VIII/5).

³⁵ Ibid., 26.

³⁶ Ibid., 18.

³⁷ Ibid., 15.

³⁸ Andrejić, 1978, 167, T. XCIII/A/11—16.

³⁹ Ibid., 167, T. XCIV/7, 9—11.

27. Vinorača, lokalitet Bare

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i starijeg gvozdenog doba Bare u Vinorači, površine oko 5 ha, nalazi se na nekoliko terasa uz desnu obalu Stipljanske reke. Debljina kulturnog sloja iznosi oko 0,6 m. Stratigrafija je poremećena. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep, keramika i predmeti od kamena i kostiju. Arheološka grada i dokumentacija čuvaju se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 10/1—9; T. 11/3; T. 14/11—12; T. 33/5).

28. Vojska, lokalitet Jerinin grad

Gradinski lokalitet Jerinin grad u Vojsci nalazi se na temenu kupaste uzvišice na severnom kraju Bagrdanske klisure. Osim što kontroliše severni ulaz u pomenutu klisuru, ta lokacija dominira i prirodnom komunikacijom koja povezuje Gornju Mlavu i Resavu sa Velikom Moravom. Prilikom rekonosiranja nalažena je samo keramika iz starijeg gvozdenog doba, koja se čuva u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

29. Vrba, lokalitet Lipovik

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i starijeg gvozdenog doba Lipovik u Vrbi nalazi se na prirodno zaštićenoj terasi iznad ušća Vrbskog potoka u Jelicu. Vrbški potok protiče kroz rased koji predstavlja prirodnu vezu Svetozarevskog polja i doline reke Belice sa Kragujevačkom kotlinom i Levčevom. Površina lokaliteta iznosi oko 1,5 ha. Sondiranja na ovom mestu pokazala su da kulturni sloj ne prelazi 0,3 metra i da je stratigrafija poremećena. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep, fragmenti keramike i predmeti od kamena. Arheološki materijal i dokumentacija čuvaju se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

30. Vukmanovac, lokalitet Željikar

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda nalazi se na jednoj terasi koja dominira Tečičkim poljem. Površina lokaliteta iznosi oko 0,5 ha. Fragmenti keramike i kućni lep nalaze se u sporadično. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

31. Vukmanovac, lokalitet Selište—Trakićska bara

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Selište — Trakićska bara u Vukmanovcu locirano je na južnom delu oboda Tečičkog polja. Tečičko polje predstavlja najveću kotlinu Dulske reke, u kojoj se ukrštaju tri puta: iz doline Velike Morave, iz doline Zapadne Morave i iz Kragujevačke kotline. Površina lokaliteta iznosi oko 0,7 ha, a arheološke nalaze čine fragmenti keramike, kućni lep i životinjske kosti. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

32. Glibovac, lokalitet Crkvina

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i starijeg gvozdenog doba Crkvina u Glibovcu nalazi se na terasi uz potok Bulina voda. Zahvata površinu od oko 30 ha. Debljina kulturnog sloja iznosi oko 0,8 m, ali je stratigrafija poremećena. Arheološke nalaze sačinjavaju kućni lep i keramika⁴⁰. Arheološka grada čuva se u Narodnom muzeju u Smederevskoj Palanci (T. III/1—3; T. VII/4; T. VIII/9; T. X/1/4; T. XI/15).

⁴⁰ Bankoff-Winter, 1982, 152—153, Fig. 3.

33. Glogovac, lokalitet Grobljište

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Grobljište u Glogovcu nalazi se u sredini terase uz obalu Velike Morave. Zahvata površinu od više hektara, ali je materijal iz prelaznog perioda sporadično nalazen. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep i fragmenti keramike. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. V/8).

34. Gornji Račnik, lokalitet Zbekče

Jednoslojno gradinsko naselje starijeg gvođenog doba Zbekče u Gornjem Račniku nalazi se na teško pristupačnoj terasi iznad mesta Sastav, gde se spajaju dva potoka koji grade Račniku reku. Površina lokaliteta iznosi oko 1 ha. Površinske nalaze sačinjavaju kućni lep, keramika, lomljeni kamen i životinjske kosti. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. XII/11—13).

35. Gornji Račnik, lokalitet Reka

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i jednoslojno naselje iz starijeg gvođenog doba Reka u Gornjem Račniku nalazi se na jednoj terasi uz Račniku reku. Površina naselja iznosi oko 1 ha. Sudeći po površinskim nalazima, stratigrafija je poremećena. Osim kućnog lepa, nađeno je mnogo fragmenata keramike. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 29/7).

36. Gradac, lokalitet Zemljoradnička zadruga

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i jednoslojno naselje iz starijeg gvođenog doba Zemljoradnička zadruga u Gradcu nalazi se na jednoj terasi u dolini Lepenice, u podnožju Jerinog brda. Prilikom rekonosciranja nalazen je kućni lep i fragmenti keramike. Arheološka grada čuva se u Narodnom muzeju u Kragujevcu (T. 1/7).

37. Gradac, lokalitet Jerinino brdo

Jednoslojno gradinsko naselje iz starijeg gvođenog doba Jerinino brdo u Gradcu podignuto je na uzvišici iznad mesta na kome Lepenica izlazi u dolinu Velike Morave, zbog čega ima izvanredan strateški značaj. Površinske nalaze čine kućni lep i fragmenti keramike⁴¹. Arheološka grada čuva se u Narodnom muzeju u Kragujevcu (T. VII/3; T. VIII/11; T. X/6).

38. Grbice, lokalitet Vidrovo

Sa lokaliteta Vidrovo u Grbicama potiče više fragmenata keramike koji ukazuju na to da je ova lokacija bila nastanjena tokom starijeg gvođenog doba⁴². Arheološka grada čuva se u Narodnom muzeju u Kragujevcu (T. XIII/8).

39. Grošnica, lokalitet Gradina

Na temenu jedne uzvišice registrovano je praiistorijsko naselje Gradina u Grošnici. Oblik bedema i tehnika njihove gradnje ukazuju na gradinu iz gvođenog doba⁴³.

40. Grčac, lokalitet Ive

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda Ive u Grčcu nalazi se na terasi uz Ivačku reku na

⁴¹ Kulturni sloj je u najvećoj meri spran.

⁴² Археолошки споменици и налазишта у Србији, 1956, 19.

⁴³ Ibid., 26.

obodu doline Jasenice. Arheološke nalaze čine uglavnom predmeti od keramike⁴⁴. Arheološka grada čuva se u Narodnom muzeju u Smederevskoj Palanci (T. 5/8—9; T. 9/12; T. 1/8; T. II/11; T. IV/2; T. IX/2).

41. Grčac, lokalitet Novačka čuprija

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i jednoslojno naselje iz starijeg gvođenog doba Novačka čuprija u Grčcu, površine od približno 5 ha, prostire se na nekoliko terasa s obe strane Novačkog potoka. Kulturni sloj je tanak, a stratigrafija poremećena. Na lokalitetu je registrovano i nekoliko jama, zatvorenih kulturnih celina, kao i ostaci osnova stambenih objekata. Pokretne arheološke nalaze sačinjavaju kućni lep, fragmenti keramike, životinjske kosti i predmeti od metala, kstiju i kamena⁴⁵. Arheološka grada čuva se u Narodnom muzeju u Smederevskoj Palanci (T. 4/9—10; T. 35/11; T. IV/7).

42. Deonica, lokalitet Brdo

Jednoslojno gradinsko naselje iz starijeg gvođenog doba Brdo u Deonici nalazi se na temenu jednog uzvišenja koje dominira zapadnim delovima Svetozarevskog polja i zahvata površinu od oko 1 ha. Kulturni sloj je vrlo siromašan. Nalaze sačinjavaju keramika i životinjske kosti. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

43. Deonica, lokalitet Kod topola

Jednoslojno naselje iz starijeg gvođenog doba Kod topola u Deonici nalazi se na terasi na obodu doline Stipljanske reke. Zahvata površinu od približno 1 ha, ali je kulturni sloj tanak. Nalaze iz starijeg gvođenog doba sačinjavaju kućni lep, fragmenti keramike i životinjske kosti. Arheološka grada se čuva u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

44. Deonica, lokalitet Savin potok

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Savin potok u Deonici, površine oko 0,5 ha, nalazi se na niskoj terasi uz istoimeni potok. Površinske nalaze čine kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

45. Dobra Voda, lokalitet Markul

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Markul nalazi se na jednoj terasi uz Dubočku reku. Zahvata površinu od približno 1 ha, ali je kulturni sloj slabo izražen. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep, fragmenti keramike, životinjske kosti i lomljeni kamen. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 19/3).

46. Dobra Voda, lokalitet Pavlov potok

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Pavlov potok u Dobraj Vodi zahvata površinu od približno 1 ha, a nalazi se na terasi uz istoimeni potok. Arheološke nalaze čine kućni lep, fragmenti keramike i životinjske kosti. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

47. Donja Rača, lokalitet Dubočić

Sa lokaliteta Dubočić u Donjoj Rači potiče jedna bronzana sekira — kelt i više fragme-

⁴⁴ Bankoff-Winter, 1982, 154.

⁴⁵ Ibid., 154, 157—164.

nata keramike iz prelaznog perioda ili iz starijeg gvozdenog doba⁴⁶.

48. Donje Komarice, lokalitet Bužička mala

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda Bužička mala u Donjem Komaricima nalazi se u jednoj depresiji, površine od približno 0,5 ha. Površinske nalaze čine fragmenti keramike, kućni lep i lomljeni kamen. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 5/5; T. 9/11).

49. Donje Stiplje, lokalitet Velike livade

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda Velike livade u Donjem Stiplju, površine oko 1 ha, nalazi se na jednoj terasi uz Stipljansku reku. Stratigrafija je poremećena. Pokretne nalaze čine kućni lep, fragmenti keramike, lomljeni kamen i predmeti od kamena. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. III/8; T. IX/3).

50. Donje Stiplje, lokalitet Voljavče

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda Voljavče u Donjem Stiplju, površine od približno 1,5 ha, nalazi se na jednoj terasi u Bagrdansko-svetozarevskoj udolini. Stratigrafija je poremećena. Pokretne nalaze čine kućni lep, fragmenti keramike, lomljeni kamen i predmeti od kamena. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. II/7; T. VII/9).

51. Donje Stiplje, lokalitet Gligorac

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Gligorac u Donjem Stiplju, površine od približno 0,5 ha, nalazi se na terasi iznad ušća jednog potoka u Stipljansku reku. Kulturni sloj je vrlo siromašan, a čine ga kućni lep, keramika i lomljeni kamen. Na tom mestu nađeno je i jedno bronzano dleto. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 21/8).

52. Donje Stiplje, lokalitet Donja mala

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda Donja mala u Donjem Stiplju, površine od približno 1 ha, nalazi se na terasi uz ušće Jevtičkog potoka u Stipljansku reku. Stratigrafija je poremećena. Od arheološkog materijala nalaženi su kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 21/2,9).

53. Donje Stiplje, lokalitet Zemljoradnička zadruga

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda Zemljoradnička zadruga u Donjem Stiplju, površine od približno 1 ha, nalazi se uz ivicu veće terase blago nagnute prema dolini Stipljanske reke. Kulturni sloj je tanak. Arheološke nalaze čine kućni lep, lomljeni kamen i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. VI/5; T. VII/5).

54. Donje Stiplje, lokalitet Zliski potok

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda Zliski potok u Donjem Stiplju, površine od približno 1 ha, nalazi se na ušću Vučkovskog potoka u Vranovački potok. I ovo naselje locirano je pokraj Bagrdansko-svetozarevske udoline, prirodne komunikacije kojom se zaoblazila Bagrdanska klisura. Debljina kulturnog sloja iz-

nosi oko 0,6 m, ali je stratigrafija poremećena. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep, lomljeni kamen, keramika, životinjske kosti i predmeti od kamena. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 5/6; T. V/7).

55. Donje Stiplje, lokalitet Konjska dolja

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda Konjska dolja u Donjem Stiplju, površine oko 1 ha, locirano je takođe u Bagrdansko-svetozarevskoj udolini, kojom se obilazila Bagrdanska klisura. Lokalitet čine nekoliko stepenasto raspoređenih terasa uz levu obalu Voljevačkog potoka. Kulturni sloj je tanak i dosta oštećen. Nalaze čine kućni lep, lomljeni kamen, keramika i životinjske kosti. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. VII/6).

56. Donje Stiplje, lokalitet Lipar

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Lipar u Donjem Stiplju površine od približno 3 ha, čine, u stvari, tri naselja neznatno udaljena jedno od drugog, raspoređena duž Bagrdansko-svetozarevske udoline. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep, keramika, životinjske kosti, lomljeni kamen i predmeti od kamena⁴⁷. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 38/6; T. VI/1).

57. Donje Stiplje, lokalitet Liparska mala

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Liparska mala u Donjem Stiplju, površine od približno 0,5 ha, nalazi se na jednoj terasi pokraj Bagrdansko-svetozarevske udoline, prirodne komunikacije kojom se mogla zaoblaziti Bagrdanska klisura. Arheološke nalaze čine keramika i lomljeni kamen. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

58. Donje Stiplje, lokalitet Miličevska reka

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba, Miličevska reka u Donjem Stiplju, koje zahvata površinu od približno 6 ha, prostire se na terasi u jednom od kotlinskih proširenja Miličevske reke. Prilikom sondiranja konstatovan je kulturni sloj debljine oko 0,8 m, ali je stratigrafija poremećena. Arheološke nalaze čine kućni lep, keramički fragmenti, predmeti od kostiju, kamena i metala⁴⁸. Arheološka grada i dokumentacija čuvaju se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 4/8; T. 9/10; T. 11/4; T. 14/13; T. 15/4; T. 29/8; T. III/9; T. VI/2—3,9; T. VIII/10).

59. Donje Stiplje, lokalitet Panadurište

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Panadurište u Donjem Stiplju, površine oko 2 ha, nalazi se na terasi prirodno zaštićenoj koritima dva potoka. I ovo naselje nalazi se pokraj Bagrdansko-svetozarevske udoline, prirodne komunikacije kojom se zaoblazila Bagrdanska klisura. Nalaze sačinjavaju kućni lep, keramika i lomljeni kamen. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. III/6).

⁴⁷ Crojth, 1979, 104.

⁴⁸ Deo arheološke građe nalazi se kod M. Đorđevića, saradnika Zavičajnog muzeja u Svetozarevu, nepublikovano.

⁴⁶ Богдановић, 1971, 154. Andrejić, 1978, 169.

60. Donje Stiplje, lokalitet Ristićske kuće

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Ristićske kuće u Donjem Stiplju, površine od približno 1 ha, prostire se u središnjem delu veće terase uz Stipljansku reku. Stratigrafija je poremećena. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

61. Donje Stiplje, lokalitet Selo plac

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Selo plac u Donjem Stiplju, površine od približno 0,7 ha, nalazi se na blagoj kosi iznad jedne kotline Stipljanske reke. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep, keramika i životinjske kosti. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. III/7).

62. Dragocvet, lokalitet Vrbica

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i starijeg gvozdenog doba Vrbica u Dragocvetu, koje zahvata površinu od oko 5 ha, nalazi se na obodu najveće kotline reke Belice. Lokacija je opasna koritima Belice, Jošaničke reke i Breštanskog potoka. Prilikom sondiranja utvrđeno je da debljina kulturnog sloja iznosi oko 0,6 m, i da je stratigrafija poremećena. Na ovom lokalitetu ispitana je jedna zemunica iz prelaznog perioda, koja predstavlja zatvorenu kulturnu celinu. Sondiranjem je dobijena raznovrsna arheološka grada: keramika, predmeti od kostiju, životinjske kosti i predmeti od kamena. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 5/4; slika 6—10; T. 6/1—11; T. 7/1—12; T. 8/1—7; T. 11/2; T. 13/8—12; T. 18/10—12; T. 23/4—5, 7—9; T. 24/5; T. 29/1; T. 33/7; T. 39/8).

63. Dragocvet, lokalitet Grobljište

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Grobljište u Dragocvetu, površine od približno 1 ha, nalazi se na jednoj nižoj rečnoj terasi na desnoj strani ušća reke Jošance u Belicu. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

64. Dražmirovac, lokalitet Dražmirovčić

Jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Dražmirovčić u Dražmirovcu, površine od približno 1 ha, locirano je na jednoj višoj terasi, koja dominira udolnom kojom je sa istoka moguće obići Bagrdansku klisuru. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

65. Drenovac, lokalitet Slatina

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i starijeg gvozdenog doba Slatina u Drenovcu, površine od približno 2 ha, locirano je na nekoliko terasa uz nekadašnje ušće manjeg potoka u Veliku Moravu. Ovaj lokalitet dominira središnjim delom Paraćinske kotline. Nalaze iz pomenutih perioda čine keramika⁴⁹. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 19/6; T. 28/12; T. 33/10; T. IX/7).

66. Duboka, lokalitet Bučina

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Bučina u Dubokoj, površine od približno 0,7 ha, nalazi se na terasi uz potok Bučina. Na mesto

gde se nalazi prirodan ulaz u ovo naselje konstatovan je objekat u obliku tumula. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep, lomljeni kamen i keramika. Arheološka grada i dokumentacija čuvaju se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 20/9,12).

67. Duboka, lokalitet Veliki branik

Jednoslojno gradinsko naselje iz starijeg gvozdenog doba Veliki branik u Dubokoj, površine od približno 1 ha, nalazi se na platou niskog jezičastog brega koji duboko zalazi u jednu kotlinu Dubočke reke. Prilikom sondiranja konstatovan je kulturni sloj debljine oko 0,2 m. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep, fragmenti keramike i životinjske kosti. Arheološka grada i dokumentacija čuvaju se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

68. Duboka, lokalitet Igralište

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Igralište u Dubokoj, površine od približno 1 ha, nalazi se na središnjem delu terase, iznad ušća Dubočke reke u Veliku Moravu. Prilikom sondiranja utvrđeno je kulturni sloj debljine 0,6—0,7 m. Osim kućnog lepa, najbrojnije nalaze čine keramika. Naden je i jedan bronzani predmet. Arheološka grada i dokumentacija čuvaju se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 21/11; T. II/1—3).

69. Duboka, lokalitet Josićki potok—Cerova kosa

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Josićki potok — Cerova kosa u Dubokoj, površine od 0,1 ha, nalazi se na jednoj terasi u poslednjoj klisuri Dubočke reke. Položaj i veličina ukazuju na to da je ovo minijaturno naselje u stvari predstavljalo osmatračnicu prema dolini Velike Morave i ujedno štitilo ulaz u dolinu Dubočke reke, u kojoj je postojalo više istovremenih naselja. Pokretne nalaze sačinjavaju lep i keramika. Arheološka grada i dokumentacija čuvaju se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 19/1—2).

70. Duboka, lokalitet Ključ—Bare

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i starijeg gvozdenog doba Ključ — Bare u Dubokoj, površine od približno 3 ha, nalazi se na stranjoj terasi iznad napuštenog meandra Velike Morave na južnom kraju Bagrdanske klisure. Prilikom sondiranja, konstatovan je kulturni sloj debljine približno 0,6 m, ali je stratigrafija poremećena. Arheološki materijal čine kućni lep, keramika, predmeti od kamena i kostiju i životinjske kosti. Arheološka grada i dokumentacija čuvaju se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 19/5; T. 29/6; T. VI/7).

71. Duboka, lokalitet Mali branik

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Mali branik u Dubokoj, površine od približno 0,3 ha, nalazi se na zapadnom ulazu u kotlinu, u kojoj je konstatovano više istovremenih naselja (Cerova kosa, Seliste, Bučina). Arheološke nalaze čine lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

72. Duboka, lokalitet Selište

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda Selište u Dubokoj, površine približno 1,5 ha, nalazi se u središnjem delu kotline, pokraj ušća Bućinskog potoka u Dubočku reku. Svi prilazi ovom lokalitetu zaštićeni su malim naseobinama: Cerova kosa, Bučina, Mali branik i drugim.

⁴⁹ Crojth, 1979, 104—105.

Sondiranjem je konstatovan kulturni sloj, čija debljina mestimično dostiže 1,5 m, u kome se razlikuju dva kulturno različita stratuma iz prelaznog perioda razdvojena sterilnim slojem. Na središnjem delu lokaliteta ispitana je osnova nekog arhitektonskog objekta i jedna jama — silos, u kojoj je pronađena ugljenisana pšenica. Od pokretnih nalaza najbrojnija je keramika. Arheološka grada i dokumentacija čuvaju se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (slika: 12—15; T. 16/1—12; T. 17/1—12; T. 1/3).

73. Zabrega, lokalitet Krš

Sa jednoslojnom gradinskog naselja Krš u Zabrezi potiče nekoliko fragmenata keramike iz starijeg gvozdenog doba. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

74. Kalenovac, lokalitet Crkvina

Jednoslojno gradinsko naselje iz starijeg gvozdenog doba Crkvina u Kalenovcu, površine približno 1 ha, nalazi se na temenu uzvišice koja dominira jugoistočnim padinama Crnog vrha. Od pokretnih nalaza najbrojnija je keramika, zatim lomljeni kamen i životinjske kosti. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. XIII/1).

75. Kaludra, lokalitet Crkvice

Jednoslojno gradinsko naselje iz starijeg gvozdenog doba Crkvice u Kaludri, površine oko 0,7 ha, nalazi se na brdu koje čini vodelenicu između Županjevačke i Kaleničke reke. Podnožjem ovog brda, na kome se nalazi gradina, vodi prirodan put koji povezuje Paraćinsko-svetozarevsku kotlinu sa dolinom Zapadne Morave i krajevima južno od te reke. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep, lomljeni kamen i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. XIII/3).

76. Kovačevac, lokalitet Potok

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Potok u Kovačevcu, površine oko 0,6 ha, nalazi se na terasi uz Kovačevački potok. Arheološke nalaze sačinjavaju kućni lep, keramika, predmeti od kamena i lomljeni kamen. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

77. Kolare, lokalitet Ljuba vode

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i starijeg gvozdenog doba Ljuba vode u Kolari-ma, površine približno 1,5 ha, nalazi se na terasi koja je sa tri strane opasana meandrom reke Lučimir. Sudeći po površinskim nalazima, stratigrafija je poremećena. Osim lepa, znatan je broj nalaza keramike, životinjskih kostiju i predmeta od kamena. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 15/11; T. 28/3; T. 33/4).

78. Korman, lokalitet Samar

Višeslojno gradinsko naselje iz starijeg gvozdenog doba Samar u Kormanu nalazi se na temenu kupastog brega na obodu jedne kotline reke Lepenice. Najbrojnije nalaze sa ovog lokaliteta čini keramika⁵⁰.

79. Krušar, lokalitet Maca

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba

Maca u Krušaru, površine približno 1 ha, nalazi se u središnjem delu terase, pored obale Velike Morave. Arheološke nalaze sačinjavaju kućni lep, keramika, lomljeni kamen i životinjske kosti. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

80. Kutrice, lokalitet Cerovac

Jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Cerovac u Kutricama, površine približno 3 ha, nalazi se na terasi pored obale Jasenice⁵¹. Arheološka grada čuva se u Narodnom muzeju u Smederevskoj Palanci.

81. Lanište, lokalitet Gradac

Višeslojno gradinsko naselje iz starijeg gvozdenog doba Gradac u Laništu, površine oko 2 ha, nalazi se na platou jednog jezicastog ogranka Crnog vrha na južnom kraju Bagrandske klisure. Naselje dominira čitavim Svetozarevskim poljem. Istraživanja ovog lokaliteta pokazala su da je gradina imala odbrambeni sistem na ulaznom delu, koji su sačinjavali odbrambeni rov i dva bedema. Posle požara i razaranja delimično je obnovljen fortifikacioni sistem. Stratigrafija je vertikalna, a kulturni sloj debljine od 0,4 do 3 m. Ispitano je više zatvorenih kulturnih celina i dobijen raznovrstan arheološki materijal: keramičko posuđe, koštani, kamni i metalni predmeti i životinjske kosti⁵². Arheološka grada i dokumentacija čuvaju se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (Slika: 16—24; T. 25/1—11; T. 26/1—12; T. 27/1—12; T. 33/1—2; T. 38/10; T. 39/2—4, 9—11, prilog 1).

82. Lanište, lokalitet Crkva Lastavica—Kruška

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Crkva Lastavica — Kruška, površine približno 1,5 ha, nalazi se u najvećem proširenju Bagrandske klisure. Prilikom izgradnje gasovođa konstatovan je kulturni sloj debljine oko 0,6 m. Stratigrafija je poremećena. Rovom u koji su postavljane cevi presečene su na više mesta osnove stambenih objekata. Pokretne nalaze čine kućni lep, keramika i lomljeni kamen. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 5/10; T. 28/9).

83. Lešje, lokalitet Baba

Jednoslojno gradinsko naselje iz starijeg gvozdenog doba Baba u Lešju nalazi se na dominantnoj lokaciji na zapadnom kraju Čestobrodčke klisure, odnosno na veoma važnom strateškom mestu prirodnog puta Grza — Čestobrodica — Crna reka — Timok, koji povezuje basen Velike Morave sa Berdapom, Otlenjom i severozapadnom Bugarskom. Pokretni arheološki materijal sačinjavaju kućni lep i fragmenti keramike. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

84. Lešje, lokalitet Čurčar

Jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Čurčar u Lešju nalazi se na jednoj terasi na planini Maca, koja dominira Davidovačkim poljem, odnosno donjim delom toka reke Crnice. Kulturni sloj je oštećen spiranjem. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep i keramika⁵³. Arheološka grada čuva se u zbirci muzeja u Paraćinu.

⁵⁰ Археолошки споменици и налазишта у Србији, 1956, 18. Јевтић, 1983, 13.

⁵¹ Bankoff-Winter 1982 157.

⁵² Stojić, 1979 a 144—145.

⁵³ Brnbočić, 1981, 188.

85. *Lovci, lokalitet Krušar*

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Krušar u Lovcima, površine oko 0,3 ha, nalazi se na jednoj manjoj terasi u dolini reke Osanice. Pokretne arheološke nalaze sačinjavaju kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

86. *Lozovik, lokalitet Jaruge*

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Jaruge u Lozoviku, površine približno 2 ha, nalazi se na srednjem delu većeg platoa jednog ogranka Crnog vrha. Sudeći po nalazima stratigrafija je poremećena. Nalazi su brojni i raznovrsni. Najveći deo nalaza sačinjavaju kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

87. *Lozovik, lokalitet Crkvine*

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Crkvine — Staro selo u Lozoviku, površine približno 10 ha, nalazi se na nekoliko stepenasto raspoređenih terasa koje dominiraju zapadnim delom Svetozarevskog polja. Sudeći po nalazima, stratigrafija je horizontalna. Među nalazima je najbrojnija keramika i kućni lep. Veliki je broj i drugih nalaza: životinjskih kostiju, predmeta od kamena i metala. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 9/6; T. 12/10—11; T. 29/12; T. III/10; T. VI/4).

88. *Majur, lokalitet Vecina mala*

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i starijeg gvozdenog doba Vecina mala u Majuru, površine oko 3 ha, nalazi se na središnjem delu velike terase, iznad visoke obale reke Lugomir. Ova lokacija dominira jugozapadnim delom Svetozarevskog polja i kontroliše izlazi deo Lugomira u dolinu Velike Morave. Debljina kulturnog sloja dostiže 2 m ali je stratigrafija poremećena. Na lokalitetu su ispitane dve jame — zatvorene celine iz prelaznog perioda. U pokretnom arheološkom materijalu, posle kućnog lepa najbrojnija je keramika, zatim životinjske kosti i predmeti od kamena i metala⁸⁴. Arheološka grada se čuva u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 4/7; T. 5/2—3; T. 11/1; T. 20/10; T. 33/9; T. XI/10—11).

89. *Majur, lokalitet Govedarnik*

Jednoslojno gradinsko naselje iz starijeg gvozdenog doba Govedarnik u Majuru, površine oko 0,7 ha, nalazi se na jednom ogranku Juhora, iznad mesta na kome Lugomir izlazi u dolinu Velike Morave. Površinske nalaze čine kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

90. *Majur, lokalitet Gradište*

Jednoslojno gradinsko naselje iz starijeg gvozdenog doba Gradište u Majuru nalazi se na jednom od vrhova Juhora, sa koga je moguće kontrolisati prirodne komunikacije koje vode dolinama Velike Morave, Lugomira, Belice i Ravanice. Naselje sačinjavaju veštački utvrđena akropola i podgrađe. Akropola je opasana bedemima. Podgrađe je locirano na nekoliko terasa zapadno od akropole. Osim atipične keramike i kućnog lepa, sa Gradišta potiču dva grupa nalaza ukrasnih predmeta i oružja⁸⁵. Ar-

heološka grada i dokumentacija čuvaju se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 38/4—5; T. 39/7).

91. *Majur, lokalitet Dula iznad groblja*

Jednoslojno gradinsko naselje iz starijeg gvozdenog doba Dula iznad groblja u Majuru nalazi se na uzvišici koja je sa svih strana opasana strmim padinama. Kulturni sloj je tanak. Pokretne nalaze čine kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

92. *Mali Popović, lokalitet Bare—Obala*

Jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Bare — Obala u Malom Popoviću nalazi se iznad visoke obale Velike Morave. Najveći deo naselja uništen je odronjavanjem obale. Nalaze čine kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

93. *Mali Popović, lokalitet Lazin potok*

Jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Lazin potok u Malom Popoviću, površine približno 1 ha, nalazi se na mestu na kome istoimeni potok ulazi u aluvijalnu ravan Velike Morave. Nalaze čine lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

94. *Mačija, lokalitet Bukovac*

Jednoslojno gradinsko naselje iz starijeg gvozdenog doba Bukovac u Mačiji, površine oko 1 ha, nalazi se na izlasku Resave iz jedne klisure. Arheološke nalaze čine predmeti od keramike. Arheološka grada čuva se u muzeju ugljarstva u Senjskim rudnicama (T. XIII/2).

95. *Medojevac, lokalitet Batal njive*

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda i starijeg gvozdenog doba Batal njive u Medojevcu, površine približno 3 ha, nalazi se na nekoliko stepenasto raspoređenih terasa pokraj ušća Lukarskog potoka u Dulenku. Stratigrafija je poremećena. Nalaze čine kućni lep, keramika, životinjske kosti i predmeti od kamena⁸⁶. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. IX/6).

96. *Medureč, lokalitet Kazanište*

Savremeni toponim — Kazanište u Medureču nagoveštava izgled kotline u kojoj se nalaze jednoslojna naselja iz prelaznog perioda i starijeg gvozdenog doba. Naselje zahvata površinu oko 1 ha. Kulturni sloj je tanak i dosta poremećen. Pokretne nalaze čine kućni lep, keramika i lomljeni kamen. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. III/5).

97. *Motrić, lokalitet Čublina*

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Čublina u Motriću nalazi se na ušću manjeg potoka u Korenatu. Na lokalitetu su konstatovane velike zone pokrivene kućnim lepom i lomljenim kamenom. Osim lepa, relativno često nalazena je i keramika⁸⁷. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

98. *Mramorac, lokalitet Birovići*

Višeslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Birovići u Mramorcu, nalazi se na terasi uz

⁸⁴ Vetnić, 1967, 43. Stojić, 1979, 103.

⁸⁵ Vetnić, 1973, 35—36.

⁸⁶ Stojin, 1979, 104.

⁸⁷ Археолошки споменици и налазишта у Србији, 1956, 19.

reku Jasenicu. Nalaze čine kućni lep i keramika⁵⁸. Arheološka grada čuva se u Narodnom muzeju u Smederevskoj Palanci.

99. Oparić, lokalitet Grad

Jednoslojno gradinsko naselje iz starijeg gvozdenog doba Grad u Opariću nalazi se na uzvišici koja dominira središnjim delom Kaleničke reke. U njenom podnožju ukršta se prirodni put koji vodi dolinom Kaleničke reke sa komunikacijom koja povezuje Levač i srednji deo toka Velike Morave sa Zapadnom Moravom (Lugomir — Zupanjevačka reka — Riljačka reka). Od veštačkih fortifikacionih objekata konstatovan je odbrambeni rov na ulaznom delu gradine. Zbog nagiba terena, kulturni sloj je, uglavnom, spran. Retke nalaze čine kućni lep i fragmenti keramike⁵⁹. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

100. Oparić, lokalitet Pod gradom

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Pod gradom u Opariću nalazi se na terasi u podnožju uzvisice na kojoj je konstatovano gradinsko naselje iz gvozdenog doba — Grad u Opariću. Zahvata površinu od približno 1 ha. Debljina sloja iznosi oko 0,6 m. Na pojedinim delovima lokaliteta konstatovane su površine pokrivenne kućnim lepom. Pokretne nalaze čine keramika, životinjske kosti i lomljeni kamen. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 12/4—6).

101. Oparić, lokalitet Preradovac

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Preradovac u Opariću, površine oko 0,5 ha, nalazi se na jednoj terasi uz istoimeni potok. Lep i keramika nalaženi su sporadično. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

102. Oparić, lokalitet Krš—Klisura

Jednoslojno gradinsko naselje iz starijeg gvozdenog doba Krš — Klisura u Opariću se nalazi na temenu kupaste uzvisice u klisuri Kaleničke reke. Kućni lep i keramika nalaženi su sporadično. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

103. Ostrikovac, lokalitet Đula

Jednoslojno gradinsko naselje iz starijeg gvozdenog doba Đula u Ostrikovcu nalazi se na jezičastom ogranku Juhora, koji dominira severozapadnim delom Paraćinske kotline. Zahvata površinu od približno 1 ha. Na južnom delu lokaliteta, gde se nalazio prirodni ulaz na gradinu, konstatovano je veštačko uzvišenje u obliku tumula. Keramika iz starijeg gvozdenog doba nalažena je sporadično. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. X/7—8).

104. Ostrikovac, lokalitet Đula—Groblje

Jednoslojno gradinsko naselje iz starijeg gvozdenog doba Đula — Groblje u Ostrikovcu, površine veće od 2 ha, nalazi se na jezičastom ogranku Juhora, koji dominira čitavom Paraćinskom kotlinom. Gradina je veštački utvrde-

na. Na ulaznom delu gradine nalazi se manja arhitektonska celina opasana moćnim bedemima — akropola. Debljina kulturnog sloja je od 0,6 do 3 m. Nalaze sačinjavaju kućni lep i keramika. Arheološka grada i dokumentacija čuvaju se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 33/3; T. XI/1—9; prilog 2).

105. Ostrikovac, lokalitet Ograde

Jednoslojno gradinsko naselje Ograde nalazi se na jednoj terasi iznad gradine Đula u Ostrikovcu. Zahvata površinu od približno 1,5 ha. Po saopštenju vlasnika, sve do 1918. godine na lokalitetu je postojao bedem približno četvorougaoanog oblika, zbog čega je mesto i dobilo naziv Ograde. Kulturni sloj je tanak. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

106. Paraćin, lokalitet Zelengorska ulica

Iz Zelengorske ulice u Paraćinu potiče keramika koja indicira višeslojno naselje iz prelaznog perioda i jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba. Arheološka grada čuva se u muzejskoj zbirci u Paraćinu.

107. Paraćin, lokalitet Kneselačka česma

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Kneselačka česma u Paraćinu nalazi se na terasi u blizini mesta na kome reka Crnica izlazi u aluvijalnu ravan Velike Morave. Naselje je smešteno na blagoj padini iznad Kneselačkog potoka. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep i keramika⁶⁰. Arheološka grada čuva se u muzejskoj zbirci u Paraćinu.

108. Popovac, lokalitet Petrus

Višeslojno gradinsko naselje iz prelaznog perioda i starijeg gvozdenog doba Petrus u Popovcu, površine više hektara, nalazi se na uzvišici koja dominira kanjonom Crnice i Davidovačkim poljem. Stratigrafija je poremećena. Najveći deo nalaza čine kućni lep i keramika⁶¹. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 28/8; T. IV/4; T. VIII/1; T. XIII/7).

109. Popovnjak, lokalitet Kod česme

Jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Kod česme u Popovnjaku, površine oko 0,5 ha, nalazi se na terasi iznad depresije zvane Vražja bara. Površinske nalaze čini keramika. Arheološka grada čuva se u Muzeju ugljarstva u Senjskom rudniku.

110. Prevešt, lokalitet Jerinin grad

Jednoslojno gradinsko naselje starijeg gvozdenog doba Jerinin grad u Preveštu nalazi se na temenu kupastog uzvišenja i zahvata površinu od približno 1 ha. Debljina kulturnog sloja iznosi oko 0,4 m, a među nalazima, osim kućnog lepa, najbrojnija je keramika⁶². Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. XII/1—10).

III. Potočac, lokalitet Momčilov grad

Višeslojno gradinsko naselje iz starijeg gvozdenog doba Momčilov grad u Potočcu nalazi

⁵⁸ Bankoff-Winter, 1982, 157.

⁵⁹ Археолошки споменици и налазишта у Србији, 1956, 94.

⁶⁰ Brmbolić, 1981, 187.

⁶¹ Stojih, 1979, 105—106.

⁶² Археолошки споменици и налазишта у Србији, 1956, 95. Stojić, 1981, 106.

se na temenu jezičastog ogranka Juhora, koji dominira srednjim delom Paraćinske kotline. Kulturni sloj je tanak i poremećen. Nalaze čini keramika⁶³. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu i u muzejskoj zbirci u Paraćinu (T. IX/11; T. XI/12).

112. Rajkinac, lokalitet Prljuša

Jednoslojno gradinsko naselje iz starijeg gvozdenog doba Prljuša u Rajkincu nalazi se na visokoj terasi koja dominira južnim delom Bagrdanske klisure. Kulturni sloj je tanak, a nalaze, uglavnom, čine kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

113. Rakinac

Iz atara sela Rakinac potiču mnogi keramički fragmenti iz prelaznog perioda i starijeg gvozdenog doba. Arheološka grada čuva se u Narodnom muzeju u Smederevskoj Palanci (T. 15/9; T. V/5; T. X/4).

114. Ratković, lokalitet Belan mala

Jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Belan mala u Ratkoviću nalazi se na blagoj kosi iznad Lomničke reke. Kulturni sloj je tanak, a nalazi su uglavnom kućni lep i keramika, i to sporadično. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

115. Ratković, lokalitet Ravne livade

Jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Ravne livade u Ratkoviću nalazi se u sredini prostranog platoa, koji dominira razvednim Ždraljice, Osaonice, Belice i Dulenke, najvažnijim prirodnim komunikacijama u jugozapadnom delu basena Velike Morave. Zahvata površinu od približno 2 ha. Kulturni sloj je tanak. Nalaze sačinjavaju kućni lep i keramika⁶⁴. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. X/5).

116. Rača, lokalitet Adrovac

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda i višeslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Adrovac u Rači nalazi se na terasi reke Rače. Arheološke nalaze sačinjavaju fragmentovane posude⁶⁵ (T. II/5).

117. Reševica, lokalitet Dvorište Draška Lukića

Prilikom sondiranja u dvorištu Draška Lukića u Raševici, pronađena je keramika iz starijeg gvozdenog doba⁶⁶. Arheološka grada čuva se u muzejskoj zbirci u Paraćinu.

118. Raševica, lokalitet Dvorište T. Stefanovića

U dvorištu T. Stefanovića, u Raševici, prilikom izgradnje kuće (kopanja temelja) pronađeni su fragmenti keramike i kućni lep koji ukazuju na višeslojno naselje iz prelaznog perioda. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. II/6).

119. Raševica, lokalitet Metaliste

Jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Metaliste u Raševici nalazi se na terasi na obodu Paraćinske kotline. Arheološke nalaze čine

kućni lep i fragmenti keramike. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 29/5).

120. Raševica, lokalitet Slatina

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Slatina u Raševici nalazi se na terasi kod mesta na kome se spajaju Slatinski i Bugarski potok. Arheološke nalaze sačinjavaju kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

121. Resnik, lokalitet Zadrudne njive

Sa lokaliteta Zadrudne njive u Resniku potiču keramički fragmenti koji ukazuju na višeslojno lokalitet iz prelaznog perioda⁶⁷.

122. Ribnik, lokalitet Arnautske njive

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Arnautske njive u Ribniku, površine oko 2 ha, nalazi se na prostranoj zaravni koja dominira severozapadnim delom Svetozarevskog polja. Debljina kulturnog sloja iznosi oko 0,7 m. Vrlo je bogat raznovrsnim nalazima: kućnim lepom, keramikom, životinjnim kostima i lomljenim kamenom. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

123. Ribnik, lokalitet Odjavnica

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Odjavnica u Ribniku površine oko 0,5 ha, nalazi se na obodu aluvijalne ravni Velike Morave. Kulturni sloj je tanak. Arheološke nalaze čine kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. II/9).

124. Saranovo, lokalitet Reka

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Reka u Saranovu, površine više hektara, nalazi se na terasi uz Trnavsku reku. Površinske nalaze čine kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u zbirci Z. Andrejića.

125. Saraorci, lokalitet Majdan

Sa lokaliteta Majdan u Saraorcima potiču bronzani mač tipa Rígsee i fragmenti keramike iz prelaznog perioda i starijeg gvozdenog doba. D. Garašanin smatra da su pomenuti nalazi iz prelaznog perioda bili prilozi u grobu⁶⁸.

126. Svetozarevo, lokalitet Matina ciglana

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Matina ciglana u Svetozarevu nalazi se na terasi pored obale Belice, na mestu gde ova reka ulazi u dolinu Velike Morave. Arheološke nalaze čine kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 15/10; T. VI/14).

127. Svetozarevo, lokalitet Sarina međa

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i starijeg gvozdenog doba Sarina međa u Svetozarevu, površine oko 6 ha, nalazi se na terasi uz nekadašnje ušće reke Lugomir u Veliku Moravu. Naselje se nalazi na severnom kraju prirodne komunikacije Riljska reka — Zupa-njevačka reka — Lugomir, koja povezuje Zapadnu Moravu i Levač sa srednjim delom basena Velike Morave. Naselje je prirodno zaštićeno sa svih strana napuštenim meandrima Lu-

⁶³ Археолошки споменици и налазишта у Србији, 1956, 88.

⁶⁴ Стојић, 1979, 104.

⁶⁵ Andrejić, 1978, 170.

⁶⁶ Brmbolić, 1981, 188.

⁶⁷ Andrejić, 1981, 193.

⁶⁸ D. Garašanin, 1959, 193—196. M. Гарашанин, 1973, 465.

gomira, koritom Lugomira i starom obalom Velike Morave. Debljina kulturnog sloja iznosi oko 0,6 m, ali je stratigrafija poremećena. Na središnjem delu naselja ispitano je nekoliko poluzemunica i jama za otpatke, koje predstavljaju zatvorene kulturne celine iz prelaznog perioda. Arheološke nalaze čine kućni lep, životinjske kosti i predmeti od metala i kamena.⁶⁹ Arheološka grada i dokumentacija čuvaju se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu. (Slika: 1—5; T. 1/1—12; T. 2/1—12; T. 3/1—11; T. 4/1—6; T. 9/7—9; T. 13/1—7; T. 18/5—9; T. 20/2; T. 21/10; T. 22/12(a—b); T. 23/1—3, 6, 11, 13; T. 24/1—4, 6; T. 33/11—12; T. 34/10—11; T. 35/1—8; T. 36/1—3, 5, 11; T. 37/3—5; T. 38/9, 12; T. 1/1—2; T. 11/8; T. 111/4; T. VI1/7; T. VIII/2—3; T. X/12; T. XIII/4, 6, 9).

128. Svetozarevo, lokalitet Crvena livada

Višeslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Crvena livada u Svetozarevu, površine približno 2 ha, nalazi se na mestu gde reka Belica izlazi u Svetozarevsko polje. U središnjem delu lokaliteta, gde je debljina kulturnog sloja oko 1,5 m, konstatovana su tri stratuma iz starijeg gvozdenog doba. Pokretne arheološke nalaze čine kućni lep, keramika, životinjske kosti i predmeti od kostiju, metala i kamena.⁷⁰ Arheološka grada i dokumentacija čuvaju se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 28/1—2; T. 30/1—12; T. 31/1—12; T. 32/1—13; T. 34/1—9; T. 36/4, 7—9; T. 37/1—2; T. 38/3; T. 39/1; T. X/9—10; T. XIII/5).

129. Svetozarevo, lokalitet Česma Milana Milanovića

Jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Česma Milana Milanovića u Svetozarevu, površine približno 0,3 ha, nalazi se na dve manje terase u poslednjoj kotlini reke Belice. Kulturni sloj je tanak, a nalazi — keramika i kućni lep — sporadični. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

130. Svilajnac, lokalitet Groblje

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i starijeg gvozdenog doba Groblje u Svilajncu, površine približno 6 ha, nalazi se na terasi uz napušteno meandre Resave, nedaleko od ušća te reke u Veliku Moravu. Debljina kulturnog sloja dostiže 1,5 m ali je stratigrafija poremećena. Pokretne arheološke nalaze čine kućni lep, keramika i predmeti od metala, kamena i kostiju.⁷¹ Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu i Narodnoj biblioteci u Svilajncu (T. 4/11—12).

131. Svilajnac, lokalitet Čair

Višeslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba u Svilajncu, površine približno 1,5 ha, prostire se na terasi, na mestu gde Resava ulazi u dolinu Velike Morave. Stratigrafija je poremećena. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

132. Svojnovo, lokalitet An

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda i višeslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba

⁶⁹Crojuh, 1979, 102; isti 1981, 33—39. Vetić, 1967, 42.

⁷⁰Crojuh, 1979, 97—102; isti 1979-a, 145—146.

⁷¹M. Гарашанин — Д. Гарашанин, 1951, 58.

An (Han) u Svojnovo, površine približno 1 ha, nalazi se na terasi uz nekadašnje ušće bezimnog potoka u Veliku Moravu. Arheološke nalaze čine kućni lep i keramika.⁷² Arheološka grada čuva se u muzejskoj zbirci u Paraćinu (T. IX/1; X/14).

133. Svojnovo, lokalitet Kopani put

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Kopani put u Svojnovo, površine približno 2 ha nalazi se na terasi na obodu doline Velike Morave. Arheološke nalaze čine kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Muzejskoj zbirci u Paraćinu (T. 10/11; T. 15/2—3).

134. Smederevska Palanka, lokalitet Bulina voda

Jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Bulina voda u Smederevskoj Palanci, površine oko 1,5 ha, prostire se na terasi pored istoimenog potoka. Arheološke nalaze čine kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Narodnom muzeju u Smederevskoj Palanci. (T. 28/7).

135. Smederevska Palanka, lokalitet Drenovičić

Malobrojni fragmenti keramike, koji su kao slučajan nalaz sa lokaliteta Drenovičić, u Smederevskoj Palanci, dospeli u muzej, reprezentuju jednoslojno naselje iz prelaznog perioda i starijeg gvozdenog doba. Arheološka grada čuva se u Narodnom muzeju u Smederevskoj Palanci (T. 28/11; T. IV/1).

136. Sekurić, lokalitet Zovljak

Jednoslojno gradinsko naselje iz starijeg gvozdenog doba Zovljak u Sekuriću, površine oko 1,2 ha, poznato po nalazima šakastih grivni (tipa Juhor), nalazi se na teško pristupačnom terenu jednog ogranka Juhora. Na više mesta registrovane su veće zone pokrivene kućnim lepom. Od pokretnih nalaza najbrojnija je keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. IX/13).

137. Sekurić, lokalitet Jelenjak

Jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Jelenjak u Sekuriću, površine oko 1 ha, nalazi se na terasi uz Jelenjački potok. Arheološke nalaze čine kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

138. Sekurić, lokalitet Reka — Kod izvora

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Reka — Kod izvora u Sekuriću, površine oko 1 ha, nalazi se na terasi uz Zupanjevačku reku. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep, keramika i lomljeni kamen Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 20/11).

139. Sekurić, lokalitet Čvoraja — Ravnica

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda Čvoraja — Ravnica u Sekuriću, površine oko 2 ha, nalazi se na terasi pored Zupanjevačke reke, nekoliko stotina metara udaljeno od lokaliteta Reka — Kod izvora. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 15/1).

⁷²Brmbolić, 1981, 189.

140. Siljeвица, lokalitet Selište — Mala gradina

Jednoslojno gradinsko naselje iz starijeg gvozdenog doba Selište — Mala gradina nalazi se na temenu uzvišice koja dominira jugozapadnim delom Levačke kotline. Pokretne nalaze čine kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. XII/14).

141. Siokovac, lokalitet Reka

Jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Reka u Siokovcu, površine oko 0,7 ha, nalazi se na terasi pored Jošanice. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep i keramika⁷³. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. IX/12).

142. Slatina, lokalitet Livada — Groblje

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Livada — Groblje u Slatini, površine oko 6 ha, nalazi se na nekoliko terasa s obe strane Slatinskog potoka. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep, keramika i životinjske kosti. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

143. Slatina, lokalitet Lipovik

Jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Lipovik u Slatini, površine oko 2 ha, nalazi se na kosi koja se spušta prema Grabačkom potoku. Kulturni sloj je tanak. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep, keramika i lomljeni kamen. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

144. Staro Selo, lokalitet Jerinin grad

Višeslojno gradinsko naselje iz prelaznog perioda Jerinin grad u Starom Selu nalazi se na teško pristupačnom temenu jedne uzvišice. Arheološke nalaze čine kućni lep i keramika⁷⁴. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. VII/8).

145. Staro Selo, lokalitet Selakovo brdo

Jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Selakovo brdo u Starom Selu, površine oko 0,8 ha, nalazi se na temenu istoimenog brda. Arheološke nalaze čine kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

146. Strižilo, lokalitet Reka — Ulaz u selo

Jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Reka — Ulaz u selo u Strižilu, površine oko 1 ha, nalazi se na terasi pored desne obale reke Osaonice. Pokretne nalaze čine kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

147. Supska, lokalitet Vrbak

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda Vrbak u Supskoj, površine oko 0,7 ha, nalazi se na terasi pored nekadašnjeg meandra Velike Morave. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

148. Supska, lokalitet Mučava

Prema podacima iz muzeja u Cupriji, na lokalitetu Mučava u Supskoj nalazena je keramika... »fine fakture, ukrašena horizontalnim linijama i cik-cak linijama« (inv. br. 285, 505, 507). Na osnovu opisa keramike, može se pretpostaviti da na lokalitetu Mučava postoje naselja iz prelaznog perioda.

149. Supska, lokalitet Stublina

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i starijeg gvozdenog doba Stublina u Supskoj, površine oko 6 ha, nalazi se na terasi koja dominira srednjim delom Paraćinsko-svetozarevske kotline. Keramika iz prelaznog perioda i starijeg gvozdenog doba nalazena je sporadično⁷⁵. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 10/12 10; T. 15/5; T. 35/9—10; T. 36/10; T. VI/6).

150. Tekija, lokalitet Bekina bara

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda i višeslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Bekina bara u Tekiji nalazi se na terasi koja je prirodno zaštićena istoimenom barom (napuštenim meandrom Velike Morave). Pokretne nalaze čine kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u muzejskoj zbirci u Paraćinu (T. XI/13).

151. Tečić, lokalitet Reka — U polje

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Reka — U polje u Tečiću zahvata površinu od približno 1 ha i nalazi se na terasi pored leve obale Lugomira. Od pokretnog arheološkog materijala nalazeni su keramika i životinjske kosti⁷⁶. Arheološka grada čuva se u zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

152. Topola, lokalitet Grobljište

Jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Grobljište u Topoli nalazi se na mestu na kome dolina Lukarskog potoka počinje da se širi u malu kotlinu. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

153. Topola, lokalitet Reka — Selo

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Reka — Selo u Topoli, površine oko 1,6 ha, nalazi se na terasi koja dominira najvećom kotlinom Lukarske reke. Pokretne nalaze čine kućni lep i keramika. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

154. Trnava, lokalitet Bare

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda Bare u Trnavi, površine oko 2 ha, nalazi se na terasi u najvećoj kotlini reke Belice. Debljina kulturnog sloja iznosi oko 0,8 m, ali je stratigrafija poremećena. Od pokretnih nalaza najbrojnija je keramika, zatim životinjske kosti i predmeti od kamena. Arheološka grada čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 9/5; T. 22/11; T. I/4—6).

155. Trnava, lokalitet Imanje Randelovića

Jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Imanje Randelovića, površine oko 0,5 ha,

⁷⁵ M. Гарашанин — Д. Гарашанин, 1951, 55.

⁷⁶ Deo arheološkog materijala nalazi se kod saradnika Zavičajnog muzeja u Svetozarevu, nepublikovano.

⁷³ Stojić, 1979, 104.

⁷⁴ Археолошки споменици и налазишта у Србији, 1956, 87.

nalazi se na terasi pored desne obale reke Belice. Pokretne nalaze čine kućni lep i keramika. Arheološka građa čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. IX/9).

156. Trnava, lokalitet Ušće Stipljanske reke

Jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Ušće Stipljanske reke u Trnavi, površine oko 0,8 ha, nalazi se na dominantnoj terasi u blizini ušća Stipljanske reke u Belicu. Pokretne nalaze čine kućni lep i keramika. Arheološka građa čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

157. Čuprija, lokalitet Briketnica

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i starijeg gvozdenog doba Briketnica u Čupriji, površine oko 4 ha, nalazi se na terasi koja je sa tri strane zaštićena meandrima Velike Morave. Stratigrafija je poremećena. Arheološke nalaze čine kućni lep i keramika⁷⁷. Arheološka građa čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu i delimično u Narodnom muzeju u Čupriji (T. 15/6; T. 33/8; T. VII/1; T. X/2).

158. Čuprija, lokalitet Kasarna

Sa lokaliteta Kasarna, površine oko 2 ha, potiče više posuda koje potvrđuju postojanje jednoslojnog naselja iz prelaznog perioda. Arheološka građa čuva se u depou Narodnog muzeja u Čupriji (T. 5/1).

159. Čuprija, lokalitet Carina

Sa lokaliteta Carina u Čupriji potiče više fragmenata keramike, koji ukazuju na jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba. Arheološka građa se čuva u depou Narodnog muzeja u Čupriji (T. 28/6).

160. Crnče, lokalitet Raskrsnica

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Raskrsnica u Crnču, površine oko 2 ha, nalazi se na terasi koja dominira jugoistočnim padinama Crnog vrha. Stratigrafija je poremećena. Pokretne nalaze sačinjavaju keramika kućni lep i predmeti od kamena⁷⁸. Arheološka građa čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 5/12; T. 15/7; T. 29/4; T. VIII/4; T. 39/6).

161. Crnče — Siokovac, lokalitet Tranjina bara

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Tranjina bara, površine oko 6 ha, prostire se po obodu veće depresije. Kulturni sloj je tanak, a stratigrafija horizontalna. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep, keramika i predmeti od kamena⁷⁹. Arheološka građa čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 12/12; T. 29/3).

162. Čepure, lokalitet Ograde

Višeslojno naselje iz prelaznog perioda i jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Ograde u Čepurama nalazi se na niskoj terasi. Pokretne nalaze čine kućni lep i keramika. Arheološka građa čuva se u zbirci muzeja u Paraćinu.

⁷⁷ Stojić, 1979, 105.

⁷⁸ Ibid., 104.

⁷⁹ М. Гарашанин — Д. Гарашанин, 1951, 23. Стојих, 1979, 104.

163. Šantarovac, lokalitet Gaj

Jednoslojno naselje iz starijeg gvozdenog doba Gaj u Šantarovcu, površine oko 1 ha, nalazi se na jednoj dominantnoj terasi na obroncima Juhora. Površinske nalaze sačinjavaju kućni lep i keramika. Arheološka građa čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

164. Šantarovac, lokalitet Zapis — Kamarište

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda i starijeg gvozdenog doba Zapis — Kamarište u Šantarovcu, površine oko 4 ha, nalazi se na nekoliko stepenasto raspoređenih terasa na obodu doline reke Belice. Na tom mestu dolina Belice širi se u prostranu kotlinu. Površinske nalaze čine kućni lep i keramika. Arheološka građa čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

165. Suljkovac, lokalitet Čosin potok

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Čosin potok, površine oko 2,5 ha prostire se na nekoliko terasa uz napušten meandar reke Belice. Kulturni sloj je tanak, oko 0,25 m. Pokretne nalaze čine kućni lep i keramika. Arheološka građa čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 9/1—3).

166. Suljkovac, lokalitet Grobljište — Borčić

Jednoslojno naselje iz prelaznog perioda Grobljište — Borčić u Suljkovcu, površine oko 3 ha, locirano je na nekoliko terasa, koje se stepenasto uzdižu iznad leve obale reke Belice. Pokretne nalaze sačinjavaju kućni lep, keramika, metalni i kameni predmeti. Arheološka građa čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 22/10; T. II/10).

167. Suljkovac, lokalitet Rajkovic

Jednoslojno gradinsko naselje iz starijeg gvozdenog doba Rajkovic u Suljkovcu, površine oko 1 ha, nalazi se na temenu jednog isturenog ogranka Juhora u dolini reke Belice. Kulturni sloj je tanak. Pokretne nalaze čine kućni lep i keramika. Arheološka građa čuva se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

2. NEKROPOLE

1. Veliko Krémare, lokalitet Sobovica

Na lokalitetu Sobovica u selu Veliko Krémare slučajno je pronađen grob iz prelaznog perioda, sa spaljenim pokojnikom, koji je bio ograden kamenim pločama. Urna je uništena. Priloge su činile posude od pečene zemlje od kojih je jedna sačuvana⁸⁰.

2. Dvorište, lokalitet Polje

Nekropola sa spaljenim pokojnicima Polje u Dvorištu pronađena je prilikom dogradnje željezničke stanice. Grobovi su bili kupaste kamene konstrukcije. Od nalaza je sačuvana jedna urna (T. 5/11)⁸¹.

3. Donje Stiplje, lokalitet Zadržni voćnjak

Nekropola iz prelaznog perioda sa spaljenim pokojnicima Zadržni voćnjak u Donjem Stiplju, površine oko 2 ha, nalazi se na blagoj kosji nedaleko od višeslojnog naselja Milicevska

⁸⁰ Andrejić, 1978, 167.

⁸¹ Трбуховић, 1961, 182—183.

reka. Prilikom kopanja jama za sađenje voća uništeno je oko 20 grobova iz prelaznog perioda, koji su bili ograđeni kamenim pločama.

4. Paraćin, lokalitet Gloždak

Praistorijska nekropola sa spaljenim pokojnicima Gloždak u Paraćinu nalazi se na terasi uz levu obalu Crnice. Nekropola je istraživana u dva maha. Godine 1962. ispitan je i jedan grob sa spaljenim pokojnikom iz prelaznog perioda. Grob pripada tipu takozvanih ravnih grobova. Osim urne s poklopcem, u grobu su se nalazile četiri posude dva fragmenta keramike, jedno bronzano dugme, fragment spiralno namotane žice i fragment bronzane igle⁸².

5. Plažane, lokalitet Okučnica Miroljuba Nešića

Na okučnici Miroljuba Nešića u Plažanima slučajno je pronađen grob sa spaljenim pokojnikom, koji je bio okružen lomljenim kamenom. Osim urne, u grobu je bilo još sedam posuda, više keramičkih fragmenata i koštani vrh strele. Urna i prilozii nađeni su u jednom velikom sudu⁸³.

6. Raševica, lokalitet Macin potok

Na lokalitetu Macin potok u Raševici, koji se nalazi na terasi pored istoimenog potoka, nedaleko od nekadašnjeg ušća ovog potoka u Veliku Moravu, slučajno je pronađen grob iz prelaznog perioda sa spaljenim pokojnikom. U Zavičajni muzej u Svetozarevu dospela je fragmentovana bronzana grivna i nekoliko fragmenata manjih posuda — priloga u grobu, dok su urna i ostali prilozii uništeni (T. 22/13 a—b).

7. Saraorci, lokalitet Majdan

Sa lokaliteta Majdan u Saraorcima potiče bronzani mač tipa Riegsee. D. Garašanin smatra da je taj mač bio prilog u grobu⁸⁴.

8. Čuprija, lokalitet Ulica Proleterskih brigada

U Ulici Proleterskih brigada u Čupriji slučajno je pronađena jedna cela urna i više fragmenata urni iz prelaznog perioda (T. 25/1). Kao prilog, u grobovima su nađene manje posude.

9. Umčari, lokalitet Manastirsko

Na lokalitetu Manastirsko u Umčarima pronađeni su delovi ljudskog skeleta i metalni predmeti⁸⁵.

3. GRUPNI NALAZI METALNIH PREDMETA

1. Batinać, lokalitet Vinogradi

Prema inventarskoj knjizi iz nekadašnjeg muzeja u Čupriji (strana 68) grupni nalaz sa lokaliteta Vinogradi u Batinaću sačinjavali su: dva srebrna pojasa, dva srebrna dugmeta, sekirica od kamena i fragmenti urne. Od tih predmeta sačuvan je samo jedan srebrni pojas, koji se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 38/8)⁸⁶.

⁸² D. Garašanin, 1970, 115—125.

⁸³ D. Garašanin, 1983, 10—13.

⁸⁴ D. Garašanin, 1959, 193—196.

⁸⁵ D. Garašanin, 1960, 86—91.

⁸⁶ Stojić, 1980, slika 62.

2. Donje Stiplje

Sa nepoznatog lokaliteta u Donjem Stiplju potiče pet bronzanih narukvica (T. 22/1—5)⁸⁷.

3. Zirovnica

Nalaz iz Zirovnice sačinjavaju: devet fibula, jedna narukvica, dva fragmentovana torkevica, dve bronzane falare i jedan predmet (skip-tar?) izrađen od gvožđa i bronzne⁸⁸.

4. Kolari

Iz kolara potiču dva srebrna pojasa i glavna zlatne igle koji su sačinjavali grupni nalaz⁸⁹.

5. Majur, lokalitet Gradište

Sa gradinskog naselja iz starijeg gvozdenog doba Gradište u Majuru potiču dva grupna nalaza ukrasnih predmeta i oružja (T. 38/4—5)⁹⁰.

6. Mramorac

Iz jednog potoka u selu Mramorac potiče grupni nalaz, koji su sačinjavala dva srebrna pojasa i jedna zlatna grivna. Ovaj nalaz postao je sinonim za određenu vrstu nalaza iz starijeg gvozdenog doba⁹¹.

7. Umčari, lokalitet Manastirsko

Sa lokaliteta Manastirsko potiče grupni nalaz, koji su sačinjavali: dva srebrna pojasa, dve srebrne igle, četiri srebrne perle, nekoliko fragmenata srebrne žice, jedna bronzana lučna fibula, jedan bronzani pršljen za vreteno i jedna perla od staklene puste. Na istom mestu pronađeni su i delovi ljudskog skeleta, koji ukazuju na karakter ovog grupnog nalaza⁹².

4. POJEDINAČNI SLUČAJNI NALAZI METALNIH PREDMETA

1. Bačina, lokalitet Đerđelin

Sa lokaliteta Đerđelin u Bačini potiče manji bronzani kelt. Ovaj lokalitet nalazi se na jednom kraju prirodne komunikacije koja povezuje Levač sa dolinom Velike Morave⁹³.

2. Beočić lokalitet Crna Grača

Nedaleko od lokaliteta Jerinin grad u Draškojevcu u dolini Crne Grače, pronađena je gvozdena sekira — kelt. Nalaz se čuva u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 38/2).

⁸⁷ Ibid., slika 63.

⁸⁸ Валтровић, 1890—1, 79—84, T. VIII.

⁸⁹ M. M. Vasić, 1912, 199. M. Garašanin — D. Garašanin, 1951, 52. D. Garašanin, 1954, 79. R. Vasić, 1977, 59. M. Garašanin, 1973, 506.

⁹⁰ Vetić, 1973, 35—36. R. Vasić, 1977, 58. Stojić, 1980, slika 59.

⁹¹ M. Garašanin, 1949, 126—136. M. Garašanin — D. Garašanin, 1951, 37. D. Garašanin, 1954, 36, T. XXII/1—2. M. Garašanin, 1973, 505—508, T. 108, 110.

⁹² D. Garašanin, 1960, 86—92. M. Garašanin, 1973, 505—508, T. 108—110, VII.

⁹³ Археолошки споменици и налазишта у Србији, 1956, 18.

reka. Prilikom kopanja jama za sađenje voća uništeno je oko 20 grobova iz prelaznog perioda, koji su bili ograđeni kamenim pločama.

4. Paraćin, lokalitet Gloždak

Pratorijiska nekropola sa spaljenim pokojnicima Gloždak u Paraćinu nalazi se na terasi uz levu obalu Crnice. Nekropola je istraživana u dva maha. Godine 1962. ispitan je i jedan grob sa spaljenim pokojnikom iz prelaznog perioda. Grob pripada tipu takozvanih ravnih grobova. Osim urne s poklopcem, u grobu su se našle četiri posude, dva fragmenta keramike, jedno bronzano dugme, fragment spiralnog namotane žice i fragment bronzane igle⁸².

5. Plažane, lokalitet Okučnica Mirosljuba Nešića

Na okučnici Mirosljuba Nešića u Plažanima slučajno je pronađen grob sa spaljenim pokojnikom, koji je bio okružen lomljenim kamenom. Osim urne, u grobu je bilo još sedam posuda, više keramičkih fragmenata i koštani vrh strele. Urna i prilozi nađeni su u jednom velikom sudu⁸³.

6. Raševica, lokalitet Macin potok

Na lokalitetu Macin potok u Raševici, koji se nalazi na terasi pored istoimenog potoka, nedaleko od nekadašnjeg ušća ovog potoka u Veliku Moravu, slučajno je pronađen grob iz prelaznog perioda sa spaljenim pokojnikom. U Zavičajni muzej u Svetozarevu dospela je fragmentovana bronzana grivna i nekoliko fragmenata manjih posuda — priloga u grobu, dok su urna i ostali prilozi uništeni (T. 22/13 a—b).

7. Saraorci, lokalitet Majdan

Sa lokaliteta Majdan u Saraorcima potiče bronzani mač tipa Riegsee. D. Darašanin smatra da je taj mač bio prilog u grobu⁸⁴.

8. Čuprija, lokalitet Ulica Proleterskih brigada

U Ulici Proleterskih brigada u Čupriji slučajno je pronađena jedna ce'la urna i više fragmenata urni iz prelaznog perioda (T. 25/1). Kao prilog, u grobovima su nađene manje posude.

9. Umčari, lokalitet Manastirsko

Na lokalitetu Manastirsko u Umčarima pronađeni su delovi ljudskog skeleta i metalni predmeti⁸⁵.

3. GRUPNI NALAZI METALNIH PREDMETA

1. Batinač, lokalitet Vinogradi

Prema inventarskoj knjizi iz nekadašnjeg muzeja u Čupriji (strana 68) grupni nalaz sa lokaliteta Vinogradi u Batincu sačinjavali su: dva srebrna pojasa, dva srebrna dugmeta, sekirica od kamena i fragmenti urne. Od tih predmeta sačuvan je samo jedan srebrni pojas, koji se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 38/8)⁸⁶.

⁸² D. Garašanin, 1970, 115—125.

⁸³ D. Garašanin, 1983, 10—13.

⁸⁴ D. Garašanin, 1959, 193—196.

⁸⁵ D. Garašanin, 1960, 86—91.

⁸⁶ Stojih, 1980, slika 62.

2. Donje Stiplje

Sa nepoznatog lokaliteta u Donjem Stiplju potiče pet bronzanih narukvica (T. 22/1—5)⁸⁷.

3. Zirovnica

Nalaz iz Zirovnice sačinjavaju: devet fibula, jedna narukvica, dva fragmetovana torkevca, dve bronzane falare i jedan predmet (skipitar?) izraden od gvožđa i bronzes⁸⁸.

4. Kolari

Iz kolara potiču dva srebrna pojasa i glava zlatne igle koji su sačinjavali grupni nalaz⁸⁹.

5. Majur, lokalitet Gradište

Sa gradinskog naselja iz starijeg gvozdenog doba Gradište u Majuru potiču dva grupna nalaza ukrasnih predmeta i oružja (T. 38/4—5)⁹⁰.

6. Mramorac

Iz jednog potoka u selu Mramorac potiče grupni nalaz, koji su sačinjavala dva srebrna pojasa i jedna zlatna grivna. Ovaj nalaz postao je sinonim za određenu vrstu nalaza iz starijeg gvozdenog doba⁹¹.

7. Umčari, lokalitet Manastirsko

Sa lokaliteta Manastirsko potiče grupni nalaz, koji su sačinjavali: dva srebrna pojasa, dve srebrne igle, četiri srebrne perle, nekoliko fragmenata srebrne žice, jedna bronzana lučna fibula, jedan bronzani pršljen za vreteno i jedna perla od staklene paste. Na istom mestu pronađeni su i delovi ljudskog skeleta, koji ukazuju na karakter ovog grupnog nalaza⁹².

4. POJEDINAČNI SLUČAJNI NALAZI METALNIH PREDMETA

1. Bačina, lokalitet Đerdelin

Sa lokaliteta Đerdelin u Bačini potiče manji bronzani kelt. Ovaj lokalitet nalazi se na jednom kraju prirodne komunikacije koja povezuje Levač sa dolinom Velike Morave⁹³.

2. Beočić lokalitet Crna Grača

Nedaleko od lokaliteta Jerinin grad u Draškojcu u dolini Crne Grače, pronađena je gvozdena sekira — kelt. Nalaz se čuva u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 38/2).

⁸⁷ Ibid., slika 63.

⁸⁸ Валтровић, 1890—1, 79—84, T. VIII.

⁸⁹ M. M. Vasić, 1912, 199. M. Garašanin — D. Garašanin, 1951, 52. D. Garašanin, 1954, 79. R. Vasić, 1977, 59. M. Garašanin, 1973, 506.

⁹⁰ Vetičić, 1973, 35—36. R. Vasić, 1977, 58. Stojih, 1980, slika 59.

⁹¹ M. Garašanin, 1949, 126—136. M. Garašanin — D. Garašanin, 1951, 37. D. Garašanin, 1954, 36, T. XXII/1—2. M. Garašanin, 1973, 505—508, T. 108, 110.

⁹² D. Garašanin, 1960, 86—92. M. Garašanin, 1973, 505—508, T. 108—110, VII.

⁹³ Археолошки споменици и налазишта у Србији, 1956, 18.

3. Belica, lokalitet Gradina

Na lokalitetu Gradina u Belici pronađena je bronzana sekira — kelt. Sekira se čuva u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 21/5).

4. Gornje Stiplje, lokaliteti Majdan i Raskrsnica

Sa lokaliteta Majdan i Raskrsnica u Gornjem Stiplju, koji se nalaze izdan blizu drugoga, potiče po jedna bronzana grivna (T. 22/7—8).⁹⁴

5. Gornji Račnik, lokalitet Vrelo

Pokraj izvora jednog od dva potoka koji grade Račničku reku slučajno je nađena bronzana sekira — kelt⁹⁵. Lokalitet Vrelo u Gornjem Račniku nalazi se na teško pristupačnom delu Crnog vrha (T. 21/1).

6. Dvorište, lokalitet Tunel

Prilikom izgradnje jednog tunela u Dvorištu pronađena je sekira — kelt, a možda i ostava bronzanih predmeta⁹⁶.

7. Donja Rača, lokalitet Dubočič

Na lokalitetu Dubočič u Donjoj Rači pronađena je bronzana sekira — kelt⁹⁷.

8. Donje Stiplje, lokalitet Donja mala

Na lokalitetu Donja mala u Donjem Stiplju pronađeno je bronzano dleto (T. 21/9).

9. Lokalitet Đurđevo

Iz Đurđeva potiče bronzana sekira — kelt⁹⁸.

10. Jovac

Prema podacima iz inventarske knjige muzeja u Cupriji iz atara sela Jovac, potiče »minijaturalni kelt sa ušicom i lepezastim sečivom«⁹⁹.

11. Kolare, lokalitet Majdan Lukče

Kamenolom Majdan Lukče u Kolarima nalazi se u istoj kotlini u kojoj je registrovano i višeslojno naselje iz prelaznog perioda i starijeg gvozdenog doba — Ljuba vode. U kamenolomu, u pukotini stene, pronađena je bronzana sekira — kelt (T. 21/6).

12. Lozovik, lokalitet Pavlove pojate

Sa lokaliteta Pavlove pojate u Lozoviku potiče bronzana fibula (?) (T. 22/9).

13. Medojevac, lokalitet Rudarski rov

Prilikom rudarsko-geoloških istraživanja na Juhoru 1938. godine, u napuštenom rudarskom oknu nađena je bronzana sekira — kelt (T. 21/3).

14. Miloševac

Iz atara sela Miloševac potiče srebrni pojas koji se čuva u Narodnom muzeju u Požarevcu (T. 38/7)¹⁰⁰.

15. Potočac, lokalitet Momčilov grad

Na višeslojnom gradinskom naselju Momčilov grad u Potočcu pronađen je gvozdeni vrh koplja. Predmet se čuva u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

16. Rajkinac, lokalitet Lukička mala

Prilikom istraživanja nekropole sa spaljenim pokojnicima Lukička mala u Rajkincu, pokraj jednog groba, nađena je krstasta gvozdena sekira (T. 38/1).

17. Siljevica

Iz atara sela Siljevice potiče bronzana narukvica koja se čuva u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu (T. 22/6).

18. Topola, lokalitet Brestovac

Na lokalitetu Brestovac u Topoli pronađeno je bronzano dleto (T. 21/7).

19. Cuprija, lokalitet Kasarna

Sa lokaliteta Kasarna u Cupriji, gde je registrovano veliko naselje koje pripada prelaznom periodu iz bronzanog u gvozdeno doba, slučajno je pronađena fragmentovana bronzana igla. Igla se čuva u muzejskoj zbirci u Paraćinu.

5. POJEDINAČNI SLUČAJNI NALAZI KERAMIKE

1. Donja Rača, lokalitet Cibinski vir

Sa lokaliteta Cibinski vir u Donjoj Rači, koji se nalazi u dolini reke Rače, potiče jedan pehar¹⁰¹.

2. Paraćin, lokalitet Velika Morava

Iz Velike Morave izvađen je jedan pehar, koji se nalazi u muzejskoj zbirci u Paraćinu.

3. Raševica

Sa nepoznatog mesta iz atara sela Raševica potiče fragmentovani pehar koji se nalazi u muzejskoj zbirci u Paraćinu (T. X/1).

4. Ribare, lokalitet Selište

U obali Velike Morave, na lokalitetu Selište u Ribarima, pronađen je jedan pehar (T. 29/11)¹⁰².

⁹⁴ Stojić, 1980, slika 48.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Трубховић, 1961, 182, слика 5.

⁹⁷ Богдановић, 1971, 154, T. III/2. Andrejić, 1978, 169.

⁹⁸ Богдановић, 1981, 152, T. III/4.

⁹⁹ Inventarski broj 447.

¹⁰⁰ M. Garašanin navodi Miloševac kao nalazište još jednog pojasa tipa Mramorac, M. Garašanin, 1973, 506.

¹⁰¹ Andrejić, 1978, T. XCV/B.

¹⁰² Stojić, 1979, 102—103, slika 11.

III. BASEN VELIKE MORAVE U PERIODU PRELAZA BRONZANOG U GVOZDENO DOBA

Kulturni razvoj, od osnivanja stalnih naselja na kraju bronzanog doba do dolaska Kelta, imao je dva velika perioda: prelazni period iz bronzanog u gvozdeno doba i starije gvozdeno doba.

Kulturni razvoj u periodu prelaza iz bronzanog u gvozdeno doba može se pratiti na osnovu promena u topografiji, rasporedu i veličini naselja, izgledu stana, načinu sahranjivanja i u pokretnom arheološkom materijalu.

U basenu Velike Morave evidentirano je 99 naselja, osam nekropola, jedan grupni i 14 pojedinačnih slučajnih nalaza metalnih predmeta iz perioda prelaza iz bronzanog u gvozdeno doba.

A. NASELJA

Od 99 naselja iz ovog perioda 47 su jednoslojna, a 52 višeslojna.

Najveći broj naselja konstatovan je u dolini Velike Morave i donjim tokovima njenih pritoka. Naselja iz prelaznog perioda mahom su locirana po obodu rečnih dolina, koje pružaju mnoge pogodnosti za osnivanje naselja. Pre svega, obod rečnih dolina najmanje je pokriven šumom, što je veoma povoljno za podizanje naselja, za korišćenje zemljišta za poljoprivredu i stočarstvo, kao i za komuniciranje sa drugim naseljima. Po obodu rečnih dolina nataložen je les ili gлина koji su pogodni za izgradnju stambenih objekata i predstavljaju izvor sirovina za izradu posuda i drugih predmeta od keramike. U rečnim dolinama je najbolje poljoprivredno zemljište u basenu Velike Morave, čija se plodnost obnavljala svake godine prilikom redovnih poplava Velike Morave i njenih pritoka. Tu su i česti izvori pitke vode koji izbijaju na obodu dolina. Najzad, ivice rečnih dolina pružaju mogućnost za širenje naselja.

Osim tih faktora, prilikom određivanja lokacije za podizanje naselja verovatno su se imale u vidu i njene pogodnosti za eventualnu odbranu od neprijatelja. Zato su naselja najčešće podizana na terasama, zaštićenim napuštenim meandrima, koji su imali ulogu odbrambenih rovova. Prilikom izbora lokacije posebno su vrednovane mogućnosti za povlačenje u brdsko-planinske delove basena u slučaju napada neprijatelja. Izgleda da upravo iz tih razloga naselja iz prelaznog perioda nisu registrovana u uzanim rečnim dolinama koje nisu bile povezane sa brdsko-planinskim zaleđem.

Na osnovu topografije i rasporeda izvesnog broja naselja može se zaključiti da su u određenim razdobljima iz prelaznog perioda podizana i naselja koja su kontrolisala i štitila prilaz pojedinim većim kotlinama i tako doprinosila bezbednosti šire zajednice (odnosno svim naseljima određene kotline).

Jednoslojna naselja iz prelaznog perioda nalaze se na terasama, mahom po obodu kotlina pritoka Velike Morave. Manji broj jednoslojnih naselja konstatovan je na temenima najnižih ogranaka okolnih planina (Paraćin, Kneselačka česma, Ribnik, Arnautske njive), koja ipak nemaju karakter gradina.

Velika višeslojna naselja iz prelaznog perioda uglavnom su locirana na prirodno zaštićenim terasama u blizini ušća pritoka Velike Morave (Čuprija, Kasarna i Briketnica; Svetozarevo, lokalitet Sarina međa; Bagrdan, lokalitet Ceramidište; Svilajnac, lokalitet Groblje). Osim toga, višeslojna naselja konstaovana su i u većim kotlinama Moravnih pritoka (Dragocvet, Vrbrica; Vinorača, Bare; Kolare, Ljuba vode; Grčac, Novačka čuprija i druga).

Na osnovu stratigrafskih karakteristika, naselja iz prelaznog perioda mogu se razvrstati na jednoslojna i višeslojna.

Jednoslojna naselja imaju uglavnom tanak kulturni sloj, bez obzira na veličinu naselja.

Višeslojna naselja sa očuvanim vertikalnom stratigrafijom su malobrojna. Na samo dva takva naselja vertikalna stratigrafija je delimično očuvana: na lokalitetu Igralište u Belici i lokalitetu Selište u Dubokoj. Na lokalitetu Igralište u Belici jedan stratum direktno preslojava drugi, što ukazuje na njihov hronološki kontinuitet. Na lokalitetu Selište u Dubokoj, međutim, između dva stratumata iz prelaznog perioda nalazi se sterilni sloj, koji dokazuje da su ti stratumi vremenski udaljeni.

Na osnovu razlika u pokretnom arheološkom materijalu i drugih karakteristika, može se tvrditi da svaki stratum na ta dva višeslojna lokaliteta sa vertikalnom stratigrafijom reprezentuje određenu razvojnu fazu prelaznog perioda.

Kulturni razvoj prelaznog perioda prošao je, po svemu sudeći, kroz četiri osnovne faze, što potvrđuju i jednoslojna naselja, koja je na osnovu pokretnog arheološkog materijala, rasporeda i topografije moguće svrstati u četiri horizonta, od kojih svaki, po pokretnim nalazima, odgovara jednom od stratumata na pomenutim lokalitetima sa vertikalnom stratigrafijom.

Malobrojnost lokaliteta sa očuvanom vertikalnom stratigrafijom, nasuprot velikom broju nalazišta sa poremećenom stratigrafijom i jednoslojnih naselja, svakako je, dobrim delom, posledica postojanja relativno velikog broja pogodnih lokacija za naseljavaње, zbog čega nije bilo neophodno da se na istom mestu, iznad ostataka prethodnih naselja, podiže novo naselje. Ako je lokacija bila prostrana, novo naselje osnivano je u produžetku starog, a ako na njoj nije bilo mesta, naselje je premeštano na jednu od obližnjih terasa.

Naselja iz prelaznog perioda mogu se, prema veličini, podeliti u tri grupe: velika, čija je površina veća od dva hektara; srednja, koja zahvataju površinu od jednog do dva hektara i mala, čija je površina manja od jednog hektara. Velika višeslojna naselja locirana su, po pravilu, u velikim kotlinama Velike Morave (Paraćinsko-svetozarevske i Donjomoravskoj), posebno u blizini ušća pritoka Velike Morave (lokaliteti: Kasarna u Cupriji, Sarina međa u Svetozarevu, Ceramidište u Bagrdanu, Groblje u Svilajncu i drugi) ili u donjim tokovima pritoka Velike Morave (Vrbica u Dragocvetu, Bare u Vinorači, Novačka Cuprija u Grču i drugi). Manja jednoslojna i višeslojna naselja locirana su po kotlinama u srednjim i gornjim tokovima pritoka Velike Morave.

U tom smislu vrlo ilustrativnu sliku pružaju naselja u dolinama Lugomira, Belice, Osaonice i Resave. U gornjem delu sliva Lugomira registrovana su mala naselja (Cvoraja i Polje u Sekuriču), u srednjem delu te reke — naselja srednje veličine (Zežljikar u Vukmanovcu, Polje u Tečiću i Ljuba vode u Kolarima), a u donjem toku — veliko višeslojno naselje Sarina međa u Svetozarevu. Slična situacija konstatovana je i duž reke Belice. U gornjem i srednjem toku Belice evidentirana su manja i srednja višeslojna naselja (Igralište u Belici, Lipovik u Vrbi, Zapis — Kamarište u Bunaru), a u donjoj Belici — veliko višeslojno naselje prelaznog perioda Vrbica u Dragocvetu i Bare u Trnavi. Čak i u dolinama kratkih pritoka Velike Morave, kao što je na primer Osaonica, utvrđen je sličan raspored. U gornjem toku ove reke nađeno je nekoliko malih naselja (Budžicka mala u Donjim Komaricama, Reka u Strižilu, Bašte i Kruška u Lovcima), dok je u blizini ušća te reke u Veliku Moravu locirano višeslojno naselje Ceramidište, površine oko 4 ha. Istovetna situacija je i u dolinama Resave, Lepenice i Jasenice, odnosno u svim dolinama pritoka Velike Morave koje su rekognoscirane, pa nije isključeno da će se slična slika ponoviti i u dolinama ostalih pritoka Velike Morave.

U ovom momentu mogu se naznačiti samo neki faktori koji su uticali na veličinu naselja. Oni se mogu podeliti u dve osnovne grupe: fizičko-geografske i ekonomske. Među fizičko-geografskim faktorima izgleda da su najznačajniji bili: veličina lokacije, njena bezbednost od poplava, zatim veličina kotline u kojoj će se naselje nalaziti, pedološke osobine tla (birana je isključivo lesna podloga ili podloga od lešivizirane gline), zaklonjenost od jakih vetrova, osunčanost, blizina pitke vode. Od ekonomskih faktora verovatno su najviše uticali imali uslovi za poljoprivredu, stočarstvo i lov, što je zavisilo od površine i kvaliteta zemlje u neposrednoj blizini naselja. Po svemu sudeći, veličini naselja doprinosili su još: geografski položaj u odnosu na tadašnje komunikacije, prirodna zaštićenost naselja i mogućnost povlačenja stanovništva u slučaju neprijateljskog napada.

Svi ti faktori u najoptimalnijem zbiru stekli su se upravo na lokacijama u blizini ušća pritoka Velike Morave i donjim delovima Moravinih pritoka, odnosno tamo gde su registrovani svi veliki višeslojni lokaliteti iz prelaznog perioda.

S obzirom na to da se na skoro svim jednoslojnim i višeslojnim naseljima iz prelaznog perioda kulturni sloj uglavnom poklapa sa humusnim slojem koji se inače intenzivno koristi kao poljoprivredno zemljište, nad-

zemni ostaci stambenih objekata u najvećoj meri su uništeni. Očuvane su samo zemunice (poluukopane kolibe).

Neznatni delovi nadzemnih stambenih objekata konstatovani su jedino na lokalitetima Sarina međa u Svetozarevu, Igralište u Belici i Selište u Dubokoj. Nadzemni stambeni objekti sa ostalih naselja iz prelaznog perioda dokumentovani su samo razbacanim kućnim lepom.

U središnjem delu lokaliteta Sarina međa u Svetozarevu nađeni su delovi osnova kuća, pomoću kojih nije bilo moguće utvrditi veličinu i izgled stambenog objekta. Inače, osnovne kuće nalazile su se na zdravici — lesu i pažljivo su nivelisane.

Na višeslojnom naselju Selište u Dubokoj nađena je jedna pravougaona površina dimenzija 5,9×5,7 m, pokrivena rastresenim lepom. Ta površina nalazila se na sterilnom sloju koji prekriva stariji stratum iz prelaznog perioda na tom lokalitetu. Ispitivanjima nije utvrđena namena te površine, ali je moguće da predstavlja osnovu stambenog objekta iz mlade faze života na tom naselju.

Na višeslojnom naselju Igralište u Belici, na starijem stratumu iz prelaznog perioda, pronađen je ugaoni deo osnove stambenog objekta, dokumentovan kompaktnim lepom. Na osnovu nađenog dela može se jedino zaključiti da je osnova kuća bila pravougaona. Iako su nedovoljni za rekonstrukciju stana, pomenuti ostaci nadzemnih stambenih objekata dragoceni su za utvrđivanje tipova staništa u prelaznom periodu, jer dokumentuju nadzemne stambene objekte.

Na lokalitetima Sarina međa u Svetozarevu i Vrbica u Dragocvetu ispitano je nekoliko zemunica iz prelaznog perioda.

U centralnom delu lokaliteta Sarina međa pronađene su tri zemunice (zemunica 1, 2 i 3), koje su sekundarno služile kao jame za otpatke (slika: 1—2, 5)¹⁰⁴.

Zemunica 1 (slika 1) vertikalno je ukopana u les i ima elipsoidnu osnovu dimenzija 3,7×2,4 m. U nju se ulazilo kroz rov dužine 2 m. Na samom ulazu nalazilo se počečno ispućenje — »prage«, koje je verovatno služilo da spreči prodor vode iz rova u zemunicu. Naspram ulaza, u osnovi, nalazio se vertikalno postavljen stub, prečnika 0,25 m, koji je, po svemu sudeći, predstavljao nosač krovne konstrukcije. Zemunica je u jednom momentu znatnije proširena, zbog čega je dobila elipsoidni oblik. Sudeći po velikim količinama zidnog lepa, zemunica je imala nadgradnju — zidove od pruča i kolja oplebljene blatom. Najverovatnije je da je u istoj tehnici bio izgrađen i krov. Zemlja

kojom su oplebljivani zidovi bila je izmešana sa plevom¹⁰⁴.

Osnova te zemunice je na više mesta nagorela, a u jednom delu očuvani su i ostaci ognjišta, što ukazuje na namenu čitavog objekta. Ognjište je bilo načinjeno od zemlje pomešane sa krupnim peskom i premazano belom bojom.

Tokom svoje sekundarne upotrebe zemunica je ispunjena mnogim keramičkim fragmentima, lepom, životinjskim kostima, pepelom, garom i drugim materijalom.

Zemunica 2 (slika 2) nalazila se na približno 2 m od zemunice 1. Tu zemunicu čini konusno ukopana jama, prečnika oko 2,8 m koja je duboka 1,1 m. Na perifernom delu osnove zemunice nalazi se manja jama, koja je bila popločana većim fragmentima keramike, na osnovu čega se može zaključiti da je predstavljala ostavu za čuvanje hrane¹⁰⁵.

Za razliku od zemunice 1, koja je bila ispunjena bez ikakvog reda otpadnim materijalom, skoro sav materijal iz ove zemunice deponovan je u pravilno naslaganim slojevima međusobno sličnim i po debljini i po sadržaju. Takva situacija nagoveštava mogućnost da je zemunica 2 sekundarno poslužila za odlaganje materijala preostalog od vršenja neke kulturne radnje¹⁰⁶.

Zemunica 3 (slika 5) činile su dve međusobno povezane jame, od kojih je jedna plitka, a druga, u jednom delu, nešto dublja. U tom najdubljem delu zemunice nalazilo se ognjište. Dužina objekta iznosila je 4 m¹⁰⁷. Sadržaj nalaza iz vremena kad je ova zemunica služila kao jama za otpatke sličan je nalazu iz zemunice 1. Iz ove zemunice, pored ostalih nalaza, potiče i jedna ljudska kost, nađena zajedno sa mnogim životinjskim kostima, kao i komad zidnog lepa sa udubljenom spiralom (slika 3).

Na lokalitetu Vrbica u Dragocvetu ispitana je jedna zemunica (slika 6—7) prečnika 3,5 i dubine 0,9 m, koja je takođe sekundarno služila kao jama za otpatke. U osnovu zemunice ukopano je nekoliko manjih jama prečnika od 0,55 do 0,85 m, čija je dubina varirala od 0,5 do 0,8 m. Izvesno je da su te jame služile kao ostave za smeštaj hrane. Uz gornju ivicu zemunice pronađeno su dva pluća udubljenja, prečnika 1,2 m. U jednom od njih nađeno je ognjište, izrađeno na isti način kao i pomenuta ognjišta sa Sarine međe. U drugom udubljenju pronađeno je više fragmentovanih posuda, nekoliko predmeta, verovatno kulturnog karaktera, i životinjske kosti.

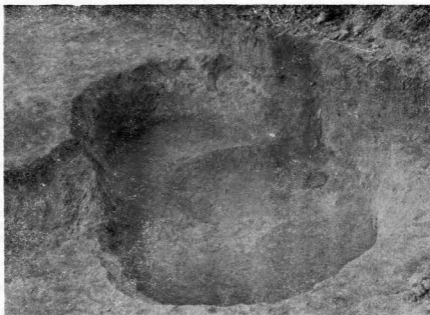
¹⁰⁴ Ibid., 33—34, slika 1.

¹⁰⁵ Ibid., 35, slika 1 (gore).

¹⁰⁶ Ibid., 35—36.

¹⁰⁷ Ibid., 36—37, slika 2.

¹⁰³ Стојћ, 1981, 33—37, slika 1—2.

Slika 1. — zemunica 1 (poluukopana koliba), Sarina međa, Svetozarevo

Slika 2. — zemunica 2, Sarina međa, Svetozarevo

U samoj zemunici nađeno je više komada zidnog lepa koji je bio ukrašen pravilno izvedenim udubljenjima (slika 8), a na jednom komadu nalazi se naslikan motiv kruga.

Inače, po svom sadržaju (pepeo, životinjske kosti, fragmenti keramike, koštane igle i drugo) ova zemunica je slična zemunicama sa Sarine međe.

U neposrednoj blizini ove zemunice nađeno je nekoliko komada zidnog lepa ukrasnih udubljenom spiralom ili meandrom (slika 9—10)

Karakteristično je da se sve do sada pronađene zemunice međusobno razlikuju po formi. Tako, na primer, samo zemunica 1 sa Sarine međe u Svetozarevu ima ulaz sa strane (rov), dok se u ostale moralo ulaziti odozgo. Zemunica 2 osobena je po konusnom obliku i ostavi ukopanoj na perifernom delu osnove. Zemunicu 3, pak, činile su dve približno podjednake međusobno povezane jame. Zemunica sa lokaliteta Vrbica u Dragovetu za sada predstavlja najsoženiju stambenu formu iz prelaznog perioda, jer je čine tri funkcionalno i arhitektonski posebne celine.

B. SAHRANJIVANJE

U basenu Velike Morave registrovano je osam lokaliteta na kojima je pronađen jedan grob ili više grobova iz prelaznog perioda. Na žalost, arheološki je ispitan jedino grob sa nekropole Gloždak u Paraćinu, dok su ostali slučajno pronađeni i o njima postoje oskudni podaci¹⁰⁸.

Grob sa nekropole iz Paraćina je objavljen. Odlike ostalih grobova iz prelaznog perioda samo su delimično poznate.

Ipak, na osnovu istraženog groba iz Paraćina, grobova koji su pronađeni prilikom rekonstrukcije i oskudnih podataka dobijenih od nalazača, mogu se izneti izvesna zapažanja o načinu sahranjivanja i izgledu grobnih konstrukcija i nekropola.

U svim grobovima iz prelaznog perioda nađeni su ostaci spaljenih pokajnika. Kao prilog, u grobove su stavljene keramičke posude (pehari, šolje i zdele), a ređe i bronzani predmeti (Paraćin, Raševica)¹⁰⁹.

Grobovi iz prelaznog perioda pronađeni su na mestima na kojima su se nalazile nekropole paraćinske kulturne grupe (Paraćin, Donje Stiplje, Čuprija)¹¹⁰. U Paraćinu, Dvorštu i Čupriji grobovi iz prelaznog perioda ukopani su između grobova paraćinske kulturne grupe, dok su na nekropoli u Donjem Stiplju oni izdvojeni i predstavljaju poseban deo nekropole u odnosu na grobove iz prethodnog razdoblja praiistorije.

Grobovi iz Velikog Krčmara, Donjeg Stiplja, Paraćina, Plažana, Raševice i Čuprije pripadaju tipu ravnih grobova, dok je u Dvorštu zastupljen tip nekropole pod humkama. Naime, svakako da su grobovi iz Dvo-

rišta, zbog svoje kamene konstrukcije, dobili izgled humki posle nasipanja zemljom¹¹¹.

Za grob iz Paraćina utvrđeno je da nije imao neku posebnu konstrukciju; urna i prilozni položeni su u jamu i, bez ikakve zaštite, nasuti zemljom¹¹². Po svemu sudeći, sličan izgled imali su grobovi u Raševici i Čupriji. Grobovi iz Velikog Krčmara i Donjeg Stiplja bili su ograđeni kamenim pločama¹¹³. Kao što je već rečeno, urne i prilozni u grobovima pod humkama u Dvorštu bili su zaštićeni kamenim plaštom¹¹⁴. Grob iz Plažana bio je okružen vencem od lomljenog kamena, a urna sa prilozima nalazila se u većem sudu¹¹⁵.

Interesantno je da su istih oblika konstrukcije i grobovi paraćinske kulturne grupe. Na primer, na nekropoli paraćinske kulturne grupe Lukička mala u Rajkincu podjednako su zastupljene sve tri vrste grobnih konstrukcija koje su konstatovane i kod grobova iz prelaznog perioda¹¹⁶. Iskapanja na toj nekropoli pokazala su da su sva tri oblika grobnih konstrukcija istovremeno korišćena. U tom smislu vrlo je indikativna situacija tri groba na čiju istovremenost upućuje njihov pravilan raspored unutar jednog venca od lomljenog kamena i pokretni nalazi. Pa ipak, ti grobovi su različite konstrukcije: jedan grob je sa svih strana bio ograđen kamenim pločama kao grobovi iz prelaznog perioda iz Donjeg Stiplja i Malih Krčmara, drugi je bio pokriven velikim sudom, sličnim urni sa prilozima iz Plažana, dok je treći zasut zemljom kao i grob 2/1962 iz Paraćina¹¹⁷.

C. POKRETNi ARHEOLOSKI MATERIJAL

Najveći deo pokretnog arheološkog materijala iz prelaznog perioda čini keramika, a zatim predmeti od metala, kostiju i kame-
na.

a) Keramika

Keramika iz zatvorenih kulturnih celina jednoslojnih i višeslojnih naselja iz prelaznog perioda može se, na osnovu tehnologije, tipoloških svojstava, fakture, boje, ornamentalnih tehnika i ukrasnih motiva, razvrstati u četiri osnovna horizonta. To razvrstavanje omogućuje da se kulturno i hronološki opre-

¹⁰⁸ Д. Гарашанин, 1970, 115—125.

¹⁰⁹ Ibid., 119, слика 19—21.

¹¹⁰ Ibid., 115.

¹¹¹ Трбуховић, 1961, 182.

¹¹² Д. Гарашанин, 1970, 118.

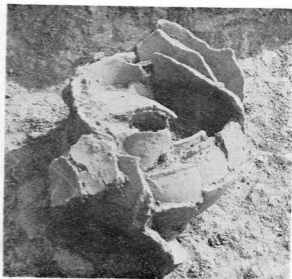
¹¹³ Andrejić, 1978, 167.

¹¹⁴ Трбуховић, 1961, 182.

¹¹⁵ Д. Гарашанин, 1983, 10, слика 1.

¹¹⁶ Стојић, 1980, 12.

¹¹⁷ Ibid.

Slika 3. — kućni lep sa ustisnutom spiralom, Sarina međa, Svetozarevo

Slika 4. — keramika in situ, Sarina međa, Svetozarevo

Slika 5. — zemunica 3, Sarina međa, Svetozarevo

deli i keramika sa lokaliteta bez pouzdane stratigrafije, kao i ona koja je prikupljena na površini.

Prvom, najstarijem horizontu (horizont 1) pripadaju nalazi iz stambenih objekata i jame sa lokaliteta Sarina međa u Svetozarevu, groba 2/1962. godine u Paraćinu, grup-

nog nalaza iz Raševice, objekta 1 i 2 sa lokaliteta Vecina mala u Majuru, jednoslojnog lokaliteta Igralište u Dubokoj i starijeg stratum naselja Selište u Dubokoj.

Horizont 2 reprezentuje keramika zatvorene celine sa lokaliteta Vrbica u Dragočvetu, jednoslojnog naselja Cosin potok u

Suljkovcu i starijeg stratuma lokaliteta Igralište u Belici.

Horizont 3 okarakterisan je nalazima iz mlađeg stratuma lokaliteta Igralište u Belici, jednoslojnog naselja u Opariču i jedne jame — zatvorene celine sa lokaliteta Ceramidište u Bagrdanu.

Horizont 4 izdvojen je na osnovu nalaza iz mlađeg stratuma lokaliteta Selište u Dubokoj, jedne jame sa lokaliteta Ceramidište u Bagrdanu i mnogih jednoslojnih naselja.

Prelazni period odlikuje se masovnom proizvodnjom keramike i jedinstvenom tehnologijom.

Keramičari iz prelaznog perioda proizvodili su: zdele, šolje, pehare, lonce, pitose i poklopce.

Na osnovu profilacije, zdele se mogu razvrstati u pet osnovnih tipova: blagobikonične (tip A), konične ili zdele blago lučne profilacije (tip B), zdele »S« profilacije (tip C), poluloptaste zdele (tip D) i bikonične zdele (tip E). Kod zdela tipa A donji konus znatno je veći od gornjeg. Zdele tipa B imaju, manje-više, plastično naglašen i uvučeni obod, a veoma su retki potpuno konični oblici. Kod zdela tipa C postoje dve varijante: zdelo blago razgrnutog oboda (varijanta C1) i zdelo naglašeno razgrnutog oboda (varijanta C2). I kod zdele tipa D razlikuju se dve varijante: zdele čiji obod ne prelazi debljinu zidova zdele (varijanta D1) i zdele čiji je obod znatno širi od debljine zidova (varijanta D2).

Šolje se, na osnovu oblika recipijenta, mogu podeliti na dva osnovna tipa: konične (tip — A) i poluloptaste (tip — B).

Kod pehara postoje dva osnovna tipa: pehari sa dve drške — tip A i pehari sa jednom drškom — tip B. Kod pehara tipa A konstatovane su četiri varijante: pehari koji imaju kraći konusni vrat i blagobikonični trbuh (varijanta — A1), pehari kod kojih je trbuh elipsoidno razvučen (varijanta — A2), pehari »S« profilacije (varijanta — A3) i pehari bikoničnog oblika (varijanta — A4). Pehari tipa B odlikuju se dugim levkastim vratom i blagobikoničnim ili bikoničnim trbuhom.

Pored urni u kojim su nađeni ostaci spaljenih pokojnika, u ovu grupu sudova opredeljene su i sve druge posude finije fature, profilisane i često bogato ukrašene. Razlikuju se četiri osnovna tipa, i to: urne naglašenog oboda, kraćeg konusnog vrata i blagobikoničnog trbuha (tip A), urne neznatno proširenog oboda, dugog vrata i blagobikoničnog trbuha (tip B), urne široko razgrnutog oboda, kratkog konusnog vrata (tip C) i urne bikoničnog oblika (tip D). Kod urni tipa C razlikuju se dve varijante: sa levkastim

Slika 6. — zemunica (detalj), Vrbica, Dragocvet

obodom (varijanta C1) i sa široko, skoro horizontalno profilisanim obodom (varijanta C2).

U grupu lonaca svrstani su sudovi srednje veličine, blage profilacije, koji su verovatno služili za pripremanje hrane. S obzirom na profilaciju, razlikuju se četiri tipa: lonci u obliku vertikalno razvučene lopte (tip A), poluloptasti lonci (tip B), lonci koničnog ili blago lučnog profila sa ložištem (lonci — sadžaci) — (tip C) i lonci »S« profilacije (tip D).

Pitosima su nazvani sudovi izrazito velikih dimenzija, koji su verovatno služili za smeštaj zaliha hrane. I pitosi se mogu razvrstati u četiri osnovna tipa: pitosi koji imaju plastično naglašen i horizontalno profilisan obod, dug konusni vrat i bikoničan trbuh (tip A), pitosi koji imaju kratak konusni vrat i loptasti trbuh (tip B), pitosi poluloptastog oblika sa uvučenim obodom (tip C) i pitosi sa levkastim obodom i blagobikoničnim trbuhom (tip D).

Dvojni sudovi ne mogu se razvrstati na osnovu profilacije recipijenta, jer su od njih, uglavnom, nađene samo drške.

Poklopce su nalazili u manjem broju, pa je zbog toga izlišna njihova tipološka klasifikacija.

Horizont 1 iz prelaznog perioda (karta 2)

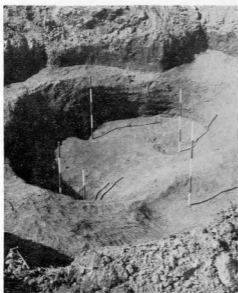
Keramika horizonta 1 iz prelaznog perioda izdvojena je na osnovu nalaza iz zatvorenih kulturnih celina — tri zemunice (zemu-

nice 1, 2, 3) i jedne jame za otpatke sa lokaliteta Sarina međa u Svetozarevu; dve jame sa lokaliteta Većina mala u Majuru; grupnog nalaza sa lokaliteta Macin potok u Raševici; groba 2/1962. godine sa lokaliteta Gloždak u Paraćinu, jednoslojnih naselja na lokalitetu Igralište u Dubokoj i višeslojnih naselja sa vertikalnom stratigrafijom — Selište u Dubokoj.¹¹⁸

U zemunici I na Sarinjoj međi u Svetozarevu nađeno je mnoštvo keramičkih ulomaka i svega nekoliko fragmentovanih posuda koje su mogle da budu uspešno rekonstruisane.¹¹⁹ Najveći broj ulomaka poticao je od pitosa i lonaca (oko 90%), dok su ostatak činili fragmenti ostalih vrsta posuda.

Zdele, šolje, pehari i sudovi tipa urni uglavnom su fine fakture i tankih zidova, dok su lonci i pitosi srednje i (pretežno) grube fakture. Ukrašeni su samo pojedini primerci zdela, šolja, pehara i sudova tipa urni, a pitosi i lonci dekorisani su izuzetno retko. Najomiljenije tehnike ukrašavanja su kanelovanje, fasetiranje i plastična dekoracija, dok su malobrojni primerci ukrašeni urezanim linijama.

U ovom objektu nalaženi su fragmenti zdela tipa A i B. Zdele tipa A imaju na ramenu kupastu ili bradavičastu dršku (T. 1/1). Nema ornamentisanih primeraka tih zdela. Obod zdela tipa B je uvučen i oblikovan dva širokim horizontalnim fasetama (T. 1/2).

Slika 7. — zemunica, Vrbica, Dragocvet

¹¹⁸ Stojih, 1981, 33—37, T. I—III. D. Garamani, 1970, 118—119.

¹¹⁹ Stojih, 1981, 33—35, T. I.

Zdele oba ova tipa većih su dimenzija, deblih zidova, fine fakture, a izrađene su od zemlje koja je pomešana sa prahom od kristalastih škriljaca. Boje su sive, ređe mrkso-sive.

Većina šolja iz ovog objekta pripada tipu A, a samo nekoliko fragmenata reprezentuje šolje tipa B. Obod šolje tipa A je zaobljen, zidovi su tanki, faktura srednja ili fina, a boja mrka ili mrkso-siva. Na gornjem delu drške nalazi se najčešće ispupčenje (konično, bikonično ili valjkasto), koje uz praktičnu ima i dekorativnu funkciju. Primerci šolja tipa B, zastupljeni samo fragmentima, imaju ravan obod, a spoljna površina im je ukrašena blagim horizontalnim kanelurama (T. 1/3). Zidovi ovih šolja u gornjem delu su deblji, a u donjem tanji. Faktura im je fina, boja mrkso-siva. Šolje su načinjene od zemlje pomešane sa prahom od kristalastih škriljaca.

Pehari nađeni u ovoj zatvorenoj kulturnoj celini pripadaju tipovima A (varijante A1, A2 i A3) i B. Pehari varijante A1 ukrašeni su na ramenu sa nekoliko vertikalnih linija, raspoređenih u metope (T. 1/4). Jedan primerak ove varijante ukrašen je po čitavom trbuhu tročlanom izlomljenom linijom. Varijanta A2 zastupljena je sa nekoliko manjih fragmentovanih pehara i jednim fragmentom velikog pehara čiji je trbuh razvučen u jednu stranu (T. 1/5). Na razvučenom kraju trbuha ovog velikog pehara nalazi se kupasta drška, koja je na gornjoj strani ukrašena lučnim žlebovima. Rame pehara ukrašeno je blagim kanelurama, drška je ko-so postavljena, što je svakako povezano sa neuobičajenim oblikom trbuha, a spoljna površina ukrašena je dvema fasetama. Pehari varijante A3 većih su dimenzija, a na trbuhu su ukrašeni blagim kosim kanelurama. Od pehara tipa B nađen je samo fragmenat dugog levkastog vrata, koji je u gornjem delu ukrašen horizontalno urezanim linijom i sa dva reda kosih uboda (T. 1/6). Zidovi pehara su tanki, faktura im je fina, boja tamnosiva (kod varijante A2 — polirana) ili mrka. Izrađeni su od zemlje pomešane sa sitnim kristalastim peskom.

Od urni su nalažene urne tipa A, B i C (varijante C1 i C2). Urne tipa A su najbrojnije, odlikuju se tankim zidovima, finom fakturama i ukrasom u obliku zaobljenih ispupčenja ili vertikalnih plastičnih rebra na ramenu (T. 1/7, 9). Većina urni ovog tipa je mrke ili sive boje, pažljivo izglacane površine. Urne tipa B zastupljene su sa nekoliko fragmenata, među kojima je i fragmenat velike urne, koja je na ramenu ukrašena višečlanim kanelovanim motivom girlande (T. 1/8). I urne varijante C1 reprezentuje nekoliko fragmenata, među kojima su i delovi

oboda ukrašeni uz spoljnu ivicu dvema kanelurama. Urne tipa B i C takode su izrađene od zemlje pomešane sa prahom kristalastog škrljca, tanjih su zidova i fine fakture. Osim primerka ukrašenog motivom girlande koji je crnosive boje i uglačane površine, ostale urne su mrke boje.

Sudeći po fragmentima, lonci iz ovog objekta pripadaju tipovima B i C. Obod ovih lonaca je zaravnjen, a uz njega se nalazi pla-

boja mrka. Izrađeni su od zemlje pomešane sa krupnijim peskom. Pitosi tipa B imaju nešto tanje zidove (T. 1/11). Osim kosih zarezu uz obod i na plastičnoj traci na ramenu, nemaju drugih ukrasa.

Pojedini primerci imali su na ramenu četiri trapezaste drške, a drugi — četiri horizontalno bušne drške. Faktura pitosa tipa B takode je gruba, a boja mrka. Izrađeni su od zemlje pomešane sa peskom.

Slika 8. — kućni lep iz zemunice, Vrbica, Dragocvet

stična traka ukrašena otiscima vrhova prstiju. Na sličan način ukrašavaju se ivice ložišta lonaca-sadžaka (tipa C). Lonci su debelih zidova i grube fakture, načinjeni su od zemlje pomešane sa nešto krupnijim peskom. Boja im je mrka.

U zemunici 1 nađen je veliki broj fragmenta pitosa, koji sačinjavaju oko 90% ukupne količine keramike. Veći deo ulomaka potiče od pitosa tipa A, a manji od pitosa tipa B. Veći primerci pitosa tipa A imaju deblje zidove i plastično naglašen obod, koji je prstenasto proširen, dok je kod ostalih primeraka obod manje naglašen, a zidovi tanji. Slično je i sa plastičnim ojačanjem u vidu trake, neposredno ispod ramena, čija je debljina zavisila od veličine suda. Ovaj deo pitosa ojačava se i zbog drški koje su se nalazile na njemu. Pitosi ovog tipa imali su po četiri jezičaste ili vertikalno probušene drške. Ako na pitosima postoji ukras, on se nalazi na drškama ili na ramenu. Drške mogu biti ukrašene lučnim žlebovima koji su izvedeni paralelno sa ivicom drške. Rame jednog pitosa ovog tipa ukrašeno je kupastim ispupčenjima koja su okružena udubljenjem (T. 1/11). Faktura ovih pitosa je gruba, a

boja mrka. Izrađeni su od zemlje pomešane sa krupnijim peskom. Pitosi tipa B imaju nešto tanje zidove (T. 1/11). Osim kosih zarezu uz obod i na plastičnoj traci na ramenu, nemaju drugih ukrasa.

Pojedini primerci imali su na ramenu četiri trapezaste drške, a drugi — četiri horizontalno bušne drške. Faktura pitosa tipa B takode je gruba, a boja mrka. Izrađeni su od zemlje pomešane sa peskom.

U zemunici 1 nađen je i jedan diskoidni poklopac čija je gornja površina ukrašena otiscima vrhova prstiju (T. 24/4).

U ovoj zatvorenoj celini nađen je i veliki broj drški, koje se na osnovu preseka mogu podeliti na tri grupe: trakaste, oble i drške tipa ansa lunata, a prema načinu ukrašavanja, uz neukrašene primerke, na fasetirane, žlebljene i drške ukrašene urezanim linijama. Fasetiranjem, i to dvema fasetama, ukrašene su drške sudova izrazito fine fakture. Zlebljenjem je ukrašeno nekoliko primeraka šolja tipa A. Urezanim linijama na gornjoj strani dekorisana je samo jedna horizontalno bušna drška i jedna drška tipa ansa lunata (T. 1/12).

I u zemunici 2 na Sarinjoj međi u Svetozarevu konstatovan je isti sadržaj kao u zemunici 1 sa ovog istog lokaliteta.¹²⁰ I pored obilja keramičkih ulomaka, samo je neznatan broj fragmenata mogao biti tipološki po-

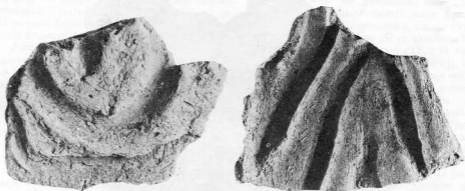
¹²⁰ Ibid., 36—37, T. I/1—13.

uzdano identifikovan. U toj zatvorenoj celi ni registrovane su izvesne keramičke forme kojih inače nije bilo u zemunici 1 sa istog lokaliteta.

U zemunici 2 nađeno je nekoliko fragmenata zdelata tipa A i jedan fragment zdele varijante C1. Zdele tipa A su neukrašene, osim jednog crno poliranog primerka čiji je gornji konus ukrašen trima horizontalnim kanelurama (T. 2/1). Pojedini primerci neornamentisanih zdelata tipa A imaju na ramenu

šena je na ramenu blagim kosim kanelurama ili kanelovanim motivom girlande (T. 2/5). Kod pehara čiji je trbuh ukrašen kosim kanelurama, prelaz vrata u rame naglašen je tačkastim ubodima (T. 2/2). Kod sve tri varijante pehara faktura varira od fine do srednje. Boje su tamnosive, mrke ili mrkosive. Zemlja od koje su izrađeni pomešana je sa prahom od kristalastih škriljaca.

I u ovom objektu, sudeći po broju fragmenata, najbrojnije su urne tipa A, koje su

Slike 9—10. — kućni lep ukrašen utisnutim spiralama, Vrbica, Dragocvet

kapustu ili bradavičastu dršku, slično zdelama istog tipa iz objekta 1 sa istog lokaliteta. Rame zdele varijante C1 ukrašeno je trima horizontalnim kanelurama. Zidovi zdelata su tanki, faktura im je fina, boja neornamentisanih zdelata je mrka ili mrkosiva, a kod kanelovanih primeraka — crnopolirana. Zdele su izrađivane od fino prečišćene zemlje.

Pored više primeraka šolja tipa A (T. 2/3), na ovom mestu nađeno je i nekoliko fragmenata šolja tipa B. Među šoljama tipa A posebno se izdvaja primerak sa visoko i vertikalno postavljenom drškom na recipientu. Solje tipa B nisu ukrašene, po čemu se razlikuju od primeraka iz objekta 1. Na dršci jedne šolje tipa A nalazi se plastični ukras u obliku trolista (T. 2/6). Kod šolja prevladuje fina faktura i mrkosiva boja. Površina nekoliko šolja je uglačana. Izrađivane su od zemlje u kojoj nije bilo primesa.

Iz ovog objekta potiče dvadesetak fragmentovanih pehara tipa A (varijante A1, A2 i A3). Podjednako su zastupljeni pehari varijante A2 i A3, dok su pehari varijante A1 malobrojni. Jedan pehar varijante A1 ukrašen je gusto urezanim izlomljenim linijama po čitavoj površini (T. 2/4). Pehari varijante A2 su neukrašeni, izuzev što pojedini primerci imaju na razvučenim krajevima zaobljena ispupčenja. Većina pehara varijante A3 ukra-

vrlo slične primercima iz zemunice 1 i sa istim karakteristikama u pogledu fakture, boje i načina ukrašavanja. Površina nekoliko urni ovog tipa je uglačana. Među fragmentima koji reprezentuju urne tipa B nalazi se jedan primerak koji je po obodu ukrašen tročlanim cik-cak linijama, a na ramenu — zaobljenim ispupčenjima i blagim vertikalnim kanelurama (T. 2/7—8). Jedna urna istog tipa na ramenu bila je ukrašena horizontalnim kanelurama i motivom girlande. Nije retkost da se urne tipa B ukrašavaju kombinacijom vertikalnih kanelura i vertikalnih plastičnih rebara (T. 2/9). Opšta karakteristika svih urni iz objekta 2 su mrka boja i fina faktura. Zemlja od koje su izrađivane urne mešana je sa sitnim peskom.

Lonci iz zemunice 2 vrlo su slični primercima iz zemunice 1, ali izgleda da su najzastupljeniji oni tipa C.

Fragmenti pitosa i u ovom objektu čine oko 90% ukupnog keramičkog materijala (T. 2/10—12). Među pitosima tipa A bilo je i onih čije je rame ukrašeno nizom zaobljenih ispupčenja okruženih dubokim žlebom. Malobrojni pitosi istog tipa ukrašavani su na ramenu otiscima vrhova prstiju. Prava su retkost pitosi koji su na ramenu ukrašavani vertikalnim plastičnim rebrima. Pitosi ti-

pa B su malobrojni i po karakteristikama su bliski primercima istog tipa iz zemunice 1.

Slično zemunici 1, i u zemunici 2 nalaženi su samo fragmenti dvojnih sudova, na osnovu kojih je bilo nemoguće utvrditi oblik. Pored drški u obliku slova »Y«, karakterističnih i za zemunicu 1, nalažene su i potkovičaste drške dvojnih sudova, koje takođe na gornjem delu imaju plastični ukras.

Po količini keramike zemunica 3 predstavlja najbogatiju od sada pronađenu zatvorenu celinu iz prelaznog perioda u basenu Velike Morave.¹²¹ Samo mali broj fragmenata, međutim, bilo je moguće pouzdano tipološki opredeliti.

U zemunici 3 nađene su zdele i fragmenti zdela tipa A, B i C (varijante C1). Zdele tipa A su najbrojnije. Jedna zdela tipa A ukrašena je na gornjem konusu blagim horizontalnim kanelurama. Od zdela tipa B zastupljeni su primerci sa zaobljenim ili fasetiranim obodom. Zdele varijante C1 mogu biti na ramenu ukrašene vertikalnim ili horizontalnim kanelurama (T. 3/1—2). Zdele ove varijante koje su ukrašene vertikalnim kanelurama na ramenu imaju četiri jezičaste drške. Zdele su fine fakture, mrke ili mrkosive boje, a izrađene su od zemlje u kojoj nije bilo drugih podataka.

Na ovom mestu nalažene su isključivo šolje tipa A, čija je drška visoko i vertikalno postavljena na recipient (T. 3/3). Faktura šolja je srednja, boja mrka, a načinjene su od zemlje pomešane sa sitnim kristalastim peskom.

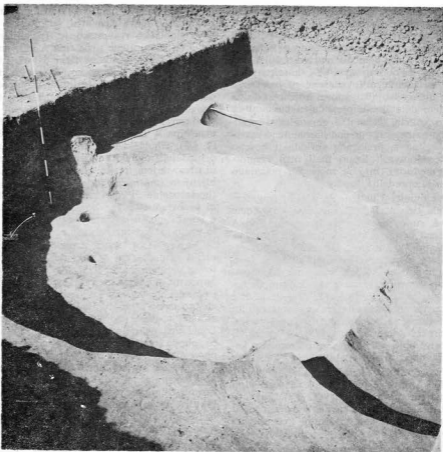
Većina pehara iz ovog objekta pripada varijantama A2 i A3. Nađen je i jedan pehar tipa B. Kod pehara varijante A2 na razvučenim krajevima trbuha nalazi se po jedno zaobljeno ispupčenje, koje je znatno veće nego kod pehara iste varijante iz objekata 1 i 2. Dva pehara ove varijante bila su ukrašena na ramenu vertikalnim kanelurama raspoređenim u metope (T. 3/6). Među peharima varijante A3 srazmerno podjednako zastupljeni su ukrašeni i neukrašeni primerci. Pojedini neukrašeni pehari varijante A3 imaju na gornjem delu drški plastični ukras koji je, svakako, imao i praktičnu ulogu. Pehari iste varijante mogu biti ukrašeni i kanelovanim motivom girlande, slično primerku iz objekta 2 (T. 3/4); drugom peharu rame je dekorisano horizontalnim kanelurama, dok je kod trećeg primerka kanelovani ukras (blago iskošene kanelure) izveden na donjem konusu. Rame pehara tipa B ukrašeno je kosim kanelurama, a na njegovoj dršci nalazi se uzdužno plastično rebro. Pehari su fine ili srednje fakture (T. 1/1). Zemlja od koje su izrađivani fino je prečišćena.

U zemunici 3 nalaženi su samo manji fragmenti sudova tipa urni, što otežava njihovo tipološko razvrstavanje. Ipak, nesumnjivo su zastupljene urne tipa A i B, jer su nađeni njihovi karakteristični delovi. Pored primeraka urni tipa A, koji su na ramenu ukrašeni zaobljenim plastičnim ispupčenjima ili rebrima, nađeni su i primerci urni istog tipa, čiji je trbuh ukrašen blagim vertikalnim kanelurama (T. 3/5). Obod jedne urne tipa B ukrašen je šrafiranim trouglima (T. 1/2). Tipološki neidentifikovanim urnama pripadaju fragmenti trbuha koji su ukrašeni urezivanjem (trake, izlomljene linije), žlebljenjem (motiv girlande) ili kanelovanjem (horizontalne ili iskošene kanelure). Kod urni prevladuje mrka boja. Fine su fakture, a izrađivane su od zemlje pomešane sa malo praša od kristalastih stena.

Najveći broj lonaca pronađenih u zemunici 3 pripada tipu A, tipu koji nije konstatovan u zemunicama 1 i 2. Među loncima su najzastupljeniji primerci sa ravnim obodom i plastičnom trakom koja je postavljena neznatno ispod oboda. Pojedini lonci imaju jezičaste, a drugi horizontalno bušne drške. Lonci tipa B imaju uglavnom uz spoljnu ivicu oboda trakaste drške, koje ne prelaze obod (T. 3/7). Lonci tipa C u ovom objektu odlikuju se horizontalno bušnim drškama, koje ne prelaze obod. Lonci tipa D su malobrojni. Obod im je stanjen, zidovi su tanki, faktura srednja, a spoljna površina uglučana. Faktura ostalih tipova lonaca je gruba, a boja mrka. Izrađeni su od zemlje koja je pomešana sa krupnim peskom.

I u ovoj zatvorenoj celini fragmenti pitosa čine najveći deo keramike (oko 90%). Osim nekoliko pitosa tipa B, C i D, svi ostali fragmenti pripadaju pitosima tipa A. Pored pitosa tipa A, koji su po profilaciji identični onima iz zemunica 1 i 2, u ovom objektu nalaženi su primerci znatno naglašenijeg oboda. Na primer, postoje primerci kod kojih je horizontalno profilisani obod dva puta širi od zidova suda. Među malobrojnim dekorisanim pitosima tipa A izdvaja se fragmentovani primerak čiji je gornji konus ukrašen žlebovima raspoređenim u metope (T. 3/8). Pitosi tipa C zastupljeni su jednim fragmentom. Obod ovog pitosa je stanjen, a rame plastično ojačano. Identifikovana su i dva primerka pitosa tipa D. Osim pomenutog pitosa tipa A, koji je ukrašen žlebovima, i pitosa tipa B koji su ukrašeni plastičnim trakama, još dva pitosa iz ovog objekta bila su ukrašena — jedan je na ramenu imao vertikalno plastično rebro, a drugi je ukrašen kružnim udubljenjima, plitkim kanelurama i žlebovima. Faktura pitosa mahom je gruba ili, ređe, srednja. Zemlja od koje je izrađena većina pitosa pomešana je sa peskom. Ze-

¹²¹ Ibid., 36—37, T. III/1—7.

Slika 11. — jama u uglu sonde—zatvorena kulturna celina iz prelaznog perioda, Ceramidište, Bagrdan (gvozdeno doba I-c)

mlja od koje je načinjen jedan pitos tipa A pomešana je sa isitnjenom školjkom i keramikom.

Od dvojnih sudova nađene su samo fragmentovane potkovičaste drške. Te drške su znatno šire od drški dvojnih sudova iz objekata 1 i 2, i sa strane su ukrašene dvema kanelurama. Faktura dvojnih sudova je, sudeći po tim drškama, nešto bolja od primeraka tih posuda iz ostala dva objekta, što je, verovatno, posledica upotrebe sitnijeg peska koji je mešan sa zemljom od koje su izrađivani dvojni sudovi.

I iz jame za otpatke koja je pronađena nedaleko od zemunice 3 potiču mnogi fragmenti keramike horizonta 1 iz prelaznog perioda.¹²² Kao i u zemunicama sa istog lokaliteta, i u jami za otpatke nađeni su samo fragmenti keramike, od kojih je manji broj mogao da bude uspešno tipološki opredeljen.

U ovoj jami nađen je fragment zdele tipa A, čiji je gornji konus ukrašen trima širokim horizontalnim fasetama, što je inače neuobičajeno za zdele horizonta 1. Ova zdelica ima na ramenu bradavičastu dršku, kao i brojni primerci iz zemunice 1, 2 i 3 sa ovog lokaliteta. Fine je fakture, mrkosome boje, a načinjena je od fino prečišćene zemlje.

Sa istog mesta potiče nekoliko fragmentata šolja tipa A koje se po boji, fakturi i zemlji od koje su izrađene ne razlikuju od šolja istog tipa nađenih u ostalim zatvorenim celinama na Sarinjoj međi.

Među fragmentima pehara identifikovan je samo tip A (varijante A1, A2 i A3). Pehari su bili različite veličine. Primerak koji reprezentuje varijantu A1 ima trakaste drške. Među peharima varijante A3 ističe se veliki fragmentovani primerak na čijoj se dršci nalazi ukras (T. 3/10). Pehari su izrađivani od zemlje u kojoj nije bilo primesa.

¹²² Ibid., 37, T. II/15—17.

Fragmente urni iz ove jame bilo je nemoguće tipološki razvrstati, izuzimajući jednu urnu tipa B (T. 3/11), jer su nađeni samo delovi trbuha. Bez obzira na tu činjenicu, pomenuti fragmenti reprezentuju raskošne sudove ovog tipa. Jedna urna imala je na ramenu kupastu dršku, čija je gornja strana ukrašena lučnim žlebovima (T. 3/9), a druga urna bila je ukrašena kanelurama različite širine.

U jami su nađeni samo fragmenti lonaca tipa C, tačnije delovi ložišta (saddžaka). Na osnovu njih može se zaključiti da su lonci bili grube fature i mrke boje. Načinjeni su od zemlje mešane sa krupnim peskom.

Na ovom mestu nađeni su fragmenti pitosa tipa A i D. Pitosi tipa A odlikuju se širokim, horizontalno profilisanim obodom i izrazito dugim knusnim vratom. Zemlja od kojih su izradeni mešana je sa krupnim peskom.

Na lokalitetu Vecina mala u Majuru ispitane su dve zatvorene celine — silosi (objekat 1 i 2), koji su sekundarno služili kao jame za otpatke.

U objektu 1, koji je velikih dimenzija, nađen je samo jedan pehar tipa B, tamnosive boje, fine fature, izrađen od zemlje pomešane sa prahom od kristalastog škriljca (T. 5/2)¹²³. Pehar ima dug levkast vrat i bikočni trbuh, koji je tordiran. Ispod oboda nalazi se nekoliko horizontalno urezanih linija i dva reda tačkastih udoba.

U objektu 2 nađeni su fragmenti pitosa tipa A, kojima je bilo popločano dno ovog objekta.

Osim urne, u grobu iz prelaznog perioda (grob 2/1962) sa nekropole Gloždak u Paraćinu, nađene su dve zdele, dve šolje, jedan pehar i dva ulomka keramike¹²⁴.

Urna pripada tipu B. Gornja polovina vrata ukrašena je horizontalnim, a rame vertikalnim kanelurama. Urna je načinjena od zemlje koja je mešana sa peskom. Boja joj je mrkosiva.

Zdela koja je stajala u otvoru urne pripada tipu A. Gornji konus je ukrašen blagim vertikalnim kanelurama. Na ramenu se nalaze kupaste drške čija je gornja strana ukrašena lučnim žlebovima. Faktura zdele je srednja, boja mrka, a načinjena je od zemlje pomešane sa peskom.

Ulomak keramike, koji je nađen u ovoj zdeli, ne može se tipološki odrediti, jer je od suda ostao samo deo dna i trbuha.

Zdela koja je služila kao poklopac urne pripada varijanti C1. Rame joj je ukrašeno blagim vertikalnim kanelurama, slično zdeli iste varijante iz objekta 3 sa Sarine međe.

Faktura zdele je srednja, boja mrkosiva, a načinjena je od zemlje pomešane sa sitnim peskom.

Fragmenat suda koji je nađen pored urne ima formu urne tipa A, kakve su nalazene u objektima sa Sarine međe. I ovaj primerak ima zaobljeno ispupčenje i kose kanelure na ramenu. Boje je mrkosive, fature srednje, izrađena je od zemlje pomešane sa peskom.

Jedna od šolja koja je predstavljala prilog u ovom grobu je tipa A, a druga pripada tipu B. U odnosu na šolje iz objekata sa Sarine međe, ove dve šolje imaju plići recipient. Faktura im je takode srednja, boja mrkosiva, a načinjene su od zemlje pomešane sa peskom.

Jedini pehar — prilog u grobu, pripada varijanti A1 i po odlikama vrlo je sličan mnogim primercima iz objekata sa Sarine međe.

Sondiranja koja su izvršena na različitim delovima lokaliteta Igralište u Dubokoj pokazala su da se na tom mestu nalazilo jednoslojno naselje iz prelaznog perioda. Najveći deo keramike činili su fragmenti, od kojih je samo mali broj mogao biti tipološki razvrstan.

Od zdela, na osnovu fragmenata, identifikovane su one tipa A i C (varijanta C1). Zdele tipa A imale su na ramenu kupastu dršku, a zdele varijante C1 ukrašene su na ramenu vertikalnim plastičnim rebri i vertikalnim i kosim žlebovima. Faktura im je srednja, boja mrkosiva, a načinjene su od zemlje pomešane sa peskom. Šolje pronađene na ovom lokalitetu pripadaju tipu A. Faktura je takode srednja, a boja mrka. Pehari pripadaju varijantama A1 i A3. Pojedini primerci ukrašeni su po ramenu žlebovima raspoređenim u metope (T. II/1). I sudovi oblika urni zastupljeni su fragmentima na osnovu kojih je bilo moguće identifikovati tipove A i B. Urne tipa A imale su na ramenu zaobljena plastična ispupčenja. Među urnama tipa B najbrojniji su primerci ukrašeni višestrukim kanelovanim motivom girlanda na ramenu i vratu (T. II/2). Faktura urni je srednja, boja mrka, a izrađene su od zemlje pomešane sa peskom. Od lonaca nalazeni su samo lonci tipa C, koji su uz obod i ivice ložišta ukrašeni plastičnim trakama na kojima se nalaze otisci vrhova prstiju. Faktura im je gruba, boja mrka, a načinjeni su od zemlje pomešane sa peskom.

Sa lokaliteta Macin potok u Raševici potiče grupni nalaz koji su sačinjavali keramički fragmenti, metalni predmeti i izgorle (ljudske?) kosti. U muzej je dospelo samo deo nalaza: nekoliko fragmentovanih pehara i fragmenti urne. Pehari pripadaju varijantama A1 i A2. Jedan od pehara varijante

¹²³ Стојих, 1980, слика 45.

¹²⁴ Д. Гарашанин, 1970, 118—119, 7—18.

A1 ukrašen je na ramenu blagim vertikalnim kanelurama, drugi — urezanom belo inkrustovanom spiralom, a treći — bradavičastim ispupčenjima. Fragment urne, sudeći po zaobljenom ispupčenju na ramenu, reprezentuje urnu tipa A, kakve su konstatovane u objektima sa Sarine međe. Sve posude je srednje fakture, mrke boje i izrađeno od zemlje pomešane s peskom.

Keramici horizonta I iz prelaznog perioda pripadaju fragmenti iz starijeg stratuma sa višeslojnoj naselja Selište u Dubokoj.

Slika 12. — kućni lep, Selište, Duboka

Na osnovu fragmenata identifikovane su samo zede varijante C1, koje su vrlo slične zdelama iste varijante iz zemunice 3 sa Sarine međe i jednoslojnoj naselja Igralište u Dubokoj. Od šolja su zastupljena oba tipa; tip A i tip B. Iako su fragmenti urni brojni, teško ih je bilo tipološki opredeliti. Ipak, identifikovano je nekoliko urni tipa A, B i C. Urne tipa A imaju više naglašenu bikoničnu profilaciju trbuha. Rame urni tipa B i C ukrašeno je horizontalnim ili vertikalnim kanelurama (T. I/3), a naden je i primerak urne čiji je trhub torđiran. Varijantu C1 reprezentuju fragmenti tankih zidova, fine fakture i tamnosive boje, koji se znatno razlikuju od ostalog posuda ovog stratuma, mahom srednje fakture. Od lonaca najbrojniji su fragmenti tipova A i C. Ivice ložišta (sađžaka) lonaca tipa C nisu ukrašene. I u starijem stratumu iz prelaznog perioda na ovom lokalitetu najveći deo materijala čine fragmenti pitosa (oko 90%). Posebno su karakteristični pitosi tipa

A, izrazito velikih dimenzija, naglašenog i horizontalno profilisanog oboda. Pitosi tipa B nalaženi su u manjem broju u odnosu na pitose tipa A. Faktura pitosa je gruba, boja mrka, a izrađeni su od zemlje koja je pomešana sa krupnijim peskom.

Keramika horizonta I iz prelaznog perioda nalažena je još i na naseljima: Vrelo u Azanji¹²⁵, Ceramidište u Bagrdanu (T. 5/7), Gradac u Bačincu¹²⁶, Zli potok u Bigrenici¹²⁷, Rtovi u Borcima (T. II/4), Bukovička česma u Bukovcu¹²⁸, Stari Bunar u Bunaru¹²⁹, Kolarnica u Velikom Krčmaru¹³⁰, Mučibaba u Velikom Krčmaru¹³¹, Lipovik u Vrbi¹³², Crkvine u Glibovcu¹³³, Zemljoradničkoj zadruzi u Gracu (T. I/7), Ive u Grču (T. 5/8—9; T. I/8; T. II/11), Novačka čuprija u Grču (T. 4/9—10), Pavlov potok u Dobroj Vodi¹³⁴, Budžicka mala u Donjim Komaricama (T. 5/5), Voljavče u Donjem Stiplju (T. II/7), Gligorac u Donjem Stiplju¹³⁵, Zliski potok u Donjem Stiplju (T. 5/6), Lipar u Donjem Stiplju¹³⁶, Liparska mala u Donjem Stiplju¹³⁷, Milicevska reka u Donjem Stiplju (T. 4/8), Vrbica u Dragocvetu (T. 5/4), Potok u Kovačevcu¹³⁸, Maca u Krušaru¹³⁹, Crkva Lastavica — Kruška u Laništu (T. 5/10), Crkvina u Lozoviku¹⁴⁰, Cublina u Motriču¹⁴¹, Preradovac u Opariču¹⁴², Zelengorska ulica u Paraćinu¹⁴³, Kneselačka česma u Paraćinu¹⁴⁴, Adrovac u Rači (T. II/5), Dvorište T. Stefanovića u Raševici (T. II/6), Zadrudne njive u Resniku¹⁴⁵, Arnautske njive u Ribniku¹⁴⁶, Ođavnica u Ribniku (T. II/9), Groblje u Svilajncu (T. 4/11—12), Livade u Slatini¹⁴⁷, Stublina u Supskoj¹⁴⁸, Bare u Trnavi (T. 1/4—6), Kasarna u Cupriji (T. 5/1), Raskrsnica u Crču (T. 5/12), Raskrsnica u Crču (T. 5/12), Ograde u Cepurama¹⁴⁹ i Grobljište — Borčić u Šuljkovcu (T. II/10) (karta 2).

¹²⁵ Bankoff-Winter, 1982, 154.

¹²⁶ Ibid., 155.

¹²⁷ Keramika se nalazi u depou čuprijskog muzeja, nepublikovano.

¹²⁸ Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

¹²⁹ Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

¹³⁰ Andrejić, 1978, T. XIII (drške).

¹³¹ Ibid., T. XCIV.

¹³² Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

¹³³ Bankoff-Winter, 1982, 152—154.

¹³⁴ Ibid., 157—164.

^{135—142} Keramika se čuva u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

¹⁴³ Keramika se čuva u Muzejskoj zbirci u Paraćinu, nepublikovano.

¹⁴⁴ Brmbolić, 1981, 187, T. CI/1—4.

¹⁴⁵ Andrejić, 1981, 193.

¹⁴⁶ Keramika se čuva u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

^{147—148} Deo keramike nalazi se u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, a deo kod saradnika muzeja.

¹⁴⁹ Keramika se čuva u Muzejskoj zbirci u Paraćinu, nepublikovano.

Osim na nekropolama Gloždar u Paraćinu i Macin potok u Raševici, keramika horizonta I iz prelaznog perioda pronađena je još na nekropolama Sobovica u Velikom Krčmaru¹⁵⁰, Polje u Dvorištu (T. 5/11) i okućnici Miroljuba Nešića u Plažanima¹⁵¹.

Najveći deo keramike horizonta I čine pitosi tipa A i B i lonci tipa C, odnosno njihovi zdeli (oko 90%) — (T. 4/4—6). Zdele, šolje, pehari, urne i dvojni sudovi sačinjavaju preostalih 10% keramike.

Slika 15. — ugljenisana pšenica iz starijeg stratuma (gvozdeno doba I-a), Selište, Duboka

Kod pitosa i lonaca dominira mrka boja i gruba faktura; izrađivani su od zemlje izmešane s peskom. Kod zdeli, šolja, pehara i urni približno podjednako zastupljena je mrka i siva boja. Zemlja od koje su načinjeni ti sudovi ili nije imala drugih dodataka ili je mešana sa neznatnom količinom peska.

Za horizont I karakteristične su neukrašene zdele tipa A (blagobikonične (T. 1/1), koje na ramenu imaju kupastu dršku, zatim zdele tipa B (konične) (T. 1/2), čiji je blago uvučeni obod oblikovan dvema širokim horizontalnim fasetama, i zdele varijante C1 (T. 3/1; T. 4/1), kod kojih je rame ukrašeno vertikalnim, horizontalnim ili lučnim kanelurama (motiv girlande).

Za taj horizont osobene su šolje tipa A (konične) sa vertikalno postavljenom drškom (T. 3/3). Šolje tipa B izuzetno su retko nalažene.

Najkarakterističniju formu horizonta I među peharima predstavljaju pehari varijante A2 (T. 1/5) (sa elipsoidno razvučenim trbu-

hom), zatim pehari varijante A1, ali samo primerci koji na drškama imaju plastičan ukras (T. 3/10). Ostale varijante tipa A (A3 i A4) (T. 1/4; T. 2/4) i pehari tipa B (T. 1/6; T. 1/1; T. 5/2—3) manje su specifični za ovaj horizont, jer se uz neznatne promene proizvode do kraja starijeg gvozdenog doba.

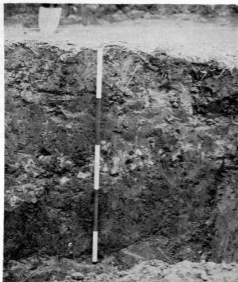
Od urni, za horizont I, karakteristične su urne tipa A i B. Visina i širina urni tipa A (T. 1/9; T. 2/7—9; T. 3/5) približno je jednaka. Ovaj tip odlikuje se zaobljenim ispup-

čenjima ili vertikalnim plastičnim rebrima na ramenu (T. 1/9). Istom tipu pripadaju malobrojni primerci kod kojih je obod ukrašen cik-cak linijama (T. 2/8; T. 1/2), a rame, kod izvesnog broja, blagim vertikalnim kanelurama (T. 5/11; T. 2/9; T. 3/5). Među urnama tipa B česte su one koje su ukrašene kanelovanim motivom girlande, horizontalnim ili vertikalnim kanelurama (T. 1/8; T. II/2, 4; T. I/7). Urne tipa C (varijante C1 i C2), osim što su nalažene u manjem broju, ne odlikuju ovaj horizont, ali je sigurno da se u njemu prvi put pojavljuju.

Horizont I takođe odlikuju pitosi tipa A, sa horizontalno zaravnjenim i neznatno proširenim obodom i plastičnom trakom neposredno ispod ramena, na kojoj se nalaze jezičaste ili vertikalno bušne drške (T. 4/4). Među tim pitosima ipak su najkarakterističniji oni čije je rame ukrašeno kupastim ili zaobl-

¹⁵⁰ Andrejić, 1978, 167, T. XCIII/B.

¹⁵¹ Трбуховић, 1961, 183, слика 7. Д. Гаршанин, 1983, 10—11, слика 2—11.

Slike 14—15. — presek kroz sloj; a — stratum gvozdenog doba I-a, b — stratum gvozdenog doba I-d, Selište, Duboka

Ijnim ispupčenjima okruženim manjim udubljenjima (T. 1/11; T. II/7). Od pitosa tipa B za ovaj horizont su karakteristični samo oni koji imaju jezičaste drške, dok se oni sa horizontalno bušnim drškama proizvode tokom čitavog prelaznog perioda i početkom starijeg gvozdenog doba (T. 1/10; T. 2/12).

Osobenu formu horizonta 1 predstavljaju lonci tipa C (lonci-sadžaci) sa horizontalno bušnim drškama, koje ne prelaze obod (T. 3/7), i plastičnim trakama ispod oboda i uz ivice ložišta.

Za horizont 1 karakteristični su veliki dvojni sudovi čija je drška ukrašena plastičnim ispupčenjima (T. 4/7).

Keramika horizonta 2 iz prelaznog perioda (karta 3)

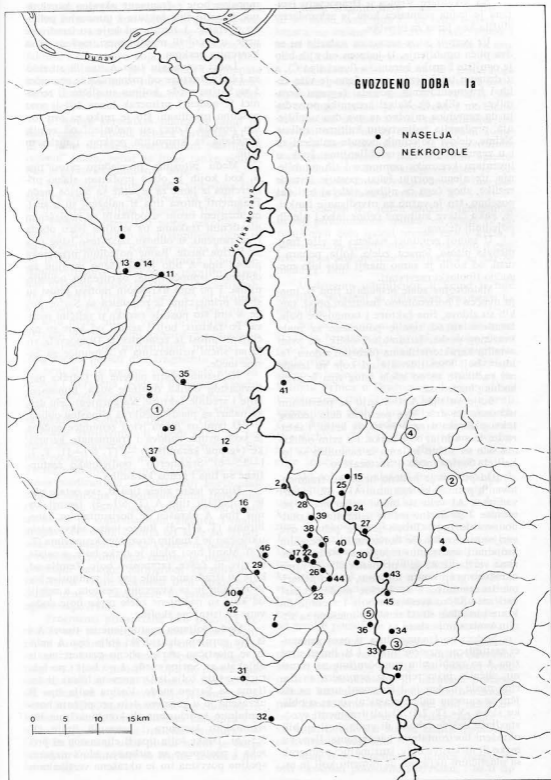
Keramika horizonta 2 iz prelaznog perioda u basenu Velike Morave izdvojena je na osnovu nalaza iz zatvorene kulturne celine (zemunice) na lokalitetu Vrbica u Dragocvetu, jednoslojnog naselja Cosin potok u Suljkovcu i starijeg stratuma višeslojnog naselja iz prelaznog perioda Igralište u Belici.

NASELJA

1. Azanja, lokalitet Vrelo; 2. Bagrdan, lokalitet Ceramidište; 3. Bačinac, lokalitet Gradac; 4. Bigrenica, lokalitet Zli potok; 5. Borci, lokalitet Rtovi; 6. Bukovče, lokalitet Bukovačka česma; 7. Bunar, lokalitet Stari bunar; 8. Veliko Krčmare, lokalitet Kolarnica; 9. Veliko Krčmare, lokalitet Mučibaba; 10. Vrba, lokalitet Lipovik; 11. Glibovac, lokalitet Crkvina; 12. Gradac, lokalitet Zemljoradnička zadruga; 13. Grčac, lokalitet Ive; 14. Grčac, lokalitet Novačka čuprija; 15. Dobra Voda, lokalitet Pavlov potok; 16. Donje Komarice, Budžicka mala; 17. Donje Stiplje, lokalitet Voljavče; 18. Donje Stiplje, lokalitet Gligorac; 19. Donje Stiplje, lokalitet Zli potok; 20. Donje Stiplje, lokalitet Lipar; 21. Donje Stiplje, lokalitet Liparska mala; 22. Donje Stiplje, lokalitet Miličevska reka; 23. Dragocvet, lokalitet Vrbica; 24. Duboka, lokalitet Igralište; 25. Duboka, lokalitet Selište; 26. Kovačevac, lokalitet Potok; 27. Krušar, lokalitet Maca; 28. Lanište, lokalitet Crkva Lastavica-Kruška; 29. Lozovik lokalitet Crkvina; 30. Majur, lokalitet Vecina mala; 31. Mortić, lokalitet Cublina; 32. Oparić, lokalitet Preradovac; 33. Paraćin, lokalitet Zelengorska ulica; 34. Paraćin, lokalitet Kneselačka česma; 35. Rača, lokalitet Adrovac; 36. Raševica, lokalitet Dvorište T. Stefanovića; 37. Resnik, lokalitet Zadrugne njive; 38. Ribnik, lokalitet Arnautske njive; 39. Ribnik, lokalitet Ođjavnica; 40. Svetozarevo, lokalitet Sarina međa; 41. Svilajnac, lokalitet Groblje; 42. Slatina, lokalitet Livade; 43. Supska, lokalitet Stublina; 44. Trnava, lokalitet Bare; 45. Čuprija, lokalitet Kasarna; 46. Crnče, lokalitet Raskrsnica; 47. Cepure, lokalitet Ograde; 48. Suljkovac, lokalitet Grobljište-Borčić.

NEKROPOLE

1. Veliko Krčmare, lokalitet Sobovica; 2. Dvorište, lokalitet Polje; 3. Paraćin, lokalitet Gloždak; 4. Plažane, lokalitet Okučnica M. Nešića; 5. Raševica, lokalitet Macin potok.

Karta 2. Nalazišta gvozdеног doba I-a.

Na lokalitetu Vrbica u Dragocvetu ispitana je jedna zemunica koja je sekundarno služila kao jama za otpatke.

Uz gornju ivicu zemunice nalazila su se dva plicā udubljenja. U jednom od njih bilo je ognjište i gruba keramika (lonci tipa C), a u drugom udubljenju pronađeno je više celih i fragmentovanih posuda («grupa keramike» — slika 6). Nalazi keramike potvrđuju da zemunica zajedno sa ova dva udubljenja, predstavlja jedinstvenu kulturnu celinu. Naime, delovi pojedinih posuda nalaženi su i u zemunici i u tim udubljenjima. Ipak, u inventaru keramike zemunice i tih udubljenja, uz njenu gornju ivicu, postoje izvesne razlike, zbog čega će njihov sadržaj biti dat posebno, što je važno za utvrđivanje funkcije, kako čitave kulturne celine tako i njenih pojedinih delova.

U samoj zemunici nađeno je više fragmenata pitosa, lonaca, zdela, šolja, pehara i urni, od kojih je samo manji broj bilo mogućno tipološki razvrstati.

Malobrojne zdele pripadaju tipu B, imaju uvučen i horizontalno fasetiran obod, tanjih su zidova, fine fakture i tamnosive boje. Izrađene su od zemlje pomešane sa malo kvarcnog peska. Izuzimajući oblik, po svim ostalim karakteristikama (debljini zidova, fakturi, boji i vrsti zemlje od koje su izrađene) razlikuju se od zdela istog tipa iz prethodnog horizonta.

Šolje su tipa A. Odlikuju se plastičnim ukrasom na drsci. Na gornjem delu jednog takvog ukrasa urezan je motiv krsta. Faktura im je srednja, boja mrka. Po svim odlikama vrlo su slične šoljama iz zemunice sa lokaliteta Sarina međa u Svetozarevu.

Od pehara je nađeno nekoliko fragmentovanih primeraka varijante A1 i A2. Pehari varijante A1 vrlo su bliski peharima iz zemunice 2 sa Sarine međe, osim što su znatno svetlije boje. Trbuh jednog pehara ove varijante ukrašen je horizontalno urezanim linijama i šrafiranim trouglima. Među peharima varijante A2 je i primerak čije je rame ukrašeno grupisanim linijama, slično peharima iz zemunice 1 sa Sarine međe. Pehari varijante A2 su svetlosive boje i srednje fakture i izrađeni su od zemlje pomešane sa sitnim kvarcnim peskom.

Sudeći po fragmentima, u ovoj zemunici zastupljene su urne tipa A i B. Pored urni tipa A sa zaobljenim ispupčenjima na ramenu, sličnim primercima iz zemunice sa Sarine međe, nađen je i fragment urne na čijem se ramenu nalazi plastični ukras u obliku slova »Y« (T. 7/4). Ostali fragmenti predstavljaju delove trbuha ili vrata, koji su bili ukrašeni horizontalnim kanelurama. Urne su mrke ili mrkosisive boje, izuzimajući primerak sa plastičnim ukrasom na ramenu koji je ta-

mnosive boje i fragment ukrašen kanelurama, izrazito fine fakture i tamnosive polirane površine. I zemlja od koje su izrađivane urne, u većoj ili manjoj meri, mešana je sa kvarcnim peskom.

Lonci pripadaju tipu A, tanjih su zidova i bolje fakture od primeraka iz zemunice 3 sa Sarine međe, kojima su slični. U zemunici je nađen i primerak lonca čiji je vrat posebno profilisan, što je retko za ovu formu posuda. Lonci su načinjeni od zemlje izmešane sa krupnijim peskom i mrke su boje.

Među pitosima prevladaju pitosi tipa A, kod kojih je obod profilisan slično primercima iz jame za otpatke sa Sarine međe. Fragmenti pitosa tipa B nalaženi su u znatno manjem broju, a odlikuju se naglašenim plastičnim trakama uz spolnju ivicu oboda i na ramenu, u odnosu na pitose istog tipa sa Sarine međe. Rame pojedinih primeraka pitosa tipa A bilo je ukrašeno manjim zaobljenim ispupčenjima, okruženim udubljenjima. I po tom ukrasnom motivu pitosi su slični primercima iz zemunice sa Sarine međe, s tim što postoje razlike u veličini motiva. Po fakturi, boji i zemlji od koje su načinjeni, pitosi iz zemunice iz Dragocveta vrlo su slični primercima iz zemunice sa Sarine međe.

Na istom mestu nađena je i drška potkovičastog oblika dvojnog suda, tamnosive boje i srednje fakture. Na gornjem delu drške nalazi se plastičan ukras kupastog oblika.

U jami uz južnu ivicu zemunice nađena je veća grupa sudova i fragmenata keramike («grupa keramike») — (T. 6/1—11; T. 7/1—3,5—6). Srazmerno podjednako zastupljene su fina i gruba keramika.

Izuzev jedne zdele tipa B, sve ostale zdele pripadaju tipu A (T. 6/1—3). Gornji konus tipa A ukrašen je horizontalnim kanelurama (T. 6/1—3). Rame jedne takve zdele ukrašeno je i malim urezanim krugovima (T. 6/3). Manji broj zdela je mrke boje, a ostale su sive ili, češće, tamnosive boje. Zemlja od koje su izrađivane zdele sive ili tamnosive boje mešana je sa kvarcnim peskom, a zemlja od koje su načinjene zdele mrke boje dodavane su isitnjene školjke.

Među šoljama zastupljeni su tipovi A i B. Na gornjem delu drški šolja tipa A nalazi se plastičan ukras, slično primercima iz objekata sa Sarine međe. I po boji i po fakturi ovaj tip šolja iz Dragocveta blizak je šoljama sa Sarine međe. Većina šolja tipa B ukrašena je u gornjem delu recipijenta horizontalnim kanelurama ili kombinacijom horizontalnih kanelura i urezanih linija (T. 6/5—6). Drške šolja tipa B elipsastog su preseka i postepeno se sužavaju idući nagore; spoljna površina im je ukrašena vertikalnim

ili kosim uzanim kanelurama (T. 7/1). Kod većine šolja ovog tipa recipijent je blago uvučan unutra na mestu na kome stoji drška. Šolje su većih dimenzija, tanjih zidova, fine fakture i tamnosive boje, polirane površine. Pored njih nađeno je i nekoliko fragmenata šolja ovog tipa mrke boje. Šolje su načinjene od zemlje pomešane sa malo sitnog kvarcnog peska.

U »grupi keramike« nađen je samo jedan fragment trbuha pehara varijante A1 čije je rame ukrašeno vertikalnim plastičnim rebrom. Inače, pehar je imao tanke zidove, fine fakture i tamnosive boje.

Najbrojniju grupu među sudovima fine fakture čine urne. S obzirom na to da većinu urni reprezentuju fragmenti, tipološki je bilo moguće razvrstati samo nekoliko primeraka. Nesumnjivo su zastupljene urne tipa A i varijante C2. Rame urni tipa A ukrašeno je horizontalnim kanelurama i horizontalnim linijama, a takođe i manjim ukrasnim drškama bradavičastog ili jezičastog oblika (T. 6/11). Urne varijante C2 su brojnije u odnosu na tip A (T. 6/7—10). Obod tog tipa urni može biti, u većoj ili manjoj meri, ukrašen horizontalnim kanelurama, mada su zastupljeni i neornamentisani primerci. Sa ovog mesta potiču dva fragmenta varijante C2, urni čija je spoljna ivica oboda koso zasečena i ukrašena jednom ili dvema kanelurama, slično primercima iz zemunice 1 sa Sarine međe ili starijeg kulturnog stratum sa lokaliteta Selišta u Dubokoj. Osim po tipološkim svojstvima, ti obodi slični su pomenutim primercima sa Sarine međe i Selišta po boji, koja je mrka, kao i po fakturi. Većina urni ove varijante ukrašena je na ramenu tordiranjem, a mali broj horizontalnim kanelurama ili horizontalnim žlebovima (T. 6/7—10). Rame jedne urne ove varijante ukrašeno je kombinacijom žlebova i malih krugova (T. 6/10). Zemlja od koje su izrađivane urne mešana je sa kvarcnim peskom, a u nekoliko primeraka zemlja je mešana sa kvarcnim peskom, isitnjenom keramikom i školjkama. Osim nekoliko urni mrke boje, ostale urne su tamnosive ili crnosive boje, uglačane površine.

Fragmenti pitosa čine oko polovine keramike ove zatvorene kulturne celine. Zastupljeni su pitosi tipa A i B, s tim što su pitosi tipa B brojniji. Obod pitosa A blago je razgrnut. Među pitosima tipa B, pored primeraka koji su slični onima sa Sarine međe, nađeni su i primerci čije je rame ukrašeno širokim horizontalnim kanelurama; u jednom slučaju kombinacijom kanelura i linija (linije se nalaze između kanelura) — (T. 7/2). Faktura ovih pitosa nešto je bolja od fakture primeraka sa Sarine međe, a mrke su boje.

Među fragmentima lonaca identifikovani su samo lonci tipa C. Uz iverice ložišta tih lonaca ne nalaze se ukrasne trake. Pitosi i lonci izrađeni su od zemlje izmešane sa krušnjim kvarcnim peskom.

Na istom mestu nađena je i jedna noga sa delom postolja (?) nekog, po svemu sudeći, kulturnog objekta (suda ?) — (T. 7/5). Stopa te noge kružno je proširena i ukrašena, dve trećine obima, trima horizontalnim žlebovima; sličan ukras nalazi se iznad stope, a gornji deo noge ukrašen je horizontalnim tordiranim rebrom i horizontalnim kanelurama. Sačuvani deo postolja ukrašen je vertikalnim žlebovima. Ovaj predmet je fine fakture i sivo polirane površine.

Pronađen je i jedan veliki, fragmentovani teg piramidalnog oblika, na čijem se zarubljenom delu nalazi urezan motiv krsta, i jedna manja kružna ploča sa otvorom u centru, slična poklopcima iz objekta 2 sa Sarine međe (T. 7/6).

U drugom udubljenju, u kome je bilo ognjište, nalazeni su uglavnom fragmenti lonaca tipa C.

Na jednoslojnom lokalitetu prelaznog perioda iz bronzanog u gvozdeno doba Cosin potok u Šuljkovcu nalazeni su fragmenti zdela tipa A čiji je gornji konus ukrašen, slično primercima iz zatvorene celine sa lokaliteta Vrbica u Dragocvetu, horizontalnim kanelurama (tri ili četiri kanelure). Gornji konus jedne zделе ukrašen je kosim kanelurama kojima se podražava tordiranje (turban dich) — (T. 9/1). Zdele su tamnosive boje, srednje fakture, a načinjene su od zemlje izmešane sa kvarcnim peskom.

Od šolja su nalazeni fragmentovani primerci tipa B, čiji je gornji deo recipijenta ukrašen horizontalnim kanelurama, a drške, koje se nagore postepeno sužavaju, uzdužnim ili iskošenim kanelurama (tordiranje). Jedna izrazito široka drška šolje koja se postepeno sužava ukrašena je, uz spoljne ivice, uzanim kanelurama i linijama (T. 9/3). Tanke drške se ukrašavaju uzanim kanelurama, ređe kombinacijom kanelura i linija, a deblje drške — širim kanelurama. Šolje su sive boje, srednje ili fine fakture. Izrađivane su od zemlje pomešane sa kvarcnim peskom.

Urne, sudeći po pronađenim fragmentima, pripadaju varijanti C2. Gornja površina, široko razgrnutog oboda, uz spoljnu ivicu može biti neukrašena ili ukrašena horizontalnim kanelurama. Osim oboda, horizontalnim kanelurama ukrašeni su, kod nekih urni, vrat i rame. Urne su srednje fakture, sive boje, izrađivane su od zemlje pomešane sa kvarcnim peskom.

Mali broj fragmenata lonaca mogao je biti tipološki pouzdano razvrstan, i to u tip

A. Fature su grube, boje mrke, a načinjeni su od zemlje pomešane s peskom.

Na osnovu fragmenata identifikovani su pitosi tipa A i B. Pitosi tipa A imali su na spoju konusa vertikalno bušene drške, slično pitosima iz objekta sa Sarine međe. Plastične trake ispod oboda i na ramenu pitosa tipa B znatno su naglašenije nego kod sličnih pitosa sa Sarine međe. Faktura pitosa je gruba, boja mrka, načinjeni su od zemlje pomešane sa krupnijim peskom.

Na ovom mestu pronađene su i dve noge koje su slične nozi iz »grupe keramike« sa lokaliteta Vrbica u Dragocvetu. Periferija stope jedne noge ukrašena je kratkim kosim žlebovima. I deo iznad stope ukrašen je sa nekoliko horizontalnih žlebova (T. 9/2). Ukrašen se redovno izvodi na oko dve trećine obima noge. Druga noga je slična prethodnoj, osim što na stopi ima manje udubljenje.

U sondi, na lokalitetu Igralište u Belici, u kojoj su pronađeni ostaci osnovne stambenog objekta konstatovana su dva stratuma iz prelaznog perioda: stariji ispod ove osnovne i mlađi iznad osnovne. U starijem stratumu nalazena je keramika horizonta 2 iz prelaznog perioda (T. 8/8—13). U njemu su nađeni fragmenti zdelata tipa A, šolja tipa A i B, urni varijante C2 i pitosa tipa A i B. Gornji konus zdelata ukrašen je horizontalnim ili kosim kanelurama (T. 8/8), a pojedini primerci imaju na ramenu manju zaobljenu dršku. Jedna zdelata ovog tipa ukrašena je vertikalno postavljenim tordiranim plastičnim rebrom. Solje tipa B ukrašene su na gornjem delu recipijenta horizontalnim kanelurama. U tom delu kulturnog sloja pronađeno je desetak fragmenata urni varijante C2 (T. 8/10), a veći deo fragmenata nije mogao da bude tipološki opredeljen. Među fragmentima urni varijante C2 nalazi se nekoliko oboda čija je spoljna ivica koso zasečena, a gornja površina ukrašena horizontalnim kanelurama (T. 8/10). Osim oboda, horizontalnim kanelurama ukrašeni su vrat i trbuh još nekih urni. Zdele, šolje i urne pronađene ispod osnovne kuće, po svim svojim odlikama bliske su odgovarajućem posudu iz zemunice sa lokaliteta Vrbica u Dragocvetu i jednoslojnog lokaliteta Cosin potok u Suljkovcu. Sa istog mesta potiče i jedan fragmentovani recipijent (zdelata ?), blagobikoničnog oblika, čiji je gornji konus ukrašen i vertikalnim tordiranim plastičnim rebrom i vertikalnim kanelurama (T. 8/9). Istovetan ukras nalazi se na nozi pronađenoj u »grupi keramike« u Dragocvetu.

Na osnovu keramike iz pomenutih zatvorenih kulturnih celina, jednoslojnih lokaliteta i lokaliteta sa pouzdanom vertikalnom stratigrafijom, moguće je razvrstati i ostalu keramiku horizonta 2 iz prelaznog perioda

koji nema pouzdan arheološki kontekst, odnosno keramiku koja potiče sa reknosciranja ili iskopavanja lokaliteta bez jasne stratigrafije.

Najviše keramike horizonta 2 prelaznog perioda iz bronzanog u gvozdeno doba dobijeno je sondiranjem jugozapadnog dela lokaliteta Vrbica u Dragocvetu, gde je pronađena pomenuta zemunica (T. 7/7—12; T. 8/1—7). Osim keramike koja tipološki i ornamentalno ima direktne analogije u keramici iz prethodno opisanih kulturnih zatvorenih celina, jednoslojnih lokaliteta ili lokaliteta sa pouzdanom vertikalnom stratigrafijom, ovde je nalazena keramika koja, pored izvesnih razlika u odnosu na pomenutu, pre svega u kombinaciji ornamentalnih tehnika, nesumnjivo pripada horizontu 2.

Tako su, na primer, u ovom delu lokaliteta nalazene zdele varijante C2 čiji su obod i rame ukrašeni horizontalnim kanelurama. Pojedine zdele ove varijante ukrašene su na ramenu blago iskošenim žlebovima ili uzanim kanelurama, ispod kojih se, u nekim slučajevima, nalazi nekoliko horizontalnih žlebova.

Pored šolja identičnih onima iz objekata 1 i 2 sa ovog lokaliteta, nalazene su i šolje tipa B kod kojih je ukrašena samo drška trakastog oblika, i to vertikalnim kanelurama (T. 7/7).

Na izrazito velikim urnama najčešće je ukrašeno samo rame, ali su nađeni i primerci kod kojih je ukrašen čitav vrat. Osim kanelovanjem, urne se ukrašavaju i tordiranjem plastičnih traka i kombinacijom: kanelura i urezanih krugova, izlomljenih plastičnih traka i žlebova, urezanih linija i krugova, urezanih linija i spirala (T. 7/8—12; T. 8/1—3). Kod izvesnog broja urni, horizontalnim kanelurama ukrašen je donji deo trbuha.

Pored drški šolja sličnih onima iz zatvorene kulturne celine sa ovog lokaliteta, nalazene su i trakaste drške čije su spoljne ivice tordirane a gornja strana ukrašena vertikalnim žlebovima (T. 8/5).

Na ovom lokalitetu nađene su i dve fragmentovane drške koje na spoju krakova imaju kupasta ispupčenja i čija je spoljna površina ukrašena kosim ili lučnim kanelurama (T. 8/4).

Sa istog mesta potiče i jedan fragmentovani predmet elipsoidnog preseka ukrašen pravolinijskim i lučnim žlebovima i tordiranim plastičnim rebrom (T. 8/6). Predmet je ukrašen istom tehnikom kao i noga iz »grupe keramike« sa ovog istog lokaliteta, odnosno kao i ostale noge tog tipa pronađene na nekoliko lokaliteta u basenu Velike Morave. Nije isključeno da ti fragmentovani predmeti, zajedno sa zdelama ukra-

šenim na isti način, koje su nalažene na mestima gde su i oni pronađeni, predstavljaju delove kulturnih objekata slične dupljajskim kolicima ili kličevačkom idolu.

Na jugozapadnom delu lokaliteta, neposredno uz zemunicu, nađena su i dva komada zidnog lepa, koji su ukrašeni udubljenim spiralama, slično lepu pronađenom u zemunici 3 na Sarinjoj međi (slika 9—10).

Posle Vrbice u Dragocvetu najviše keramike iz horizonta 2 dobijeno je sondiranjem lokaliteta Bare u Vinorači (T. 10/1—9). Među zdelama su posebno karakteristične zdele varijante C2. (T. 10/2—3). Kod zdela varijante C2 zastupljeni su primerci čiji su obod i rame ukrašeni kombinacijom horizontalnih kanelura i malih krugova. Sudeći po broju fragmenata, na ovom lokalitetu najzastupljeniju formu urni predstavlja varijanta C2. Kod skoro svih primeraka ove varijante spoljna ivica oboda je koso zasečena, a gornja površina, više ili manje, ukrašena horizontalnim kanelurama. Kod izvesnog broja urni ove varijante, na koso zasečenoj ivici oboda, nalaze se šrafirani trougli, slično primercima sa lokaliteta Igrašite u Belici, ili je ukrašena kratkim kosim zarezima. Na manjem broju oboda iste varijante, pored horizontalnih kanelura nalaze se horizontalni i lučni žlebovi. Rame te varijante urni na lokalitetu Bare u Vinorači takođe se bogato ukrašava. Osim primeraka identičnih ili sličnih onima iz Dragocveta, nađen je i fragmenat ramena u gornjem delu ukrašeno horizontalnim kanelurama, a na ostatku površine — žlebljenim višestrukim motivom girlande (T. 10/4). Ove je takođe pronađeno nekoliko fragmentovanih nogu i jedan fragmentovani predmet sličan onom iz Dragocveta, koji bi, zajedno sa nogama, mogao da predstavlja deo kulturnog objekta (T. 10/8—9).

Na lokalitetu Sarina međa u Svetozarevu nađeni su primerci svih tipova sudova koji su konstatovani u Dragocvetu i Suljkovcu (T. 9/7—9). Pored ostalog, ovom horizontu pripada fragment pehara ukrašena na trbuhu uzanim vertikalnim kanelurama i meandrom na dršci, i fragment pehara čije je rame ukrašeno kombinacijom horizontalnih kanelura i malih krugova, a ispod oboda — horizontalnim linijama.

Mnogi nalazi keramike iz horizonta 2 potiču sa lokaliteta Miličevska reka u Donjem Stiplju. Ove je, pored ostalog, pronađena trapezasta drška urne čija je gornja površina ukrašena kosim žlebovima (T. 9/10). Na istom mestu nađena je fragmentovana noga i fragmentovani predmet sličan onima iz Dragocveta i Vinorače, koji je verovatno predstavljao deo kulturnog predmeta (T. III/9).

Keramika horizonta 2 iz prelaznog perioda nalažena je takođe i na sledećim naseljima: Vrelo u Azanji (T. IV/3, 6, 8), Ceramište u Bagrdanu¹⁵², Gradac u Bačincima¹⁵³, Medice u Borcima¹⁵⁴, Rtovi u Borcima¹⁵⁵, Bukovačka česma u Bukovcu (T. 9/4), Stari Bunar u Bunaru¹⁵⁶, Kolarnica u Velikom Krčmaru¹⁵⁷, Mučibaba u Velikom Krčmaru¹⁵⁸, Crkvinu u Glibovcu (T. III/1—3), Reka u Gornjem Račniku¹⁵⁹, Ive u Grčcu (T. 9/12; T. IV/2), Novačka čuprija u Grčcu (T. IV/7), Savin potok u Deonici¹⁶⁰, Budžicka mala u Donjim Komaricama (T. 9/11), Velike livade u Donjem Stiplju¹⁶¹, Zem-III/8), Voljave u Donjem Stiplju¹⁶¹, Zemljoradnička zadruga u Donjem Stiplju¹⁶², Zli potok u Donjem Stiplju¹⁶³, Panadurište u Donjem Stiplju (T. III/6), Rističke kuće u Donjem Stiplju¹⁶⁴, Selo — Plac u Donjem Stiplju (T. III/7), Slatina u Drenovcu¹⁶⁵, Maca u Krušaru¹⁶⁶, Crkva Lastavica — Kruška u Lanjuštu¹⁶⁷, Jaruge u Lozoviku¹⁶⁸, Crkvine u Lozoviku (T. 9/6; T. III/10), Vecina mala u Majuru (T. 11/1), Kazanište u Međureču (T. III/5), Zelengorska ulica u Paraćinu¹⁶⁹, Petrus u Popovcu (T. IV/4), nepoznatom naselju iz atara sela Rakinca (T. IV/5), Dvorište T. Stefanovića u Raševici¹⁷⁰, Zadrugne njive u Resniku¹⁷¹, Groblje u Svilajncu¹⁷², Kopani put u Svojnovu (T. 10/11), Drenović u Smederevskoj Palanci (T. IV/1), Livade u Slatini¹⁷³, Vrbak u Supskoj¹⁷⁴, Stublina u Supskoj (T. 10/10, 12), Reka — U polje u Tečiću¹⁷⁵ Bare u Trnavi (T. 9/5), Raskrsnica u Crniču¹⁷⁶, Trajnina bara u Crnuču¹⁷⁷ i Ograde u Čepurama¹⁷⁸ (karta 3).

Keramika horizonta 2 iz prelaznog perioda nalažena je i na nekropolama Zadrugni voćnjak u Donjem Stiplju i Majdan u Sararcima¹⁷⁹.

Iako najveći deo keramičkog materijala čini grubo posuđe (fragmenti pitosa i lonaca),

¹⁵² Keramika se čuva u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

¹⁵³ Bankoff-Winter, 1982, 155.

¹⁵⁴ Andrejić, 1981, 190, T. CIX-A.

¹⁵⁵ Ibid., 191, T. CVIII-V.

¹⁵⁶ Keramika se čuva u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

¹⁵⁷ Andrejić, 1978, 167.

¹⁵⁸ Ibid.

^{159—168} Keramika se čuva u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

¹⁶⁹ Keramika se čuva u Muzejskoj zbirci u Paraćinu, nepublikovano.

¹⁷⁰ Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

¹⁷¹ Andrejić, 1981, 193.

^{172—177} Keramika se čuva u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

¹⁷⁸ Keramika se nalazi u Muzejskoj zbirci u Paraćinu, nepublikovano.

¹⁷⁹ D. Garašanin, 1959, 195—196, slika 5.

stilsko obeležje horizontu 2 daju forme i ornamentika fine keramike.

Za razliku od fine keramike horizonta 1, koja je uglavnom načinjena od zemlje pomešane sa prahom od kristalastih stena, fina keramika horizonta 2 izrađivana je od zemlje kojoj je dodavan kvarcni pesak ili, retko, isitnjena keramika. Boja fine keramike je tamnosa, skoro crna, izuzimajući malobrojne primerke mrke boje.

Za keramiku horizonta 2 vezan je najviše uspon tehnike kanelovanja u ukrašavanju posuda tokom prelaznog perioda. Osim toga, na keramici iz ovog horizonta započela je u potroba, za prelazni period, nove tehnike ukrašavanja — žigosanje, u kombinaciji sa inkrustovanjem.

Najkarakterističnije forme keramike iz horizonta 2 su: zdele tipa A (T. 6/1—3; T. 8/8—9; T. 10/1, 10—12) i varijante C2 (T. 10/2—3), šolje tipa B (T. 6/5—6 i urne varijante C2, čiji su pojedini delovi (rame, obod, gornji deo vrata) ukrašeni kanelurama ili kombinacijom kanelura i žigosanih krugova (T. 6/7—10; T. 7/8—12; T. 8/10; T. 9/4—8; T. 10/4—5).

Izuzimajući delom lonce i pitose čija je sličnost sa odgovarajućim posudama horizonta 1 samo formalne prirode, sva ostala keramika horizonta 2 predstavlja novinu u prelaznom periodu. U keramici horizonta 2 izuzetno su retki primerci fasetiranih posuda, koji su jedna od vodećih stilskih odlika keramike horizonta 1 iz prelaznog perioda.

Moglo bi se zaključiti da postoji između malo stilsko-tipoloških paralela između keramike horizonta 1 i 2 iz prelaznog perioda.

Keramika horizonta 3 iz prelaznog perioda (karta 4)

Keramika horizonta 3 iz prelaznog perioda u basenu Velike Morave izdvojena je u posebnu celinu na osnovu nalaza iz jedne jame — silosa sa lokaliteta Čeramidište u Bagrdanu (slika 11), jednoslojnog naselja Pod gradom u Opariću i mladeg stratuma prelaznog perioda sa lokaliteta Igralište u Belici.

U jami na lokalitetu Čeramidište u Bagrdanu pronađen je pitos i više fragmenata zdele. Zdele pripadaju tipovima B i D. Više primeraka zdele tipa B ukrašeno je na obodu žlebovima raspoređenim u metope ili cik-cak linijama. Prstenasto profilisani obod zdele tipa D ukrašen je pravilno izvedenim cik-cak linijama (T. 14/5). Za zdele tog tipa karakteristično je da im je obod na nekoliko mesta lučno proširen. Nesumnjivo je da su ova proširenja imala ulogu drški. Svakako su sličnu funkciju imala i proširenja na plastičnoj traci na ramenu pitosa tipa B koji je nađen u ovoj jami (T. 14/8). Faktura zdele je srednja, a boja uglavnom mrka. Izrađene su od zemlje pomešane s peskom od kristalastih stena. Pitosi su grube fakture i mrke boje.

Na jednoslojnom naselju iz prelaznog perioda Pod gradom u Opariću, osim keramike koja je po svim odlikama bliska keramici iz jame u Bagrdanu, pronađeno je i više fragmenata urni koje su ukrašavane pravilno izvedenim cik-cak linijama (T. 12/4—5). Na istom mestu nalazeni su i fragmenti urni koje su bile ukrašene kanelurama na sličan način kao i keramika horizonta 2 iz prelaznog perioda. Po boji i fakturi keramika iz Oparića vrlo je bliska keramici iz jame u Bagrdanu.

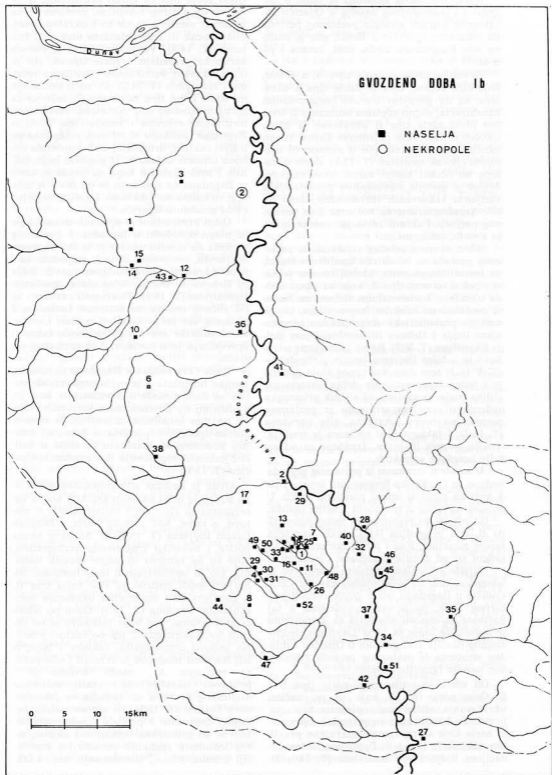
NASELJA

KARTA 3

1. Azanja, lokalitet Vrelo; 2. Bagrdan, lokalitet Čeramidište; 3. Bačincac, lok. Gradac; 4. Belica lok. Igralište; 5. Borci, lokalitet Medice; 6. Borci, lokalitet Rtovi; 7. Bukovče, lokalitet Bukovačka česma; 8. Bunar, lokalitet Stari Bunar; 9. Veliko Krčmare, lokalitet Kolarnica; 10. Veliko Krčmare, lokalitet Mučibaba; 11. Vinorača, lokalitet Bare; 12. Glibovac, lokalitet Crkvinja; 13. Gornji Račnik, lokalitet Reka; 14. Grčac, lokalitet Ive; 15. Grčac, lokalitet Novačka čuprija; 16. Deonica, lokalitet Savin potok; 17. Donje Komarice, lokalitet Budžicka mala; 18. Donje Stiplje, lokalitet Velike livade; 19. Donje Stiplje, lokalitet Voljavče; 20. Donje Stiplje, lokalitet Zemljoradnička zadruga; 21. Donje Stiplje, lokalitet Zliski potok; 22. Donje Stiplje, lokalitet Milicevska reka; 23. Donje Stiplje, lokalitet Panadurište; 24. Lanište, lokalitet Crkva Lastavica-Kruška; 30. Lozovik, lokalitet Jaruge; 31. Lozovik, lok. Crkvinja; 32. Majur, lokalitet Vecina mala; 33. Među-reč, lokalitet Kazanište; 34. Paraćin lokalitet Zelengorska ulica; 35. Popovac, lokalitet Petrus; 36. Rakinac; 37. Raševica, lokalitet Dvorište T. Stefanovića; 38. Resnik, lokalitet Zadrudne njive; 39. Saranovo, lokalitet Reka; 40. Svetozarevo, lokalitet Sarina međa; 41. Svilajnac, lokalitet Groblje; 42. Svojnovo, lokalitet Kopani put; 43. Smederevska Palanka, lokalitet Drenovčić; 44. Slatina, lokalitet Livada; 45. Supska, lokalitet Vrbak; 46. Supska, lokalitet Stubljina; 47. Tečić, lokalitet Reka; 48. Trnava, lokalitet Bare; 49. Crnče, lokalitet Raskrsnica; 50. Crnče, lokalitet Tranjina bara; 51. Cepure, lokalitet Ograde; 52. Suljkovac, lokalitet Cosin potok.

NEKROPOLE

1. Donje Stiplje, lokalitet Zadrudni voćnjak; 2. Saraorci, lokalitet Majdan.

Karta 3. Nalazišta gvozdenog doba I-b.

Keramika slična keramici iz jame u Bagrdanu i jednoslojnog naselja u Opariću karakteriše i mlađi stratum prelaznog perioda na lokalitetu Igralište u Belici, gde je nađeno više fragmenata zdela, urni, lonaca i pitosa.

Nekoliko zdela pripada tipu A, a ostale, koje čine većinu, tipu B. Zdele tipa A ukrašene su na gornjem konusu horizontalnim kanelurama, slično zdelama horizonta 2. Uvučen obod zdela tipa B ukrašan je blago iskošenim fasetama nejednake širine, kosim kanelurama raspoređenim u metope ili urezanim cik-cak motivom (T. 12/1). Zdele ukrašene na obodu kosim kanelurama raspoređenim u metope nesumnjivo predstavljaju varijantu takozvanih turban-zdela, koje su bile karakteristične za horizont 2 iz prelaznog perioda. Faktura zdela je srednja, a boja siva ili, češće, mrka.

Od urni ovog mlađeg stratuma iz prelaznog perioda na lokalitetu Igralište u Belici, na osnovu fragmenata, identifikovano je samo nekoliko urni tipa A, koje su ispod oboda ukrašene horizontalnim žlebovima. Sudeći po relativno brojnim fragmentima, bio je omiljen pravolinijski ukras izveden urezivanjem linija i žlebova ili kombinacijom linija i kanelura (T. V/2). Rame jedne urne ukrašeno je lučnim linijama (motiv girlande) — (T. V/1). U tom delu kulturnog sloja nađena je i jedna fragmentovana drška trouglastog oblika, koja, za razliku od sličnih primeraka nađenih u starijem stratumu iz prelaznog perioda na ovom lokalitetu, nije ukrašena (T. 12/2). I faktura urni većinom je srednja, a boja — siva ili mrka. Izrađene su od zemlje izmešane s peskom.

U mlađem stratumu iz prelaznog perioda nađeno je i nekoliko fragmenata lonaca tipa A koji na ramenu imaju plastičnu traku. U odnosu na lonce iz horizonta 2 nema razlike.

Od pitosa su registrovani samo pitosi tipa B, čija je spoljna ivica oboda ukrašena kosim zarezima. Kao i pitosi horizonta 2, izrađeni su od zemlje pomešane s peskom.

Najviše keramike horizonta 3 dobijeno je iskopavanjima na višeslojnom naselju Ceramidište u Bagrdanu, ali iz poremećenog kulturnog sloja, pa je ona opredeljena u taj horizont na osnovu analogija sa keramikom iz pomenute jame sa ovog lokaliteta, jednoslojnog naselja Pod gradom u Opariću i mlađeg stratuma iz prelaznog perioda višeslojnog naselja Igralište u Belici.

Od zdela su najbrojnije zdele tipa B i D. Osim zdela tipa B, koje su po načinu ukrašavanja slične već opisanim zdelama, horizontu 3 verovatno su pripadali i primerci zdela koje su na ramenu ukrašene pravilnim cik-cak linijama ili žlebovima ili kombinacijom linija i »C« motivima (T. 14/1, 3).

Obod zdela tipa D, slično primercima iz jame sa ovog istog lokaliteta, proširen je na izvesnim mestima, a uz to i ukrašen urezanim cik-cak ili ređe talasasto urezanim linijama (T. 14/4). Verovatno istom horizontu keramike pripadaju i zdele tipa A, čiji je obod ukrašen vertikalnim plastičnim rebri-ma i žlebovima (T. 14/2). Te zdele podsećaju na zdele istog tipa horizonta 2, koje su na gornjem konusu bile ukrašene vertikalnim tordiranim rebri-ma i kanelurama. Zdele iz Bagrdana razlikuju se od ovih primeraka po lošijoj fakturi, drugačijoj boji i upotrebi žlebova umesto kanelura. U pogledu boje, fakture i materijala od koga su izrađene, zdele iz Bagrdana ne razlikuju se od zdela iz mlađeg stratuma sa lokaliteta Igralište u Belici i Pod gradom u Opariću.

Osim urni, odnosno njihovih delova, koje se mogu opredeliti u horizont 3 prelaznog perioda na osnovu analogije iz Belice, ovom horizontu, po svemu sudeći, pripadale su i urne ukrašene kombinacijom pravih linija ili žlebova sa malim krugovima izvedenim žigosanjem (T. 14/6). Ti krugovi razlikuju se od sličnog motiva na keramici horizonta 2 po tome što im je označen centar. I ostale karakteristike ove keramike (boja, faktura) opredeljuju je u horizont 3 iz prelaznog perioda.

Posle Ceramidišta u Bagrdanu najviše keramike horizonta 3 iz prelaznog perioda potiče sa Sarine međe u Svetozarevu, koja je, s obzirom na poremećenost kulturnih slojeva na tom lokalitetu, izdvojena na osnovu stilsko-tipoloških paralela u keramici mlađeg stratuma na lokalitetu Igralište u Belici i jednoslojnog naselja Pod gradom u Opariću (T. 13/1—7).

Ovde je nađeno više primeraka zdela tipa B, čiji je obod ukrašen kratkim kosim kanelurama ili žlebovima raspoređenim u metope, a rame, kod manjeg broja, i horizontalnim linijama (T. 13/1—2). Sa ovog mesta potiče i nekoliko fragmenata turban-zdela, koje su na ramenu ukrašene cik-cak linijama, što ih opredeljuje u ovaj horizont. Na Sarinjoj međi nađeno je više šolja tipa B, u gornjem delu recipijenta ukrašenih horizontalnim linijama (T. 13/5). Osim po tehnici ukrašavanja, ove šolje razlikuju se od sličnih šolja horizonta 2 još po fakturi i boji. Na osnovu ornamentike, fakture i boje, u isti horizont moguće je svrstati i više pehara varijante A1, među kojima je i primerak ukrašen na vratu motivima malteškog krsta, a na ramenu — izlomljenom linijom (T. 13/3). Po svemu sudeći, keramici horizonta 3 pripada i pehar tipa B, koji se od primeraka horizonta 1 sa ovog istog lokaliteta razlikuje po oštrijem profilu ciji trbuha, tehnici ukrašavanja, boji i fak-

turi (T. 13/4). Za razliku od prethodnih lokaliteta, na Sarinjoj međi tipološki je identifikovano više primeraka urni ovog horizonta. Zanimljivo je da svi primerci pripadaju tipu A; obod im je zaravnjen, vrat konusan, a truh blagobikoničan. Kod tih urni horizontalnom linijom ukrašava se gornji deo vrata, prelaz vrata u truh i rame. Za urne sa Sarine međe takođe je osobena kombinacija linija i kanelura ili linija i faseta, s tim što su linije izvedene između kanelura, odnosno fasete (T. VII/7). Urne većih dimenzija ukrašavaju se lučnim linijama (motiv girlande). Nekoliko urni ukrašeno je na ramenu većim brojem kanelura ispod kojih se nalaze pravilne cik-cak linije.

Uglavnom svi do sada pomenuti primerci keramike horizonta 3 nalazeni su i na višeslojnom naselju Vrbica u Dragocvetu (T. 13/10—12). I ova keramika, međutim, izdvojena je na osnovu stilsko-tipoloških paralela sa keramikom mlađeg stratumu u Belici i jednoslojnom naselju Pod gradom u Opariću.

Pored ostale keramike horizonta 3, ovde je nađeno više fragmenata urni ukrašenih žigosanim krugovima kojima je označen centar (T. 13/10—11). Istom keramičkom horizontu, sudeći po tehnici ukrašavanja, boji i lakturi, pripadaju delovi urni na kojima se nalaze žigosani lunulasti motivi poredani u redove. Cesta je kombinacija tih motiva sa pravim linijama.

I na višeslojnom lokalitetu Bare u Vinorači nađeni su mnogi primerci keramike horizonta 3 prelaznog perioda (T. 14/11—12). Ovde je, pored ostalog, nađena i fragmentovana zdelu tipa D čiji je horizontalno profilisani obod na pojedinim delovima trapezasto proširen, a ukrašen linijama. Ispod tog proširenja, na ramenu, nalazi se manja jezičasta drška. Jedna zdelu istog tipa ukrašena je na obodu vertikalnim kanelurama i horizontalnim fasetama poredanim u metope.

Keramika horizonta 3 predstavlja najmlađu manifestaciju prelaznog perioda na lokalitetu Bare u Trnavi. Od zdelu sa ovde nalazene zdele tipa B čiji je obod ukrašen vertikalnim žlebovima. Na osnovu fragmenata identifikovane su i urne tipa A i B i varijante C1. Urne tipa B na ovom lokalitetu ukrašene su dvostrukom pravilno izvedenom cik-cak linijom. Gornji deo vrata i deo oboda jedne urne varijante C1 ukrašeni su višestrukim motivom girlande izvedenim urezanim linijama.

U Lozoviku, na lokalitetu Crkvina, nalazene su, pored ostalog, zdele tipa A čiji je gornji konus ukrašen vertikalnim rebrima i žlebovima (T. 12/10). Te zdele razlikuju se od sličnih primeraka horizonta 2 (iz Belice, Vinorače i Dragocveta), pre svega po tome što su plastična rebra uska i neukrašena (ne-

tordirana) i što su umesto kanelura izvedeni žlebovi. Razlike takođe postoje u boji i fakturi. Ispod oboda jedne urne tipa A nalazi se više horizontalnih linija (T. 12/11).

Na lokalitetu Miličevska reka u Donjem Stiplju nađeno je više fragmenata keramike karakteristične za horizont 3. Posebno su brojne zdele tipa B čiji je obod ukrašen vertikalnim ili blago iskošenim žlebovima raspoređenim u metope (T. VI/2—3). Jedna zdelu ovog tipa ukrašena je na ramenu povezanom lučnim žlebovima koji grade motiv girlande (T. 15/4). Na istom mestu nađeno je i nekoliko drški trouglastog oblika, sličnih primercima iz mlađeg stratumu na lokalitetu Igralište u Belici (T. 14/13; T. VI/9).

Sa lokaliteta Stublina u Supskoj potoci fragmentovana zdelu tipa B koja je ukrašena dvema lučnim linijama iznad drške na ramenu (T. 15/5). Na istom mestu nađen je fragment trouglaste drške, ukrašen samo žlebovima na jednom delu, za razliku od sličnih primeraka drški horizonta 2 koji su ukrašeni po čitavoj površini (T. VI/6). Faktura, boja i, naročito, tehnika ukrašavanja opredeljuju tu dršku u horizont 3 iz prelaznog perioda.

Na lokalitetu Ljuba vode u Kolarima (kod Svetozareva) nađeno je više fragmenata keramike na kojima se nalazi žlebljeni ukras karakterističan za horizont 3. Pored ostalog, ovde je nađen i fragment zdele tipa E (bikonična) čiji je gornji konus ukrašen višela- nom izlomljenom linijom (T. 15/11). Takođe je nađen i jedan fragment pehara tipa A koji bi se na osnovu žlebljenog ukrasa na ramenu mogao pripisati istom horizontu keramike.

Keramika horizonta 3 iz prelaznog perioda nalazena je takođe i na sledećim naseljima: Vrelo u Azanji (T. VII/2), Reka u Bagradanu,¹⁸⁰ Gradac u Bačincu,¹⁸¹ Rudine u Brajnovcu (T. V/3), Bukovačka česma u Bukovcu (T. 12/7—9), Gaj — Novine u Bunaru (T. V/4; T. VI/11—12), Stari bunar u Bunaru,¹⁸² Kolarnica u Velikom Krčmaru,¹⁸³ Mučibaba u Velikom Krčmaru,¹⁸⁴ Bare u Vinorači (T. 14/11—12), Selište — Trakička bara u Vukmanovcu,¹⁸⁵ Crkvina u Glibovcu (T. VII/4), Grobljište u Glogovcu (T. V/8), Reka u Gornjem Račniku,¹⁸⁶ Zemljoradnička zadruga u

¹⁸⁰ Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

¹⁸¹ Bankoff-Winter, 1982, 155.

¹⁸² Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

¹⁸³ Andrejić, 1978, 167, T. XCIII-A.

¹⁸⁴ Ibid., T. XCIV.

^{185—186} Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

Gradcu (T. VII/3), Ive u Grčcu,¹⁸⁷ Budžicka mala u Donjim Komaricama,¹⁸⁸ Velike livade u Donjem Stiplju (T. VII/9), Voljavče u Donjem Stiplju (T. VII/5), Donja mala u Donjem Stiplju¹⁸⁹, Zemljoradnička zadruga u Donjem Stiplju (T. VI/5), Zliski potok u Donjem Stiplju (T. V/7), Konjska dolja u Donjem Stiplju (T. VII/6), Lipar u Donjem Stiplju (T. VI/1), Rističke kuće u Donjem Stiplju,¹⁹⁰ Slatina u Drenovcu,¹⁹¹ Ključ — Bare u Dubokoj (T. VI/7), Crkva Lastavica — Kruška u Laništu, Jaruge u Lozoviku,¹⁹² Vecina mala u Majuru,¹⁹³ Petrus u Popovcu (T. VIII/1), nepoznati lokalitet u Rakincu (T. V/5), Dvorište T. Stefanovića u Raševici,¹⁹⁴ Slatina u Raševici,¹⁹⁵ Matina ciglana u Svetozarevu (T. 15/10), Groblje u Svilajncu,¹⁹⁶ Kopani put u Svojnovu (T. 15/2—3), Cvoraja — Ravnica u Sekurici (T. 15/1), Livade u Slatini,¹⁹⁷ Jerinin grad u Starom Selu (T. VII/8), Vrbak u Supskoj,¹⁹⁸ Briketnica u Cupriji (T. 15/6; T. VII/1), Raskrsnica u Crnču (T. 15/7) i Tranjina bara u Crnču (T. 12/12). Jedan sud koji pripada ovom horizontu slučajno je pronađen u Velikoj Moravi u Paraćinu (T. VI/13) (karta 4).

Keramika horizonta 3 iz prelaznog perioda odlikuje se, pre svega, specifičnim ornamentalnim motivima, kao što su: krugovi sa označenim centrom, »C« motivi, žlebljeni motivi girlande i cik-cak, talasaste ili prave linije. Najomiljenije keramičke forme su zdele tipa B, čiji je obod fasetiran ili ukrašen žlebovima raspoređenim u metope (T. 13/1; T. 15/7; T. VI/2—3, 5), kao i zdele tipa B i D, čiji je obod ukrašen cik-cak ili talasastim linijama (T. 12/1; T. 14/4—5; T. VI/1, 4, 7, 10; T. VII/4).

¹⁸⁷ Bankoff-Winter, 1982, 154.

^{188—198} Keramika se čuva u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

Keramika horizonta 4 iz prelaznog perioda (karta 5)

Izdvajanje keramike horizonta 4 kao posebne celine iz prelaznog perioda omogućilo je istraživanje višeslojnog lokaliteta sa vertikalnom stratigrafijom Selšte u Dubokoj (slika 12—15), jednoslojnog naselja Josički potok — Cerova kosa, takođe u Dubokoj, i jedne jame, zatvorene kulturne celine sa lokalitetu Ceramište u Bagrdanu.

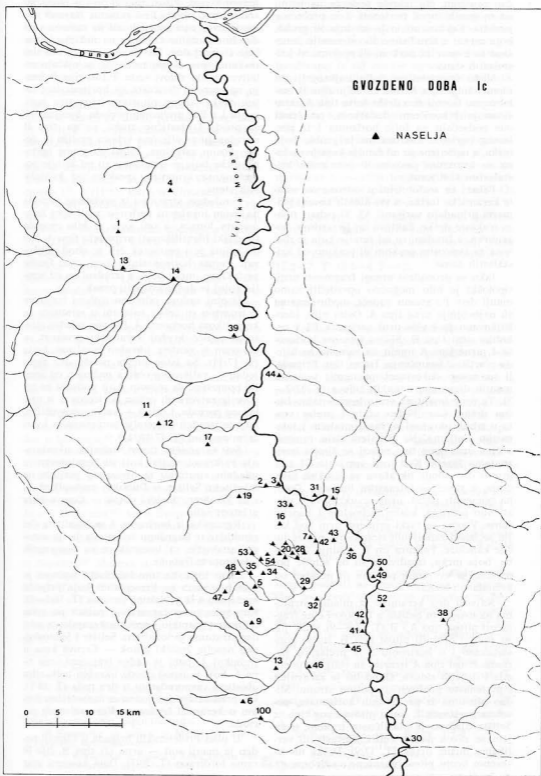
Iz mlađeg stratuma iz prelaznog perioda na lokalitetu Selšte u Dubokoj potiču mnogi fragmenti keramike. I u tom stratumu najveći deo keramike činili su ulomci izrazito grubog posuda — pitosa i lonaca (oko 90%), dok su ostatak činili fragmenti ostalih keramičkih formi, pretežno srednje fakture.

Sve zdele koje je bilo moguće tipološki razvrstati pripadaju tipu B, osim jednog primerka tipa A. Zdela tipa A je neukrašena, a na ramenu je imala vertikalno bušnu dršku. Obod većine zdela tipa B oblikovan je blago iskošenim fasetama, što ih čini vrlo bliskim odgovarajućim zdela horizonta 3 iz prelaznog perioda (T. 16/1—12). Manji broj tih zdela ima koso zasečen obod. Fragmentovanim primerkom zastupljena je i zdela čiji je horizontalno profilisani obod uvučen. Oko 50% zdela tipa B ukrašeno je na ramenu pravolinijskim, cik-cak ili talasastim linijama (T. 16/3, 6). Ako zdela ima dršku, ukras se izvodi u njenom nivou ili neposredno ispod nje (T. 16/7—8). Obod jedne zdele ukrašen je vertikalnim linijama raspoređenim u metope, što podseća na toliko karakteristične forme horizonta 3, s tom razlikom što su pomenute zdele prethodnog horizonta ukrašavane žlebljenjem ili kanelovanjem. Jednim fragmentom zastupljena je i zdela tipa D, čiji je obod na izvesnim mestima lu-

NASELJA

KARTA 4

1. Azanja, lokalitet Vrelo; 2. Bagrdan, lokalitet Reka; 3. Bagrdan, lokalitet Ceramište; 4. Baćinac, lokalitet Gradac; 5. Belica, lokalitet Igralište; 6. Brajnovac, lokalitet Rudine; 7. Bukovče, lokalitet Bukovačka česma; 8. Bunar, Gaj-Novine; 9. Bunar, lokalitet Stari Bunar; 10. Veliko Krčmare, lokalitet Kolarnica; 11. Veliko Krčmare, lokalitet Mućibaba; 12. Vinorača, lokalitet Bare; 13. Vukmanovac, lokalitet Selšte-Trakička bara; 14. Glibovac, lokalitet Crkvina; 15. Glogovac lokalitet Grobljište; 16. Gornji Račnik, lokalitet Reka; 17. Gradac, lokalitet Zemljoradnička zadruga; 18. Grčac, lokalitet Ive; 19. Donje Komarice, lokalitet Budžicka mala; 20. Donje Stiplje, lokalitet Velike livade; 21. Donje Stiplje, lokalitet Voljavče; 22. Donje Stiplje, lokalitet Donja mala; 23. Donje Stiplje, lokalitet Zemljoradnička zadruga; 24. Donje Stiplje, lokalitet Zliski potok; 25. Donje Stiplje, lokalitet Konjska dolja; 26. Donje Stiplje, lokalitet Lipar; 27. Donje Stiplje, lokalitet Miličevska reka; 28. Donje Stiplje, lokalitet Rističke kuće; 29. Dragocvet, lokalitet Vrbica; 30. Drenovac, lokalitet Slatina; 31. Duboka, lokalitet Ključ-Bare; 32. Kolare, lokalitet Ljubava vode; 33. Lanište, lokalitet Crkva Lastavica-Kruška; 34. Lozovik, lokalitet Jaruge; 35. Lozovik, lokalitet Crkvina; 36. Majur, lokalitet Vecina-Kruška; 37. Oparić, lokalitet Pod gradom; 38. Popovac, lokalitet Petrus; 39. Rakinac; 40. Raševica, lokalitet Dvorište T. Stefanovića; 41. Raševica, lokalitet Slatina; 42. Svetozarevo, lokalitet Matina ciglana; 43. Svetozarevo, lokalitet Sarina međa; 44. Svilajnac, lokalitet Groblje; 45. Svojnovo, lokalitet Kopani put; 46. Sekurici, lokalitet Cvoraja-Ravnica; 47. Slatina, lokalitet Livade; 48. Staro Selo, lokalitet Jerinin grad; 49. Supska, lokalitet Vrbak; 50. Supska, lokalitet Stublina; 51. Trnava, lokalitet Bare; 52. Cuprija, lokalitet Briketnica; 53. Crnče, lokalitet Raskrsnica; 54. Crnče, lokalitet Tranjina bara.

Karta 4. Nalazišta gvozdеног doba Ic.

čno proširen, što takođe podseća na jednu od osobenih formi horizonta 3 iz prelaznog perioda. Faktura zdelu je srednja ili gruba, boja mrka, a izrađivane su od zemlje izmešane sa kvarcnim peskom ili peskom od kristalastih stena.

Medu fragmentima šolja najbrojniji su ulomci šolja tipa A, dok su šolje tipa B malobrojne. Gornji deo drški šolja tipa A ukrašan je bikoničnim dodatkom, po čemu one podsećaju na šolje horizonta 1 iz prelaznog perioda. Faktura im je gruba, boja mrka, a načinjene su od zemlje koja je mešana sa kvarcnim peskom ili isitnjenim kristalastim škriljcem.

Pehari su malobrojni u odnosu na ostale keramičke forme, a svi identifikovani primerci pripadaju varijanti A3. Ti pehari imaju trakaste drške. Faktura im je srednja, boja mrka, a izrađeni su od zemlje koja je mešana sa kvarcnim peskom ili peskom od kristalastih stena.

Iako su pronađeni mnogi fragmenti urni, tipološki je bilo moguće opredeliti samo manji deo. Po svemu sudeći, među urnama su najbrojnije urne tipa A. Osim njih, identifikovano je i više urni varijante C1 i nekoliko urni tipa B. Slično urnama horizonta 1, urne tipa A imaju na ramenu zaobljena plastična ispućčenja. Istom tipu pripadali su mnogi dekorisani primerci, većinom manjih dimenzija i tankih zidova (T. 17/2—7). Te urne imaju na vratu horizontalno bušne drške. Gornji deo vrata i prelaz vrata u trbuh ukrašeni su horizontalnim i talasastim linijama. Na gornjem delu ramena većine urni ovog tipa nalazi se široka horizontalna faseta. Kod urni varijante C1 razgrnuti deo oboda ukrašava se širokim fasetama, a rame — talasastim linijama. Osim na pomenuti način, urne se ukrašavaju plastičnim rebrima, kosim žlebovima i kanelurama. Veoma su retki primerci urni kod kojih se iznad zaobljenih ispućčenja nalaze lučne kanelure. Faktura im je srednja ili gruba, boja mrka, izrađivane su od zemlje pomešane sa kvarcnim peskom ili peskom od kristalastih stena.

Najveći deo keramike iz mlađeg stratuma na lokalitetu Selište u Dubokoj čine fragmenti pitosa tipa A i B (T. 17/8—9), od kojih su znatno brojniji pitosi tipa B, što je konstatovano i u horizontu 3 iz prelaznog perioda. Pitosi tipa A izrazito su velikih dimenzija i debelih zidova. Obod im je zaravnjen i prstenasto proširen u spoljnu stranu. Slično pitosima iz prethodnih horizonata, posebno horizonta 1, rame pitosa ovog tipa iz Selišta ojačano je plastičnom trakom, u čijem se nivou nalaze četiri jezičaste ili vertikalno bušne drške (T. 17/9). Drške na izvesnom broju pitosa ukrašene su žlebom na

jednoj strani. Pitosi tipa B imaju plastičnu traku ispod oboda i na ramenu. Najveći primerci ovog tipa mogu imati na ramenu i po dve horizontalne trake, a na nekima se nalaze i vertikalne. Sasvim je izvesno da tim trakama, pre svega, treba da se ojačaju relativno tanki zidovi suda. Pitosi tipa B imaju na ramenu jezičaste ili horizontalno bušne drške, slično pitosima istog tipa horizonta 1 i 3 iz prelaznog perioda. Spoljna ivica oboda i plastične trake pitosa tipa B ukrašavaju se otiscima vrhova prstiju ili, češće, kosim zarezima. Pitosi su grube fakture, mrke boje, a izrađivani su od zemlje pomešane sa krupnijim peskom od kristalastih stena.

U mlađem stratumu iz prelaznog perioda na ovom lokalitetu nađen je mali broj fragmenta lonaca, a oni koje je bilo moguće tipološki identifikovati pripadaju tipu A. Među njima je i primerak čiji je obod oblikovan dvema horizontalnim fasetama. Grube su fakture, mrke boje, a izrađeni su od zemlje kojoj je dodat krupniji pesak.

Dvojni sudovi, odnosno njihovi fragmenti izuzetno su retko nalazni u stratumu sa keramikom horizonta 4. Iz ovog mlađeg stratuma potiče kružni keramički predmet sa otvorom u centru, ukrašen motivom krsta (T. 17/11). Sa istog mesta potiču dva tegeta: jedan — valjkastog oblika načinjen od zemlje pomešane sa plevom, koji podseća na tegove iz zatvorenih celina horizonta 1 iz prelaznog perioda, i drugi — kalemastog oblika, koji je izrađen od zemlje pomešane sa kvarcnim peskom (T. 17/10, 12).

Svi keramički tipovi, tehnike ukrašavanja i ukrasni motivi koji su konstatovani u mlađem stratumu iz prelaznog perioda na lokalitetu Selište u Dubokoj zastupljeni su i na lokalitetu Josički potok — Cerova kosa u istom selu.

Keramika iz horizonta 4 sa lokaliteta Ceramidište u Bagrdanu izdvojena je na osnovu analogija sa keramikom sa pomenutih lokaliteta iz Duboke.

Osim toga, na tom lokalitetu ispitana je i manja jama sa keramikom koja pripada horizontu 4 iz prelaznog perioda (T. 18/1—4). Keramika ovog zatvorenog nalaza po svim odlikama potpuno odgovara keramici iz mlađeg stratuma sa lokaliteta Selište i jednoslojnog naselja Josički potok — Cerova kosa u Dubokoj. U jami je nađen fragment urne tipa A, koji je ispod oboda ukrašen tačkastim ubodima raspoređenim u dva reda (T. 18/1), što predstavlja još jednu ornamentalnu formu u keramici horizonta 4 iz prelaznog perioda.

U ulici Proleterskih brigada u Čupriji nađen je manji sud — urna (?) tipa B, čije je rame tordirano (T. 20/1). Dugi konusi vrat

ukrašen je nepravilnim talasastim linijama. Na ramenu su se nalazile četiri male vertikalno bušne drške. Po saopštenju nalazača, u sudu je bilo nagorelih kostiju, što ukazuje na činjenicu da je taj sud predstavljao urnu u kojoj su bili smešteni nesagoreli ostaci pokojnika.

Keramika horizonta 4 iz prelaznog perioda nalazena je i na sledećim naseljima: Aluge u Azanji (T. 20/3), Krušar u Bagrdanu (T. 19/4), Reka u Bagrdanu,¹⁹⁹ Rudina u Brajnovcu,²⁰⁰ Bukovačka česma u Bukovču (T. IX/4), Gaj — Novine u Bunaru (T. VIII/8), Koliba Živojina Simića u Bunaru,²⁰¹ Stari Bunar u Bunaru,²⁰² Mučibaba u Velikom Krčmaru (T. VIII/5), Bare u Vinorači,²⁰³ Lipovik u Vrbi,²⁰⁴ Zežljikar u Vukmanovcu,²⁰⁵ Crkvine u Glibovcu (T. VIII/9), Reka u Gornjem Račniku,²⁰⁶ Zemljoradnička zadruga u Gradcu (T. VIII/11), Ive u Grčcu (T. IX/2), Markul u Dobroj Vodi (T. 19/3), Budžička mala u Donjim Komaricama,²⁰⁷ Velike livade u Donjem Stiplju (T. IX/3), Donja mala u Donjem Stiplju,²⁰⁸ Zemljoradnička zadruga u Donjem Stiplju,²⁰⁹ Zliški potok u Donjem Stiplju,²¹⁰ Konjska dolja u Donjem Stiplju,²¹¹ Lipar u Donjem Stiplju,²¹² Milićevska reka u Donjem Stiplju (T. VIII/10), Vrbica u Dragocvetu (T. 18/10—12), Grobljište u Dragocvetu,²¹³ Slatina u Drenovcu (T. 19/6), Bučina u Dubokoj (T. 20/9, 12), Josički potok — Cerova kosa u Dubokoj (T. 19/1—2), Ključ — Bare u Dubokoj (T. 19/5), Mali branik u Dubokoj,²¹⁴ Ljuba vode u Kolarima,²¹⁵ Crkva Lastavica — Kruška u Laništu,²¹⁶ Krušar u Lovcima,²¹⁷ Jaruge u Lozoviku,²¹⁸ Crkvine u Lozoviku,²¹⁹ Vecina mala u Majuru (T. 20/10), Batal njive u Medojevcu,²²⁰ Petrus u Popovcu,²²¹ nepoznati lokalitet u Rakinu,²²² Dvorište T. Stefanovića u Raševici,²²³ Sarina međa u Svetozarevu (T. 18/5—9), Groblje u Svilajncu,²²⁴ An u Svojnovu (T. IX/1), Reka — Kod izvora u Sekuriču (T. 20/11), Čvoraja u Sekuriču,²²⁵ Livada u Slatini,²²⁶ Jerinin grad u Starom Selu (T. VIII/7), Vrbak u Supskoj,²²⁷ Mučava u Supskoj,²²⁸ Stubline u Supskoj,²²⁹ Bekina bara u Tekiji,²³⁰ Reka — Selo u Topoli,²³¹ Briketnica u Čupriji,²³² Rasrksnica u Crnču (T. VIII/4), Tranjina bara u Crnču,²³³ Zapis — Kamarište u Šantrovcu²³⁴ i Rajkovića u Šuljakovcu (T. VIII/6) (karta 5).

^{199—221} Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

²²² Keramika se nalazi u Narodnom muzeju u Smederevskoj Palanci, nepublikovano.

^{223—229} Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

²³⁰ Keramika se nalazi u Muzejskoj zbirci u Paraćinu, nepublikovano.

^{231—234} Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

Smanjen broj keramičkih tipova, u odnosu na ostale horizonte iz prelaznog perioda, neprecizno izveden ukras i gruba faktura osnovne su odlike keramike horizonta 4 iz prelaznog perioda. Posude ovog horizonta izrađivane je od zemlje izmešane sa kvarcnim peskom ili peskom od kristalastih stena. Posebnu karakteristiku ovog horizonta predstavljaju ornamentika izvedena urezanim linijama. Najomiljeniji motiv je talasasta linija.

Vodeću keramičku formu ovog horizonta predstavljaju zdele tipa B čiji je obod oblikovan blago iskošenim fasetama, a rame ukrašeno talasastim linijama ili kombinacijom talasastih i pravih linija (T. 16/1—12; T. 18/5—6; T. 20/2—6, 10—12).

I urne tipa A, ukrašene širokim horizontalnim fasetama i urezanim linijama (cik-cak, talasaste i njihova kombinacija), jedna su od karakterističnih formi horizonta 4 (T. 17/2—7; T. 18/1—4, 7—12).

b) Metalni predmeti

Većinu do sada pronađenih metalnih predmeta iz prelaznog perioda u basenu Velike Morave predstavljaju pojedinačni slučajni nalazi. Uz to, metalni predmeti su malobrojni, kako u odnosu na broj lokaliteta iz prelaznog perioda tako i u odnosu na ostale nalaze. S obzirom na takvu situaciju, metalni predmeti mogu se samo tipološki razvrstati i hronološki opredeliti na osnovu pouzdano determinisanih nalaza, pre svega iz ostava prelaznog perioda u jugoslovenskom Podunavlju i Rumuniji. Svi metalni predmeti su od bronzе.

Do sada je u basenu Velike Morave pronađeno 16 oruđa, jedan primerak oruđa i 15 ukrasnih predmeta.

Od oruđa iz prelaznog perioda do sada je evidentirano 11 sekira — keltova, 4 dleta i jedna igla (za šivenje?).

Keltovi se, prema načinu obrade sečiva, mogu podeliti na dve grupe: na (1) keltove čije je sečivo oblikovano trapezastim fasetama, koje polaze od prstenastog ojačanja uz obod, a završavaju se na sečici, i (2) keltove čije je sečivo obradeno fasetama u obliku obrnutog slova »U« sa izvijenim krajevima. Keltovi prve grupe pronađeni su u Đurdevu,²³⁵ Donjoj Rači²³⁶ i Medojevcu (T. 21/3), a keltovi druge grupe u Košarima (kod Svetozareva) (T. 21/6), Baćini,²³⁷ Belici (T. 21/5), Donjem Stiplju (T. 21/9), Gornjem Ra-

²³⁵ Bogdanović, 1981, 152, T. III/4.

²³⁶ Ibid., 154 T. III/2.

²³⁷ Arхеолошки споменици и налазишта у Србији, 1956, 18, слика 33.

čniku (T. 21/1), Beočinu (T. 21/4), Dvorištu²³⁸ i Jovcu.²³⁹

Od keltova prve grupe, primerak iz Medojeva ima uz obod dva prstenasta ojačanja spojena ušicom, a preostala dva, iz iste grupe, prstenasto su ojačana samo na obodu. Kod keltova druge grupe po dva ojačanja imaju primerci iz Donjeg Stiplja, Gornjeg Račnika, Belice, Dvorišta i Jovca, dok keltovi iz Bačine i Beočina imaju po jedno ojačanje.

Keltovi iz Đurđeva i Donje Rače, koji pripadaju prvoj grupi, publikovani su i hronološki opredeljeni u Ha A—B, odnosno Ha B1. Primerak iz Medojeva, koji pripada istoj grupi, za sada ima pouzdanu analogiju jedino u keltu iz ostave Trlič, koja je datovana u Ha A1.²⁴⁰

Keltovi druge grupe, ali samo oni koji imaju jedno prstenasto ojačanje na obodu, srodni su keltovima iz ostave Urovića,²⁴¹ Leskova,²⁴² Mesića²⁴³ i mnogim primercima iz rumunske ostave, osim Spalnaca II, datovane Telna,²⁴⁶ Fizesu Cherlii,²⁴⁷ Singeorgiu de Padure I²⁴⁸ i druge. Ostave iz Srbije u kojima

postoje analogije za pomenute keltove datovane su u period Ha A—B, dok su pomenute rumunskih ostava: Spalnaca II,²⁴⁴ Cetea,²⁴⁵ u Ha B (B1—B2).²⁴⁹ S obzirom na iznete analogije, pomenuti keltovi druge grupe iz basena Velike Morave mogu se datovati u period Ha A—B.

Na lokalitetima Gligorac (T. 21/8) i Donja mala (T. 21/9) u Donjem Stiplju i Breštovac (T. 21/7) u Topoli pronađena su tri šuplja dleta sa trapezastim sečivom i prstenastim ojačanjem na obodu. Ova dleta imaju analogije u rumunskim ostavama iz prejednim prstenastim ojačanjem na otvoru laznog perioda. Na primer, šuplja dleta sa tulca potiču iz ostave Fodora.²⁵⁰ Ovaj primerak, međutim, razlikuje se od dleta iz basena Velike Morave po obliku sečice koja je lučna. Dletima iz basena Velike Morave mnogo je sličnije dleto iz ostave Rugionasa, koja je, kao i ostava Fodora, datovana Br D.²⁵¹ Dleto iz ostave Cetalea de Balta posebno je blisko dletu sa lokaliteta Donja mala u Donjem Stiplju.²⁵² Ova rumunska ostava datovana je u Ha A1. Najbliža analogija za dleto iz Topole potiče iz ostave Uioara de Sus, koja je datovana u Ha A1.²⁵³ S obzirom na pomenute analogije, sva tri do sada pronađena dleta u basenu Velike Morave mogu se datovati u period Br D — Ha A1.

²³⁸ Трбуховић, 1960, 182, слика 5.
²³⁹ Inventarska knjiga ćuprijskog muzeja, inv. br. 714.

²⁴⁰ D. Garašanin, 1975, 25, T. XXV/11.
²⁴¹ Srejić, 1975, 97—99, T. LXXXI—LXXXII, 1, 6.

²⁴² Todorović, 1975, 79, T. LXXI, 8.
²⁴³ Rašajski, 1975, 65, T. LXI, 5.
²⁴⁴ Petrescu-Dimbovița, 1977, Pl. 193/10, 13.
²⁴⁵ Ibid., Pl. 302/20.
²⁴⁶ Ibid., Pl. 351/2.
²⁴⁷ Ibid., Pl. 345/16.
²⁴⁸ Ibid., Pl. 332/5—6.

²⁴⁹ D. Garašanin, 1975, 27. Srejić, 1975, 100. Todorović, 1975, 79. Rašajski, 1975, 68.

²⁵⁰ Petrescu-Dimbovița, 1977, Pl. 47/10.

²⁵¹ Ibid., Pl. 85/10.

²⁵² Ibid., Pl. 127/8.

²⁵³ Ibid., Pl. 220/7.

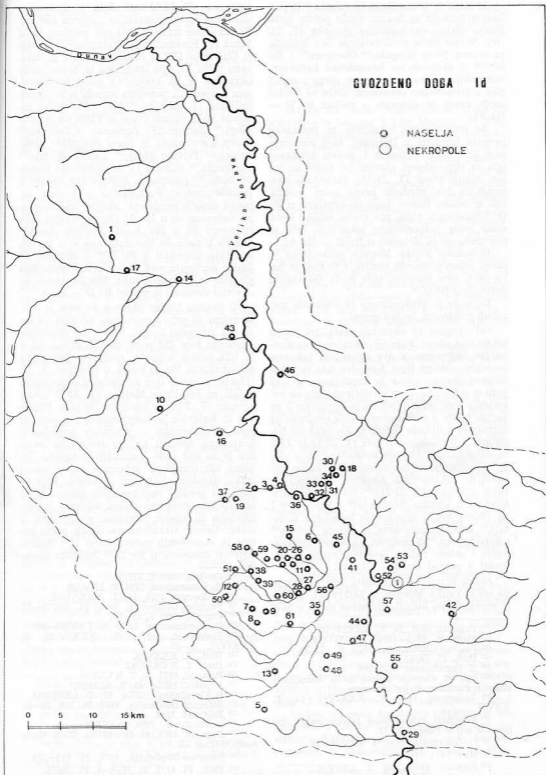
NASELJA

KARTA 5

1. Azanja, lokalitet Aluge; 2. Bagrdan, lokalitet Krušar; 3. Bagrdan, lokalitet Reka; 4. Bagrdan, lokalitet Ceramidiste; 5. Brajnovac, lokalitet Rudina; 6. Bukovče, lokalitet Bukovačka Česma; 7. Bunar, lokalitet Gaj-Novine; 8. Bunar, lokalitet Koliba 2. Simića; 9. Bunar, lokalitet Stari Bunar; 10. Veliko Krčmar, lokalitet Mučibaba; 11. Vinorača, lokalitet Bare; 12. Vrba, lokalitet Lipovik; 13. Vukmanovac, lokalitet Mežljikar; 14. Glibovac, lokalitet Crkvina; 15. Gornji Račnik, lokalitet Reka; 16. Gradac, lokalitet Zemljoradnička zadruga; 17. Grčac, lokalitet Ive; 18. Dobra Voda, lokalitet Markul; 19. Donje Komarice lokalitet Budžicka mala; 20. Donje Stiplje, lokalitet Velike livade; 21. Donje Stiplje, lokalitet Donja mala; 22. Donje Stiplje, lokalitet Zemljoradnička zadruga; 23. Donje Stiplje, lokalitet Zliski potok; 24. Donje Stiplje, lokalitet Konjska dolja; 25. Donje Stiplje, lokalitet Lipar; 26. Donje Stiplje, lokalitet Miličevska reka; 27. Dragocvet, lokalitet Vrbica; 28. Dragocvet, lokalitet Grobljište; 29. Drenovac, lokalitet Slatina; 30. Duboka, lokalitet Bučina; 31. Duboka, lokalitet Josićki potok-Cerova kosa; 32. Duboka, lokalitet Ključ-Bare; 33. Duboka, lokalitet Mali branik; 34. Duboka, lokalitet Selšte; 35. Kolare, lokalitet Ljuba vode; 36. Lanište lokalitet Crkva Lastavica-Kruška; 37. Lovci, lokalitet Krušar; 38. Lozovik, lokalitet Jaruge; 39. Lozovik, lokalitet Crkvina; 40. Majur, lokalitet Vecina mala; 41. Medojevac, lokalitet Batal njive; 42. Popovac, lokalitet Petrus; 43. Rakinac; 44. Raševica, lokalitet Dvorište T. Stefanovića; 45. Svetozarevo, lokalitet Sarina međa; 46. Svilajnac, lokalitet Groblje; 47. Svojnovo, lokalitet An; 48. Sekurić, lokalitet Reka-Kod izvora; 49. Sekurić, lokalitet Cvoraja; 50. Slatina, lokalitet Livade; 51. Staro Selo, lokalitet Jerinin grad; 52. Supska, lokalitet Vrbak; 53. Supska, lokalitet Mučava; 54. Supska, lokalitet Stublan; 55. Tekija, lokalitet Bekina bara; 56. Topola, lokalitet Reka-Selo; 57. Čuprija, lokalitet Briketnica; 58. Crnče, lokalitet Raskrsnica; 59. Crnče, lokalitet Tranjina bara; 60. Santrovac, lokalitet Zapis-Kamarište; 61. Suljkovac, lokalitet Rajkovića.

NEKROPOLE

1. Čuprija, lokalitet Ulica Proleterskih brigada.

Karta 5. Nalazišta gvozenog doba I-d.

Iz sloja sa keramikom horizonta I iz prelaznog perioda sa Sarine mede potiče puno liveno dleto pravougaonog preseka (T. 21/10). Slična dleta predstavljaju deo inventara ostava Nova Bingula,²⁵⁴ Obajgore²⁵⁵ i Baleni.²⁵⁶ S obzirom na hronološke karakteristike sloja iz koga potiče ovo dleto i analogije u pomenutim ostavama, dleto sa Sarine mede može se datovati u period Br D — Ha A1.

Sa jednoslojnoj lokaliteta iz prelaznog perioda Igralište u Dubokoj, koji reprezentuje keramika horizonta I, potiče bronzana igla sa elipsoidnom glavom na kojoj se nalazi manji otvor (T. 21/11). Direktnih analogija za ovaj predmet nema, osim, možda, igle iz ostave Baleni koja je datovana u Br D.²⁵⁷ Imajući u vidu, pre svega, odlike keramike ovog jednoslojnog lokaliteta, igla se pouzdano može datovati u Br D — Ha A1.

U basenu Velike Morave evidentiran je samo jedan primerak oružja, i to mač iz Saraoraca, tipa Riegse, koji je D. Garašanin datovao u Br D.²⁵⁸

Do sada je evidentirano 16 ukrasnih metalnih predmeta, igala i grivni.

Od ukupno 15 ukrasnih igala, tri imaju bikoničnu glavu koja je ukrašena horizontalnim žlebovima, a dve pripadaju takozvanom topuzastom tipu. Kod dve igle sa bikoničnom glavom glava je zarubljena, a kod jednog primerka — nezarubljena. Iгла sa nezarubljenom glavom potiče iz zemunice 3 sa Sarine mede u Svetozarevu, koja predstavlja zatvorenu kulturnu celinu sa keramikom horizonta I prelaznog perioda (T. 22/12-a). Igle sa zarubljenom glavom pronađene su u sloju sa keramikom horizonta I prelaznog perioda na lokalitetima Kasarna u Cupriji i Bare u Trnavi (T. 22/11).²⁵⁹ Slične igle nalazene su u okolini Beograda²⁶⁰ i Pančeva²⁶¹ i na većem broju nepoznatih lokaliteta u Srbiji,²⁶² kao i u ostavama iz Novog Bečejca²⁶³ i Šimanovaca.²⁶⁴ S obzirom na pomenute analogije i uslove nalaza, ove igle mogu se datovati u period Br D — Ha A1.

Jedan primerak topuzaste igle nađen je na ušću Velike Morave, u Dubravci, a drugi primerak na lokalitetu Sarina meda u Sve-

tozarevu (T. 22/12-b).²⁶⁵ Iгла iz Dubravice ukrašena je horizontalnim linijama raspoređenim u dve trake. Slične igle nalazene su u Vinči (ili Brestoviku),²⁶⁶ Batajnicima²⁶⁷ i u ostavi Gušteriža II²⁶⁸ u Rumuniji, koja je datovana u Ha A1. Iгла istog tipa sa Sarine mede ukrašena je na krajevima glave horizontalnim linijama, a površina između njih cik-cak linijama (T. 22/12-b).²⁶⁹ Igle istih odlika nalazene su u većem broju u Vinči (ili Brestoviku),²⁷⁰ Batajnicima,²⁷¹ Zemunu²⁷² i Zarkovu,²⁷³ zatim u ostavama iz Nove Bingule,²⁷⁴ Šimanovaca,²⁷⁵ Privine glave,²⁷⁶ Uioara de Sus,²⁷⁷ Cornutela,²⁷⁸ tumulu IV na lokalitetu Bandinovo brdo²⁷⁹ glasačačke kulture itd. Ostave u jugoslovenskom Podunavlju u kojima su, pored drugih predmeta, nađene igle ovog tipa datovane su u Ha A1 (Nova Bingula i Šimanovci) ili u Ha A—B (Privina glava).²⁸⁰ Ostava Uioara de Sus datovana je u Ha A1, a ostava Cornutel u Br D.²⁸¹ S obzirom na iznete analogije, ove dve igle sa topuzastom glavom iz basena Velike Morave mogu se okvirno datovati u period Br D — Ha A.

U basenu Velike Morave do sada je registrovano 10 grivni prelaznog perioda od kojih su tri puno livene, a šest od dvostruke bronzane žice. Od puno livenih grivni jedna je bila prilog u grobu spaljenog pokojnika na lokalitetu Macin potok u Raševici (T. 22/13-a-b), a ostale dve su slučajni pojedinačni nalazi sa lokaliteta Majdan (T. 22/7) i Rasrknica (T. 22/8) u Gornjem Stiplju. Primerak iz Raševice je fragmentovan, a pripada tipu sa otvorenim i plastično naglašenim krajevima. Srednji, najširi deo grivne, ukrašen je sa dva reda šrafiranih trouglova. Temena tih trouglova oslanjaju se na uzanu traku ukrašenu uglastim zarezima, koja se nalazi u sredini najšireg dela grivne. Ostatak spoljne površine grivne ukrašen je vertikalnim ili kosim linijama grupisanim u trake. Grivne ukrašene na sličan način potiču iz rumunskih ostava Deva II i Baleni, koje su datovane u Br D.²⁸² Najbliža analo-

²⁶⁵ Crojkih, 1981, T. III/14.

²⁶⁶ D. Garašanin, 1954, T. LXV/20.

²⁶⁷ Todorović, 1971, 14, T. XXXVI/12.

²⁶⁸ Petrescu-Dimbovița, 1977, Pl. 160/11—12.

²⁶⁹ Crojkih, 1981, T. III/14.

²⁷⁰ D. Garašanin, 1954, T. LXV/15—19.

²⁷¹ Todorović, 1971, T. XXXIV/10, T. XXXIV/1, 9—10.

²⁷² Ibid., T. XXXV/3.

²⁷³ Ibid., T. XXXIV/12.

²⁷⁴ Popović, 1975, 37, T. XXXV/6.

²⁷⁵ Popović, 1975-a, 46, T. XLIV/3.

²⁷⁶ D. Garašanin, 1975-a, 72, T. LXVII/15.

²⁷⁷ Petrescu-Dimbovița, 1977, Pl. 268, 36—41.

²⁷⁸ Ibid., Pl. 35/7.

²⁷⁹ Benac-Cović, 1956, T. XX/16.

²⁸⁰ Popović, 1975, 43; isti 1975-a, 52. D. Garašanin, 1975-a, 72.

²⁸¹ Petrescu-Dimbovița, 1977, Pl. 213—273.

²⁸² Ibid., Pl. 41/5, Pl. 75/3—4, Pl. 76/13.

²⁵⁴ Popović, 1975, 36, T. XXXIV/10.

²⁵⁵ Medović, 1973—1974, 177, T. I/4.

²⁵⁶ Petrescu-Dimbovița, 1977, Pl. 73/26.

²⁵⁷ Ibid., Pl. 74/47.

²⁵⁸ D. Garašanin, 1959, 194.

²⁵⁹ Igle iz Cuprije nalaze se u Muzejskoj zbirci u Paraćinu, nepublikovano.

²⁶⁰ Todorović, 1971, T. XXXIV/7, 14, T. XXV/7.

²⁶¹ Rezultati arheološkog iskopavanja „Rafinerije nafte Pančevo“, 11.

²⁶² D. Garašanin, 1954, T. LXV/1—13.

²⁶³ Hab, 1955, 43—61.

²⁶⁴ Popović, 1975-a, 46, T. LXIV/4.

gija, ali samo po načinu ukrašavanja, u jugoslovenskim ostavama je grivna iz ostave Auto-komande u Beogradu, koja je opredeljena u Br D.²⁸³ Ipak, i po formi i po ornamentici, grivni iz Raševice najbližija je grivna iz tumula I sa glasináčkog lokaliteta Rudine — Ivan polje, koja pripada Glasincu IIB.²⁸⁴ I drugi prilozii iz groba u Raševici ukazuju na relativno rani datum groba i svih nalaza u njemu. Iz pomenutih razloga grivna iz Raševice mogla bi se datovati u najstariju fazu prelaznog perioda, odnosno u Br D.

Grivna sa lokaliteta Majdan u Gornjem Stiplju je oblog preseka i zašiljenih krajeva, a ukrašena je metopama ispunjenim vertikalnim, kosim ili cik-cak linijama (T. 22/7). Slične grivne potiču iz novokostolačke ostave, koja je datovana u period Br D — Ha A1.²⁸⁵ Iz rumunske ostave Pecica II je grivna koja je srodna grivni iz Gornjeg Stiplja.²⁸⁶ Ovoj grivni bliska je i grivna iz ostave Spalnaca II, iz Ha A1.²⁸⁷ Na osnovu tih analogija, grivna iz Gornjeg Stiplja može se datovati u period Br D — Ha A1.

Grivna sa lokaliteta Raskrsnica iz Gornjeg Stiplja oštećena je na jednom kraju (T. 22/8). Ukrašena je vertikalnim i kosim linijama raspoređenim u metope. U svakoj metopi nalaze se po dve kose, međusobno paralelne linije i kratki zarezii. Slične grivne potiču iz ostave Brestovik III, datovane u Br D — Ha A1, kao i grivne iz rumunskih ostava Hunedoara i Spalnaca II koje su opredeljene u Ha A1.²⁸⁸ Prema tome, i ova grivna može se datovati u period Br D — Ha A1. U basenu Velike Morave pronađeno je šest grivni od dvostruke bronzane žice čiji je jedan kraj tordiran. Od ukupnog broja, pet grivni je nađeno na nepoznatom lokalitetu u Donjem Stiplju (T. 22/1—5), a jedan primerak u Siljevici (T. 22/6). Slične narukvice karakteristične su za Glasinac IIIb, što odgovara Ha A1.²⁸⁹

Na jednoslojnom lokalitetu Groblje — Borčić u Šuljakovcu nađena je grivna manjeg prečnika (ili vitičarka), od bronzane žice sa tri navoja (T. 22/10). Slične grivne, ali sa četiri navoja, pronađene su na Glasincu i opredeljene u završnu fazu srednjeg bronzanog doba.²⁹⁰ Nalaz iz Šuljakovca ukazuje da je ova vrsta predmeta u nešto izmenjenom obliku upotrebljavana i tokom najstarije faze prelaznog perioda (Br D).

Od pomenutih metalnih predmeta teško bi se za bilo koji moglo reći da predstavlja materijal karakterističan za basen Velike Morave.

c) Koštani predmeti

Od 14 do sada evidentiranih koštanih predmeta u basenu Velike Morave, 10 potiče iz zatvorenih celina iz prelaznog perioda. Od tog broja, četiri predmeta pronađena su u zemunici 3 na lokalitetu Sarina međa u Svetozařevu, pet predmeta je iz zemunice sa lokaliteta Vrbica u Dragocvetu, a jedan predmet je iz groba sa spaljenim pokojnikom pronađenim u Plažanima.

U zemunici 3 sa Sarine međe u Svetozařevu nađene su dve igle, fragmentovani bipiramidalni predmet i deo zuba koji je korišćen kao gladilica (T. 23/1, 3, 6, 11). Jedna igla načinjena je od pune kosti, a druga od šuplje kosti. Igla od pune kosti je kružnog preseka, fino oblikovanog vrha i trapezaste glave. Kod igle od šuplje kosti glava nije posebno obrađivana. Bipiramidalni predmet je pravilnog oblika.

Van zemunice nađena je igla elipsoidnog preseka, izrađena od pune kosti, koja je slična primerku načinjenom od istog materijala iz zemunice 3 sa istog lokaliteta.

U zemunici sa lokaliteta Vrbica u Dragocvetu pronađeno je pet koštanih predmeta, od kojih su dva igle, jedan — bipiramidalni predmet, jedno šilo (?) konusnog oblika i jedna alatka koja je bila samo delimično obrađena (T. 23/4—5, 7—9). Jedna igla iz Dragocveta vrlo je slična primerku od pune kosti iz zemunice 3 sa Sarine međe (T. 23/5). Druga igla iz Dragocveta ima petogaonu glavu i vrh u obliku deltoida (T. 23/4). Bipiramidalni predmet sličan je odgovarajućem predmetu iz zemunice 3 sa Sarine međe, od koga se razlikuje po dužini (T. 23/9).

Sa lokaliteta Ceramidište u Bagrdanu potiču tri koštana predmeta, od kojih su dva, na osnovu analogije, iz prelaznog perioda, a treći, sudeći po keramici sa kojom je nađeno, pripada ili prelaznom periodu ili starijem gvozdenom dobu (T. 23/10, 12, 14).

Bipiramidalni predmet sličan je primercima iz zemunice 3 sa lokaliteta Sarina međa u Svetozařevu i zemunice sa lokaliteta Vrbica u Dragocvetu, ali je od njih znatno duži (T. 23/10). Fragment cilindrične koštane oplate sa ovog lokaliteta ukrašen je slično kao i jedan koštani predmet sa lokaliteta Kalakaća u Sremu i neki koštani predmeti iz Transdanubije.²⁹¹ Ukrasni moti-

²⁸³ D. Garašanin, 1975-b, 2, T. I/7.

²⁸⁴ Benac-Cović, 1956, 14, T. XIV/6-a-b.

²⁸⁵ D. Garašanin, 1975-b, 16, T. XVI/5—6.

²⁸⁶ Petrescu-Dimbovița, 1977, Pl. 175/4.

²⁸⁷ Ibid., Pl. 209/3.

²⁸⁸ Ibid., Pl. 161/13—14, Pl. 209/3, 5.

²⁸⁹ Benac-Cović, 1956, T. IX/9—11, T. X/3—4, 6—7, T. XVIII/3—7, T. XX/1—2, T. XXI/1—5, T. XXII/6—11, T. XXIII/3—5.

²⁹⁰ Ibid., T. XXXIX/4—5.

²⁹¹ Patek, 1968, T. XXV/4—5.

vi sa ovog predmeta pronađenog u Bagrdanu, koncentrični krugovi, vrlo su slični dekorativnim motivima sa keramike horizonta 3 iz prelaznog perioda. Treći predmet nađen na lokalitetu Ceramidište je drška nekog oruđa ili oružja (T. 23/12).

U Plažanima, na okućnici Miroljuba Nešića, u urni u kojoj su bili ostaci spaljenog pokojnika, nađena je koštana strelica,²⁹² koja pripada takozvanom trobridnom tipu i veoma je slična koštanoj strelici iz Dobrača, koja je takođe nađena u urni.

Zahvaljujući tome što potiču iz zatvorenih kulturnih celina, koje je moguće pouzdano datovati na osnovu različitih vrsta materijala (keramika, metal), za najveći broj opisanih koštanih predmeta ne postoji veći problem datovanja.

d) Kameni predmeti

Iako su kameni predmeti relativno često nalaženi, malo je onih koji se pouzdano mogu opredeliti u određenu fazu prelaznog perioda ili u prelazni period uopšte. Malobrojni su i predmeti od kamena koji potiču iz zatvorenih kulturnih celina prelaznog perioda ili jednoslojnih naselja. Sve u svemu, od kamenih predmeta samo se nekoliko žrnjeva, zahvaljujući uslovima nalaza, mogu pouzdano kulturno i hronološki opredeliti u

prelazni period, kao što su žrnjevi sa jednoslojnog naselja Borčić u Šuljkovcu i Igralište u Dubokoj, koje inače reprezentuje keramika horizonta 1 iz prelaznog perioda, kao i primerak iz zemunice na lokalitetu Vrbica u Dragocvetu, nađen (kraj ognjišta) zajedno sa fragmentovanim loncima (lonci — sadžaci) horizonta 2 iz prelaznog perioda.

Žrnjevi sa lokaliteta Borčić u Šuljkovcu i Igralište u Dubokoj načinjeni su od nešto tvrdog peščara, nepravilnog su oblika i imaju lučno udubljenu radnu površinu, koja je ogrubljena.

Žrvanj iz Dragocveta izrađen je od mekanog kristalastog škrljca, pa je čudno da se žrvanj od takvog materijala uopšte mogao koristiti za mlevenje žitarica (T. 24/5).

Sa lokaliteta Ceramidište u Bagrdanu potiče nekoliko fragmenata kalupa za livenje igala, ali je neizvesno da li su oni pripadali prelaznom periodu, jer su nađeni u poremećenom sloju (T. 39/5).

Bez obzira na to što je samo mali broj predmeta od kamena mogao da bude pouzdano opredeljen u prelazni period, oni su vrlo značajni za upoznavanje ekonomike tog perioda. Naime, pomenuti žrnjevi ukazuju na to da je u privrednoj strukturi prelaznog perioda poljoprivreda imala značajno mesto, a kalupi za livenje metalnih predmeta nagoveštavaju mogućnost postojanja lokalne metalurgije.

²⁹² Д. Гарашанин, 1970, 83, 10, 12, слика 12.

IV. BASEN VELIKE MORAVE U PERIODU STARIJEG GVOZDENOG DOBA

Kulturni razvoj starijeg gvozdene doba u basenu Velike Morave poznat je, uglavnom, na osnovu istraživanja naselja, kao i izvesnog broja slučajnih nalaza.

A. NASELJA

U basenu Velike Morave evidentirano je 108 naselja iz starijeg gvozdene doba, od kojih su 72 ravničarska, a 36 gradinska. Od ravničarskih naselja 53 su jednoslojna, a 19 višeslojna. Među gradinama samo su četiri sigurno višeslojne (Lanište, Gradac; Potočac, Momčilov grad; Popovac, Petrus; Korman, Samar).

Jednoslojna ravničarska naselja najčešće su locirana na ušćima reka i potoka, pritoka Velike Morave (Vrba, Lipovik; Medojevac, Batal njive), zatim po obodu kotlina pritoka Velike Morave (Donji Račnik, Reka; Trnava, Imanje Randelovića), u manjim depresijama (Lozovik, Crkvina — Staro selo; Sio-kovac — Crnče, Tranjina bara) i na terasama zaštićenim meandrima Velike Morave ili njenih pritoka (Veliki Popović, Obala; Suljkovac, Zapis — Kamarište).

Višeslojna ravničarska naselja starijeg gvozdene doba nalaze se, uglavnom, na mestima na kojima su bila locirana višeslojna naselja prelaznog perioda (Svetozarevo, Sarina međa; Drenovac, Slatina).

Jednoslojna gradinska naselja podizana su u klsurama (Bagrdan, Kućište — Staro selo; Sekurić, Zovljak), na obodu rečnih kotlina (Ostrikovac, Đula i Ograde; Majur, Đula iznad groblja), na vrhovima pojedinih planina (Majur, Gradište; Lešje, Baba) i na dominantnim tačkama na razvodu reka (Kaludra, Crkvica; Belica, Gradina).

Višeslojna gradinska naselja konstatovana su na izlazu iz klsura (Lanište, Gradac; Popovac, Petrus; Potočac, Momčilov grad; Korman, Samar).

Karakteristično je da su u pojedinim periferijama i teže pristupačnim delovima basena Velike Morave registrovana samo gradinska naselja koja reprezentuju specifična keramika (Prevešt, Grad; Siljevica, Selište — Mala gradina).

Osim Gradca u Laništu, Đula — Groblja u Ostrikovcu, Gradišta u Majuru i Gradine u Grošnici, bile su utvrđene i gradine Ograde i Đula u Ostrikovcu, Gumnište u Beočinu, Đula u Bresju, ali su fortifikacioni objekti kasnije uništeni.

Od gradina sa očuvanim odbrambenim objektima, u većem obimu ispitana je gradina Gradac u Laništu, dok su sondažna iskopavanja obavljena na gradinama Đula — Groblje u Ostrikovcu i Gradište u Majuru.

Gradinsko naselje Gradac u Laništu nalazi se na jednom ogranku Crnog vrha uz južni kraj Bagrdanske klsure. Plato na kome je podignuto naselje iz starijeg gvozdene doba opasan je sa tri strane strmim padinama. Podnožje tog ogranka okruženo je delom napuštenim meandrima Belice i Velike Morave, koji su ispunjeni vodom.

Na ulaznom delu gradine podignut je koncentrični odbrambeni sistem, koji su činili rov i dva objekta (objekat 1 i objekat 2) — (prilog 1).

Najpre je iskopan rov širine 24,6 m, i to na mestu na kome se spaja kosa, kojom je jedino bilo moguće stići na ovu gradinu, sa platom na kome se nalazilo naselje (slika 16). Zemlja iz rova iskorišćena je za podizanje polukružne platforme, dimenzija 25×10 m, na čijoj je spoljnoj, lučnoj strani izgrađen bedem od rastresitog materijala (zemlje, peska, sitnog kamenja, granja i stabala), koji se oslanjao na drvenu potpornu konstrukciju (objekat 1) — (slika 17—19; slika 20—22 — rekonstrukcija). Zanimljivo je da je osnova ovog objekta bila posuta belim šljunkom koji je odnekud donesen. Unutrašnja strana rova, spoljna ivica platforme i

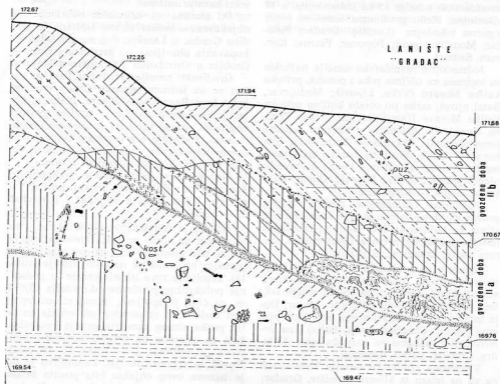
bedem međusobno se nadovezuju, gradeći jedinstvenu prepreku visoku između 7,5 i 8 m. Sudeći po mnogim nalazima sudova, oruđa i životinjskih kostiju, unutrašnja strana ovog objekta (drvena konstrukcija sa potpornim stubovima) služila je kao stanište.

Na 24,7 m od objekta 1 izgrađen je još jedan odbrambeni objekat (objekat 2) — (slika 23—24), koji je po konstrukciji vrlo sličan objektu 1. Dužina tog objekta iznosi približno 50 m. Širina objekta još nije utvrđena. Za razliku od osnove objekta 1, koja je u znatnom nagibu, jer prati pad terena, osnova objekta 2 je vodoravna mada se takođe nalazi na neravnom terenu. Osnova je verovatno nivelisana da bi se postigla stabilnost drvene konstrukcije, a time i stabilnost zemljanog bedema koji se oslanjao na tu konstrukciju. Slično objektu 1, unutrašnja strana bedema i njegova potporna konstrukcija iskorišćeni su za stanovanje. Iza tog objekta nalazio se naseobinski deo gradine. Sam ulaz u naseobinski deo gradine, koji se nalazio između objekta 2 i 2 i vice platoa, kaldrmisani je belucima. Objekti 1 i 2 i celo naselje stradali su u požaru. Pošto je drvena konstrukcija objekata 1 i 2 izgo-

rela, zemljani bedemi su pali, prekrivši brojne i raznovrsne predmete. Te objekte karakteriše keramika horizonta 1 iz starijeg gvozdenog doba.

Na ostacima objekata 1 i 2 izgrađen je novi odbrambeni sistem. Ostaci nekadašnjih objekata nasuti su zemljom, tako da je na mestu objekta 1 načinjeno uzvišenje u obliku tumula, a na mestu objekta 2 izgrađen je pravolinijski bedem ojačan na kruni palisadama. Te mlađe odbrambene objekte reprezentuje keramika horizonta 2 iz starijeg gvozdenog doba.

Gradina Đula — Groblje u Ostrikovcu nalazi se na jednom ogranku Juhora sa koga je moguće kontrolisati sve kritične tačke u Paraćinskoj kotlini (prilog 2). Za razliku od lokacije Gradac u Laništu, koja je zbog strmih padina koje je opasuju teško dostupna, lokacija u Ostrikovcu nepristupačna je samo prema Velikoj Moravi. Mesto koje je bilo odabrano za podizanje gradinskog naselja bilo je vrlo nepodesno za naseljavanje zbog velikog nagiba terena. Zbog toga je izvršena nivelacija budućeg naseobinskog dela gradine, načinjen je potporni zid od kamena izvađenog prilikom izgradnje odbrambenog

Prilog 1. Presek kroz objekat 2 na ulaznom delu gradine Gradac u Laništu.

rova koji je opasivao severni, zapadni i južni deo lokacije. Zatim je teren izravnat u pravcu istok — zapad, prenošenjem zemlje sa viših na niže delove. Tako je dobijen plato relativno pogodan za nastanjivanje. Na zapadnoj i jugozapadnoj ivici tako dobijenog platoa podignut je zemljani bedem. Odbrambeni rov, kameni potporni zid i zemljani bedem sačinjavali su jedinstvenu prepreku, visoku između 8 i 10 m. Na ulaznom de-

stavlja jedinu geografsku tačku na Juhoru sa koje je istovremeno moguće kontrolisati prirodne puteve koji vode dolinama Velike Morave, Ravanice, Crnice, Belice i Lugomira.

Akropola je opasana bedemima približno trouglastog oblika. Ulaz koji se nalazio na severnoj strani gradine je uzan, a sa spoljne strane zaštićen je produžetkom bedema koji nije dozvoljavao da se na gradinu uđe

Slika 16. — presek kroz odbrambeni rov, Gradac, Lanište

lu gradine izgrađen je potkovičasti bedem, čija današnja relativna visina iznosi oko 5 m. Odbrambenom sistemu na ulazu pripadao je još jedan manji potkovičasti bedem, koji je sa prethodno opisanim objektom činio jedinstvenu arhitektonsku celinu, približno kružnog oblika. Između ta dva bedema nalazi se manji nivelisani prostor, koji je, po svemu sudeći, imao ulogu u zaštiti ulaza u gradinu. Ova izvanredno zaštićena celina na ulazu gradine mogla se u slučaju provale neprijatelja pretvoriti u poslednje uporište.

Jednoslojno gradinsko naselje Đula — Groblje u Ostrikovcu reprezentuje keramika horizonta 2 iz starijeg gvozdenog doba.

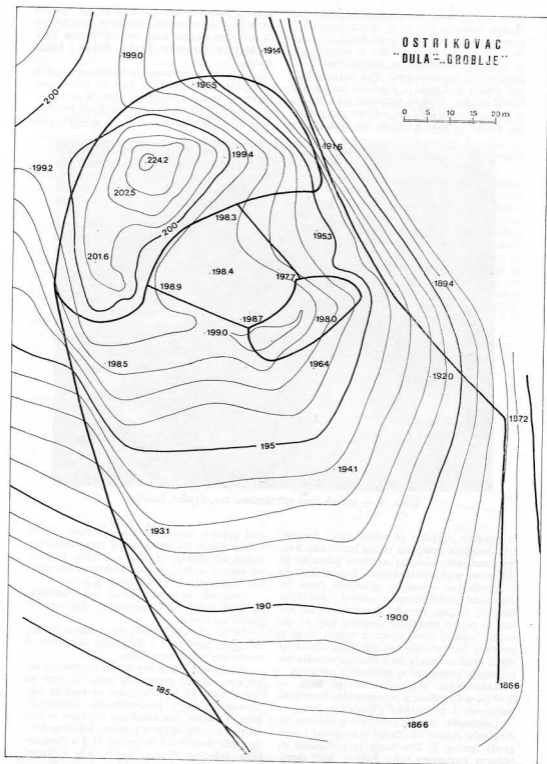
Gradinsko naselje Gradište u Majuru sačinjavaju manje utvrđenje (akropola) i podgrade (prilog 3). Utvrđenje je podignuto na jednom kupastom vrhu Juhora, koji dominira severnim delom planine. Taj vrh pred-

pod pravim, nego pod kosim uglom. Pored samog ulaza, na unutrašnjoj strani gradine, nalazi se objekat u obliku tumula koji je, po svemu sudeći, takođe služio za odbranu ove najkritičnije tačke na gradini.

Podgrade se prostiralo na nekoliko terasa neposredno ispod akropole i nije bilo veštački zaštićeno.

Sa te gradine potiču dva grupna nalaza metalnih predmeta i keramike horizonta 4 iz starijeg gvozdenog doba.

Kao i naselja iz prelaznog perioda, i naselja iz starijeg gvozdenog doba većinom su jednoslojna ili su višeslojna sa tankim kulturnim slojem i poremećenom stratigrafijom. Na samo dva lokaliteta očuvana je vertikalna stratigrafija: u Laništu, lokalitet Gradac, gde dostiže 2,8 m (prilog 1), i u Svetozarevu, lokalitet Crvena livada, gde kulturni sloj iznosi između 1,2 i 1,5 m (prilog 4).

Prilog 2. Geodetski snimak gradine Đula-Groblje u Ostrikovcu.

Na lokalitetu Gradac u Laništu razlikuju se dva kulturna stratuma, a na lokalitetu Crvena livada u Svetozarevu — tri. Na oba lokaliteta stratumi se direktno preslojavaju.

Naselja iz starijeg gvozdenog doba mogu se, prema veličini, razvrstati u dve grupe: velika, koja zahvataju površinu veću od 1 ha, i mala — površine manje od 1 ha.

Najveća naselja iz starijeg gvozdenog doba registrovana su po obodu kotline Velike Morave (Crvena livada u Svetozarevu, Bukovička česma u Bukovču). I najveća gradinska naselja nalaze se na obodu kotlina Velike Morave (Gradac u Laništu, Đula — Groblje u Ostrikovcu).

Jednoslojna ravničarska naselja iz starijeg gvozdenog doba uglavnom pripadaju grupi malih naselja (Reka u Bogavi, Kazanište u Međureču), a višeslojna — grupi velikih

naselja Gradac u Laništu ispitane su manje jame za smeštaj zaliha hrane, koje su pripadale stambenim objektima. Na tom gradinskom naselju kao staništa su služili unutrašnji delovi bedema (odbrambenih objekata) sa drvenim potpornim konstrukcijama.

B. GROBOVI

Mada se izvesnom broju slučajnih metalnih nalaza pripisuje karakter grobnih priloga, u basenu Velike Morave još nije ispitan ni jedan grob iz starijeg gvozdenog doba.²⁹³

C. POKRETNI ARHEOLOSKI MATERIJAL

Najveći deo pokretnog arheološkog materijala (keramika i predmeti od kostiju i

Slika 17. — osnova 1 objekta 1, Gradac, Lanište

naselja (Ljuba vode u Kolarima, Crvena livada u Svetozarevu).

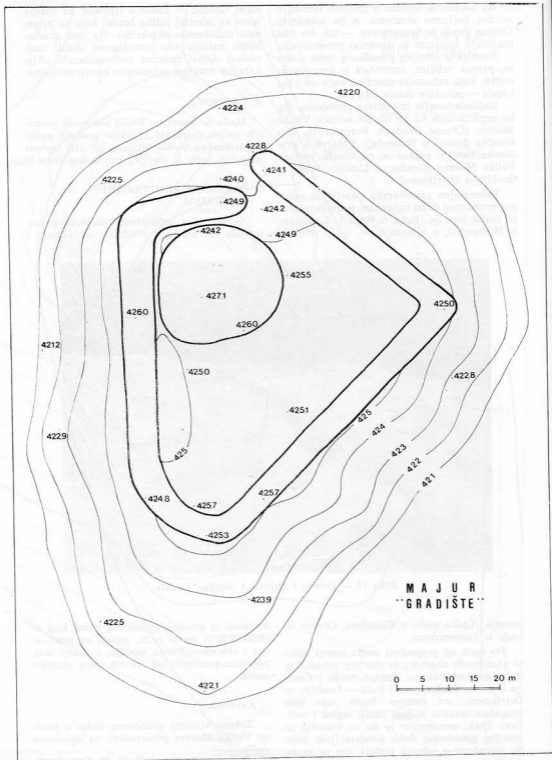
Do sada su pronađeni samo manji delovi stambenih objekata iz starijeg gvozdenog doba na lokalitetima: Sarina međa i Crvena livada u Svetozarevu i Đula — Groblje u Ostrikovcu, na osnovu kojih nije bilo moguće utvrditi njihov raniji izgled i veličinu. Ipak, nesumnjivo je da su staništa iz starijeg gvozdenog doba predstavljala kolibe izgrađene u tehnici pleteri, što se može zaključiti po otiscima pleteri u lepu. Na na-

kama) iz starijeg gvozdenog doba, koji se objavljuje u ovom radu, potiče sa sondiranja i rekognosciranja naselja, a manji deo, posebno predmeti od metala, jesu slučajni nalazi.

a) Keramika

Tokom starijeg gvozdenog doba u basenu Velike Morave proizvođeni su uglavnom

²⁹³ Д. Гарашанин, 1960, 86. М. Гарашанин, 1973, 485, 507.

Prilog 3. Geodetski snimak gradine Gradište u Majuru.

svi tipovi keramike koji su bili karakteristični i za prelazni period. I u pogledu ukrasnih tehnika postoje znatne sličnosti. Razlike u keramici ta dva perioda najizrazitije su u ukrasnim motivima.

Keramiku iz zatvorenih kulturnih celina, jednoslojnih i višeslojnih naselja iz starijeg gvozdenog doba, moguće je, na osnovu stilsko-tipoloških svojstava, tehnologije, fakture i boje, razvrstati u četiri horizonta.

Slika 18. — osnova 2 objekta 1, Gradac, Lanište

Osim keramike ova četiri horizonta, na izvesnom broju jednoslojnih gradinskih naselja u perifernim i teže pristupačnim delovima basena Velike Morave nalazena je specifična vrsta keramike. Ta keramika ne može se tretirati kao poseban horizont keramike iz starijeg gvozdenog doba u basenu Velike Morave, jer je nalazena samo na njegovim izvesnim delovima. Po lokalitetu gde je po prvi put registrovana, ta vrsta keramike biće nazvana keramika tipa Prevešt.

Keramika horizonta 1 iz starijeg gvozdenog doba (karta 6)

Keramika horizonta 1 iz starijeg gvozdenog doba u basenu Velike Morave izdvojena je na osnovu nalaza iz zatvorenih kulturnih

celina gradinskog naselja Gradac u Laništu i najstarijeg kulturnog stratuma višeslojnog naselja iz starijeg gvozdenog doba Crvena livada u Svetozarevu (prilog 4).

Na gradinskom lokalitetu Gradac u Laništu ispitano je više zatvorenih celina, od kojih su za upoznavanje karakteristika keramike horizonta 1 iz starijeg gvozdenog doba posebno značajne bile dve: objekat 1 i objekat 2.

Najveći deo keramike nađen je na osnovama tih objekata, koji su prekriveni ostacima bedema stradalih u požaru. Zbog toga materijal nađen na ovom mestu ima karakter zatvorenih nalaza.

Na osnovi objekta 1 nađeno je više primeraka celih i fragmentovanih posuda, kao i obilje keramičkih ulomaka. Najveći deo keramike mogao je da bude pouzdano tipološki opredeljen.

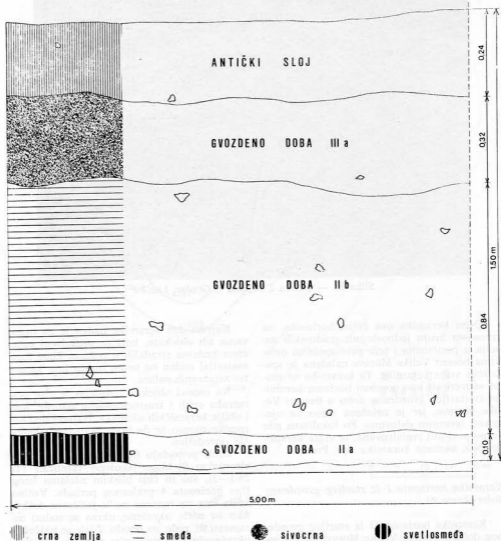
Zdele pripadaju tipu B. Obod im je horizontalno ili blago iskošeno fasetiran (T. 25/1—3), što ih čini bliskim zdelama istog tipa horizonta 4 prelaznog perioda. Većina zdela ima na ramenu malu jezičastu dršku. Ako su zdele ukrašene, ukras se nalazi na ramenu ili, rede, na obodu. Zdele se najčešće ukrašavaju »S« žigosanim motivima ili linijama izvedenim zupčastim instrumentom (T.

25/1). Manji broj zdela ukrašen je dvostrukim ili trostrukim zarezima, takođe izvedenim instrumentom (T. 25/2—3). Omiljeni su i motivi visećih šrafiranih trouglova, koji se nalaze na ramenu (T. 25/4). Kombinacija linija izvedenih zupčastim instrumentom, »S« žigosanih motiva i kanelura raspoređenih u metope na uvučenom delu zdele je vrlo efektna, ali relativno retka (25/1). Izuzimajući žigosane motive, te zdele su po svim svojim karakteristikama srodne zdelama istog tipa horizonta 4 iz prelaznog perioda.

Zdele su izrađivane od zemlje pomešane sa peskom od kristalastih stena, srednje su fakture, mrke ili mrkosive boje (opožareni primerci su mrkocrvene boje).

Na osnovi objekta I nađen je samo jedan fragmentovani primerak pehara tipa B (T. 25/5). Na ramenu je ukrašen horizontalnim kanelurama, koje se lučno povijaju u delu ispod drške, i malim žigosanim »O« motivima, koji podsećaju na omiljene ornamentalne motive horizonata 2 i 3 iz prelaznog perioda. Drška je na gornjoj strani ukrašena fasetiranjem. Faktura pehara je srednja, boja mrkocrvena (zbog požara), a izrađen je od zemlje pomešane s peskom od kristalastih stena.

Sa istog mesta potiče jedna cela i više fragmenata urni tipa B i varijante C1. Urne varijante C1, kojima pripada i ceo primerak, znatno su brojnije od urni tipa B.

Prilog 4. Severni profil sonde V na lokalitetu Crvena livada u Svetozarevu.

Urne tipa B imaju neznatno razgrnut obod, a ukrašene su ispod oboda i na ramenu (T. 25/8—10; T. 26/2—3, 5). Ispod oboda nalaze se, najčešće, »S« žigosani motivi, če-

motivima. Gornji deo vrata ukrašen je kombinacijom horizontalnih kanelura i »S« žigosanih motiva. Rame, koje je naglašeno profilacijom, najčešće je dekorisano kombina-

Slika 19. — osnova I objekta 1 sa otiscima drvene potporne konstrukcije, Gradac, Lanište

sto u kombinaciji sa linijama izvedenim zupčastim instrumentom. Prelaz vrata u trbuh naglašen je kanelurom ili fasetom, po čemu podsećaju na urne istog tipa horizonta 4 iz prelaznog perioda. Rame je najčešće ukrašeno »S« žigosanim motivima, u kombinaciji sa linijama izvedenim zupčastim instrumentom. Urne ovog tipa su mrke, mrkosive, sive ili mrkocrvene boje (opožarene); izrađivane su od zemlje pomešane s peskom od kristalastih stena.

Urne varijante C1 predstavljaju vodeću formu među posudama ove vrste (T. 25/6—7). Pojedini primerci imaju dve horizontalno bušne drške na ramenu. Ukrašen je, po pravilu, bogat i raznovrstan. Razgrnuti deo oboda ukrašava se širokim horizontalnim fasetama, slično urnama istog tipa horizonta 4 iz prelaznog perioda, kao i »S« žigosanim

cijom kanelura, »S« žigosanih motiva i linijama izvedenim zupčastim instrumentom. Na ovom mestu nalažene su i urne ukrašene cik-cak, talasastim ili pravim linijama, koje su istovetne sa urnama iste varijante horizonta 4 iz prelaznog perioda. Urne varijante C1, rađene od zemlje pomešane sa peskom od kristalastih stena, srednje su fakture. Kod opožarenih primeraka boja je mrkocrvena, a neopožareni su mrke ili mrkosive boje.

U ovoj zatvorenoj celini nađen je i lonac tipa B (T. 26/10) i veći broj fragmenata lonaca tipa D. Lonac tipa B ima na ramenu dve horizontalno bušne drške, a na spoljnoj ivici oboda i na plastičnoj traci na ramenu ukrašen je kosim zarezima. Lonci tipa D, suđeci po fragmentima, finije su fakture u odnosu na lonce istog tipa iz prelaznog perioda. Lonci su izrađivani od zemlje pomešane

sa krupnijim peskom, grube su fakture i pretežno mrke ili mrkosiive boje.

Pitosi, odnosno njihovi fragmenti, čine najveći deo (oko 90%) keramičkog materijala. Osim jednog fragmenta pitosa tipa A sa vertikalno bušenim drškama na ramenu (T. 26/8), po čemu podseća na pitose istog tipa iz prelaznog perioda, ostali pitosi pripadaju tipovima B i C. Pitosi tipa B najčešće imaju po dve horizontalno bušne drške (T. 26/11—12). Drške mogu biti postavljene na ramenu ili gornjem delu vrata. Kod izvesnog broja pitosa drške ne prelaze obod (T. 26/11), dok ga kod manjeg broja znatno prelaze (T. 26/12). Osim pitosa ovog tipa na kojima se nalaze horizontalne plastične trake, nađeni su primerci koji su, pored horizontalnih, ukrašeni i vertikalnim plastičnim trakama, slično pojedinim pitosima istog tipa horizonta 4 iz prelaznog perioda. Osim dekorativne, ove trake imale su i ulogu da ojačaju relativno tanke zidove. Među pitosima tipa B posebno su karakteristični primerci koji uz spoljnu ivicu oboda imaju plastičnu traku, ukrašenu, kao i obod, kosim udubljenjima izvedenim instrumentom. Pitosi tipa C odlikuju se debljinom zidova. Kod nekih pitosa ovoga tipa obod je horizontalno, a kod nekih blago iskošeno fasetiran (tordiran) — (T. 26/6—7). Ako imaju drške, one su jezica-stog oblika. Neki od tih pitosa imaju na ramenu male kružne otvore. Pitosi tipa D su malobrojni, a identifikovani su na osnovu fragmenata. Pitosi tipa A, B i D izrađivani su od zemlje pomešane sa krupnijim peskom od kristalastih stena, grube su fakture i pretežno mrke boje. Pitosi tipa C načinjeni su od zemlje pomešane sa sitnim peskom od kristalastih stena, srednje su fakture i mrke boje.

Tegovi sa ovog mesta su kalemast i slični su tegovima horizonta 4 iz prelaznog perioda.

Iako je od objekta 2 istražen samo neznatan deo, dobijeno je obilje raznovrsne keramike. Svi celji sudovi i oni koje je bilo moguće rekonstruisati, kao i većina ulomaka, nađeni su na osnovi velikog odbrambenog objekta gradine Gradac u Laništu (T. 27/6, 7, 10, 12). I u bedemu koji se obrušio na osnovu ovog objekta nađeno je više fragmenata keramike koja je korišćena kao armatura (T. 27/1—5, 8—9, 11).

Pomoću fragmenata iz bedema bilo je moguće identifikovati sve keramičke forme koje su registrovane i na osnovi objekta 1 na ovom istom lokalitetu (T. 27/1—5, 8—9, 11).

Među fragmentima urni jedan je nesumnjivo pripadao urni tipa A, tipu koji nije registrovan u keramici objekta 1 na ovom istom lokalitetu. Sudeći po tom fragmentu,

urne tipa A ukrašavane su ispod oboda »S« žigosanim motivima, a na ramenu istim tim motivima raspoređenim u lučne trake (motiv girlande) — (T. 27/3). Osim po obliku, ove urne su i po načinu ukrašavanja vrlo bliske urnama istog tipa horizonta 4 iz prelaznog perioda.

Urne tipa B, osim na način koji je konstatovan na primercima iz objekta 1, ukrašavane su šrafiranim trouglima, cik-cak linijama, odnosno isto kao i urne ovog tipa horizonta 4 iz prelaznog perioda (T. 27/8). Ipak, ti primerci iz bedema razlikuju se od urni horizonta 4 iz prelaznog perioda po kanelurama koje se redovno izvode uz već pomenuti urezani ukras.

Iz bedema objekta 2 potiče više fragmenata urni varijante C1, među kojima je i jedan primerak koji je na gornjem delu vrata ukrašen trakom ispunjenom »S« motivima (T. 27/5).

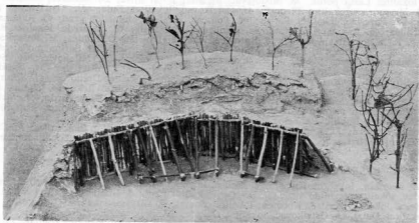
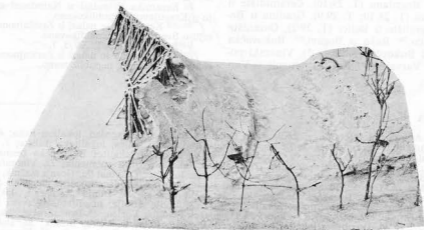
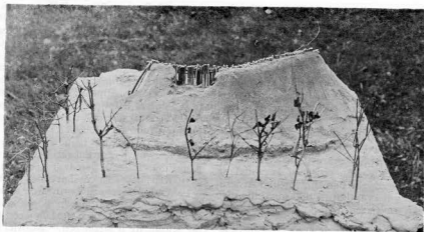
U pogledu fakture, vrste zemlje od koje su izrađene i ostalih karakteristika, nema razlike između urni iz bedema objekta 2 i onih iz objekta 1 sa lokaliteta Gradac u Laništu.

U bedemu objekta 2 nađeno je više fragmenata pitosa tipa B i jedan veći ulomak pitosa tipa A. Pitos tipa A imao je na ramenu četiri vertikalno bušne drške, kao i pitosi istog tipa iz prelaznog perioda. Neki pitosi tipa B bili su ukrašeni horizontalnim i vertikalnim plastičnim trakama, kao i pojedini primerci ovog tipa horizonta 4 iz prelaznog perioda (T. 27/11).

Na istraženom delu osnove objekta 2 nađeno je nekoliko celih posuda i više fragmenata keramike (T. 27/6, 7, 10, 12). Najveći deo keramike činili su pitosi ili njihovi delovi (oko 90%).

Zdele sa osnove objekta 2 pripadaju tipu B i po svim svojim oblicima ne razlikuju se od primeraka istog tipa iz objekta 1 sa tog istog lokaliteta. Slično je i sa ostalim keramičkim formama. Pored urni tipa A i varijante C1, ukrašenih na uobičajeni način za horizont 1 starijeg gvozdenog doba, ovde je nađeno i nekoliko urni koje su ukrašene višestani talasastim linijama (T. 27/7), odnosno kao i najkarakterističniji primerci urni horizonta 4 iz prelaznog perioda.

Na osnovi objekta 2 nađeni su celji primerci pitosa tipa B i tipa C (T. 27/10, 12). Pitosi tipa B imaju dve horizontalno bušne drške na ramenu. Vrat im je ukrašen dvema vertikalnim plastičnim trakama, koje spajaju plastičnu traku ispod oboda sa trakom na ramenu. Te vertikalne trake postavljene su na polovini rastojanja između drški i nesumnjivo su, pored dekorativne, imale i konstruktivnu ulogu — ojačavale su relativno tanke zidove pitosa. Tako ukrašeni pitosi ti-

Slike 20—22. — objekat 1 (rekonstrukcija)

pa B veoma su slični pitosima istog tipa horizonta 4 iz prelaznog perioda.

Pitosi tipa C imaju fasetiran obod i četiri krstasto raspoređene drške, od kojih se jedan par nalazi na ramenu, a drugi ispod ramena pitosa (T. 27/10).

Keramika iz odbrambenog rova i nekoliko jama, koja takođe ima karakter zatvorenih nalaza, po svim odlikama ne razlikuje se od keramike iz pomenutih objekata.

I keramika najstarijeg stratuma višeslojnog naselja sa vertikalnom stratigrafijom, Crvena livada u Svetozarevu, po svim karakteristikama odgovara opisanoj keramici sa lokaliteta Gradac u Laništu. Razlike su izražene jedino u kvantitetu i boji keramike, jer keramika sa Crvene livade nije opožarena (T.28/1—2).

Keramika horizonta 1 iz starijeg gvozdenog doba nalažena je još na naseljima: Aluge u Azanji (T. IX/10), Kućište u Bagrdanu,²⁹⁴ Reka u Bagrdanu (T. 29/10), Ceramidište u Bagrdanu (T. 28/10; T. 29/9), Gradina u Belici,²⁹⁵ Igralište u Belici (T. 29/2), Gumnište u Beočiću,²⁹⁶ Reka u Bogavi,²⁹⁷ Bukovačka česma u Bukovcu (T. 28/4—5), Vinarski podrum u Varvarinu,²⁹⁸ Ruski spomenik u Var-

varinu,²⁹⁹ Bare u Vinorači,³⁰⁰ Lipovak u Vrbi,³⁰¹ Crkvine u Glibovcu (T. IX/5), Reka u Gornjem Račniku (T. 29/7), Zemljoradnička zadruga u Gradcu,³⁰² Jeriniño brdo u Gradcu (T. X/6), Brdo u Deonici,³⁰³ Kod topola u Deonici,³⁰⁴ Budžicka mala u Donjim Komaricama,³⁰⁵ Lipar u Donjem Stiplju,³⁰⁶ Milićevska reka u Donjem Stiplju (T. 29/8), Rističke kuće u Donjem Stiplju,³⁰⁷ Vrbica u Dragocvetu (T. 29/1), Dražmirovčić u Dražmirovcu,³⁰⁸ Slatina u Drenovcu (T. 28/12; T. IX/7), Veliki branik u Dubokoj,³⁰⁹ Ključ — Bare u Dubokoj (T. 29/6), Krš u Zabrezi,³¹⁰ Ljuba vode u Kolarima (T. 28/3), Samar u Kormanu,³¹¹ Maca u Krušaru,³¹² Crkva Lastavica — Kruška u Laništu,³¹³ Jaruge u Lozoviku,³¹⁴ Crkвина u Lozoviku (T. 29/12), Lazin potok u Malom Popoviću,³¹⁵ Batal njive u Medojevcu (T. IX/6), Kazanište u Međureču,³¹⁶ Birovići u Mra-

^{294—301} Keramika se čuva u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

³⁰² Keramika se nalazi u Narodnom muzeju u Kragujevcu, nepublikovano.

^{303—310} Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

³¹¹ Jevtić, 1983, 13, T. XV/5, 7.

^{312—316} Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

NASELJA

KARTA 6

1. Azanja, lokalitet Aluge; 2. Bagrdan, lokalitet Kućište; 3. Bagrdan, lokalitet Reka; 4. Bagrdan, lokalitet Ceramidište; 5. Belica, lokalitet Gradina; 6. Belica, lokalitet Igralište; 7. Beočić, lokalitet Gumnište; 8. Bogava, lokalitet Reka; 9. Bukovče, lokalitet Bukovačka česma; 10. Varvarin, lokalitet Vinarski podrum; 11. Varvarin, lokalitet Ruski spomenik; 12. Vinorača, lokalitet Bare; 13. Vrba, lokalitet Lipovik; 14. Glibovac, lokalitet Crkвина; 15. Gornji Račnik, lokalitet Reka; 16. Gradac, lokalitet Zemljoradnička zadruga; 17. Gradac, lokalitet Jeriniño brdo; 18. Deonica, lokalitet Brdo; 19. Deonica, lokalitet Kod topola; 20. Donje Komarice, lokalitet Budžicka mala; 21. Donje Stiplje, lokalitet Lipar; 22. Donje Stiplje, lokalitet Milićevska reka; 23. Donje Stiplje, lokalitet Rističke kuće; 24. Dragocvet, lokalitet Vrbica; 25. Dražmirovac, lokalitet Dražmirovčić; 26. Drenovac, lokalitet Slatina; 27. Duboka, lokalitet Veliki branik; 28. Duboka, lokalitet Ključ-Bare; 29. Zabrega, lokalitet Krš; 30. Kolar, lokalitet Ljuba vode; 31. Korman, lokalitet Samar; 32. Krušar, lokalitet Maca; 33. Lanište, lokalitet Gradac; 34. Lanište, lokalitet Crkva Lastavica-Kruška; 35. Lozovik, lokalitet Jaruge; 36. Lozovik, lokalitet Crkвина; 37. Mali Popović, lokalitet Lazin potok; 38. Medojevac, lokalitet Batal njive; 39. Međureč, lokalitet Kazanište; 40. Mramorac, lokalitet Birovići; 41. Ostrikovac, lokalitet Đula; 42. Ostrikovac, lokalitet Ograde; 43. Popovac, lokalitet Petrus; 44. Potočić, lokalitet Momčilov grad; 45. Rajkinac, lokalitet Prljuša; 46. Rakinac; 47. Ratković, lokalitet Belan mala; 48. Ratković, lokalitet Ravne livade; 49. Rača, lokalitet Adrovac; 50. Raševica, lokalitet Dvoriste D. Lukića; 51. Raševica, lokalitet Metaliste; 52. Saraorci, lokalitet Majdan; 53. Svetozarevo, lokalitet Sarina međa; 54. Svetozarevo, lokalitet Crvena livada; 55. Svetozarevo, lokalitet Česma M. Milanovića; 56. Svilajnac, lokalitet Groblje; 57. Svilajnac, lokalitet Cair; 58. Svojnovo, lokalitet An; 59. Smederevska Palanka, lokalitet Bulina voda; 60. Smederevska Palanka, lokalitet Drenovići; 61. Sekurić, lokalitet Zovljak; 62. Sekurić, lokalitet Jelenjak; 63. Siokovac, lokalitet Reka; 64. Slatina, lokalitet Livade; 65. Slatina, lokalitet Lipovak; 66. Staro Selo, lokalitet Selakovo brdo; 67. Strižilo, lokalitet Reka-Ulaz u selo; 68. Supska, lokalitet Stublina; 69. Topola, lokalitet Grobljište; 70. Trnava, lokalitet Imanje Randelovića; 71. Trnava, lokalitet Ušće Stipljanske reke; 72. Čuprija, lokalitet Briketnica; 73. Čuprija, lokalitet Carina; 74. Crnče, lokalitet Raskrsnica; 75. Crnče, lokalitet Tranjina bara; 76. Santrovac, lokalitet Gaj; 77. Santrovac, lokalitet Zapis-Kamariste; 78. Suljkovac, lokalitet Rajkovića.

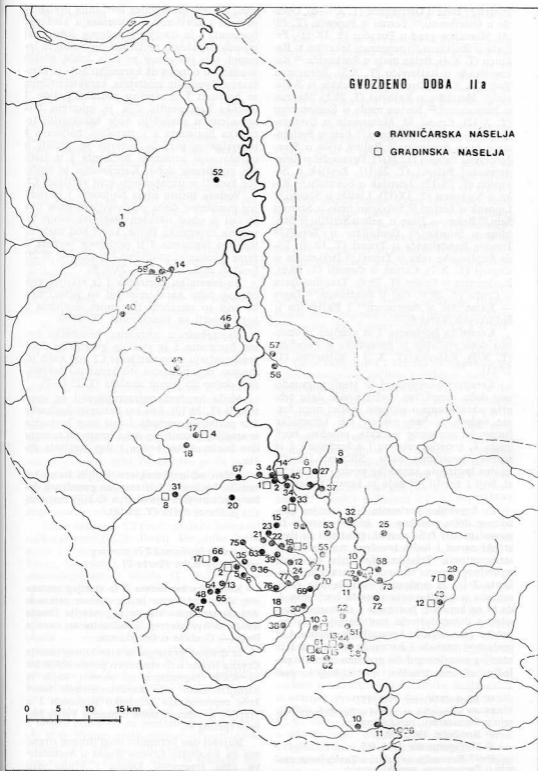
GRADINSKA NASELJA

1. Bagrdan, lokalitet Kućište; 2. Belica, lokalitet Gradina; 3. Beočić, lokalitet Gumnište; 4. Gradac, lokalitet Jeriniño brdo; 5. Deonica, lokalitet Brdo; 6. Duboka, lokalitet Veliki branik; 7. Zabrega, lokalitet Krš; 8. Korman, lokalitet Samar; 9. Lanište, lokalitet Gradac; 10. Ostrikovac, lokalitet Đula; 11. Ostrikovac, lokalitet Ograde; 12. Popovac, lokalitet Petrus; 13. Potočić, lokalitet Momčilov grad; 14. Rajkinac, lokalitet Prljuša; 15. Sekurić, lokalitet Zovljak; 16. Sekurić, lokalitet Jelenjak; 17. Staro Selo, lokalitet Selakovo brdo; 18. Suljkovac, lokalitet Rajkovića.

GVOZDENO DOBA II a

● RAVNIČARSKA NASELJA

□ GRADINSKA NASELJA

Karta 6. Nalazišta Gvozdenog doba II-a.

morcu,³¹⁷ Đula u Ostrikovcu (T. X/7—8), Ograde u Ostrikovcu,³¹⁸ Petrus u Popovcu (T. 29/8), Momčilov grad u Potočcu (T. IX/11), Prljuša u Rajkincu,³¹⁹ nepoznati lokalitet u Rajkincu (T. X/4), Belan mala u Ratkoviću,³²⁰ Ravne livade u Ratkoviću (T. X/5), Adrovac u Rači (T. X/11), Dvorištu D. Lukića u Raševici,³²¹ Metaliste u Raševici (T. 29/5), Majdan u Saraorcima,³²² Sarina međa u Svetozarevu (T. X/12), Česma M. Milanovića u Svetozarevu,³²³ Groblje u Svilajncu,³²⁴ Cair u Svilajncu,³²⁵ An u Svojnovu,³²⁶ Bulina voda u Smederevskoj Palanci (T. 28/7), Drenovčić u Smederevskoj Palanci (T. 28/11), Zovljak u Sekuriću (T. IX/13), Jelenjak u Sekuriću,³²⁷ Reka u Siokovcu (T. IX/12), Livade u Slatini,³²⁸ Lipovak u Slatini,³²⁹ Selakovo brdo u Starom Selu,³³⁰ Reka — Ulaz u selo u Strižlju,³³¹ Stublina u Supskoj,³³² Grobljište u Topoli,³³³ Imanje Randelovića u Trnavi (T. IX/9), Ušće Stipljanske reke u Trnavi,³³⁴ Briketnica u Cupriji (T. X/2), Carina u Cupriji (T. 28/6), Raskrsnica u Crnču (T. 29/4), Tranjina bara u Crnču (T. 29/3), Gaj u Santrovcu,³³⁵ Zapis — Kamarište u Santrovcu³³⁶ i Rajkovicca u Šuljakovcu (karta 6).³³⁷

Keramika horizonta 1 iz starijeg gvozdenog doba slučajno je pronađena u Paraćinu (T. X/3), Raševici (T. X/1) i Ribarima (T. 29/11).

Keramici horizonta 1 iz starijeg gvozdenog doba specifično obeležje više daju tehnika ukrašavanja i ukrasni motivi nego forme sudova. Naime, gotovo sve keramičke forme iz prelaznog perioda, posebno horizonta 4, konstatovane su i u horizontu 1 iz starijeg gvozdenog doba. Sličnost između ta dva horizonta keramike postoji i u fakturi, boji i zemlji od koje je keramika izrađivana.

Za keramiku horizonta 1 iz starijeg gvozdenog doba posebno su karakteristični žigosani motivi («S» motivi, trostruki ili dvostruki zarez i linije izvedene zupčastim instrumentom). Tehnika žigosanja je posle značajnog uspona vezanog za keramiku horizonta 2 i 3 iz prelaznog perioda bila zamenjena u ukrašavanju posuda horizonta 4, da bi na keramici horizonta 1 iz starijeg gvozdenog doba doživela reaffirmaciju. Na getnetske veze između keramike horizonta 4 iz prelaznog perioda i keramike horizonta 1 iz starijeg gvozdenog doba posebno upućuju pojedine ukrasne tehnike i motivi koji su pre-

uzeti iz ovog poslednjeg horizonta prelaznog perioda i korišćeni u dekorisanju keramike horizonta 1 iz starijeg gvozdenog doba. Broj posuda ukrašenih motivima osobenim za horizont 4 iz prelaznog perioda, inače, znatno je manji u odnosu na keramiku koja je ukrašavana žigosanim motivima, karakterističnim za horizont 1 iz starijeg gvozdenog doba. I tehnika kanelovanja čija je upotreba bila smanjena u razdoblju koje karakteriše keramika horizonta 3 i, naročito, horizonta 4 iz prelaznog perioda, ponovo se koristi u ukrašavanju keramike horizonta 1 iz starijeg gvozdenog doba. Kanelovanje se najčešće koristi u ukrašavanju urni varijante C1.

Vodeću formu zdelo horizonta 1 iz starijeg gvozdenog doba predstavljaju zdele tipa B, čiji je obod ukrašen blago iskošenim fasetama nejednake širine, kao i kod zdelo istog tipa horizonta 4 iz prelaznog perioda, a rame žigosanim motivima (T. 25/1—4; T. 27/1—2; T. 28/3, 7, 9, 11; T. 29/6, 9).

Za keramiku horizonta 1 iz starijeg gvozdenog doba karakteristični su pehari tipa B, koji su ukrašeni žigosanim motivima u kombinaciji sa kanelurama (T. 25/5).

Najraskošnije ukrašenu keramičku formu horizonta 1 iz starijeg gvozdenog doba predstavljaju urne varijante C1 kod kojih je, upravo, ornamentalni stil keramike horizonta 1 došao do punog izražaja (T. 25/6—7).

Među loncima najzastupljeniji su lonci tipa B (T. 26/10), kao i u keramici horizonta 4 iz prelaznog perioda. Lonci ovog horizonta iz starijeg gvozdenog doba imaju na ramenu dve horizontalno bušne i dve jezičaste drške.

Jednu od najkarakterističnijih formi keramike horizonta 1 iz starijeg gvozdenog doba predstavljaju pitosi tipa C koji maju četiri jezičaste drške (T. 27/10).

Keramika horizonta 2 iz starijeg gvozdenog doba (karta 7)

Keramika horizonta 2 iz starijeg gvozdenog doba izdvojena je na osnovu nalaza iz drugog stratuma višeslojnog naselja Crvena livada u Svetozarevu i jednoslojnog naselja Đula — Groblje u Ostrikovcu.

Iz drugog stratuma sa višeslojnog naselja Crvena livada u Svetozarevu potiče obilje keramičkih fragmenata, na osnovu kojih je identifikovano više karakterističnih formi koje reprezentuju keramiku horizonta 2 iz starijeg gvozdenog doba u basenu Velike Morave (prilog 4).

Najveći deo keramike ovog drugog stratuma na lokalitetu Crvena livada u Svetozarevu čine fragmenti lonaca i pitosa (oko

³¹⁷ Bankoff-Winter, 1982, 157.

^{318—320} Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

³²¹ Vrmbolić, 1981, 188.

³²² M. Гарашанин, 1973, 465.

^{323—327} Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

90%), a ostatak — ulomci zdela, pehara i urni.

Sudeći po fragmentima iz ovog stratuma, zastupljene su zделе tipa A (T. 30/1—7) i varijante C2 (T. 30/8—9). Zdele tipa A izgleda da su znatno brojnije od zdela varijante C2. Obe vrste zdela nisu registrovane u keramičkim horizonta 1 iz starijeg gvozdenog doba.

Zdele tipa A odlikuju se zaravnjenim ili zaobljenim obodom, malom jezičastom drškom na ramenu i bogatim ukrasom na gornjem konusu. Najomiljeniji i najkarakterističniji ornamentalnu formu predstavlja tremolirana linija, izvedena instrumentom koji ostavlja talasastu liniju izuzetno malih amplituda, pogodnu za inkrustovanje. Mnogi primerci zdela ovog tipa ukrašeni su kombinacijom tremoliranih linija i kanelura (T. 30/1—2, 5). Najčešći ukrasni motivi na zdelama ovog tipa su pravougaonici, kvadrati, rombovi i romboidi (T. 30/3). Kanelure se takođe grupišu u metope u obliku kvadrata, pravougaonika, romba ili romboida (T. 30/1—2, 5). Ako zdeli ima drške, one su ukrašene tremoliranim linijama na gornjoj strani.

Na osnovu stratigrafije nisu uočene neke veće razlike u pogledu ornamentike. Izuzetak čine zdele ovog tipa ukrašene kombinacijom šrafiranih traka i metopa ispunjenih kanelurama. Naime, u donjem delu drugog stratuma zdele su češće ukrašene metopama ispunjenim vertikalnim kanelurama, a one iz gornjeg dela — metopama u kojima se nalaze kose kanelure. Izgleda, takođe, da tremolirane linije u donjim delovima ovog stratuma imaju za nijansu veće amplitude od onih u gornjem delu. Zanimljivo je da je nekoliko zdela tipa A iz gornjeg dela ovog stratuma ukrašeno neprecizno izvedenim tremoliranim linijama koje nagoveštavaju izvesnu degeneraciju ukrasnog stila horizonta 2.

Zdele varijante C2 predstavljaju jednu od najkarakterističnijih formi keramike horizonta 2. Zdele ove varijante odlikuju se veličinom, bogatim i raznovrsnim ukrasom na unutrašnjoj strani oboda (T. 30/8—9). Na spoljnoj strani ovih zdela nema ukrasa. Jedan fragmentovani primerak zdele ove varijante ukrašen je uz ivicu šrafiranom trakom, a ostatak široke površine razgrnutog oboda — mrežastim motivom i trakastom spiralom; prelaz oboda u rbuh naglašen je žigosanim rombovima (T. 30/9). Obod druge zdele iste varijante ukrašen je različitim kombinacijama šrafiranih trouglova, na čijim se uglovima nalaze veće spirale. Nekoliko zdela bilo je ukrašeno cik-cak trakom u tehnici duboreza na prelazu oboda u trbuh (T. 30/8). Većina zdela, odnosno fragmenata, nađeno je u donjem delu pomenutog kulturnog stratuma. Faktura zdela je srednja, boja mrka, tamnosiva ili crna, a izrađivane su

od zemlje koja je pomešana sa peskom od kristalastih stena.

Kao i ostale keramičke forme iz ovog stratuma, i pehari su identifikovani na osnovu fragmenata, a konstatovano je da su zastupljeni samo pehari tipa B (T. 30/10—12). Ti pehari razlikuju se od primeraka istog tipa horizonta 1 iz starijeg gvozdenog doba po tome što im dno nije izdiferencirano i što se na njemu nalazi manje udubljenje. Pehari ovog tipa su udubljenjem na dnu konstatovani su u horizontu 1 iz prelaznog perioda (primerak iz Majura). Kod pehara sa Crvene livade pretežno je naglašen gornji deo vrata i rame. Najčešći motivi su trake i različite geometrijske forme (trouglovi, rombovi, izlomljene trake i slično). Veći primerici pehara redovno su ukrašeni motivom girlande. Pehari imaju tanke zidove, srednje su od fature i pretežno mrke boje. Izrađeni su od zemlje pomešane s peskom od kristalastih stena.

Najveći deo karakteristično ornamentisane keramike ovog drugog stratuma Crvene livade čine fragmenti urni. Tipološki su identifikovane dve forme: varijante C1 i C2 (T. 31/1—12). Fragmenti urni nalaženi su u svim nivoima drugog stratuma na ovom lokalitetu. Urne varijante C1 bogato su ukrašene na svim delovima različitim kombinacijama tremoliranih linija, a po pravilu imaju i velike i raskošno oblikovane drške koje podsećaju na trouglaste drške urni horizonta 2 i 3 iz prelaznog perioda (T. 32/5). Nekoliko urni ove varijante ukrašeno je na gornjem delu vrata horizontalnim kanelurama i trakama ispunjenim tremoliranim linijama (T. 32/4). Razgrnuti deo oboda manjeg broja urni ove varijante ukrašen je cik-cak trakom izvedenom u tehnici duboreza (T. 32/10). Kao i kod većine keramičkih formi, najbogatiji ukras nalazi se na ramenu urne. Posebno je omiljen motiv girlande (T. 31/10). Na osnovu stratigrafije nisu uočene neke razlike u formama urni ove varijante, a ni u ornamentici.

Urne varijante C2, zajedno sa zdelama varijante C2, predstavljaju najbogatije dekorisanu keramiku horizonta 2 iz starijeg gvozdenog doba (T. 31/1—8, 11). Kod ove varijante bogato se ukrašava unutrašnja strana oboda i rame. Osim tremoliranim linijama, ova vrsta posuda može biti ukrašena i vrlo finim linijama koje podsećaju na linije korišćene u ukrašavanju keramike horizonta 1 iz starijeg gvozdenog doba. Većina ukrasnih motiva konstatovanih na zdelama varijante C2 sa ovog istog lokaliteta primenljivana je u ukrašavanju oboda ove varijante urni. Fragmenti urni varijante C2 uglavnom su nalaženi u gornjem, najmlađem delu drugog stratuma na Crvenoj livadi.

Slika 23. — objekt 2

Faktura urni je srednja, boja mrka, siva ili crna, a izrađene su od zemlje pomešane s peskom od kristalastih stena.

U ovom stratumu nađen je i jedan kružni poklopac koji je imao dršku (T. 32/7—8). Ukrašen je sa obe strane: sa gornje strane, gde se nalazila drška — različitim šrafiranim motivima (trapezi, trouglovi i slično), a sa donje — motivom krsta. Uz ivicu poklopca nalaze se po dva mala kružna otvora. Sudeći po bogatoj dekoraciji sa obe strane poklopca, nije isključeno da je predmet korišćen u kultu.

Među fragmentima lonaca identifikovani su samo primerci koji su pripadali loncima tipa B, koji su po svim svojim karakteristikama slični loncima iz prethodnog horizonta starijeg gvozdenog doba.

Iako fragmenti pitosa čine najveći deo keramike u ovom stratumu, samo je manji broj ulomaka mogao biti tipološki određen, i to u tip B (T. 32/11—13). Manji broj pitosa imao je drške koje su prelazile obod (T. 32/12). Kod većine pitosa spoljna ivica oboda nije ukrašena. Pitosi su grube fakture, pretežno mrke boje, izrađeni su od zemlje pomešane sa krupnijim peskom od kristalastih stena.

Na jednoslojnom naselju Đula — Groblje u Ostrikovcu nađen je vrlo mali broj fragmentata koje je bilo moguće tipološki razvrstati. Ipak, identifikovane su sve forme koje su konstatovane u drugom stratumu Crvene livade u Svetozarevu (T. 33/3; T. XI/1—9).

I u pogledu ukrašavanja nema bitnijih razlika, osim što je registrovano malo prime-

raka koji su ukrašeni, osim tremoliranim linijama, i kanelovanjem.

Keramika horizonta 2 iz starijeg gvozdеног doba sa lokaliteta Gradac u Laništu (T. 33/1—3) nalažena je isključivo u drugom (prvi stratum karakteriše keramika horizonta 1 iz starijeg gvozdеног doba) mlađem stratumu na ovom lokalitetu, čime je dokumentovan relativni odnos između kulturnih manifestacija koje reprezentuju keramika horizonta 1 i keramika horizonta 2 iz starijeg gvozdеног doba.

Keramika horizonta 2 iz starijeg gvozdеног doba nalažena je i na sledećim naseljima: Ceramidište u Bagrdanu,³³⁷ Rtovi u Borcima,³³⁸ Bukovačka česma u Bukovcu (T. 33/6), Bare u Vinorači (T. 33/5), Jerinin grad u Vojsci,³³⁹ Crkvina u Glibovcu (T. XI/15), Vrbica u Dragocvetu (T. 33/7), Slatina u Dreovcu (T. 33/10), Ključ — Bare u Dubokoj,³⁴⁰ Ljuba vode u Kolarima (T. 33/4), Samar u Kormanu,³⁴¹ Vecina mala u Majuru (T. 33/9; T. XI/10), Bare — Obala u Malom Popovcu,³⁴² Zelengorska ulica u Paraćinu,³⁴³ Petrus u Popovcu (T. XI/11), Momčilov grad u Potočju (T. XI/12), Sarina međa u Svetozarevu (T. 33/11—12), Groblje u Svilajncu,³⁴⁴ Cair u Svilajncu,³⁴⁵ An u Svojnovu (T. XI/14), Stublina u Supskoj,³⁴⁶ Bekina bara u Tekiji (T. XI/13), Briketnica u Čupriji (T. 33/8) i Ograde u Čepurama (karta 7).³⁴⁷

Vodeće forme u keramici horizonta 2 predstavljaju zdele tipa A i varijante C2 i urne varijante C2 (T. 33/1; T. 30/1—7; T. 30/8—9; T. 31/1—8, 11). Osim tih formi, keramiku horizonta 2 karakteriše i vrlo specifičan ukras izveden žigosanjem (tremolirane linije, minijaturni rombovi, trapezi, kvadrati, pravougaonici, trouglovi i, retko, »S« motivi). Omiljeno je, takođe, i ukrašavanje uzanim cik-cak trakama, izvedenim u duboreznoj tehnici (T. 30/8; T. 32/10; T. 33/11) i kanelovanjem. Izuzimajući kanelovanje i relativno retke »S« motive, celokupni ukrasni stil na ovoj keramici predstavlja novinu u basenu Velike Morave.

Sve vodeće keramičke forme horizonta 2 nisu registrovane u keramici prethodnog horizonta iz starijeg gvozdеног doba. Naime, pomenuti tipovi i varijante sudova, osim za

ovaj horizont, karakteristične su bile i za horizont 2 iz prelaznog perioda. Čini se, međutim, da je ova tipološka sličnost samo formalna. Naime, proizvodnja ovih keramičkih formi vezana je za dva horizonta keramike čije je posude najbogatije ukrašeno u prelaznom periodu i starijem gvozdеног dobu. Po svemu sudeći, na masovnu proizvodnju i tipološki razvoj tih raskošnih keramičkih formi direktno su uticali bogati ornamentalni stilovi, kojima su bile potrebne razučene keramičke forme i široke površine da bi ukras postigao željeni efekat.

Keramika tipa Prevešt (karta 7)

Keramika tipa Prevešt registrovana je na relativno malom broju jednoslojnih gradinskih naselja, iz perifernih i teže pristupačnih delova basena Velike Morave. Izuzimajući gradinu Grad u Preveštu, na kojoj je kulturni sloj delimično očuvan, na svim ostalim naseljima kulturni sloj je u velikoj meri spran. Zbog takve situacije, na evidentiranim lokalitetima, a i zbog relativno slabe istraženosti brdsko-planinskog područja basena Velike Morave, prikupljeno je malo keramike.

Već sama činjenica da je keramika određenih karakteristika nađena u topografski sličnim jednoslojnim naseljima, ukazuje na to da ona, u stvari, reprezentuje određenu razvojnu fazu gvozdеног doba. Upravo stisko-tipološke karakteristike keramike tipa Prevešt, u sadašnjem trenutku, predstavljaju jedinu mogućnost za utvrđivanje relativne hronologije ove kulturne pojave.

Na osnovu fragmenata keramike sa lokaliteta Grad u Preveštu identifikovane su zdele tipa B (T. XII/1—2), urne varijante C1 (T. XII/3—4) i pitosi tipa A i C (T. XII/6—10).

Kod zdela tipa B obod je najčešće oblikovan blago iskošenim ili horizontalnim fasetama, po čemu su vrlo slične zdelama istog tipa horizonta 1 iz starijeg gvozdеног doba. Za razliku od zdela istog tipa horizonta 1 iz starijeg gvozdеног doba, nijedan od više desetina primeraka nađenih različitih zdela tipa B na ovom lokalitetu nije ukrašen, osim oboda, koji je fasetiran. Faktura je uglavnom srednja, ali nešto ložija u odnosu na zdele horizonta 1 iz starijeg gvozdеног doba. Boja im je mrka, a izrađene su od zemlje koja je pomešana sa peskom.

Urne, čiji oblik nije bilo moguće utvrditi na osnovu nađenih fragmenata, predstavljaju jedinu keramičku formu na ovom lokalitetu koja je, osim fasetiranjem, ukrašena i na druge načine. Sudeći po nađenim fragmentima, urne su ukrašavane blagim kanelurama, i to na ramenu (T. XII/3—5), a izu-

³³⁷ Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

³³⁸ Andrejić, 1981, 191.

^{339—340} Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

³⁴¹ Jevtić, 1983, 13, T. XV/2—3.

³⁴² Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

³⁴³ Keramika se nalazi u Muzejskoj zbirci u Paraćinu, nepublikovano.

^{344—346} Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

³⁴⁷ Keramika se nalazi u Muzejskoj zbirci u Paraćinu, nepublikovano.

zčno retko — kombinacijom kanelura i znatno uprošćenih »S« žigosanih motiva (T. XII/3). Ti retki dekorisani primerci urni podsećaju na urne horizonta I iz starijeg gvozdеног doba, koje su, pak, mnogo više i raznovrsnije ukrašene. Na primer, pri ukrašavanju se više ne koristi, za horizont I iz starijeg gvozdеног doba, toliko karakteristična linija izvedena zupčastim instrumentom, niti ostale ukrasne tehnike i motivi. I urne sa ovog lokaliteta su nešto lošije fakture u odnosu na urne horizonta I iz starijeg gvozdеног doba kojima su, inače, slične. Boje su mrke, a izrađene su od zemlje pomešane s peskom.

Najveći deo keramike sa lokaliteta Grad u Preveštu čine fragmenti pitosa. Osim manjeg broja pitosa tipa C, svi ostali pitosi, čiji je oblik mogao da bude utvrđen na osnovu nadenih ulomaka, pripadaju tipu A. Inače, pitosi tipa A izuzetno su retki u keramici horizonta I iz starijeg gvozdеног doba. Pitosi tipa A na ovom lokalitetu imaju zaobljen (T. XII/6) ili, kod izvesnog broja primeraka, horizontalno profilisan obod (T. XII/7, 9). Grube su fakture, debelih zidova, mrke boje. Izrađeni su od zemlje pomešane sa krupnijim peskom.

Keramika istih odlika nalažena je na još nekoliko naselja, i to: Zbekče u Gornjem Račniku (T. XII/11—13), Crkvice u Kalenovcu (T. XIII/1), Crkvice u Kaludri (T. XIII/3), Baba u Lešju,³⁴⁸ Čurčar u Lešju,³⁴⁹ Bukovac u Mačiji (T. XIII/2), Grad u Opariću,³⁵⁰

³⁴⁸ Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

³⁴⁹ Brmbolić, 1981, 188.

Kod česme u Popovnjaku³⁵¹ i Selište — Mala gradina u Siljevici (T. XII/14) (karta 7).

Keramika tipa Prevešt nalažena je na gradinskim lokalitetima u brdsko-planinskim delovima basena Velike Morave. Većina keramičkih formi sa tih lokaliteta ima odgovarajuće paralele u keramici horizonta I iz starijeg gvozdеног doba. U načinu ukrašavanja i zastupljenosti izvesnih keramičkih tipova, međutim, postoje znatne razlike između ova dva horizonta. Takođe postoje razlike u fakturi, koja je nešto lošija kod keramike tipa Prevešt.

Vodeću keramičku formu predstavljaju pitosi tipa A (T. XII/6—10; T. XIII/2), koji nisu karakteristični za horizont I iz starijeg gvozdеног doba iz koga su, nesumnjivo, potekle gotovo sve ostale keramičke forme tipa Prevešt.

Među zdelama tipa B posebno su karakteristični primerci koji duž oboda imaju udubljenje polukružnog oblika (T. XII/1). Po svemu sudeći, proizvodnja zdeli sa tako oblikovanim obodom započela je upravo na gradinskim lokalitetima u brdsko-planinskim delovima basena Velike Morave.

Osim što je posude tipa Prevešt manje ukrašeno od keramike horizonta I starijeg gvozdеног doba, sa kojom je stilsko-tipološki najrodnije, izgleda da je i tehnički postupak u izvođenju ukrasa pojednostavljen, zbog čega su kanelure sada pliće, a »S« motivi znatno uprošćeni.

³⁵⁰ Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

³⁵¹ Keramika se nalazi u Muzeju ugljarstva u Senjskom rudniku, nepublikovano.

KARTA 7

NASELJA NA KOJIMA JE NALAZENA KERAMIKA HORIZONTA 2 STARIJEG GVOZDENOG DOBA

1. Bagrdan, lokalitet Ceramidište; 2. Borci, lokalitet Rtovi; 3. Bukovče, lokalitet Bukovačka česma; 4. Vinorača, lokalitet Bare; 5. Vojska, lokalitet Jerinin grad; 6. Glibovac, lokalitet Crkvice; 7. Dragocvet, lokalitet Vrbica; 8. Drenovac, lokalitet Slatina; 9. Duboka, lokalitet Ključ-Bare; 10. Kolare, lokalitet Ljuba vode; 11. Korman, lokalitet Samar; 12. Lanište, lokalitet Gradac; 13. Majur, lokalitet Vecina mala; 14. Mali Popović, lokalitet Bare-Obala; 15. Ostrikovac, lokalitet Đula-Groblje; 16. Paraćin, lokalitet Zelengorska ulica; 17. Popovac, lokalitet Petrus; 18. Potočac, lokalitet Momčilov grad; 19. Svetozarevo, lokalitet Šarina međa; 20. Svetozarevo, lokalitet Crvena livada; 21. Svilajnac, lokalitet Groblje; 22. Svilajnac, lokalitet Cair; 23. Svojnovo, lokalitet An; 24. Supska, lokalitet Stublina; 25. Tekija, lokalitet Bekina bara; 26. Cuprija, lokalitet Briketnica; 27. Cepure, lokalitet Ograde.

GRADINSKA NASELJA

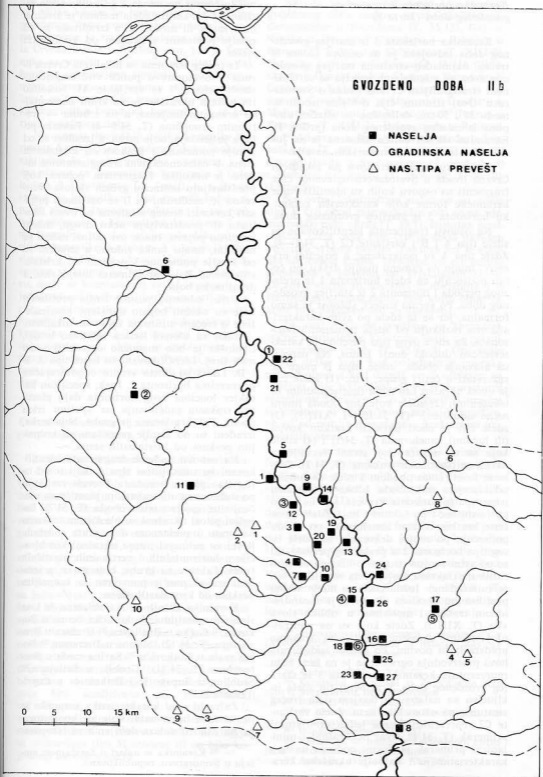
1. Vojska, lokalitet Jerinin grad; 2. Korman, lokalitet Samar; 3. Lanište, lokalitet Gradac; 4. Ostrikovac, lokalitet Đula-Groblje; 5. Popovac, lokalitet Petrus; 6. Potočac, lokalitet Momčilov grad.

NASELJA TIPa PREVEŠT

1. Gornji Račnik, lokalitet Zbekče; 2. Kalenovac, lokalitet Crkvice; 3. Kaludra, lokalitet Crkvice; 4. Lešje, lokalitet Baba; 5. Lešje, lokalitet Čurčar; 6. Mačija, lokalitet Bukovac; 7. Oparić, lokalitet Grad; 8. Popovnjak, lokalitet Kod česme; 9. Prevešt, lokalitet Grad; 10. Siljevica, lokalitet Selište-Mala gradina.

GVOZDENO DOBA II b

- NASELJA
- GRADINSKA NASELJA
- △ NAS. TIPA PREVEŠT

Karta 7. Nalazišta gvozdenog doba II-b.

Keramika horizonta 3 iz starijeg gvozdenog doba (karta 8)

Keramika horizonta 3 iz starijeg gvozdenog doba izdvojena je na osnovu nalaza iz trećeg, najmlađeg stratuma starijeg gvozdenog doba na višeslojnom naselju sa vertikalnom stratigrafijom Crvena livada u Svetozarevu. Ovaj stratum, čija debljina iznosi između 35 i 50 cm, delimično je oštećen ukopima iz mlađeg gvozdenog doba (prilog 4). Keramika sličnih odlika nalažena je na još nekoliko isključivo ravničarskih naselja.

Keramiku trećeg stratuma na lokalitetu Crvena livada u Svetozarevu uglavnom čine fragmenti na osnovu kojih su identifikovane keramičke forme koje karakterišu keramiku horizonta 3 iz starijeg gvozdenog doba.

Na osnovu fragmenata identifikovane su zdele tipa A i B i varijante C2 (T. 34/1—4). Zdele tipa A su neukrašene, a pojedini primerci imaju na ramenu manju dršku, po čemu podsećaju na zdele horizonta 1 iz prelaznog perioda i horizonta 2 iz starijeg gvozdenog doba. Po svemu sudeći, sličnost je samo formalna, jer se te zdele po svim karakteristikama razlikuju od zdeli pomenutih horizontata. Za zdele ovog tipa posebno je karakterističan duboki donji konus. Na osnovu ukrašavanja oboda, zdele tipa B mogu se razvrstati u četiri grupe, i to: (1) zdele čiji je obod ukrašen fasetama (horizontalnim ili iskošenim), (2) zdele koje duž oboda imaju lučno udubljenje (T. 34/10; T. XIII/5), (3) zdele čiji je obod ukrašen kratkim kosim (ili lučnim) kanelurama (T. 34/1) i (4) zdele koje su na unutrašnjoj strani recipijenta ukrašene plastičnim trakama (T. 34/2). Zdele sa fasetiranim obodom i zdele sa lučnim udubljenjem duž oboda bliske su zdelama istog tipa iz horizonta Prevešt, i to ne samo po formi već i po fakturi i boji. Zdele ukrašene kratkim kosim kanelurama po obodu podsećaju po svojoj dekoraciji na zdele istog tipa horizonta 2 iz prelaznog perioda, ali se po svim svojim drugim odlikama od njih razlikuju (faktura, boja, vrsta zemlje od koje su izradene). Jedna zdeli sa horizontalno profilisanim obodom ukrašena je meandroidnom trakom i motivima u obliku slova »V« (T. XIII/5). Zdele koje su na unutrašnjoj strani ukrašene plastičnim trakama predstavljaju novinu. Po svemu sudeći, njihova proizvodnja ograničena je na fazu koju reprezentuje keramika horizonta 3 iz starijeg gvozdenog doba. Fragmenti tih zdeli isključivo su nalaženi u donjem delu trećeg stratuma na ovom lokalitetu. Zdele varijante C2 reprezentuje samo jedan minijaturni primerak (T. 34/4). Ovaj neukrašeni i minijaturni primerak po formi podseća na najkarakterističniju i najbolje ukrašenu kera-

mičku formu horizonta 2 — velike zdele varijante C2. Faktura zdeli mahom je srednja, boja mrka ili mrkosiva, a izrađivane su od zemlje pomešane s peskom od kristalastih stena.

Iz trećeg stratuma sa lokaliteta Crvena livada u Svetozarevu potiče više fragmentovanih pehara, i to varijante A1. Nekoliko tih pehara ukrašeno je na vratu horizontalno urezanim linijama, a na trbuhu — šrafiranim trouglima (T. 34/5—6). Faktura pehara je srednja, boja mrka, a izrađeni su od zemlje pomešane s peskom od kristalastih stena. U oštećenom delu trećeg stratuma nađeno je nekoliko fragmenata pehara koji predstavljaju imitaciju grčkih skifosa. Neizvesno je, međutim, da li se oni mogu pripisati keramici trećeg stratuma na ovom lokalitetu ili predstavljaju neku drugu, mlađu kulturnu pojavu. Inače, ovi skifosi rađeni su na vitlu, imaju tanke zidove, a izrađeni su od zemlje pomešane s prahom od kristalastih stena. Pojedini primerci imaju sivu, a drugi mrku boju.

Urne, odnosno posude finije profilacije koje su obično bogato ukrašene nisu nalažene u trećem stratumu na ovom lokalitetu.

Iako su ulomci lonaca relativno brojni, tipološki je bilo moguće opredeliti samo mali broj. Identifikovani su lonci tipa A, B i D. Lonci su dosta srodni odgovarajućim primercima horizonta 2. Ipak, specifičan karakter loncima ovog horizonta daju plastična trakasta zadebljanja uz spoljnu ivicu oboda. Faktura lonaca je gruba, boja mrka, izrađeni su od zemlje pomešane sa krupnijim peskom od kristalastih stena.

Na osnovu nadenih fragmenata identifikovani su samo pitosi tipa A, koji se od istog tipa pitosa horizonta Prevešt razlikuju po dužem vratu i trakastom plastičnom ojačanju uz spoljnu ivicu oboda (T. 34/7). Pojedini pitosi ukrašeni su plastičnim trakama na vratu i prelaznom delu vrata u trbuh. Retki su primerci pitosa ukrašeni kombinacijom horizontalnih i vertikalnih plastičnih traka. Fature su grube, boje mrke, a izrađeni su od zemlje pomešane sa krupnijim peskom od kristalastih stena.

Keramika sličnih odlika nalažena je i na sledećim naseljima: Bukovačka česma u Bukovcu,³⁵² Grčko u Busilovcu,³⁵³ Vrabica u Dragocvetu (T. 34/12), Slatina u Drenovcu,³⁵⁴ Belan mala u Ratkoviću,³⁵⁵ Sarina međa u Svetozarevu (T. 34/11), Groblje u Svilajncu,³⁵⁶ Stublina u Supskoj³⁵⁷ i Briketnica u Cupriji (karta 8).³⁵⁸

Za razliku od karakteristika keramike iz prethodnih horizontata, koje su konstatovane na osnovu nalaza dobijenih sa iskopava-

^{352—358} Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

nja različitih lokaliteta ili zatvorenih celina, odlike keramike horizonta 3 iz starijeg gvozdenog doba poznate su za sada jedino po nalazima iz trećeg stratuma sa lokaliteta Crvena livada u Svetozarevu, jer je keramika sa ostalih pomenutih lokaliteta u taj horizont opredeljena tipološki. Ipak, već u ovom momentu i na osnovu relativno malog broja nalaza mogu se izneti neke specifične karakteristike keramike horizonta 3 iz starijeg gvozdenog doba.

Na osnovu tipoloških odlika keramike horizonta 3 iz starijeg gvozdenog doba može se zaključiti da je ona genetski povezana, s jedne strane, sa keramikom horizonta 2 (zdele tipa A i varijante C2, lonci), a, s druge strane, sa keramikom tipa Prevešt (zdele tipa B, pitosi). Izgleda, međutim, da su tipološke sličnosti sa keramikom horizonta 2 samo formalne, jer ako se uporede dekorativni stilovi keramike horizonta 3 i keramike horizonta 2, odnosno ukrasni stilovi dva sukcesivna stratuma na lokalitetu u Svetozarevu, može se konstatovati veliki kontrast: na jednoj strani najbogatiji ukrasni stil iz starijeg gvozdenog doba, a na drugoj — najsiromašniji. U drugom slučaju dekorativni stil keramike horizonta 3 iz starijeg gvozdenog doba sasvim je u skladu sa ispoljenom tendencijom na keramici tipa Prevešt u postepenoj redukciji ornamentalnih tehnika i motiva.

Keramika horizonta 4 iz starijeg gvozdenog doba (karta 9)

Za razliku od keramike ostalih horizonta, čije su izdvajanje omogućili uglavnom brojni i raznovrsni nalazi keramike sa jednodoljnih naselja, zatvorenih kulturnih celina ili određenog stratuma višeslojnih naselja — keramiku horizonta 4 iz starijeg gvozdenog doba, u ovom momentu, moguće je bilo izdvojiti, pre svega, na osnovu stilskih paralela njenog ukrasa u odnosu na dekoraciju pojaseva tipa Mramorac, a delom na osnovu relativno malog broja keramike sa jednodoljnih naselja Gradište i Govedarište u Majuru i Đula u Bresju, koja inače ima specifična obeležja. U ovaj horizont svrstana je i sva keramika koja, s jedne strane, ne pripada horizontu 3 iz starijeg gvozdenog doba, niti, pak, s druge strane, mlađem gvozdenom dobu. Zbog toga keramika horizonta 4 iz starijeg gvozdenog doba neće biti analizirana po lokalitetima, već skupno, bez obzira na to da li je njena pripadnost ovom kulturnom horizontu utvrđena na osnovu stilskih analogija sa pojasevima tipa Mramorac ili na bilo koji drugi navedeni način.

Najviše keramike horizonta 4 iz starijeg gvozdenog doba nađeno je na lokalitetima: Ceramidište u Bagrdanu (T. 35/12), Gaj — Novine u Bunaru,³⁵⁹ Zvezdana — Ribnjak u Bunaru,³⁶⁰ Vidrovo u Grbicama (T. XIII/8), Novačka čuprija u Grčcima (T. 35/11), Čibinski vir u Donjoj Rači,³⁶¹ Slatina u Drenovcu,³⁶² Cerovac u Kutricama,³⁶³ Vecina mala u Majuru,³⁶⁴ Govedarište u Majuru,³⁶⁵ Gradište u Majuru,³⁶⁶ Birovići u Mramorcu,³⁶⁷ Petrus u Popovcu (T. XIII/7), Belan mala u Ratkoviću,³⁶⁸ Adrovac u Rači,³⁶⁹ Sarina međa u Svetozarevu (T. 36/1—3, 5, 11; T. XIII/4, 6, 9), Crvena livada u Svetozarevu (T. 36/4, 7—9) i Stublina u Supskoj (T. 35/9—10; T. 36/10) (karta 9).

Na ovim lokalitetima nalaze se zdele tipa B čiji obod nije naglašen niti se na njemu nalazi neki ukras (T. 35/1). Izuzetak predstavlja zdele ovog tipa čiji je obod ukrašen otiscima vrhova prstiju. Faktura im je srednja ili, češće, gruba. Izrađene su od zemlje pomešane s peskom od kristalastih stena. Te zdele slične su zdelama iz horizonta 3 iz starijeg gvozdenog doba, kod kojih obod takođe nije naglašen niti su ukrašene.

Za ovaj horizont posebno su karakteristične minijaturne kalotaste šolje sa neizdiferenciranim dnom (T. 35/4—5). Ove šolje imaju dršku koja kod pojedinih primeraka prelazi obod, a kod drugih ne. S obzirom na veličinu, nije isključeno da su ti minijturni recipijenti korišćeni kao kašike. Faktura im je srednja ili gruba, boja mrka, a izrađivane su od zemlje pomešane s peskom od kristalastih stena.

Ipak, nesumnjivo najkarakterističniju formu u keramici horizonta 4 starijeg gvozdenog doba predstavljaju pehari sa levkastim recipijentom i proširenim stopom (T. 35/2—3, 11—12). Ti pehari formalno pripadaju tipu B i, po svemu sudeći, nastali su dugom evolucijom od formi koje su prvi put konstatovane još u keramici horizonta I prelaznog perioda. Pehari, po pravilu, imaju trakastu dršku, koja znatno prelazi obod. Većina do sada pronađenih pehara ima romboidnu stopu, a manji broj — kružnu (T. XIII/4). Bez obzira na oblik stopu, ovi pehari sa donje strane imaju udubljenje ve-

³⁵⁹ Археолошки споменици и налазишта у Србији, 1956, 26. Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu.

³⁶⁰ Ibid.

³⁶¹ Andrejić, 1978, T. XCV/B.

³⁶² Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

³⁶³ Bankoff-Winter, 1982, 157.

³⁶⁴⁻³⁶⁶ Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

³⁶⁷ Bankoff-Winter, 1982, 157.

³⁶⁸ Keramika se nalazi u Zavičajnom muzeju u Svetozarevu, nepublikovano.

³⁶⁹ Andrejić, 1978, 170, T. XCV/A.

ličine vrha prsta, slično peharima horizonta 1 iz prelaznog perioda i horizonta 2 iz starijeg gvozdrenog doba. Većina pehara ukrašena je urezanim meandroidnim trakama koje podsećaju na pojedine ukrasne motive pojaseva tipa Mramorac (T. 35/2). Faktura ovih pehara je srednja, boja mrka, a izrađivani su od zemlje pomešane s peskom od kristalastih stena. Po svemu sudeći, istom horizontu pripadaju primerci pehara koji imitiraju grčke skifose, pronađeni na lokalitetima Sarina međa u Svetozarevu, Stublima u Srpskoj i Zvezdana i Gaj — Novine u Bunaru (T. 35/6, 10). Iako su ove posude rađene na vitlu, one su nesumnjivo lokalni proizvod, na šta ukazuje zemlja od koje su izrađene. Naime, zemlja od koje su načinjeni ovi pehari pomešana je s peskom od kristalastih stena, što je jedna od osnovnih karakteristika skoro celokupne keramike koja je tokom prelaznog perioda i starijeg gvozdrenog doba proizvedena u basenu Velike Morave. Upravo taj momenat unosi značajne dileme u kulturno i hronološko opredeljenje ovih posuda, prvenstveno zbog toga što se uglavnom smatra da su prvu lokalnu proizvodnju keramike na grčarskom vitlu u ovim krajevima započeli Skordisci. Zidovi ovih skifosa su tanki, faktura fina, boja siva.

Po svemu sudeći, horizontu 4 iz starijeg gvozdrenog doba pripada i fragment kupaste noge pehara (?) koja je ukrašena na način osoben za keramiku ovog horizonta (T. XIII/9).

Od urni pronađeni su samo fragmenti na osnovu kojih nije bilo moguće utvrditi tip, odnosno varijantu. Za razliku od urni horizonta 3 iz starijeg gvozdrenog doba, primerci koji pripadaju horizontu 4 redovno su, i to relativno bogato, ukrašavani urezanim izlomljenim trakama, sličnim onima sa pehara ovog istog horizonta i pojaseva tipa Mramorac (T. 35/7—9; T. XIII/6). Faktura urni mahom je srednja, mada postoje i primerci fine fakture.

Sudeći po fragmentima, za horizont 4 iz starijeg gvozdrenog doba karakteristični su lonci tipa A, koji se od lonaca istog tipa horizonta 3 iz starijeg gvozdrenog doba razlikuju po potkovičastim trakama postavljanim na rame. Osim kao ukras, te trake služile su i kao drške. Takođe su relativno brojni lonci istog tipa koji su na ramenu

ukrašeni talasastim plastičnim trakama (T. 36/5). Faktura lonaca izrazito je gruba, boja mrka, a izrađivani su od zemlje pomešane sa beličastim peskom ili peskom od kristalastih stena.

Na osnovu fragmenata identifikovani su pitosi tipa A i B. Zajednička karakteristika za oba tipa pitosa su plastična trakasta ojačanja ispod oboda, slično loncima i pitosima horizonta 3 iz starijeg gvozdrenog doba, koja su redovno ukrašavana cik-cak linijama ili zlebovima (T. 36/1—4, 6). Među pitosima horizonta 3 iz starijeg gvozdrenog doba nađena su samo dva primerka ukrašena na opisani način, dok je kod istih formi horizonta 4 to opšta pojava. Pitosi su uglavnom grube fakture, ali je nađeno i nekoliko primeraka srednje fakture. Boja im je mrka, a izrađeni su od zemlje pomešane sa beličastim peskom ili peskom od kristalastih stena.

Po svemu sudeći, ovom horizontu pripadaju i dve trakaste drške, koje su na gornjem delu ukrašene stilizovanim protomima (T. 36/10—11).

Keramika horizonta 4 iz starijeg gvozdrenog doba potiče sa ravničarskih i gradinskih naselja, za razliku od keramike horizonta 3 koja je do sada nađena samo na ravničarskim naseljima.

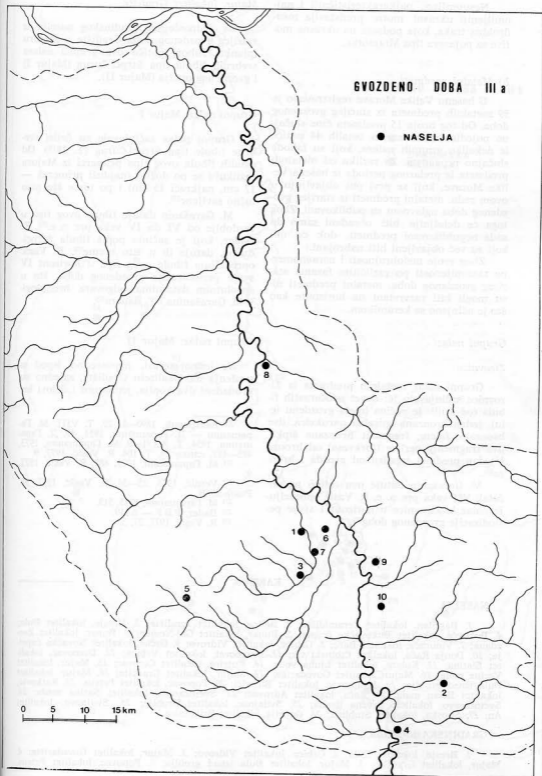
Pored nesumnjive sličnosti keramike ova dva horizonta, postoje i znatne razlike. Na primer, u keramici horizonta 4, osim zdelica tipa B čiji obod nije naglašen, nije registrovana nijedna druga vrsta zdelica karakterističnih i za horizont 3. Neke vodeće keramičke forme horizonta 4 (minijaturne kalotaste šolje) nisu još uvek evidentirane u keramici horizonta 3 iz starijeg gvozdrenog doba. Ipak, najveće razlike postoje u ukrasnim stilovima ta dva horizonta kako u pogledu ukrasnih tehnika tako i u ukrasnim motivima (ako se uopšte mogu upoređivati jedan relativno bogat i jedan siromašan ornamentalni stil).

Vodeće keramičke forme horizonta 4 čine: pehari tipa B ukrašeni urezanim meandroidnom trakom (T. 35/2—3, 11—12), minijaturne kalotaste šolje tipa B (kašike ?) (T. 35/4—5) i pitosi tipa A i B, čije je plastično ojačanje uz spoljnu ivicu oboda ukrašeno cik-cak linijama ili mrežastim motivom (T. 36/1—6).

KARTA 8

NASELJA

1. Bukovče, lokalitet Bukovačka česma; 2. Busilovac, lokalitet Grčko; 3. Dragocvet, lokalitet Vrbica; 4. Drenovac, lokalitet Slatina; 5. Ratković, lokalitet Belan mala; 6. Svetozarevo, lokalitet Sarina međa; 7. Svetozarevo, lokalitet Crvena livada; 8. Svilajnac, lokalitet Groblje; 9. Supska, lokalitet Stublina; 10. Cuprija, lokalitet Briketnica.

Karta 8. Nalazišta gvozdenog doba III-a.

Nesumnjivo najkarakterističniji i najomiljeniji ukrasni motiv predstavlja meandroidna traka, koja podseća na ukrasne motive sa pojaseva tipa Mramorac.

b) Metalni predmeti

U basenu Velike Morave registrovano je 59 metalnih predmeta iz starijeg gvođenog doba. Od tog broja 15 predmeta čine slučajne pojedinačne nalaze, a ostalih 44 potiče iz nekoliko grupnih nalaza, koji su takođe slučajno pronađeni. Za razliku od metalnih predmeta iz prelaznog perioda iz basena Velike Morave, koji se prvi put objavljuju u ovom radu, metalni predmeti iz starijeg gvođenog doba uglavnom su publikovani. Zbog toga će detaljnije biti obrađeni samo do sada nepublikovani predmeti, dok će oni koji su već objavljeni biti nabrojani.

Zbog svoje malobrojnosti i neravnomerne zastupljenosti po različitim fazama starijeg gvođenog doba, metalni predmeti nisu mogli biti razvrstani na horizonte kao što je učinjeno sa keramikom.

Grupni nalazi

Zirovnica

Grupni nalaz metalnih predmeta iz Zirovnice sačinjavalo je: devet naočarastih fibula (od kojih je većina imala gvođenu iglu), jedna bronzana spiralna narukvica, dve bronzane falere, fragment bronzane šipke, dva fragmenta ogrlice (torkvesa) od bronzne i jedan predmet izrađen od gvožđa i bronzne³⁷⁰.

M. Garašanin datuje ovu celinu na početak VII veka pre n. e. R. Vasić opredeljuje nalaz iz Zirovnice u horizont I svoje periodizacije gvođenog doba³⁷¹.

Majur, lokalitet Gradište

Sa jednoslojnoj gradinskog naselja iz starijeg gvođenog doba Gradište u Majuru (planina Juhor) potiču dva grupna nalaza srebrnih fibula tipa Štrpci-Curug (Majur I) i gvođenog oružja (Majur II).

Grupni nalaz: Majur I

Grupni nalaz sačinjavale su četiri srebrne fibule tipa Štrpci-Curug (T. 38/5). Od ostalih fibula ovog tipa primerci iz Majura razlikuju se po dužini (najduži primerak — 17 cm, najkraći 15 cm) i po tome što nisu lučno savijene³⁷².

M. Garašanin datuje fibule ovog tipa u razdoblje od VI do IV veka pre n. e.³⁷³. T. Bader, koji je sačinio popis fibula Štrpci-Curug, datuje ih u isto vreme³⁷⁴. R. Vasić opredeljuje fibule ovog tipa u horizont IV svoje periodizacije gvođenog doba, što u apsolutnim datumima odgovara hronologiji M. Garašanina i T. Badera³⁷⁵.

Grupni nalaz: Majur II

Na jednoj terasi, neposredno ispod utvrđenja na lokalitetu Gradište, zajedno su pronađeni dva koplja, jedan nož i delovi ka-

³⁷⁰ Валтровић, 1890—1, 79, T. VIII, М. Гарашанин — Д. Гарашанин, 1951, 40, Д. Гарашанин, 1954, T. XX/1—9, М. Гарашанин, 1973, 485—487, слика 24, T. 104, R. Vasić, 1977, 9.

³⁷¹ М. Гарашанин, 1973, 487, R. Vasić, 1977, 9.

³⁷² Vetnić, 1973, 35—36, R. Vasić, 1977, 58, Pkate 56/B.

³⁷³ М. Гарашанин, 1973, 513.

³⁷⁴ Bader, PBF — 6.119.

³⁷⁵ R. Vasić, 1977, 27, 35.

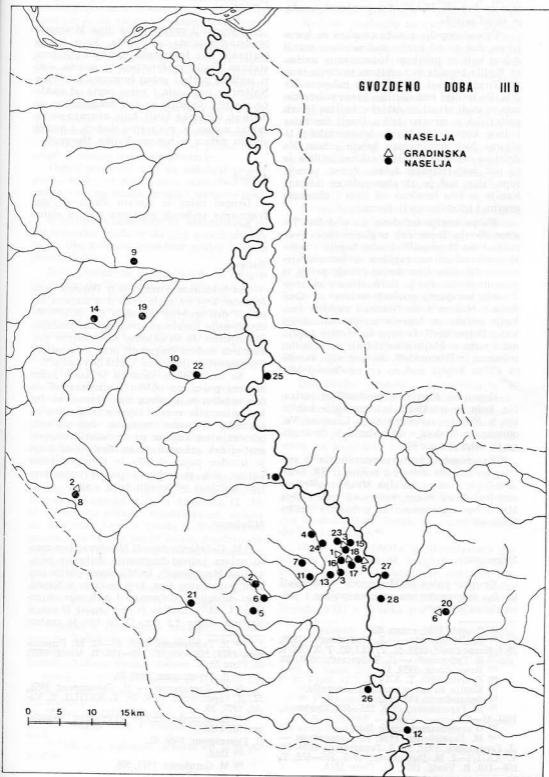
KARTA 9

NASELJA

1. Bagrdan, lokalitet Ceramidište; 2. Belica, lokalitet Igralište; 3. Bresje, lokalitet Đula; 4. Bukovče, lokalitet Bukovačka česma; 5. Bunar, lokalitet Gaj-Novine; 6. Bunar, lokalitet Zvezdana; 7. Vinorača, lokalitet Bare; 8. Grbice, lokalitet Vidrovo; 9. Grčac, lokalitet Novačka čuprija; 10. Donja Rača, lokalitet Čibinski vir; 11. Dragocvet, lokalitet Vrbrica; 12. Drenovac, lokalitet Slatina; 13. Kolare, lokalitet Ljuba vode; 14. Kutrice, lokalitet Cerovac; 15. Majur, lokalitet Vecina mala; 16. Majur, lokalitet Govedarište; 17. Majur, lokalitet Gradište; 18. Majur, lokalitet Đula iznad groblja; 19. Mramorac, lokalitet Birovići; 20. Popovac, lokalitet Petrus; 21. Ratković, lokalitet Belan mala; 22. Rača, lokalitet Adrovac; 23. Svetozarevo, lokalitet Sarina međa; 24. Svetozarevo, lokalitet Crvena livada; 25. Svilajnac, lokalitet Groblje; 26. Svojnovo, lokalitet An; 27. Supska, lokalitet Stublina; 28. Čuprija, lokalitet Briketnica.

GRADINSKA NASELJA

1. Bresje, lokalitet Đula; 2. Grbice, lokalitet Vidrovo; 3. Majur, lokalitet Govedarište; 4. Majur, lokalitet Gradište; 5. Majur, lokalitet Đula iznad groblja; 6. Popovac, lokalitet Petrus.

Karta 9. Nalazišta gvozdenog doba III-b.

nije za nož (T. 38/4)³⁷⁶. Svi predmeti izrađeni su od gvožđa.

Vrhovi kopalja i noža oštećeni su korozijom, dok su od kanije nađeni samo manji delovi koji su prilikom konzervacije uništeni. Bodila kopalja su zaobljena sa donje strane. Tulci su dugi i dopiru do polovine bodila. Po sredini i na donjem kraju tulaca nalaze se mali otvori za zakivke, kojima je vrh pričvršćen za drvenu dršku. Donji deo tulca jednog koplja ukrašen je horizontalnim linijama. Nož pripada tipu krivih noževa. Na dršci su očuvani gvozdeni zakivci kojima je za nož pričvršćivana drška. Pored gornje, tupe ivice, nož je ukrašen jednom linijom. Kanija je bila izrađena od lima i ukrašena pravim i izlomljenim linijama.

Slična koplja nalazena su u dolini Toplice (Donja Toponica), u glasináčkom području i na Đerdapu³⁷⁷. Inače, koplja i noževi predstavljali su, zajedno sa jednom srebrnom fibulom tipa Štrpci-Čurug, prilog u jednom grobu, što je indikativno i za utvrđivanje karaktera grupnih nalaza sa Gradišta u Majuru³⁷⁸. Sa Glasinca najbliže analogije potiču sa Arareve mogile (Glasinca Va) i Potpećina³⁷⁹. Iz zapadne Srbije koplja i nožu iz Majura najbliži su pojedini primerci iz Pilatovića³⁸⁰. Sa područja Đerdapa slična koplja nađena su na Ostrvu Mare³⁸¹.

Gvozdena koplja sa glasináčkog područja, koja su istaknuta kao analogije koplja iz Majura, datovana su u Glasinac Va, odnosno u razdoblje od početka V do sredine IV veka pre n. e.³⁸².

Kao posebna kulturna manifestacija starijeg gvođenog doba na teritoriji SR Srbije izdvojeni su nalazi tipa Mramorac³⁸³. Izuzimajući Novi Pazar, svi ostali nalazi tipa Mramorac registrovani su u basenu Velike Morave³⁸⁴.

Mramorac

Grupni nalaz iz Mramorca sačinjavali su dva fragmentovana srebrna pojasa i jedna zlatna grivna³⁸⁵.

³⁷⁶ Стојић, 1980, слика 60.

³⁷⁷ В. Трбуховић — Ј. Трбуховић, 1970, 70/4, Венац-Совић, 1957, 51, Т. XLI/23, Т. XVIX/3.

³⁷⁸ В. Трбуховић — Ј. Трбуховић, 1970, 20.

³⁷⁹ Венац-Совић, 1957, 51.

³⁸⁰ Zotović, 1895, Т. XXV/7.

³⁸¹ Копља су ми позната из аутопсије.

³⁸² Венац-Совић, 1957, 51.

³⁸³ М. Гарашанин, 1973, 505—508. Срејовић, 1981, 61—62.

³⁸⁴ О распрострањености: Ibid.

³⁸⁵ М. Гарашанин, 1959. М. Гарашанин — Д. Гарашанин, 1951, 37. Д. Гарашанин, 1954, 36, Т. XXII/1—2. М. Гарашанин, 1973, 505—508, Т. 108—110. Р. Васић, 1977, 61, Plate 35/A.

Umčari

Najbrojniji grupni nalaz tipa Mramorac predstavlja celina iz Umčara, koju su sačinjavali: dva fragmenta srebrnih pojaseva, srebrna fibula sa četvrtastom nogom, četiri srebrne perle i jedan bronzani pršljenak. Nalazu je pripadala i jedna perla od staklene paste³⁸⁶. Zajedno sa tim predmetima nađene su i ljudske kosti, koje ukazuju na karakter nalaza, a, po svemu sudeći, i ostalih sličnih nalaza u basenu Velike Morave³⁸⁷.

Kolari

Grupni nalaz iz Kolara činila su dva fragmenta srebrnih pojaseva i glava zlatne igle³⁸⁸.

Batinac

Sa lokaliteta Vinogradi u Batincu potiče nalaz koji su sačinjavali dva srebrna pojasa i dva srebrna dugmeta (T. 38/8)³⁸⁹. Za utvrđivanje karaktera ovog nalaza značajna je činjenica da su zajedno sa metalnim predmetima nađeni fragmenti urne sa pepelom i nesagorelim delovima ljudskih kostiju³⁹⁰.

Sa ovih nalaza sačuvan je samo jedan srebrni pojas, od oblika i ornamentici sličan ostalim pojasevima tipa Mramorac. Pojas je na više mesta krpļjen. Naprsline su sanirane srebrnim trakama, dok su veća oštećenja na kojima su se nalazili ukrasni motivi čak rekonstruisana. Srebro od koga je izrađen pojas dobilo je karakterističnu patinu, dok je srebro kojim je pojas krpļjen zadržalo plemenitu boju i sjaj.

Miloševac

M. Garašaniin navodi Miloševac kao mesto nalaza jednog fragmenta srebrnog pojasa tipa Mramorac³⁹¹. Iz Miloševca potiče srebrni pojas istog tipa, koji se čuva u Narodnom muzeju u Požarevcu i koji nije objavljen (T. 38/7). Dužina pojasa iznosi 79 cm, a najveća širina 8,5 cm. Osim što je znatno

³⁸⁶ Д. Гарашанин, 1960, 86—92. М. Гарашанин, 1973, 505—508, Т. 108—110. Р. Васић, 1977, 68, Plate 35/B.

³⁸⁷ Д. Гарашанин, 1960, 86.

³⁸⁸ М. Гарашанин — Д. Гарашанин, 1951, 52. Д. Гарашанин, 1954, 79, Т. XXIII/2. Р. Васић, 1977, 59.

³⁸⁹ Inventarska knjiga ćuprijskog muzeja, inv. br. 133.

Д. Гарашанин, 1960, 91.

³⁹⁰ Ibid.

³⁹¹ М. Garašaniin, 1973, 506.

manji i lakši, ovaj primerak razlikuje se od ostalih pojaseva iz basena Velike Morave po tome što se na njemu ne nalazi motiv svastike, koji je inače karakterističan za ostale pojaseve. Na mestu gde se kod ostalih pojaseva nalazio motiv svastike izveden je motiv palmete i to u reljefu. Inače, ostali motivi, trake i rombovi izvedeni su punktiranjem.

Istaknute razlike ovog pojasa u odnosu na ostale srebrne pojaseve iz basena Velike Morave, posebno u veličini, obliku i smanjenom broju ukrasnih motiva, nagoveštavaju mogućnost da je ovaj pojas nešto mlađi u odnosu na ostale primerke.

Ostali predmeti koji su nalaženi pojedinačno mogu se po nameni razvrstati u tri grupe, i to: na oruda, oružja i ukrasne predmete.

U basenu Velike Morave evidentirana su tri primerka oruđa iz starijeg gvozdenog doba — dve krstaste gvozdene sekire i jedan gvozdeni kelt.

Jedna gvozdена sekira potiče iz drugog stratuma starijeg gvozdenog doba sa lokaliteta Crvena livada u Svetozarevu, koji, inače, reprezentuje keramika ukrašena tremoliranim linijama (T. 38/3).³⁹² Sekira je trapezastog oblika, sa blago zalučenim gornjim, užim krajem i lepezasto proširenim sečivom. »Trnovi« na bočnim stranama nalaze se pri vrhu užeg dela sekire.

R. Vasić, koji je načinio popis gvozdenih krstastih sekira u Jugoslaviji, vrstao je ovu sekiru u grupu onih koje se najranije mogu datovati u drugu polovinu VII veka, što je veoma značajno i za datovanje čitavog kulturnog stratuma iz koga ta sekira potiče.³⁹³

Druga krstasta sekira nađena je pored jednog groba sa spaljenim pokojnikom, na nekropoli Lukička mala u Rajkincu (T. 38/1). Sekira je znatno masivnija od sekire sa lokaliteta Crvena livada u Svetozarevu; gornja, uža strana joj je lučna, a sečivo nenaglašeno. »Trnovi« na bočnim stranama postavljeni su znatno niže u odnosu na sekiru iz Svetozareva. Po masivnosti i drugim odlikama, sekira iz Rajkince slična je krstastoj gvozdenoj sekiri sa lokaliteta Kalakača u Sremu.³⁹⁴

Imajući u vidu njene analogije sa sekirama sa Kalakače, izvesno je da ova sekira predstavlja jedan od najstarijih gvozdenih nalaza u basenu Velike Morave.

Sekira — kelt pronađena je u dolini Crne Grače na Juhoru (T. 38/2). Sečivo je ob-

likovano dvema fasetama; sečica je lučna, a otvor lučno profilisan i neznatno ojačan.

Najbliže analogije za ovo oruđe postoje u keltovima pronađenim na lokalitetu Grad u Usju u Đerdapu, zatim u keltovima iz ostave u Aljudovu i grupnog nalaza iz Rudovaca.³⁹⁵ Aljudovački i rudovački nalaz R. Vasić određuje u horizont I svoje periodizacije gvozdenog doba.³⁹⁶ M. Garašanin datuje nalaz iz Rudovaca, u kome je bio i gvozdeni kelt, na kraj Ha B3, odnosno na kraj VIII veka pre n.e.³⁹⁷

Osim grupnog nalaza gvozdenog oružja sa lokaliteta Gradište, još dva primerka oružja, dva gvozdена koplja, nađena su na Juhoru, na lokalitetu Momčilov grad u Poću.

Jedno koplje, od koga je sačuvan samo vrh bez tulca, pripada takozvanom plamenastom tipu kopalja, dok je drugi primerak sličan kopljima sa obližnjeg Gradišta.

Plamenasto koplje znatno je masivnije od ostala tri gvozdена koplja pronađena na Juhoru, što može da bude pokazatelj njegove veće starosti u odnosu na njih.

U basenu Velike Morave evidentirano je osam ukrasnih predmeta iz starijeg gvozdenog doba koji predstavljaju pojedinačne nalaze, i to: tri fibule, tri prstena, jedna dvojnа igla i jedna perla. Svi ti predmeti su od bronzе.

Dve fibule pripadaju dvopetljustom tipu, a treća takozvanim tračkim fibulama.

Dvopetljusta fibula iz Donjeg Štiplja, koja ima glavu u obliku beotskog štita i gladak luk, pronađena je pokraj razorenog tumula na lokalitetu Lipar (T. 38/6).³⁹⁸ Glava ove fibule ukrašena je motivom u obliku slova »V«. R. Vasić je ovu fibulu, i fibule ovog tipa uopšte, datovao između 650. i 550. godine pre n.e., sa mogućnošću da su izuzetno korišćene i u V veku pre n.e.³⁹⁹ T. Bader ovakve fibule datuje u vreme od VIII do V veka pre n.e.⁴⁰⁰

Dvopetljustu fibulu sa trouglastom glavom iz Ljubičevca M. Bogdanović je datovao u Ha B, a u apsolutnim datumima između 800. i 750. godine pre n.e.⁴⁰¹ T. Bader ovu formu dvopetljustih fibula datovao je između VIII i V veka pre n.e.⁴⁰²

³⁹⁵ Косорин, 1960, 194, слика 1. М. Гарашанин — Д. Гарашанин, 1951, 39. Holste, 1951, 11, T. 20/1—23. Д. Гарашанин, 1954, 37—39, T. XXV—XXVII. М. Гарашанин, 1973, 456—464, T. 96. R. Vasić, 1977, 65, Plate 5.

³⁹⁶ R. Vasić, 1977, 9.

³⁹⁷ М. Гарашанин, 1973, 462.

³⁹⁸ P. Vasić, 1980, 163—164, слика 7.

³⁹⁹ Ibid., 164.

⁴⁰⁰ Bader, PBF — 6,90; o rasprostranjenosti ove vrste fibula isti — Tafel 49.

⁴⁰¹ Bogdanović, 1971, 152.

⁴⁰² Bader, PBF — 6, T. 76; o rasprostranjenosti ove vrste fibula isti Tafel 47.

³⁹² Стојић, 1979, 102, слика 9/1.

³⁹³ P. Vasić, 1981, 4. Стојић, 1979, 102, слика 9.

³⁹⁴ Sekira iz Kalakače poznata mi je iz autopsije.

»Tračka« fibula sa lokaliteta Sarina međa u Svetozarevu datovana je na kraj starijeg gvozdenog doba (T. 38/12).⁴⁰³

I dvojnja igla sa glavom u obliku male kružne alke i tordiranim vratom sa lokaliteta Sarina međa u Svetozarevu opredeljena je na kraj starijeg gvozdenog doba (T. 38/12).⁴⁰⁴

Prsten od bronzanog lima sa krajevima koji se preklapaju i fragmenti prstena od dvostruke žice potiču iz drugog stratuma iz starijeg gvozdenog doba sa lokaliteta Crvena livada u Sveozarevu.⁴⁰⁵ Inače, ovaj horizont reprezentuje keramika ukrašena tremoliranim linijama.

Bronzani prsten sa jednoslojnog naselja starijeg gvozdenog doba Đula u Bresju ima otvorene i trapezasto proširene krajeve (T. 38/11). Keramika sa ovog lokaliteta pripada horizontu 4 iz starijeg gvozdenog doba.

Bronzana perla koja ima dva prstenasta ojačanja potiče iz zatvorene celine (objekta 2) sa lokaliteta Gradac u Laništu. Tu celinu karakteriše keramika ukrašena »S« žigovanim motivima (T. 38/10).

Od 59 metalnih predmeta iz starijeg gvozdenog doba u basenu Velike Morave, 25 pripadaju periodu koji odgovara Ha B3-C srednjoevropske periodizacije gvozdenog doba, a 34 pripadaju periodu Ha D. Predmeti iz perioda Ha B3-C načinjeni su od bronzne i gvožđa, a predmeti Ha D od srebra, zlata, bronzne i gvožđa. Zanimljivo je da je od ukupno 34 predmeta Ha D čak 21 predmet izrađen od plemenitih metala — zlata i srebra.

Poseban problem predstavlja utvrđivanje karaktera, odnosno funkcija grupnih nalaza iz starijeg gvozdenog doba. M. Garašanin smatra da se grupni nalaz iz Žirovnice pre može smatrati prilogom u grobu nego ostavom.⁴⁰⁶ Za grupne nalaze tipa Mramorac sasvim je izvesno da predstavljaju priloge u grobovima.⁴⁰⁷ Verovatno su istog karaktera i dva grupna nalaza sa lokaliteta Gradište u Majuru. Naime, praksa stavljanja takvih priloga u grob, kao što su gvozdeno oružje i srebrne fibule tipa Štrpci—Čurug, konstatovana je, u basenu Velike Morave, geografski bliskim područjima Toplice i na Glasinu.⁴⁰⁸ Po svemu sudeći, bar većina do sada evidentiranih grupnih nalaza iz starijeg gvozdenog doba predstavljaju grobne priloge.

c) Koštani predmeti

Nađena su samo tri koštana predmeta koji se mogu opredeliti u starije gvozdeno

doba: dve koštane strelice i alatka za pletenje mreže.

Strelice pripadaju tipu sa krilcima, a pronađene su u spoljnom delu objekta 2 (bedemu) na gradinskom naselju Gradac u Laništu (T. 39/2—3). Ovim strelicama najbližnja je strelica iz Radoinje.⁴⁰⁹

Alatka za pletenje mreže nađena je u poremećenom delu kulturnog sloja lokaliteta Crvena livada, gde je pomešan materijal 2 i 3 stratuma iz starijeg gvozdenog doba ovog lokaliteta (T. 39/1).⁴¹⁰

d) Kameni predmeti

Svi do sada nađeni predmeti od kamena iz starijeg gvozdenog doba u basenu Velike Morave predstavljaju oruđe, i to: žrnjeve, »srpove« (alatke pravougaonog ili petougaonog oblika sa jednom nazubljenom ivicom), »brusove« (četvorougaone pločice) i kalupe za livenje bronzanih predmeta.

Žrnjevi su izrađivani od peščara i kristalastih stena (T. 39/10—11). Po obliku se ne razlikuju od žrnjeva iz prelaznog perioda. Najviše žrnjeva, više desetina komada, potiče iz fortifikacionih objekata gradine Gradac u Laništu. Celi primerici nalazeni su na platformama uz unutrašnju stranu bedema, dok su fragmenti žrnjeva nalazeni u samim bedemima. Inače, žrnjevi su nađeni na skoro svim naseljima iz starijeg gvozdenog doba u basenu Velike Morave.

»Srpovi«, odnosno kremene alatke petougaonog ili četvorougaonog oblika nađeni su na četiri naselja: dva gradinska (Lanište, Gradac; Majur, Gradište) — (T. 39/7, 9) i dva ravničarska (Dragocvet, Vrbica; Bukovče, Bukovačka česma) — (T. 39/8). Primerak iz Laništa razlikuje se od ostalih alatki ovog oblika i po tome što je znatno tanji.

Pločice četvorougaonog oblika, sa malim otvorom na jednom kraju (»brusovi«), izrađeni od tirkiza, nađene su na dva lokaliteta: Crvenoj livadi u Svetozarevu i Raskrsnicama u Crnču (T. 39/6).⁴¹¹ Pločica iz Svetozareva pripada drugom stratumu na lokalitetu Crvena livada kojoj reprezentuje keramika horizonta 2.

U objektu I na lokalitetu Gradac u Laništu nađen je kalup za livenje igala. Kalup, odnosno njegova jedna polovina, izrađen je od peščara. U njemu su istovremeno mogle da se izliju tri igle (T. 39/4).

⁴⁰³ Vetnić, 1967, 42. Stojih, 1981, 38.

⁴⁰⁶ M. Garašanin, 1973, 485.

⁴⁰⁷ Ibid., 507.

⁴⁰⁸ V. Trbuhović — J. Trbuhović, 1970, 20.

⁴⁰⁹ Juršić, 1960, 109, slika 40.

⁴¹⁰ Stojih, 1979, 102, slika 9/5.

⁴¹¹ Ibid., slika 9/4.

V. ZAVRŠNA RAZMATRANJA

A. PERIODIZACIJA I HRONOLOGIJA

Kao što je u uvodnom delu ovog rada istaknuto, rezultati istraživanja prelaznog perioda i starijeg gvozdenog doba u basenu Velike Morave omogućavaju da se za to područje izradi odgovarajuća periodizacija i hronologija.

Polaznu osnovu za rešavanje tih pitanja pruža hronološki sistem gvozdenog doba D. Garašanin i M. Garašanina, izrađen za teritoriju SR Srbije.⁴¹²

Autori ovog hronološkog sistema utvrdili su četiri karakteristična razvojna perioda gvozdenog doba, i to:

— gvozdeno doba I (XIII—VIII vek pre n.e.; odgovara srednjoevropskoj kulturi polja sa urnama — Br D — Ha B2);

— gvozdeno doba II (VIII—VI vek pre n.e.; Ha B3 — C);

— gvozdeno doba III (kraj VI veka — kraj IV veka pre n.e.; Ha D);

— gvozdeno doba IV (III vek pre n.e. — kraj stare ere; mlade gvozdeno doba, čija problematika izlazi iz okvira ovog rada).⁴¹³

Osim hronoloških, istaknute su i istorijske karakteristike pojedinih perioda gvozdenog doba. Tako, gvozdeno doba I tretira se kao prelazni period iz bronzanog u gvozdeno doba, s kojim su vremenski i kulturno povezani takvi događaji kao što su: trojanski rat, egejska seoba i najezda naroda s mora. Po tim autorima, gvozdeno doba II reprezentovalo bi rano gvozdeno doba i period stabilizacije, posle događaja koji su ispunjavali prelazni period i period etnogeneze paleobalkanskih naroda. Gvozdeno doba III okarakterisano je kao vreme društvenog diferenciranja, tokom koga se izdvojio sloj plemenske aristokratije.⁴¹⁴

Radeći na hronologiji Medijana grupe, M. Garašanin je izdvojio tri razvojne faze te kulturne grupe gvozdenog doba I, ukazavši tako na mogućnost dalje i finije hronološke podele pojedinih faza gvozdenog doba u Srbiji.⁴¹⁵

Hronologiji gvozdenog doba u Srbiji posvetio je više radova i R. Vasić. Period od početka masovnije upotrebe gvožđa do dolaska Kelta, kao i mnogi drugi autori, R. Vasić naziva — starije gvozdeno doba. Ovaj autor smatra da se »celokupna materijalna kultura (starijeg gvozdenog doba) umnogome menja i relativno jasno izdvaja od ranijeg perioda (prelaznog perioda)...« Zbog takvog stava, R. Vasić je u svojim hronološkim razmatranjima obuhvatio samo pomenuti period gvozdenog doba — starije gvozdeno doba.⁴¹⁶

Nalaze iz starijeg gvozdenog doba u Srbiji, pre svega predmete od metala, Vasić je razvrstao u četiri horizonta.⁴¹⁷

U horizont 1 svrstao je više grobnih priloga ili ostava, među kojima je i nalaz iz Zirovnice, koji teritorijalno pripada basenu Velike Morave. Kao najtipičniji predmet ovog horizonta Vasić ističe naočarastu fibulu (bez osmice). Ovaj horizont datovan je između 800/750 i 650. godine pre n.e.⁴¹⁸

Horizont 2, po Vasiću, odlikuje se arheološkim materijalom koji se razlikuje od materijala horizonta 1. Od nalaza iz basena Velike Morave, ovom horizontu pripada dvoptljava fibula iz Donjeg Štiplja. Inače, ova vrsta nakita predstavlja jednu od najkarakterističnijih formi arheološkog materijala horizonta 2 uopšte. Horizont 2 datovan je između 630—550. godine pre n.e.⁴¹⁹

⁴¹² M. Garašanin, 1983, 762.

⁴¹³ R. Vasić, 1977—1978, 256.

⁴¹⁷ R. Vasić, 1977, 6—36; isti 1977—1978, 257—264.

⁴¹⁸ Ibid., 31—32; 257—258, 263.

⁴¹⁹ Ibid., 17—22, 32—33; 259—260, 263.

Horizont 3 okarakterisan je novim formama materijalne kulture i postepenim izbacivanjem iz upotrebe nasleđenih formi. U ovaj horizont Vasić je uvrstio nalaze skupocenih predmeta (priloga u grobovima?) iz Mrmorca, Umčara, Kolara i Batinca. Ovaj horizont datovan je između 550. i 425. godine pre n.e.⁴²⁰

Za definisanje horizonta 4, najmlađeg horizonta iz starijeg gvozdenog doba, Vasić je imao na raspolaganju mali broj predmeta. U predmete koji karakterišu ovaj horizont Vasić ubraja i dva predmeta iz basena Velike Morave: fibule tipa Štrpci—Curug i fibule »tračkog tipa«. Najmlađi horizont iz starijeg gvozdenog doba datovan je u vreme između 425. i 300. godine pre n.e.⁴²¹

O hronologiji gvozdenog doba u Srbiji dali su značajne radove N. Tasić i P. Medović.

U svom najnovijem sintetičkom radu o metalnom dobu Srbije, N. Tasić je ovo razdoblje praistorije podelio u četiri kulturna i hronološka perioda — četiri horizonta, od kojih horizont III, uglavnom, obuhvata takozvani prelazni period iz bronzanog u gvozdeno doba, a horizont IV — starije gvozdeno doba do prodora Skita u jugoslovensko Podunavlje, u V veku pre n.e. Horizont III Tasić je datovao između 1400. i 900. godine pre n.e., a horizont IV između 900. godine i momenta prodora Skita.⁴²²

Na osnovu stratigrafije višeslojnog naselja Gradina na Bosutu u Vašicama i jednoslojnog naselja Kalakača u Beškoj, P. Medović je izvršio hronološku podelu starijeg gvozdenog doba u jugoslovenskom Podunavlju, koristeći kao polaznu osnovu hronološku šemu D. i M. Garašanina za područje Srbije. Istraživanja ta dva lokaliteta omogućila su Medoviću da period starijeg gvozdenog doba u Podunavlju podeli na tri osnovne faze: Bosut IIIa, Bosut IIIb i Bosut IIIc. Bosut IIIa, ili Kalakača horizont datovan je između 900. i 750, Bosut IIIb — između 750. i 550. i Bosut IIIc između 550. i 300. godine pre n.e.⁴²³

Za rešavanje pitanja periodizacije i hronologije gvozdenog doba u basenu Velike Morave na raspolaganju su više determinisanih vrsta pokretnog arheološkog materijala (keramika, metalni predmeti, koštani predmeti, životinjske kosti), a takođe i podaci o topografiji, dispoziciji, tipovima naselja i arhitekturi u određenim razvojnim etapama ovog razdoblja praistorije. Na osnovu pomenutih elemenata, moguće je utvrditi ne samo hronološki već i kulturni odnos izme-

đu pojedinih razvojnih faza. Posebno značajan rezultat je arheološka identifikacija nekoliko ključnih momenata u razvoju ovog dela praistorije, kao što su počeci pojedinih perioda gvozdenog doba.

Periodizacija i relativna hronologija

Gvozdeno doba I

Početak gvozdenog doba I u basenu Velike Morave povezan je sa ponovnim osnivanjem većeg broja stalnih naselja, posle prekida koji je približno trajao koliko i razvoj paraćinske kulturne grupe. Kraj gvozdenog doba I i početak gvozdenog doba II obeležava, pre svega, podizanje gradinskih naselja — naselja na uzvišicama naglašeno odbrambenog karaktera.

Na osnovu pokretnog arheološkog materijala sa jednoslojnih naselja, zatvorenih celina i višeslojnih naselja sa vertikalnom stratigrafijom, rasporeda i topografije naselja, moguće je izdvojiti četiri razvojne faze gvozdenog doba I, i to: I-a, I-b, I-c i I-d.

Gvozdeno doba I-a u basenu Velike Morave reprezentuje horizont najstarijih naselja gvozdenog doba I, podignutih prvenstveno na ušćima pritoka Velike Morave (Cuprija, lokalitet Kasarna; Svetozarevo, lokalitet Sarina međa; Duboka, lokalitet Igralište; Bagrdan, lokalitet Ceramidište; Svlajnac, lokalitet Groblje i druga). Kulturni i hronološki odnos ove faze prema bronzanom dobu, s jedne strane, i prema ostalim fazama gvozdenog doba I, s druge strane, može se utvrditi, pre svega, na osnovu stilsko-tipološke komparacije keramike, a prema istovremenim kulturnim pojavama u susjednim i ostalim kulturno bliskim oblastima — na osnovu analogija materijala.

Keramika gvozdenog doba I-a (keramika horizonta I iz prelaznog perioda) uglavnom predstavlja evoluirane keramičke forme paraćinske kulturne grupe, što je značajan pokazatelj i za etnokulturni odnos nosilaca te faze gvozdenog doba prema pomenutoj kulturnoj grupi bronzanog doba. Za ovu fazu posebno je karakteristična keramika čije su forme proizašle iz lokalne tradicije, a način ukrašavanja (kanelovanje i fasetiranje) — imitiranjem stranih uzora. Kako je otrprike mogao da teče proces transformacije paraćinske kulturne grupe, kulturne grupe bronzanog doba, u kulturnu manifestaciju gvozdenog doba I, odnosno u prelazni period iz bronzanog u gvozdeno doba, ilustruju nalazi iz pojedinih zatvorenih celina. U tom smislu veoma je indikativan nalaz iz Raševice.⁴²⁴ Deo nalaza čine predmeti koji su stil-

⁴²⁰ R. Vasić, 1977, 22—26, 34—35; 260—261, 263.

⁴²¹ Ibid., 27—29, 35—36; 261—263.

⁴²² Tasić 1983, 13—14.

⁴²³ Medović, 1978, 39—55.

⁴²⁴ Vidi napred 39 i 40. stranu.

ski i tipološki usko povezani sa paraćinskom kulturnom grupom (pehari ukrašeni inkruštovanim spiralama), a deo — oni predmeti (pehari ukrašeni blagim kanelurama) koji nesumnjivo pripadaju gvozdenom dobu I.

Za utvrđivanje relativne hronologije gvozdenog doba I-a basenu Velike Morave od velikog značaja su analogije u materijalu sa istovremenim kulturnim grupama drugih područja. Tako, na primer, postoje značajne podudarnost u formama, tehnikama ukrašavanja (kanelovanje i fasetiranje) i ukrasnim motivima između keramike gvozdenog doba I-a u basenu Velike Morave i keramike sa srednjoevropskih lokaliteta: Čaka, Gross-Mugl, Miejsce, Unter-Radl, datovanih u Br D; i lokaliteta Velatice, Očkov, čija je keramika datovana u Ha A1.⁴²⁵ Značajan element za utvrđivanje relativne hronologije ove faze gvozdenog doba u basenu Velike Morave predstavljaju pojedini metalni predmeti iz zatvorenih celina sa ovog područja, koji imaju sigurno datovane paralele u drugim oblastima. Tako, bronzane igle sa bikoničnom glavom iz zemunice 3 sa lokaliteta Sarina međa u Svetozarevu, kao i ostali primerci istog oblika, imaju analogije u Čehoslovačkoj i Mađarskoj, koje su inače datovane u Br D.⁴²⁶

Na dužinu trajanja gvozdenog doba I-a ukazuje moćnost kulturnih slojeva te faze i relativno duga evolucija izvesnih keramičkih formi i metalnih predmeta. Naime, izvesne keramičke forme, kao što su urne, pehari svih varijanti, pojedine forme zdeli, daleko su odmakli od svojih uzora preuzetih od paraćinske kulturne grupe. Slično je i sa bronzanim iglama sa zarubljenom bikoničnom glavom, koje su nalažene na lokalitetima iz gvozdenog doba I-a, ali koje su, nesumnjivo, mlađe od igala sa nezarubljenom bikoničnom glavom. Igle sa zarubljenom bikoničnom glavom pripadaju horizontu 2 ostava gvozdenog doba I, koje odgovaraju Ha A1 srednjoevropske periodizacije.⁴²⁷

Prema tome, gvozdeno doba I-a može se upoređivati sa periodom Br D i Ha A1 srednjoevropske kulture polja sa urnama.

Za gvozdeno doba I-b u basenu Velike Morave posebno su karakteristična nasejja locirana u donjim delovima pritoka Velike Morave (Dragocvet, lokalitet Vrba; Vinarča, lokalitet Bare i druga), kojima obeležje daje crno polirana keramika, ukrašena kanelovanjem (keramika horizonta 2 prelaznog perioda).

⁴²⁵ Gimbutas, 1965, Plate 22, ista: Fig. 78, Fig. 215, Fig. 217-B, Plate 63.

⁴²⁶ Rihovský, PBF — 10, Tafel 18/140.

⁴²⁷ Nad, 1955, T. VII. M. Garašanin, 1973, 428, T. 80 b.

Na relativnohronološki odnos gvozdenog doba I-b prema gvozdenom dobu I-a u basenu Velike Morave upućuje situacija konstatovana u zemunici 2 na lokalitetu Sarina međa u Svetozarevu (pojava crnopoliranih blagobikoničnih zdeli čiji je gornji konus ukrašen horizontalnim kanelurama u zatvorenoj kulturnoj celini gvozdenog doba I-a), koja pokazuje da je krajem gvozdenog doba I-a došlo do kontakata sa budućim nosiocima gvozdenog doba I-b na ovom području.

Da je kulturna grupa koja reprezentuje gvozdeno doba I-b u basenu Velike Morave prodrila na ovo područje kao već potpuno formirana, ukazuje, pre svega, keramika, koja uglavnom nema mnogo sličnosti sa keramikom gvozdenog doba I-a u basenu Velike Morave.

Najkarakterističnije forme keramike iz gvozdenog doba I-b: blagobikonične zdele čiji je gornji konus ukrašen horizontalnim kanelurama, zdele »S« profilacije ukrašene horizontalnim kanelurama na široko razgrnutom obodu i sudovi tipa urni koji su na ramenu ukrašeni blago iskošenim kanelurama, nemaju odgovarajuće stilsko-tipološke paralele u keramici iz gvozdenog doba I-a. Takođe postoje razlike u boji, koja je kod keramike iz gvozdenog doba I-b crna ili tamnosiva, u odnosu na mrku keramiku iz gvozdenog doba I-a.

Problem odakle su došli nosioci gvozdenog doba I-b u basenu Velike Morave ostaje otvoren, jer još uvek nisu pronađena područja sa odgovarajućim odlikama materijalne kulture. Nesumnjivo je, međutim, da je keramika iz gvozdenog doba I-b slična keramici kulturnog kompleksa Gáva-Beleğiš II-Cruceni-Lapus-Virtop-Medijana II-III.⁴²⁸ S obzirom na to da keramika potiče sa sekundarne teritorije nosilaca kulturne grupe koja karakteriše gvozdeno doba I-b u basenu Velike Morave, ona se hronološki može upoređivati sa mladim fazama pomenutih kulturnih grupa.

Izvesne nagoveštaje o tome gde se nalazila matična teritorija budućih nosilaca gvozdenog doba I-b u basenu Velike Morave pruža keramika sličnih odlika nađena u dolini Mlave i na desnoj obali Dunava nizvodno od ušća Velike Morave. Karakteristično je, takođe, da na pomenutim područjima severoistočne Srbije postoji tradicija još iz bronzanog doba u proizvodnji plastike (dubovačko-žutobrdška kulturna grupa), što je verovatno uticalo na to da se ova forma pro-

⁴²⁸ Kemenczei, 1982, Abb. 7/15, Abb. 9/10, Tasić, 1983, 99—102, Morintz, 1978, 41 i dalje, Fig. 22/1—2, Todorović, 1977, 70 (grob 220), 93 (grob 271), Hänsel, 1976, 101—105, Tafel 37—39, Tafel III. M. Garašanin, 1973, 767—768.

izvodi i u kasnijim praistorijskim periodima na ovom prostoru.⁴²⁹ Izvesne analogije u keramici takođe postoje u Tisa grupi i sa nekropole u Fuchstadt u Frankoniji, datovanoj u Ha A2, a u keramici i plastici — sa naselja Somotor u Slovačkoj.⁴³⁰

Na osnovu istaknutih elemenata, gvozdeno doba I-b može se upoređivati sa fazom Ha A2 srednjoevropske kulture polja sa urnama.

Gvozdeno doba I-c u basenu Velike Morave odlikuje se naseljima koja su ravnomerno raspoređena po čitavom basenu.

Keramika gvozdenog doba I-c pretežno je nastala evolucijom formi keramike iz gvozdenog doba I-b. U odnosu na prethodnu fazu gvozdenog doba, razlike su najizrazitije u fakturi, koja je grublja, i u tehnikama ukrašavanja, gde se umesto kanelovanja znatno više koristi žlebljenje i fasetiranje. Sudeći po fasetiranoj keramici, određenu ulogu u formiranju stila keramike ove faze imala je lokalna tradicija povezana sa gvozdenim dobom I-a.

Najbliže analogije za keramiku gvozdenog doba I-c postoje u dolini Južne Morave (lokalitet Crnokalačka bara).⁴³¹

Gvozdeno doba I-d karakteriše se srazmerno velikim brojem naselja raspoređenih u kotlinama Velike Morave i njenih pritoka. Naselja su tako razmeštena da uglavnom čine odbrambeni sistem određene kotline ili čitave rečne doline. U tom smislu vrlo su ilustrativna naselja u dolinama Dubočke reke (lokaliteti: Cerova kosa, Branik, Bučina, Selište i Markul u Dubokoj i Dobroj Vodi) i Osaonice (lokaliteti: Ceramidište, Gradina i Krušar u Bagrdanu).

Keramika iz gvozdenog doba I-d predstavlja evoluisane forme keramike gvozdenog doba I-c, a slično je i u pogledu ukrasnih motiva. Keramika je pretežno grube fature, mrke boje; smanjen je broj tipova keramike, umesto kanelovanja i žlebljenja za ukrašavanje se koristilo urezivanje i fasetiranje. Vodeću formu predstavljaju zdele sa uvučenim i fasetiranim (tordiranim) obodom, a najomiljeniji motiv — talasasta urezana linija.

Gvozdeno doba I-d u basenu Velike Morave po svim karakteristikama odgovara Kalakača horizontu u jugoslovenskom Podunavlju, odnosno Bosutu IIIa.⁴³²

⁴²⁹ Letica, 1973, 28—39.

⁴³⁰ Gimbutas, 1965, 325—326, Fig. 226, Pl. 7/6, 8, 11, Pl. 77/4.

⁴³¹ Keramika se nalazi u muzeju u Požarevcu, nepublikovano. Keramika iz Crnokalačke bare nalazi se u Narodnom muzeju u Beogradu, nepublikovano.

⁴³² Medović, 1978, 15, 22—25.

P. Medović, koji je ovaj horizont prvi izdvojio, opredelio ga je na početak gvozdenog doba II periodizacije, koju je ovaj autor izradio za Podunavlje.⁴³³

Gvozdeno doba II

Početak gvozdenog doba II u basenu Velike Morave, kao što je već pomenuto, obeležava se podizanjem naselja na uzvišicama — gradina.

Gradine gvozdenog doba II podignute su na pojedinim dominantnim i teško pristupačnim lokacijama po obodu kotlina. One nesumnjivo predstavljaju sigurno sklonište za stanovništvo određenog broja ravničarskih naselja u slučaju opasnosti. Za taj period karakteristična je upotreba gvožđa, i to prvenstveno za izradu oruđa.

Na osnovu stratigrafije i pokretnog arheološkog materijala, razlikuju se dve faze ovog perioda gvozdenog doba: gvozdeno doba II-a i gvozdeno doba II-b.

Naselja gvozdenog doba II-a srazmerno su podjednako raspoređena po kotlinama Velike Morave i u srednjim i donjim delovima pritoka Velike Morave.

Relativni odnos ove dve faze gvozdenog doba II stratigrafski je posvedočen na dva višeslojna lokaliteta: Crvenoj livadi u Sveztozarevu i Gradcu u Laništu. Na oba lokaliteta stratumi gvozdenog doba II-a, koje karakteriše keramika ukrašena »S« motivima, nalaze se ispod stratumu gvozdenog doba II-b, sa keramikom ukrašenom tremoliranim linijama. Direktno preslojavanje stratumu te dve faze na pomenutim lokalitetima, razaranje gradina gvozdenog doba II-a, ukazuje na činjenicu da je kulturna smena obavljena za kratko vreme, odnosno nasilno.

Keramičke forme gvozdenog doba II-a, uglavnom, čine neznatno izmenjeni oblici gvozdenog doba I-d, a tehnike ukrašavanja (žigosanje) i ukrasni motivi (»S« motivi) predstavljaju novinu.

Najbliže analogije za keramiku gvozdenog doba II-a postoje u bosutskoj kulturnoj grupi (Bosut IIIb) i dolinama Zapadne i Južne Morave, što je razumljivo, s obzirom na sličan kulturni razvoj u prethodnom periodu, posebno u onoj fazi koja kulturno i hronološki odgovara gvozdenom dobu I-d u basenu Velike Morave. Analogije, u pogledu ornamentike, sa kulturnim grupama Ostrov, Pšeničevo, Babadag i sličnim manifestacijama u donjem Podunavlju i jugoistočnom delu SSSR-a uglavnom su stilske prirode.⁴³⁴

⁴³³ Ibid., 43—45.

⁴³⁴ Medović, 1978, 48—52. Hänsel, 1976, T. 19/6—7, T. 24/20a—20b, T. 25/1, 19—20, T. VI/5,

Naselja gvođenog doba II-b, koja karakteriše keramika ukrašena tremoliranim linijama, registrovana su, uglavnom, u dolini Velike Morave i donjim delovima njenih pritoka. Osim ravničarskih, konstatovana su i gradinska naselja, koja su, slično prethodnoj fazi, predstavljala zaštitu za određeni broj ravničarskih naselja.

Karakterističnu formu ukrašavanja keramike horizonta II-b predstavlja tremolirana linija. Osim po ornamenti, keramika ovog horizonta razlikuje se od keramike iz prethodne faze po formama.

Najbliže analogije za keramiku horizonta II-b postoje u Olteniji na nekropoli Basarabi i još nekoliko lokaliteta, zatim u dolini Južne Morave i u severozapadnoj Bugarskoj.⁴³⁵

Istraživanja pomenute nekropole u Olteniji poslužila su za definisanje jedne kulturne grupe gvođenog doba — Basarabi kulture.

Zbog toga što je na nekim lokalitetima u Podunavlju, sa očigledno poremećenom stratigrafijom, zajedno nalažena keramika ukrašena tremoliranim linijama, karakterističnim za nekropolu Basarabi, i keramika ukrašena »S« motivima osobenim za prethodnu fazu gvođenog doba — pojam Basarabi kulture znatno je kulturno i hronološki širi u odnosu na kulturnu manifestaciju koju, u stvari, reprezentuje poznata olteniska nekropola.⁴³⁷ To je osnovni razlog što se u ovom radu ne koristi termin Basarabi kulture.

Brojna naselja sa tremoliranom keramikom u basenu Velike Morave i stratigrafija na lokalitetima Crvena livada u Svetozarevu i Gradac u Laništu pokazali su da je pojava koju reprezentuje nekropola Basarabi predstavljala određenu manifestaciju, ali vremenski znatno ograničeniju u odnosu na sadašnja shvatanja o trajanju Basarabi kulture.

Keramika bliska keramici gvođenog doba II-b u basenu Velike Morave (keramika ukrašena tremoliranim linijama) nalažena je i na Gradini na Bosutu, i to u najmlađem horizontu Bosuta IIIb.⁴³⁸ S obzirom na to da Bosut IIIb predstavlja kulturno srodnu i vremenski paralelnu pojavu u odnosu na gvozdno doba II-a u basenu Velike Mora-

ve, nalazi tremolirane keramike u najmlađem stratumu ove faze Bosuta takođe potvrđuje relativnohronološki odnos koji je konstatovan u basenu Velike Morave.

Pitanje relativnohronološkog položaja kulturne pojave iz perifernih i teže pristupačnih delova basena Velike Morave, koju reprezentuju (gradinska) naselja sa keramikom tipa Prevešt, može se u ovom momentu rešavati jedino na osnovu stilsko-tipoloških karakteristika pomenute keramike.

Karakteristično je da u blizini tih gradina nisu registrovana ravničarska naselja, što je inače bilo uobičajeno za gvozdno doba IIa i IIb (naselja koja se odlikuju keramikom ukrašenom tremoliranim linijama).

Keramiku tipa Prevešt uglavnom karakterišu posude koje se mogu smatrati uprošćenim oblicima gvođenog doba II-a. Keramika ovoga tipa uglavnom je neukrašena, osim malobrojnih primeraka ukrašenih »S« žigosanim motivima, koji potvrđuju genetsku vezu sa keramikom gvođenog doba II-a.

Na osnovu tih stilsko-tipoloških odlika keramike tipa Prevešt, kulturna manifestacija koju ona reprezentuje može se opredeliti neposredno posle gvođenog doba II-a, u gvozdno doba II-b.

Prema tome, može se zaključiti da tokom gvođenog doba II-b u basenu Velike Morave postoje dve kulturne manifestacije: jedna, koju reprezentuju naselja sa keramikom horizonta 2 iz starijeg gvođenog doba i druga, kojoj obeležje daje keramika tipa Prevešt. Karakteristično je da su te dve kulturne manifestacije gvođenog doba II-b i teritorijalno jasno razgraničene.

Gvozdno doba III

Na osnovu pokretnog arheološkog materijala, dispozicije i topografije naselja, moguće je u ovom momentu izdvojiti dve razvojne faze gvođenog doba III: gvozdno doba III-a i gvozdno doba III-b.

Gvozdno doba III-a reprezentuju naselja podignuta na mestima na kojima su se nalazila najveća ravničarska naselja iz gvođenog doba II-b (Svetozarevo, Crvena livada; Supska, Stublina i druga).

Relativni odnos najstarije faze gvođenog doba III, gvođenog doba III-a prema gvođenom dobu II stratigrafski je dokumentovan na lokalitetu Crvena livada u Svetozarevu, gde stratum gvođenog doba III-a direktno preslojava stratum gvođenog doba II-b. Keramika koja je poslužila za kulturnu identifikaciju ovog stratuma gvođenog doba III stilsko-tipološki uglavnom se razlikuje od keramike iz prethodnog stratuma na ovom lokalitetu (keramika ukrašena tremo-

31, T. XI/28—29. O rasprostranjenosti ovih kulturnih grupa: Hänsel, 1976, Karta 5; Tasić, 1983, 119 (karta 6).

⁴³⁵ Vulpe, 1966, 105—132. Dumitrescu, 1968, Fig. 24—34.

⁴³⁶ Ibid.

⁴³⁷ Vulpe, 1979, 179—187, Abb. 1. U istom smislu termin Basarabi kultura koriste i jugoslovenski autori: Гарашанин М, 1973, 464—469; R. Vasić, 1977, 14—16; Medović, 1978, 48—52; Crojnh, 1979, Popović, 1981, Jevtić, 1983, 36—37.

⁴³⁸ Medović, 1978, 58, T. 56/4—5, T. 59/2, 5, T. 70/1—4.

liranim linijama), ali ima dosta dodirnih elemenata sa keramikom tipa Prevešt. Sličnost keramike gvozdenog doba III-a sa keramikom tipa Prevešt najizrazitija je u pojedinim formama pitosa, zatim u fakturi i boji, a manje u tehnikama ukrašavanja i ukrasnim motivima.

Faza gvozdenog doba III-b izdvojena je na osnovu materijala, pre svega keramike, sa pojedinih jednoslojnih gradinskih naselja, koje je na osnovu stilskih karakteristika bilo moguće povezati sa izvesnim sigurno datovanim predmetima (pojasevima tipa Mramorac).

Tu fazu gvozdenog doba karakteriše povezanost ravnicaških naselja u nekim rečnim dolinama koje opasuju određenu planinu sa čitavim sistemom gradinskih naselja na toj planini. Primer takvih odnosa pružaju naselja u dolinama Velike Morave, Kaleničke reke, Lugomira i gradine na Juhoru.

Osim keramike, koja uglavnom predstavlja evoluisane forme gvozdenog doba III-a, za gvozdeno doba III-b osobena je keramika ukrašena urezanim meandrima. Od keramičkih formi najkarakterističniji je konični pehar sa romboidnom ili kružno proširenom stopom, ukrašen urezanim meandrima, i sudovi tipa urni dekorisani na sličan način kao pomenuti pehar.

Tako ukrašena keramika nije nalažena u stratumu gvozdenog doba III-a na lokalitetu Crvena livada u Svetozarevu, što ukazuje na činjenicu da je ona pripadala nekoj mlađoj fazi gvozdenog doba u odnosu na gvozdeno doba III-a. Pomenuti ukrasni motivi na keramici veoma su slični motivima kojima su dekorisani pojasevi tipa Mramorac, što je veoma značajno za utvrđivanje relativne i apsolutne hronologije gvozdenog doba III-b, s obzirom na to da su pojasevi tipa Mramorac precizno datovani u kraj VI veka na osnovu novopazarskog grupnog nalaza gde su bila i dva pojasa ovog tipa.⁴³⁹

Na dužinu trajanja ove faze upućuje relativno duga evolucija određenih formi materijalne kulture gvozdenog doba III-b, među kojima su i izvesni primerici pojaseva tipa Mramorac. Pojas tipa Mramorac iz Miloševca, koji se čuva u Narodnom muzeju u Požarevcu, svojim oblikom i znatno redukovanim ukrasom ukazuje, na primer, da je nastao kasnije od pojaseva uobičajenog izgleda.

Život na svim naseljima iz ove faze je zamro, ali bez vidljivih trgovara razaranja. Izvesno je da se to zamiranje života u naseljima iz gvozdenog doba III-b dogodilo znatno ranije od dolaska Kelta u ove krajeve. Upravo zbog toga može se pretpostaviti da

u okviru gvozdenog doba III postoji još jedna razvojna faza koja ispunjava vreme od kraja gvozdenog doba III-b do početka mlađeg gvozdenog doba. U ovom momentu, međutim, nije identifikovana arheološka građa koja bi dokumentovala ovu najmlađu fazu gvozdenog doba III.

Apsolutna hronologija

Izuzimajući pouzdan termin naseljavanja Kelta u basenu Velike Morave (279. godinu pre n.e.), koja označava kraj dela praistorije obuhvaćenog ovim radom, ne raspolaze se drugim istorijskim terminima koji se direktno odnose na gvozdeno doba u ovom području.

Postoji, međutim, nekoliko sigurno datovanih momenata iz istorije Bliskog istoka koji su verovatno indirektno povezani sa događajima u basenu Velike Morave. To su, pre svega, događaji poznati po natpisima faraona Menerptaha iz 1229. i Ramzesa III iz 1189. godine pre n.e, koji su, u krajnjoj liniji, povezani sa onim delom praistorije Srednje i Jugoistočne Evrope poznatim kao Egejska scoba, ili period polja sa urnama, odnosno prelazni period iz bronzanog u gvozdeno doba.⁴⁴⁰ Uz pretpostavku da je kulturi pomenutog razdoblja praistorije Srednje i Jugoistočne Evrope, kojoj je pripadalo i gvozdeno doba I basena Velike Morave, prethodio period razvoja na matičnom području, pre nego što se odrazila na događaje u Egeji i na Bliskom istoku, njegov početak svakako bi trebalo datovati na prelaz iz XIV u XIII vek pre n.e. Na taj način, podizanje stalnih naselja, koje obeležava početak gvozdenog doba I u basenu Velike Morave, moglo bi se orijentaciono datovati oko 1300. godine pre n.e.

Značajan elementat za apsolutnu hronologiju gvozdenog doba predstavljala bi eventualna sinhronizacija trakokimerskog udara krajem VIII veka pre n.e. sa određenim pojavama u basenu Velike Morave.

Pojedini autori, pristalice teorije o odlučujućem uticaju Kimeraca, odnosno Trakokimeraca, na nastanak i razvoj pojedinih kulturnih grupa takozvanog ranog gvozdenog doba koje inače vremenski i kulturno odgovaraju gvozdenom dobu II u basenu Velike Morave, smatraju da je pomenuti uticaj ostvaren krajem VIII veka, u vreme sukoba Kimeraca sa carevinom Urartu (722—715. godine pre n.e.), posvedočenom u asirskim hronikama.⁴⁴¹ To je glavni razlog što se početak

⁴³⁹ Mano-Zisi-Lj. Popović, 1969.

⁴⁴⁰ Milošević, 1948—1949, 15—23; isti 1952, Mozsalics, 1957. M. Гаршанин, 1973, 401. 318—325.

⁴⁴¹ Археологија Украјинској РСР, 27.

kulturnih grupa, koje kulturno i hronološki odgovaraju gvozdenom dobu II u basenu Velike Morave, opredeljuje u poslednju četvrtinu VIII veka pre n.e.⁴²

Istraživanjima u basenu Velike Morave potvrđena su dva krizna momenta tokom gvozdenog doba II, od kojih bi jedan, eventualno, mogao da bude povezan sa prodorom Kimeraca.

Prva kriza prouzrokovala je promene koje karakterišu prelaz iz gvozdenog doba I u gvozdeno doba II, kao što su: podizanje utvrđenih gradina, korišćenje novih tehnika ukrašavanja keramike, upotreba vožđa i druge. U basenu Velike Morave, međutim, nije nađena odgovarajuća arheološka građa na osnovu koje bi bilo moguće identifikovati uzročnika ove krize. S druge strane, teško bi se moglo braniti mišljenje da su pomenute promene rezultat kontinuiranog i sa strane nepomučenog razvoja. Karakteristično je da nisu registrovana razaranja naselja koja bi ukazivala na prodor neke strane kulturne grupe. Nisu evidentirane ni ostave koje su, inače, pratilac stranih invazija. Po svemu sudeći, posledice krize koje obeležavaju početak gvozdenog doba II, koje su inače autohtone zajednice uspešno prebrodile, najverovatnije su rezultat odnosa određenog broja kulturnih grupa regionalnog karaktera.

Rušenje utvrđenih gradina i drugih naselja nosilaca gvozdenog doba II-a, povlačenje domaćeg stanovništva u periferne delove basena Velike Morave i neke susedne oblasti i osnivanje naselja pridošlica osnovne su karakteristike drugog kriznog momenta koji predstavlja cezuru između gvozdenog doba II-a i gvozdenog doba II-b na ovom području. I povezivanje tih događaja sa prodorom Kimeraca s kraja VIII veka predstavlja teškoću, jer invazione zajednice, očigledno, ne pripadaju Kimercima. S druge strane, izvesno je da je dolazak nosilaca tremolirane keramike u basen Velike Morave samo posledica nekih krupnijih događaja, koji se, ipak, u krajnjoj liniji mogu dovesti u vezu sa pomenutim periodom iz kimerske prošlosti. Prema tome postoje izvesni elementi koji dopuštaju sinhronizaciju kimerskog (ili trako-kimerskog) udara s kraja VIII veka pre n. e. sa prodorom nosilaca tremolirane keramike u basen Velike Morave.

Za apsolutnu hronologiju gvozdenog doba u basenu Velike Morave veoma je značajan i precizno određeni početak gvozdenog doba III-b u kraj VI veka, datovan na osnovu pojaseva tipa Mramorac, čija je hronologija utvrđena⁴³. Naime, precizno utvrđeni početak gvozdenog doba III-b indirektno da-

je elemente za hronologiju faze koja mu neposredno prethodi (gvozdeno doba III-a). S obzirom na utvrđenu relativnu hronologiju

HRONOLOSKA TABELA

APSOLOTNA HRONOLOGIJA		BASEN VELIKE MORAVE	
Oko			
1300.			(jednoslojno naselje Igralište u Dubokoj; stariji stratum na lokaliteta Selišta u Dubokoj; zatvorene celine na lokalitetu Sarina međa u Svetozarevu)
	I-a		
			(stariji stratum na lokalitetu Igralište u Belici; zatvorene celine na lokalitetu Vrbica u Dragocvetu)
	I-b		
			(jednoslojno naselje Pod gradom u Opariću, zatvorena celina na lokalitetu Ceramidište u Bagrdanu)
	I-c		
			(mladi stratum na lokalitetu Selište u Dubokoj)
	I-d		
			(najstariji stratum na lokalitetu Crvena livada u Svetozarevu; stariji stratum na lokalitetu Gradac u Laništu)
	II-a		
720.			(drugi stratum na lokalitetu Crvena livada u Svetozarevu; jednoslojno naselje Grad u Preveštu)
	II-b		
			(treći stratum na lokalitetu Crvena livada u Svetozarevu)
	III-a		
525.			(jednoslojno naselje Gradište u Majuru)
	III-b		
			?
	III-c		
279.			

⁴² R. Vasić, 1981, 5—6.

⁴³ Mano-Zisi — Lj. Popović, 1969, 63—64, M. Garašanin, 1973, 507.

i kontinuitet razvojnih faza, pomenuti termin početka gvozdenog doba III-b predstavlja značajnu proveru i za ostale datume koji se koriste u ovom radu.

Tih nekoliko datuma predstavljaju samo orijentacione tačke za izradu apsolutne hronologije gvozdenog doba u basenu Velike Morave.

UPOREDNA HRONOLOŠKA TABELA
GVOZDENOG DOBA SRBIJE

Po D. i M. Garašanin	Po R. Vasiću	Po P. Medoviću	Basen/ Velike Morave
			I-a
		I	I-b
I			I-c
		II	I-d
	Horizont 1		II-a
II		III	II-b
	Horizont 2		III-a
III	Horizont 3	IV	III-b
	Horizont 4		III-c

B. KULTURNA PROŽIMANJA

Zbog nejednakog nivoa istraženosti kulture gvozdenog doba u susjednim i ostalim bližim oblastima, odnosno zbog nedostatka arheološkog materijala i drugih podataka o kulturi, ne može se utvrditi stepen kulturnih prožimanja tih oblasti sa basenom Velike Morave.

Kao što je već istaknuto u ovom radu, kulturni odnosi basena Velike Morave sa susjednim i bližim oblastima tokom gvozdenog doba mogu se delimično sagledati na osnovu keramike.

Keramika iz gvozdenog doba I-a u basenu Velike Morave ima samo sporadične analogije u susjednim i ostalim bližim oblastima.

U dolini Južne Morave, u keramici Medijana grupe (Medijana I i II), koja vremenski približno odgovara gvozdenom dobu I-a u basenu Velike Morave, postoje analogije samo u pojedinim vrstama sudova, kao što su zdele sa uvučenim i horizontalno fasetiranim obodom, koje su srodne zdelama tipa

B i zdelama »S« profilacije, sličnim zdelama varijante C1⁴⁴. Izvesna sličnost, takođe, postoji između pehara tipa B iz gvozdenog doba I-a u basenu Velike Morave i pehara iz Medijane koji su opredeljeni u Medijanu II—III⁴⁵. Svakako da je sličnost u keramici Medijana grupe I i II i gvozdenog doba I-a u basenu Velike Morave rezultat zajedničke genetske osnove (paraćinske kulturne grupe)⁴⁶.

Za keramiku gvozdenog doba I-a u basenu Velike Morave postoje izvesne analogije u donjem Povardarju, posebno za pehare⁴⁷.

Iako su malobrojne, analogije u keramici sa područja severoistočne Srbije, posebno iz doline Mlave (više lokaliteta) i Đerdapa (lokalitet Grad u Usju) ukazuju na veze tog područja sa basenom Velike Morave u vreme koje odgovara gvozdenom dobu I-a⁴⁸.

Izvesne analogije u keramici postoje i sa Belegiš II grupom u jugoslovenskom Podunavlju. U formama sudova postoje sličnosti, pre svega, u zdelama Belegiš grupe II sa uvučenim obodom i zdelama »S« profilacije, zatim u urnama ukrašenim blagim vertikalnim kanelurama i kupastim drškama i loncima sa ložištem (lonci sa sadžakom)⁴⁹. Na primer, zdeli sa uvučenim obodom iz groba 189 sa nekropole Karaburma u Beogradu slična je zdelama tipa A u basenu Velike Morave, a zdeli »S« profilacije iz groba 138 tipološki je srodna zdelama varijante C1. Na istoj nekropoli postoje analogije i za pehare sa jednom drškom (tip B), i to među prilozima u grobovima 167, 271 i 220⁵⁰. Urnami varijante C1 gvozdenog doba u basenu Velike Morave u izvesnoj meri slične su urne iz starije faze Belegiš II grupe, odnosno urne kod kojih je naglašena visina u odnosu na širinu i koje su na ramenu ukrašene blagim vertikalnim kanelurama i kupastim drškama⁵¹. I lonci sa ložištem sa nekropole Karaburma, po svim oblicima, odgovaraju loncima tipa C iz basena Velike Morave⁵².

Za pojedine keramičke forme gvozdenog doba I-a u basenu Velike Morave postoje analogije u keramici iz Transilvanije, kao što su, na primer, urne na vratu ukrašene višečlanim kanelovanim motivom girlande, koje stilsko-tipološki odgovaraju urnama tipa B i varijante C1 iz basena Velike Mora-

⁴⁴ M. Garašanin, 1983, T. CV/1, 6.

⁴⁵ Ibid., T. CV/2.

⁴⁶ Ibid., 769.

⁴⁷ Heurtley, 1939, 214, 407, 216, 87, 1/m, n, o, p, q, s, t, 232, 471, 214, 405.

⁴⁸ Keramika se nalazi u Narodnom muzeju u Požarevcu, nepublikovano.

⁴⁹ Todorović, 1977, 11 (grob 48).

⁵⁰ Ibid., 46, 70, 93.

⁵¹ Ibid., 42, 67.

⁵² Ibid., 11.

ve.⁴⁵³ I analogije za pojedine metalne predmete gvozdene doba I-a u basenu Velike Morave iz istovremenih transilvanskih ostava (Br D — Ha A1) ukazuju na kompleksniji odnos ta dva područja.⁴⁵⁴

U severoistočnoj Mađarskoj, na području Gava grupe, postoje analogije samo za pojedine keramičke forme gvozdene doba I-a u basenu Velike Morave, kao što su urne ukrašene kanelovanim motivima girlande ili vertikalnim kanelurama i kupastim drškama, koje stilsko-tipološki odgovaraju urnama tipa B i varijante C1 u basenu Velike Morave.⁴⁵⁵

I u istovremenom arheološkom materijalu u Transdanubiji takođe postoje izvesne analogije u keramici, i to za zdele varijante C1, šolje tipa A i pehare tipa B.⁴⁵⁶ Na izvesnu srodnost kulture gvozdene doba I-a i kulture polja sa urnama u Transdanubiji ukazuje i činjenica da su zidovi nekih stambenih objekata na oba ova područja ukrašeni spiralama.⁴⁵⁷

Pojedini metalni predmeti (bronzane igle sa bikoničnom glavom ukrašenom horizontalnim linijama), tehnike ukrašavanja posuda (kanelovanje, fasetiranje) i tipološke sličnosti u pojedinim keramičkim formama (zdele koje odgovaraju tipu A u basenu Velike Morave, šolje ukrašene horizontalnim kanelurama, poput šolja tipa B) upućuju na kulturnu srodnost basena Velike Morave i Slovačke u vreme koje odgovara gvozdenom dobu I-a u basenu Velike Morave.⁴⁵⁸

I istovremena keramika u Moravskoj (Velatice) ukrašavana je na sličan način kao i keramika iz gvozdene doba I-a u basenu Velike Morave — kanelovanjem i fasetiranjem, a takođe postoje i znatne podudarnosti u keramičkim formama.⁴⁵⁹

Kulturne veze između oltenske Govora grupe i kulture gvozdene doba I-a u basenu Velike Morave u ovom momentu mogu se sagledati samo na osnovu analogija jedne keramičke forme — pehara.⁴⁶⁰

Slično je i sa Čerkovna i ostalim istovremenim kulturnim grupama u Bugarskoj, gde se, pre svega na osnovu pehara koji odgovaraju različitim varijantama tipa A i tipu B, a u manjem obimu i na osnovu urni sličnih

urnama varijante C1 u basenu Velike Morave, može sagledati stepen kulturnog prožimanja pre svega severozapadne Bugarske i basena Velike Morave.⁴⁶¹

I kulturna prožimanja tokom gvozdene doba I-b sa istovremenim kulturnim grupama u susjednim oblastima mogu se sagledati prvenstveno na osnovu keramike.

Najbliže analogije za keramiku iz gvozdene doba I-b u basenu Velike Morave postoje u srednjem i donjem toku Južne i većem delu basena Zapadne Morave, severoistočnoj Srbiji i Oltiniji.

Keramika koja stilsko-tipološki odgovara keramici gvozdene doba I-b u basenu Velike Morave u većem broju je nalazena u dolini Južne Morave, na lokalitetima Crnokalačka bara i u Gornjoj Toponici, a sporadično i u okviru Medijane III.⁴⁶²

I u dolini Zapadne Morave, u Mojsinju, kod Cačka, nalazna je keramika koja stilsko-tipološki odgovara keramici gvozdene doba I-b u basenu Velike Morave.⁴⁶³

U dolini Mlave registrovano je desetak naselja koja po topografiji i odlikama keramike u celini odgovaraju keramici gvozdene doba I-b u basenu Velike Morave (Oreškovića, lokalitet Komarnje; Kličevac, lokalitet Kod zadržnog doma; Tranjane, lokalitet Kod groblja; Zabrde, lokalitet Crkvište; Kličevac, lokalitet Kod zadržnog doma).⁴⁶⁴

Na osnovu keramike iz Usja, Boljetina i Male Vrbove može se tvrditi da je postojao značajan stepen kulturne srodnosti između basena Velike Morave i Đerdapa u periodu koji odgovara gvozdenom dobu I-b u basenu Velike Morave.⁴⁶⁵

Za pojedine keramičke forme gvozdene doba I-b (urne varijante C1 i C2) postoje analogije u keramici Virtop grupe.⁴⁶⁶

Interesantno je da su analogije u materijalu, a posebno u keramici, sa Belegiš II grupom, kulturnom grupom u neposrednom susedstvu, sporadične. U keramici se mogu konstatovati samo sličnosti u tehnikama ukrašavanja (kanelovanje, tordiranje).⁴⁶⁷

Na izvestan stepen kulturnog jedinstva basena Velike Morave i Transdanubije u vreme koje odgovara gvozdenom dobu I-b,

⁴⁵³ Ibid., Tafel 9/1, Tafel 10, Tafel 21/6.

⁴⁵⁴ Vidi napomene: 244—248, 250—253, 256—257, 268—277, 278, 281—282, 286—288.

⁴⁵⁵ Kemenczei, 1982, 83 (Abb. 7/15), 85 (Abb. 7/1), 87 (Abb. 9/107), 89 (Abb. 10/6).

⁴⁵⁶ Patek, 1968, T. III/3—4, T. VI/21—22, 17—19, 35, 38, T. VII/3, T. V/1—2, 15—16, T. VII/18—19, T. CXI/4, 6.

⁴⁵⁷ Ibid., T. CXI/7.

⁴⁵⁸ Novotná, 1977, Tafel 63/24, 30, 39 i citirana literatura.

⁴⁵⁹ Gimbutas, 1956, 318 (Fig. 217/14, 16) i citirana literatura.

⁴⁶⁰ Hänsel, 1976, Tafel 4/1, 3, T. 5/5.

⁴⁶¹ Ibid., Tafel 9/1, Tafel 10, Tafel 21/6.

⁴⁶² Keramika iz Crnokalačke bare nalazi se u Narodnom muzeju u Beogradu, nepublikovano. Katalog izložbe, Niš, 1971, 52, kat. br. 436—437, M. Garašanin, 1983, T. CV/10.

⁴⁶³ Keramika se nalazi u Narodnom muzeju u Cačku, nepublikovano.

⁴⁶⁴ Keramika se nalazi u Narodnom muzeju u Požarevcu, nepublikovano.

⁴⁶⁵ Vukmanović-Popović, 1984, slika 51/1—10. Keramika iz Usja nalazi se u Narodnom muzeju u Požarevcu, nepublikovano. Jevtić, 1981, T. I/5, T. VII/3, T. X/4.

⁴⁶⁶ Hänsel, 1976, T. 12/5, T. 39/1—2, 4—5.

⁴⁶⁷ Tasić, 1983, 99—104 i citirana literatura.

osim mnogih analogija u keramici (blagobikonične zdele sa tordiranim obodom i blagobikonične zdele čiji je gornji konus ukrašen vertikalnim plastičnim rebrima i kanelurama) ukazuje i kulturna plastika koja je slična plastici u basenu Velike Morave.⁴⁶⁸

I u Bugarskoj postoji kanelovana keramika koja je stilsko-tipološki bliska keramici gvozdеног doba I-b.⁴⁶⁹

Na osnovu iznetih analogija u keramici može se zaključiti da u vreme koje odgovara gvozdеном doбу I-b postoji znatna srodnost kulturnih grupa iz sliva Velike Morave, severoistočne Srbije, Oltenije, severozapadne i centralne Bugarske i srednjeg Podunavlja.

Keramika predstavlja jedini element za sagledavanje kulturnih relacija basena Velike Morave tokom gvozdеног doba I-c sa susednim kulturnim grupama. Keramika istih odlika nalažena je u donjim tokovima Zapadne i Južne Morave, a sličnih na područjima kulture Pšeničevo i Babadag.

Na lokalitetima u Makrešanima, Belasici i Crnokalačkoj bari (donji delovi Zapadne i Južne Morave) nađena je keramika koja je sličnotipološki vrlo bliska keramici gvozdеног doba I-c u basenu Velike Morave.⁴⁷⁰

I u Medijani (Medijana III) sporadično je nalažena keramika koja ima stilske odlike keramike iz gvozdеног doba I-c u basenu Velike Morave.⁴⁷¹

U Vardarocima je nalažena keramika koja je po načinu ukrašavanja slična keramici gvozdеног doba I-c u basenu Velike Morave.⁴⁷²

Izvesne analogije postoje u keramici kulturnih grupa Babadag i Pšeničevo, i to u zdelama čiji je obod ukrašen vertikalnim kanelurama ili kombinacijom vertikalnih kanelu i plastičnih rebara, sličnim toliko karakterističnim zdelama iz gvozdеног doba I-c u basenu Velike Morave.⁴⁷³ Osim u formama, postoji sličnost i u ukrasnim motivima keramike iz gvozdеног doba I-c u basenu Velike Morave i keramici Babadag i Pšeničevo grupe, koje su najizrazitije u »C« motivima i krugovima sa označenim centrom.⁴⁷⁴ Izgleda, međutim, da su ukrasni motivi na keramici gvozdеног doba I-c u basenu Velike Morave nastali iz dekorativnih motiva keramike gvozdеног doba I-b (krugovi izvedeni

instrumentom), a ne pod uticajem Babadag ili Pšeničevo ornamentike.

Vrlo je zanimljivo da u Vojvodini i u jugoslovenskom Podunavlju do sada nisu registrovani nalazi koji bi odgovarali pre-Kalaklača horizontu, odnosno gvozdеном doбу I-c u basenu Velike Morave.

I kulturni odnosi zajednica gvozdеног doba I-d iz basena Velike Morave sa drugim kulturnim grupama mogu se sagledavati uglavnom na osnovu keramike, a u manjem obimu — na osnovu drugih nalaza.

Mnogi nalazi iz srednjeg i donjeg toka Južne Morave (Miljkovac, Crnokalačka bara) i donjeg toka Zapadne Morave (Makrešane, Belasica) ukazuju na kulturnu srodnost zajednica koje su naseljavale najveći deo sliva Velike Morave u vreme koje odgovara gvozdеном doбу I-d u basenu Velike Morave.⁴⁷⁵

Zanimljivo je, međutim, da je veliki broj naselja, koje karakterišu keramika i ostali nalazi izuzetno srodni odgovarajućem arheološkom materijalu gvozdеног doba I-d u basenu Velike Morave, registrovan u jugoslovenskom Podunavlju (Kalakača horizont) uključujući i Đerdap, i u područjima koja mu gravitiraju (donja Sava, donja Drina).⁴⁷⁶ Takva situacija unekoliko iznenađuje, pošto na pomenutom prostoru nije identifikovan kulturni horizont koji prethodi Kalakača horizontu. Van tih područja analogije su sporadične.

Postoje analogije u pokretnom arheološkom materijalu i topografiji naselja iz gvozdеног doba II-a u basenu Velike Morave i Južne Morave. Osim ravničarskih i gradinskih naselja u samoj dolini Južne Morave (Draževac, Donja Vrežina, Crnokalačka bara i gradina Jelenac), lokaliteti sa keramikom sličnom onoj u basenu Velike Morave registrovani su i u gornjem toku Nišave (Gornja Glama kod Pirota).⁴⁷⁷

I keramika sa ravničarskih lokaliteta u Mojsinju kod Čacka, Ljuljaka, Makrešana i gradinskog naselja u Radoinji ukazuje na kulturnu povezanost basena Zapadne Morave i basena Velike Morave tokom gvozdеног doba II-a.⁴⁷⁸

Keramika iz doline Mlave (više lokaliteta), Belog Timoka (okolina Književca) i čitavog područja Đerdapa pokazuje da su u gvo-

⁴⁶⁸ Patek, 1968, T. LXXV/12, T. LXXVI/18; ista 1979, Taf. 3/3, 10.

⁴⁶⁹ Антонова, 1973, T. 7/3, 13, 19. Тодорова, 1972, 18 (образца 2), образац 6, образац 11. Чичкова, 1968, образац, 9.

⁴⁷⁰ Keramika se nalazi u Narodnom muzeju u Kruševcu, nepublikovano.

⁴⁷¹ M. Garašanin, 1983, T. CVI/8—10, 12.

⁴⁷² Heurtley, 1939, Fig. 105/b, d, f, g, h, q.

⁴⁷³ Hänsel, 1976, Tafel 45/11, Tafel 47/2, 4, Tafel 50/7—8, Tafel 72/3—4.

⁴⁷⁴ Ibid., Tafel VI, Tafel XV.

⁴⁷⁵ Keramika iz Miljkovca nalazi se u Narodnom muzeju u Nišu; Keramika iz Crnokalačke bare u Narodnom muzeju u Kruševcu i Narodnom muzeju u Beogradu, a keramika iz Belasice i Makrešana u Narodnom muzeju u Kruševcu, nepublikovano.

⁴⁷⁶ Medović, 1978, T. CXXXV.

⁴⁷⁷ Keramika se nalazi u Narodnom muzeju u Nišu, nepublikovano.

⁴⁷⁸ Keramika iz Mojsinja nalazi se u Narodnom muzeju u Čacku, keramika iz Makrešana nalazi se u Narodnom muzeju u Kruševcu, nepublikovano. Jevtić, 1983, T. XVIII/5—6.

zdeno doba II-a te oblasti održavale čvrste veze sa basenom Velike Morave.⁴⁷⁹

I keramika horizonta Bosut III-b ukazuje na izrazitu kulturnu povezanost jugoslovenskog Podunavlja sa basenom Velike Morave u gvozdeno doba II-a.⁴⁸⁰

Keramika pokazuje da postoji izvesna kulturna srodnost zajednica gvozdene doba II-a u basenu Velike Morave sa istovremenim zajednicama u Rumuniji, severozapadnoj Bugarskoj i sovjetskoj Moldaviji.⁴⁸¹

Analogije za specifičnu keramiku iz gvozdene doba II-b u basenu Velike Morave najbrojnije su u tradicionalno kulturno bliskom području basena Južne Morave, gde su registrovana četiri ravničarska naselja (Crnokalačka bara, Kruševac, Miljkovac i Trupala) i jedno gradinsko naselje (u Oraovici kod Vranja).⁴⁸²

U Vojvodini keramika sličnih odlika registrovana je jedino na Gradini u Vasićama, i to u gornjem delu stratum Bosut III-b.⁴⁸³

Keramika ukrašena tremoliranim linijama takođe je pronađena i na gradinskom naselju Belaćevac na Kosovu.⁴⁸⁴

Najviše lokaliteta sa keramikom koja stilsko-tipološki odgovara keramici iz gvozdene doba II-b registrovano je u Olteniji (nekropola Basarabi, Popești-Novaci, Popești Nucet, Girgu Mureș, Kurkona, Poiana, Keadonești i Blejesti).⁴⁸⁵

I u severozapadnoj Bugarskoj evidentirano je nekoliko nalazišta sa keramikom ukrašenom tremoliranim linijama, koja je vrlo bliska keramici gvozdene doba II-b u basenu Velike Morave.⁴⁸⁶

Sva naselja koja karakteriše keramika ukrašena tremoliranim linijama mogu se razvrstati u dve geografske zone, jednu koju čine lokaliteti u dolinama Velike i Južne Morave i Kosova, i drugu kojoj pripadaju lokaliteti u Olteniji i severozapadnoj Bugarskoj. Zanimljivo je da u istočnoj Srbiji, kao područje između te dve zone, nisu registrovani lokaliteti sa keramikom koja je ukrašena tremoliranim linijama.

Kulturni odnosi zajednice koja je nastajivala basen Velike Morave u gvozdeno doba III-a sa susjednim kulturnim grupama mogu se takođe sagledati prvenstveno na osnovu keramike.

Na osnovu analogija koje postoje u keramici iz Crnokalačke bare, Donje Toponice, Trupala i Donjih Matejevaca, može se za-

⁴⁷⁹ R. Vasić, 1979, Abb. 1—6. Jevtić, 1983, karta 2.

⁴⁸⁰ Medović, 1978, T. CXXXVI.

⁴⁸¹ Hänsel, 1976, karta 6. Vulpe, 1979, Abb. 1.

⁴⁸² Vukmanović-Popović, 1981, table XV/7.

⁴⁸³ Medović, 1978, 51.

⁴⁸⁴ Đurić, 1970, 294, T. I/4, T. V/1.

⁴⁸⁵ Dumitrescu, 1968, Vulpe, 1965.

⁴⁸⁶ Hänsel, 1976, tabla 22/26—28, Tafel 68.

ključiti da su postojali stalni kulturni kontakti između basena Velike Morave i basena Južne Morave tokom perioda koji vremenski odgovara gvozdenom dobu III-a u basenu Velike Morave.⁴⁸⁷

pojedine keramičke forme koje su karakteristične za gvozdeno doba III-a u basenu Velike Morave registrovane su i u Metohiji, na nekropoli Romaja, kao što su zdele ukrašene kratkim kosim kanelurama (turban zdele). Te zdele određene su u mladu fazu sahranjivanja na ovoj nekropoli, odnosno u VI vek pre n.e.⁴⁸⁸ Na Romaji su takođe nalazeni i pehari koji su, slično peharima gvozdene doba III-a u basenu Velike Morave, ukrašavani šrafiranim trouglima.⁴⁸⁹ Ipak, između keramike gvozdene doba III-a u basenu Velike Morave i ove nekropole u Metohiji postoje znatne razlike, pa se istaknute sličnosti ne moraju smatrati pouzdanim znakom nekog većeg etnokulturnog prožimanja.

Sličnosti postoje između pojedinih keramičkih formi iz gvozdene doba III-a u basenu Velike Morave i izvesnih keramičkih oblika rane faze Ferigilea, kao što su zdele koje odgovaraju zdelama tipa A i B i varijante C2 u basenu Velike Morave. Te zdele pripadaju najranijoj fazi Ferigilea, koju u novije vreme T. Bader datuje u VII—VI vek pre n.e.⁴⁹⁰

Sudeći po nalazima keramike Crnokalačke bare, Trupala i Donjih Matejevaca može se pretpostaviti da su u vreme gvozdene doba III-b u basenu Velike Morave postojale čvrste kulturne veze između tog basena i basena Južne Morave.⁴⁹¹

Keramika sa nekropole iz gvozdene doba u Ljuljacima i keramika nađena na lokalitetu Petrova crkva u Novom Pazaru ukazuje da je sliv Zapadne Morave i tokom te faze gvozdene doba zadržao visok stepen kulturne srodnosti sa zajednicom u basenu Velike Morave.⁴⁹² Osim keramike, i veliki grupni nalaz skupocinskih predmeta iz Novog Pazara koji pripada, za basen Velike Morave toliko karakterističnim nalazima tipa Mramorac, potvrđuje bliske kulturne veze basena Velike Morave i sliva Zapadne Morave.⁴⁹³

⁴⁸⁷ В. Трбуховић — Л. Трбуховић, 1970, слика 33, 34, 36, 41. Keramika iz Trupala i Donjih Matejevaca nalazi se u Narodnom muzeju u Nišu, a iz Crnokalačke bare u Narodnom muzeju u Kruševcu, nepublikovano.

⁴⁸⁸ Đurić-Glišić-Todorović, 1975, 113, T. III/8, T. XII/9, T. XXV/2.

⁴⁸⁹ Ibid., T. V/4, T. XII/1.

⁴⁹⁰ Vulpe, 1967, T. III. Bader PBF — 6, Tafel 61/C-1.

⁴⁹¹ Keramika iz Crnokalačke bare nalazi se u Narodnom muzeju u Kruševcu, a keramika iz Trupala i Donjih Matejevaca u Narodnom muzeju u Nišu.

⁴⁹² Jevtić, 1983, T. XVIII/1. Mano-Zisi-Lj. Popović, 1969, 66 (br. 7).

⁴⁹³ Mano-Zisi-Lj. Popović, 1969.

Izvesni noviji nalazi iz grobova u okolini Kostolca potvrđuju kulturnu srodnost basena Velike Morave sa basenom Mlave i Podunavlja nizvodno od ušća Velike Morave.⁴⁹⁴

Mnoge keramičke forme, tehnike ukrašavanja i ukrasni motivi keramike mlađe faze Ferigilea ukazuju na kontakte te kulturne grupe s područja centralne Rumunije i basena Velike Morave.⁴⁹⁵

Karakteristično je da u keramici takozvanog kanelovanog horizonta u jugoslovenskom Podunavlju (Bosut III-c) nema direktnih analogija za keramičke forme gvozdenog doba III-b u basenu Velike Morave, iako su u pitanju dve susedne i pretežno istovremene kulturne grupe. Izvesna sličnost postoji samo između pehara sa jednom drškom koji su kod primeraka kanelovanog horizonta u Podunavlju ukrašeni kupastim ispupčenjima, slično kao i noge levkastih pehara sa jednom drškom u basenu Velike Morave.⁴⁹⁶

Relativno brojni nalazi keramike u basenu Velike Morave, koja je nastala pod grčkim uticajem, pokazuju da su u V—IV veku pre n.e. održavani kontakti zajednice iz basena Velike Morave i grčkog sveta.

C) ISTORIJSKA INTERPRETACIJA

Na osnovu ostataka materijalne kulture u razdoblju od kraja bronzanog doba do dolaska Kelta, u basenu Velike Morave moguće je razlikovati tri dugotrajna perioda: gvozdeno doba I, gvozdeno doba II i gvozdeno doba III.

Tokom tih perioda basen Velike Morave bio je, duže ili kraće vreme, povezan sa pojedinim delovima koji gravitiraju Dunavu. Dok je za početak gvozdenog doba I (gvozdeno doba I-a) karakterističan visok stepen kulturnog jedinstva sa tim delovima Evrope, kraj ovog perioda obeležila je kulturna regionalizacija koja se manifestovala u nastanku većeg broja kulturnih grupa. U momentu kada je proces regionalizacije dostigao najviši nivo, započeo je suprotan — integracioni proces stvaranja jednog novog kulturnog kompleksa čija je bitna karakteristika bilo korišćenje gvožđa. Integracioni proces ostvaren je izgleda u velikoj meri pod stranim uticajem. U kasnijim razvojnim fazama ponovo je došlo do dezintegracionog procesa, koji je ispoljen u formiranju određenog broja kulturnih grupa, a koji je ujedno uslovio i nastanak prvih istorijski poznatih starobalkanskih plemena.

⁴⁹⁴ Jovanović B, Grob iz Kostolca, rad u štampi.

⁴⁹⁵ Vulpe, 1967, Pl. XI/6, Pl. XII/1—2, 3, 6, Pl. XIII/13.

⁴⁹⁶ Medović, 1978, T. XI/4.

Za sve to vreme basen Velike Morave je u kulturnom pogledu usko povezan u jedinstvenu kulturnu celinu sa oblastima severoistočne Srbije, dolinama Zapadne Morave i Južne Morave. Slične kulturne manifestacije registrovane su na Kosovu, u severozapadnoj Bugarskoj i jugozapadnoj Rumuniji (Olteniji). Izvesne oblasti, kao što su severozapadna Srbija sa Sremom, severoistočna Bosna, jugoistočna Srbija i istočni delovi Makedonije, duže ili kraće vreme, bile su povezane su pomenutim kulturnim jezgrom.

Gvozdeno doba I

Krajem bronzanog doba nosioci paraćinske kulturne grupe osnovali su manji broj naselja u basenu Velike Morave (Sarina međa u Svetozarevu, Bukovička česma u Bukovcu). Iako su malobrojna i mala, ta naselja su izuzetno važna jer, po svemu sudeći, predstavljaju prva stalna naselja na tom prostoru posle srednjeg bronzanog doba.

Uskoro su se prilike u basenu Velike Morave, posebno u njegovim najplodnijim delovima, izmenile: za relativno kratko vreme podignut je veći broj naselja, a arheološka građa sa njih ukazuje na niz kulturnih novina. Zbog toga se osnivanje tih naselja može smatrati momentom koji obeležava kraj bronzanog i početak gvozdenog doba.

Teško se mogu utvrditi svi činioci koji su uticali na ubrzani proces podizanja naselja i velike promene u kulturi na početku gvozdenog doba u basenu Velike Morave. Topografija, raspored i druge odlike naselja, a takođe i pokretni arheološki materijal, značajni su elementi u identifikaciji izvesnog broja tih činilaca. Sva naselja ove najstarije faze gvozdenog doba I (gvozdeno doba I-a) podignuta su na strateški važnim mestima, kao što su: ušća pritka Velike Morave, krajevi i srednji deo jedine klisure u dolini Velike Morave (Bagrdanska klisura), kao i kritične tačke na zaobilaznim komunikacijama oko te klisure. Za ova naselja karakteristična je prirodna zaštićenost od eventualnog napada neprijatelja (rečnim meandrima).

Osnivanje stalnih naselja u basenu Velike Morave vremenski odgovara početku perioda polja sa urnama u srednjoj Evropi, što navodi na pomisao o postojanju uzročno-posledične veze između zbivanja u ranom periodu kulture polja sa urnama i početka gvozdenog doba I u basenu Velike Morave.

Na kulturna prožimanja ove srednjoevropske kulture i zajednica gvozdenog doba I u basenu Velike Morave ukazuje sličan pokretan arheološki materijal (keramika i

određene vrste metalnih predmeta) i isti način sahranjivanja.

Bez obzira na promene koje su se dogodile tokom prve faze gvozdenog doba I, kao i na strane uticaje koji su obogatili kulturu u basenu Velike Morave, nesumnjivo da čitav ovaj razvoj, pre svega, nosi obeležje jakih tradicija autohtone paraćinske kulturne grupe.

Krajem gvozdenog doba I-a, verovatno u poslednjim decenijama XII veka pre n.e, na ovo područje dopiru kulturni uticaji iz Podunavlja, i to verovatno sa područja nizvodno od ušća Velike Morave i iz oblasti Mlave.

Zajednice koje su naseljavale severoistočnu Srbiju nešto su kasnije, verovatno pod pritiskom neke druge kulturne grupe, prodrle u basen Velike Morave, izazvale zamiranje života u naseljima gvozdenog doba I-a i označile početak gvozdenog doba I-b.

Da lokalno stanovništvo, a sa njime i kulturne tradicije gvozdenog doba I-a, ipak nije potpuno uništeno pomenutim prodorom strane kulturne grupe pokazuje arheološki materijal iz gvozdenog doba I-c. Naime, arheološki materijal iz gvozdenog doba I-c ukazuje na to da je tokom gvozdenog doba I-b došlo do etnokulturne integracije nosilaca kulture gvozdenog doba I-a i gvozdenog doba I-b.

Za fazu I-c gvozdenog doba karakteristično je podizanje naselja, osim u dolini Velike Morave, i u svim delovima njenih pritoka. Zanimljivo je, međutim, da je tokom gvozdenog doba I-c započelo opadanje kvaliteta proizvedenih dobara, što se posebno uočava na keramici — u pogoršanju fature, smanjivanju ukrasnih tehnika i motiva.

Opadanje kvaliteta keramike, dalji porast broja naselja i odbrambena organizacija naselja unutar pojedinih geografskih celina (rečnih dolina i kotlina) osnovne su karakteristike najmlađe faze gvozdenog doba I (gvozdeno doba I-d).

Gvozdeno doba II

Na prelazu iz IX u VIII vek pre n.e. u basenu Velike Morave dogodile su se značajne kulturne promene, koje su najizrazitije u topografiji naselja (podizanje naselja na uzvišicama — gradine), u uvođenju novog metala u upotrebu (gvožđe) i načinu ukrašavanja posuda (nov ukrasni stil).

Posvemu sudeći, te promene su uslovljene kako razvojem zajednica iz basena Velike Morave tokom gvozdenog doba I tako i stranim kulturnim uticajima.

Izgleda da je značajnu dinamiku u najstariju fazu gvozdenog doba II (gvozdeno doba II-a) unelo paralelno postojanje dve

različite grupe naselja, ravničarskih i gradinskih, i njihova međuzavisnost. Zahvaljujući ulozi koju su gradine imale u zaštiti određenog područja, njihovi stanovnici su vremenom morali postati vodeći društveni sloj. Da su samim tim i gradine u takvoj situaciji morale predstavljati centre oko kojih se organizovao život šire zajednice, ukazuje i sam raspored naselja u određenoj geografskoj mikrocelini.

Na osnovu srodnosti pokretnog arheološkog materijala, pre svega keramike, može se tvrditi da je u vreme koje odgovara gvozdenom dobu II-a u basenu Velike Morave postojao visok stepen kulturnog jedinstva na području srednjeg i donjeg Podunavlja i sliva Morave.

U momentu kada je gusto naseljeni basen Velike Morave pružao sliku napredne oblasti, u njega su prodrli nosioci tremolirane keramike, čija kultura inače reprezentuje gvozdeno doba II-b na ovom području.

Istraživanjima nije dat odgovor na pitanje u čemu je bila tolika superiornost ove invazione zajednice u odnosu na zatečeno stanovništvo, zahvaljujući kojoj su za tako kratko vreme osvojili najplodnije delove basena — dolinu Velike Morave.

Pošto su razorili naselja gvozdenog doba II-a, pridošlice su se naselile samo u dolini Velike Morave. Zajednice koje karakteriše keramika ukrašena tremoliranim linijama, osim doline Velike Morave zaposele su još donji deo Zapadne, Južnu Moravu i Kosovo.

Na osnovu topografije i rasporeda naselja, može se zaključiti da se život tokom gvozdenog doba II-b odvijao u sličnim uslovima kao i u gvozdeno doba II-a. Na takav zaključak, pre svega, upućuje postojanje gradina i njihov odnos prema ravničarskim naseljima kao u gvozdeno doba II-a.

Posebno pitanje predstavlja interpretacija kulturne pojave koju reprezentuje grupa jednoslojnih gradinskih naselja u perifernim i teže pristupačnim delovima basena Velike Morave, a kojima obeležje daje keramika tipa Prevešt. Stilsko-tipološke karakteristike keramike tipa Prevešt su takve da, s jedne strane, ukazuju na genetske veze sa keramikom gvozdenog doba II-a, a sa druge strane, imaju izvesne sličnosti i sa keramikom iz gvozdenog doba III-a. Upravo na osnovu takvih odlika utvrđen je relativno-hronološki i kulturni odnos te keramike i kulturne pojave koju ona reprezentuje u okviru gvozdenog doba. Prema tome, ovu grupu naselja vremenski je moguće uporediti sa naseljima iz gvozdenog doba II-b u basenu Velike Morave, koja se karakterišu keramikom ukrašenom tremoliranim linijama.

Ako se, međutim, ima u vidu da su naselja sa keramikom tipa Prevešt registro-

vana isključivo u perifernim i teže pristupačnim delovima basena Velike Morave, odnosno tamo gde nije bilo ili su uopšte vrlo retka naselja ostalih faza gvozdenog doba, kao i to da je ta grupa naselja teritorijalno jasno razgraničena od naselja sa tremoliranom keramikom, s kojima su vremenski paralelna, može se pretpostaviti da je pomenuta kulturna pojava iz perifernih delova basena u vezi sa prodorom nosilaca tremolirane keramike u sliv Velike Morave.

Gvozdeno doba III

Početak gvozdenog doba III označilo je napuštanje naselja sa keramikom tipa Prevešt i uništavanje naselja nosilaca tremolirane keramike u basenu Velike Morave. Višeslojno naselje Crvena livada u Svetozarevu, po svemu sudeći, ukazuje na glavnog nosioca te kulturne smene u basenu Velike Morave. Naime, direktno na ruševinama naselja iz gvozdenog doba II-b podignuto je novo naselje iz gvozdenog doba (gvozdeno doba III-a) koje se, pre svega, karakteriše keramikom genetski nesumnjivo povezanom sa keramikom tipa Prevešt. Upravo te karakteristike keramike upućuju na kulturnu pripadnost zajednica koje su uništile naselja sa tremoliranom keramikom. Interesantno je da do sada nisu registrovana gradinska naselja ove faze.

Na prelazu iz VI u V vek pre n.e. nastupile su značajne promene u kulturi, koje daju obeležje početku gvozdenog doba III-b. Promene su najizrazitije u topografiji i rasporedu naselja, jer je posle pauze koja odgovara trajanju gvozdenog doba III-a ponovo osnovano više gradinskih naselja.

Za razliku od prethodnog perioda gvozdenog doba (gvozdeno doba II), kada su gradine podignute sa zadatkom da zaštite stanovništvo u ravničarskim naseljima iz neposredne blizine, početkom gvozdenog doba III-b na pojedinim planinama podignut je čitav sistem gradina, koje je trebalo da osiguraju nesmetan život naselja iz šireg područja i okolne komunikacije.

Na izuzetno značajan napredak zajednica koje su u V veku pre n.e. naseljavale basen Velike Morave ukazuju relativno brojni skupoceni predmeti (nalazi tipa Mramorac) kakvih ranije nije bilo na ovom prostoru. Nalazi tipa Mramorac su i svojevrsni pokazatelji stepena društvene raslojenosti ondašnjeg stanovništva, jer su, kao što potvrđuju uslovi njihovog nalaza (grobnici prilazi), predstavljali privatno vlasništvo.

Na to razdoblje gvozdenog doba odnosi se Herodotov pomen jednog topionika iz basena Velike Morave — »Tribalske ravnice«,

koji predstavlja ne samo dragocen podatak za istorijsku interpretaciju gvozdenog doba već i ključni momenat za etničku identifikaciju stanovništva koje je u to vreme naseljavalo basen Velike Morave. Citat iz Herodotove istorije glasi: »Iz Ilirije teče prema severu reka Angro i uliva se u Brong, u Tribalskoj ravnici, a Brong se uliva u Istare.«⁴⁹⁷ Stručnjaci identifikuju Angro sa Južnom ili Zapadnom Moravom (verovatno zajedno sa Ibrom), a Brong — sa Velikom Moravom.⁴⁹⁸ Iz Herodotovog opisa proizlazi da »Tribalska ravnica« predstavlja dolinu Velike Morave.

Na osnovu ovog Herodotovog podatka, stanovnici basena Velike Morave u V veku pre n.e. mogu se sa velikom sigurnošću identifikovati kao Tribali. Najkarakterističnije forme materijalne kulture u basenu Velike Morave iz vremena kada su u njemu sigurno živeli Tribali jesu keramika posebnih odlika i nalazi tipa Mramorac, koji istovremeno predstavljaju, u ovom momentu, i jedine elemente za arheološku identifikaciju Tribala i na ostalim područjima u kojima je ovaj narod živeo.

Keramika iz gvozdenog doba III-b predstavlja samo najmlađu razvojnu etapu jednog manje-više kontinuiranog procesa evolucije te vrste pokretnih nalaza koji se unazad može pratiti sve do početka gvozdenog doba I. Zbog toga je izvesno da čitavo ovo razdoblje, koje karakteriše pomenuta evolucija keramike, predstavlja period etnoгенеze Tribala.

Krajem V ili početkom IV veka pre n.e. napuštena su sva gradinska i većina ravničarskih naselja u basenu Velike Morave, što je ujedno označilo i kraj gvozdenog doba III-b.

Grčki izvori iz tog vremena ne samo da ne govore o propasti Tribala već ukazuju na period njihovog izrazitog uspona.⁴⁹⁹ Kako objasni ovi koliziju između arheoloških podataka iz jedne od matičnih oblasti Tribala i antičkih literarnih izvora koji se odnose na isti period iz prošlosti tog naroda?

U ovom momentu čini se da se Tribalima dogodilo nešto slično što se dešavalo i nekim drugim narodima u to vreme, na primer Keltima.

Naime, proces kulturnog i, naročito, društvenog razvoja, započet tokom gvozdenog doba II, dobio je u zamahu negde na prelazu iz VI u V vek pre n.e., što potvrđuje veliki broj skupocenih predmeta, koji su većinom nabavljeni iz Grčke ili su izrađivani pod grčkim uticajem.

⁴⁹⁷ HER. IV, 49.

⁴⁹⁸ Papazoglu, 1969, 47—51 i citirana literatura.

⁴⁹⁹ Ibid., 12.

Izgleda da su grčko-persijski i peloponeski ratovi, a zatim i uzdizanje Makedonije, doprineli da se Grci okrenu svojim problemima, zanemarujući kulturne i trgovačke kontakte sa varvarima, uključujući tu i Tribale. Takva situacija morala je usloviti određenu krizu kod varvarskih naroda koji su održavali intenzivne kontakte sa grčkim svetom.

Zbog prekida ekonomskih, trgovačkih i kulturnih veza sa Grcima, varvarski narodi, među kojima su bili i Tribali, a koji su se u prethodnom periodu razvili dobrim delom zahvaljujući kontaktima sa grčkim državama, došli su u situaciju da stagniraju, ili, čak, kulturno opadaju. Kako je kod tih varvarskih naroda bio izdvojen vodeći dru-

štveni stalež i podstaknut sveukupni proces društvenog raslojavanja, može se pretpostaviti da su upravo narodi koji su u prethodnom periodu najviše napredovali težili da po svaku cenu, u izmenjenim uslovima, nastave svoj društveni razvoj, za šta su im bili neophodni kontakti sa antičkim svetom.

Kao što potvrđuju literarni izvori, Tribali su bili među prvima koji su sa srednjeg Balkana nasilno pokušavali da dođu do toliko traženih skupocenih predmeta, napadajući susedne narode, a kasnije pojedine antičke gradove, da bi se na kraju sukobili sa Filipom II, a potom i sa Aleksandrom.⁵⁰⁰ Konačan cilj im je bio da se započeti proces društvenog razvoja po svaku cenu nastavi.

ANDREJIC Z. 1974. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 ANTONOV A. 1970. *Novi izvori o keltima i keltizaciji u severnoj Srbiji*.
 Zb. ANU 190, 1-6.
 BILALOVIC M. 1971. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1972. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1973. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1974. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1975. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1976. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1977. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1978. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1979. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1980. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1981. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1982. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1983. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1984. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1985. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1986. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1987. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1988. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1989. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1990. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1991. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1992. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1993. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1994. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1995. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1996. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1997. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1998. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 1999. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 2000. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 2001. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 2002. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 2003. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 2004. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 2005. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 2006. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 2007. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 2008. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 2009. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 2010. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 2011. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 2012. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 2013. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 2014. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 2015. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 2016. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 2017. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 2018. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 2019. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 2020. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 2021. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.
 BILALOVIC M. 2022. *Starodrevna Makedonija*. Beograd: Izdavaštvo "Nolit".
 274-275, 314-315.

⁵⁰⁰ Ibid., 16-25.

BIBLIOGRAFIJA

- ANDREJIĆ Z. (1979) Arheološko rekognosciranje Donje Lepenice, *Arheološki pregled* 22, 1979, 164—171.
- ANDREJIĆ Z. (1981) Novi nalazi iz Lepenice i Jasenice, *Arheološki pregled* 22, 1981, 190—193.
- АРХЕОЛОШКИ СПОМЕНИЦИ И НАЛАЗИШТА У СРБИЈИ (1956), II, Централна Србија, Београд 1956.
- BADER T. (1979) *Die Fibeln in Rumänien, Prähistorische bronzefunde*, Abteilung XIV, 6, Band, München.
- BANKOFF A. i WINTER F. (1982) The Morava Valley Project of Field Archeology, Volume 9, Number 2, 1982, *Boston University for the Association Filed Archeology*, 149—164.
- BENAC A. i COVIĆ B. (1956) *Glasinac I*, Sarajevo 1956.
- BENAC A. i COVIĆ B. (1957) *Glasinac II*, Željezno doba, Sarajevo 1957.
- БОГДАНОВИЋ М. (1971) Прилог проучавању бронзаног и гвозденог доба на подручју централне Србије, *Старинар* н.с. XXII, 1971, 1974, 145—156.
- BRMBOLIĆ M. (1981) Arheološka rekognosciranja-područja SO Paraćin, *Arheološki pregled* 22, 1981, 187—189.
- ВАЛТРОВИЋ М. (1890—1) Бакарне и бронзане старине из Србије, *Старинар* VII, 1890, 69—93.
- ВАСИЋ М. М. (1912) *Годишњак СКА*, 1912, 199.
- VASIĆ R. (1977) *The Chronology of the Early Iron Age in the Socialist Republic of Serbia*, BAR Supplementary Series 31, 1977.
- ВАСИЋ Р. (1977—1978) О хронологији старијег гвозденог доба у Србији, *Старинар* н.с. XXVIII—XXIX, 1977—1978, 1979, 255—265.
- VASIĆ R. (1979) Alteisenzeitliche Fundstätten entlang der jugoslawischen Seit der Donau beim Eisernen Tor, *Materijali XIX*, Referati održani na simpozijumu 1979. godine u Novom Sadu: Starije gvozdeno doba Vojvodine i njegove veze sa drugim podunavskim i susednim oblastima, Novi Sad, 1981, 121—133.
- ВАСИЋ Р. (1980) Белешке о старијем гвозденом добу у Србији, *Старинар* н.с. XXXI, 1980, 1981, 163—169.
- ВАСИЋ Р. (1981) О почетку гвозденог доба у Србији, *Старинар* н.с. XXXII, 1981, 1982, 1—6.
- VENTIĆ S. (1967) Sarine меде, Svetozarevo, *Arheološki pregled* 9, 1967, 42.
- VETNIĆ S. (1973) Gradište na Juhoru, selo Majur, Svetozarevo, *Arheološki pregled* 15, 1973, 35—36.

- VULPE A. (1965) Zur mittleren Hallstattzeit in Rumänien (Die Basarabi—Kultur), *Dacia* IX, 1965, 105—132.
- VULPE A. (1967) *Necropola hallstattiana de la Ferigile*, București, 1967.
- VULPE A. (1979) Zur Definition und Verbreitung der Basarabi-Kultur, *Materijali XIX*, Referati sa simpozijuma 1979. godine u Novom Sadu: Starije gvozdeno doba Vojvodine i njegove veze sa drugim podunavskim i susednim oblastima, Novi Sad 1981, 179—187.
- ВУКМАНОВИЋ М. — ПОПОВИЋ П. (1984), Ливаде, Мала Врбница, *Берданске свеске* II, 1984, 85—87.
- ГАРАШАНИН Д. (1954) *Каталог метала*, Београд 1954.
- ГАРАШАНИН Д. (1959) Студије из металног доба Србије, *Старинар* н.с. IX—X, 1958—1959, 193—196.
- ГАРАШАНИН Д. (1960) Сребрни илирски накит из Умчара, *Старинар* н.с. XI, 1960, 1961, 86—92.
- ГАРАШАНИН Д. (1970) MISCELLANEA ILLYRICA, IV, Нови гробни налази из Параћина и почетак прелаза из бронзаног у гвоздено доба у Поморављу, *Зборник радова Народног музеја у Београду*, VI, 1970, 115—125.
- ГАРАШАНИН Д. (1970-а) MISCELLANEA ILLIRICA, V, Прилог археолошкој документацији Егејске сеобе, *Зборник радова Народног музеја у Београду*, VI 1970, 129—136.
- GARASANIN D. (1975) Ostava iz Trlića, *Praistorijske ostave u Srbiji i Vojvodini*, I, Beograd 1975, 22—27.
- GARASANIN D. (1975-a) Ostava iz Privine glave, *Praistorijske ostave u Srbiji i Vojvodini*, I, 1975, Beograd 1975, 68—72.
- GARASANIN D. (1975-b) Ostava iz Novog Kostolca, *Praistorijske ostave u Srbiji i Vojvodini*, 1975, Beograd 1975, 15—17.
- ГАРАШАНИН М. и ГАРАШАНИН Д. (1951) *Археолошка налазишта у Србију*, Београд 1951.
- GARASANIN M. (1949) Nalaz prvog gvozdenog doba u Mramorcu i problem Ilira u Srbiji, *Muzeji* 2, 1949, 126—136.
- ГАРАШАНИН М. (1973) *Праисторија на тлу Србије*, Београд 1973.
- GARASANIN M. (1983) Medijana grupa, *Praistorija jugoslovenskih zemalja*, Bronzano doba, Sarajevo 1983, 761—772.
- GIMBUTAS M. (1965) *Bronze Age Cultures in Central and Eastern Europe*, Paris—London 1965.
- GRUPA AUTORA (1975) *Zemljište basena Velike Morave i Mlave*, Biblioteka arhiva za poljoprivredne nauke, Godina IX, Sveska 22, Beograd 1965.
- ГРУПА АУТОРА (1969) Географски институт „Јован Цвијих“, *Зборник радова*, Књига 22, Београд 1969.
- DUMITRESCU V. (1968) La necropola tumulaire du premier age du fer Basarabi, *Dacia* XII, 1968.
- DURIĆ N. (1970) Gradina kod Belačevca, *Glasnik muzeja Kosova*, 1970, 281—293.
- DURIĆ N. — GLIŠIĆ J. — TODOROVIĆ J. (1975) *Praistorijska Romaja*, Beograd 1975.
- ZOTOVIĆ M. (1985) *Arheološki i etnički problemi bronзаног i гвозденог доба Zapadne Srbije*, Beograd 1985.
- ЈЕВТИЋ М. (1981) Праисторијско насеље код Бољетина, *Старинар* н.с. XXXIII, 1982, 9—32.
- ЈЕВТИЋ М. (1983) *Keramika starijeg gvozdenog doba na cenäralnobalkanskom području*, Beograd 1983.
- ЈУРИШИЋ А. (1960) Заштитна ископавања у селу Радоњи, *Старинар* н.с. XI, 1960, 1961, 99—111.

- KEMENCZEI T. (1982) Die Siedlungsfunde der Gáva-Kultur aus Nagyálló, *Folia Archeologica* XXXIII, 1982.
- КОСОРИЋ М. (1960) Два нова депоа у музеју у Пожаревцу, *Старинар* н.с. XI, 1960, 1961, 193—196.
- LETICA Z. (1973) *Antropomorfne figurine bronzanog doba u Jugoslaviji*, Београд 1973.
- МАНО-ЗИСИ Ђ. — ПОПОВИЋ ЛЈ. (1969) *Novi Pazar, Ilirsko-grčki nalaz*, Београд 1969.
- МЕДОВИЋ П. (1975) Остата бронзаних предмета из Обајгоре, *Старинар* н.с. XXIV—XXV, 1975, 175—181.
- МЕДОВИЋ Р. (1978) *Naselja starijeg gvozdenog doba u jugoslovenskom Podunavlju*, Београд 1978.
- МИЛОЈЕВИЋ Б. (1951) *Главне долине у Југославији*, Географска проучавања и проматрања, Српска академија наука, Посебна издања, Књига CLXXXVI, Одељење природно-математичких наука, Књига 5, Београд 1951.
- МИЛОЈИЋ В. (1948—1949) Die Dorische Wanderung im Lichte der vorgeschichtlichen Funde, *Archäologischer Anzeiger*, Beiblatt zum Jahrbuch des archäologischen Instituts, 1948—1949, I/IV Heft, 15—23.
- МИЛОЈИЋ В. (1952) Zur Frage der »Lausitzer Wanderung«, *Germania* 30, 318—325.
- МOZSOLICS A. (1957) Archäologische Beiträge zur Geschichte der grossen Wanderung, *Acta Archeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, VIII/1—4, 1957.
- MORINTZ S. (1978) *Contributii archeologice la storia Traciilor timpuri*, Bucureşti 1978.
- НАБ Ш. (1955) Бронзане оставе из Новог Бечеја, *Радови војвођанских музеја* 4, 1955, 43—61.
- NOVOTNA M. (1977) *Die nadeln in der Slowakei*, Praistorische Bronzefunde, XXII, Band 6, München.
- PAPAZOGLU F. (1969) *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba*, Сарајево 1969.
- ПАУНКОВИЋ Б. (1953) *Релеф слива Ресаве*, Српска академија наука, Посебна издања, Књига ССXI, Географски институт, Књига 5, Београд 1953.
- PATEK E. (1968) *Die Urnenfelderkultur in Transdanubien*, Budapest 1968.
- PATEK E. (1979) Die Beziehungen zwischen Transdanubien und jugoslawischen Donaugebiet in der Früheisenzeit, *Materijali XIX. Referati sa simpozijuma 1979. godine u Novom Sadu: Starije gvozdeno doba Vojvodine i njegove veze sa drugim podunavskim i susednim oblastima*, Novi Sad 1981, 189—195.
- PETRESCU-DIMBOVITA M. (1977) *Depozitele de bronzuri din România*, Bucureşti 1977.
- ПОПОВИЋ Д. (1975) Ostava iz Nove Bingule, *Praistorijske ostave u Srbiji i Vojvodini*, I, Београд 1975, 34—43.
- ПОПОВИЋ Д. (1975-a) Bronzana ostava iz Simanovaca, *Praistorijske ostave u Srbiji i Vojvodini*, I, Београд, 1975.
- ПОПОВИЋ Д. (1981) *Keramika starijeg gvozdenog doba u Sremu*, Београд 1981.
- РАСАЈСКИ Р. (1975) Ostava Mesić-Šupaja kod Vršca, *Praistorijske ostave u Srbiji i Vojvodini*, Београд 1975, 63—68.
- Rezultati arheološkog iskopavanja zaštitnog karaktera na prostoru »Rafinerija nafte Pančevo« (katalog)*, Pančevo 1982.

- RUSU M. (1973) Considérations sur quelques problèmes de l'époque hallstattiennne de Transylvanie, *Actes du VIIIe congrès international des sciences préhistorique*, Tome troisième, Rapport et corrapports, Beograd 1973, 105—112.
- SREJOVIĆ D. (1975) Ostava iz Urovice, *Praistorijske ostave u Srbiji i Vojvodini*, I, Beograd 1975, 96—100.
- СРЕЈОВИЋ Д. (1981) Културе гвозденог доба, *Историја српског народа*, Београд 1981, 54—65.
- СТАЛИО Б. — ЈУРИШИЋ А. (1960) Јасик-Горње Комарице, ископавања у 1954. години, *Старинар* н.с. XII, 1960, 157—162.
- СТОЈИЋ М. (1979) Налазишта Басараби културе у околини Светозарева, *Старинар* н.с. XXX, 1979, 1980, 97—107.
- СТОЈИЋ М. (1979-а) Forschungen der älteren Eisenzeit im mittleren Moravagebiet, *Materijali XIX*, Referati sa simpozijuma 1979. godine u Novom Sadu: Starije gvozdeno doba Vojvodine i njegove veze sa drugim podunavskim i susednim oblastima, Novi Sad 1981, 141—150.
- СТОЈИЋ М. (1980) *Старе културе и народи на тлу средњег Поморавља*, Светозарево 1980.
- СТОЈИЋ М. (1981) Праисторијски локалитет Сарина меба у Светозареву, *Старинар* н.с. XXXII, 1982, 33—38.
- СТОЈИЋ М. (1985) Утицај економских и друштвено-историјских фактора на диспозицију и топографију праисторијских насеља у средњем Поморављу, *Етнолошке свеске* VI, 1985.
- TASIĆ N. (1967) *Badenski i vučedolski kulturni kompleks u Jugoslaviji*, 1967.
- TASIĆ N. (1970) Bosutska grupa-nova kultura starijeg gvozdenog doba, *Materijali VII*, Simpozijum Praistorijske sekcije Arheološkog društva Jugoslavije, Slavonski Brod, 1970, Beograd 1971, 61—71.
- TASIĆ N. (1980) Neki problemi kulturne i etničke pripadnosti bosutskog i Basarabi stila, *Balkanica* XI, 1980, 7—16.
- TASIĆ N. (1983) *Jugoslovensko Podunavlje od indoevropske seobe do prodora Skita*, Novi Sad — Beograd, 1983.
- TODOROVA X. (1972) Ранохалштатски селиште по поречието на р. Камчија, *Археологија*, књига 2, 1972, 17—22.
- TODOROVIC J. (1971) *Katalog praistorijskih metalnih predmeta*, Beograd 1971.
- TODOROVIC J. (1975) Bronzana ostava iz Leskova (Požarevac), *Praistorijske ostave u Srbiji i Vojvodini*, Beograd 1975, 78—79.
- TODOROVIC J. (1977) *Praistorijska Karaburma II*, Beograd 1977.
- ТРЕЊХОВИЋ В. (1960) Из праисторије долине Ресаве, *Старинар* н.с. XI, 1960, 1961, 179—183.
- ТРЕЊХОВИЋ В. — ТРЕЊХОВИЋ Ј. (1970) Доња Топоница, Дарданска и словенска некропола, Прокупље—Београд 1970
- HÄNSEL B. (1976) *Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der uteren Donau*, Bonn 1976.
- H E R. IV. 49.
- HEURTLEY A. (1939) *Prehistoric Macedonia*, Cambridge 1939.
- HOLSTE F. (1951) *Hortfunde Südoesteuropas*, Marburg/Lahn 1951.
- COLES M. J. — HARDING F. A. (1979) *The Bronze Age in Europe*.

DIE EISENZEIT IM BECKEN DER VELIKA MORAVA

Diese Arbeit ist die erste Zusammensetzung über die im Laufe der letzten Jahre im Becken der Velika Morava vorgenommenen Untersuchungen. Schon bis jetzt ergaben sie manche wichtige Beobachtungen, besonders zur noch vor kurzem völlig unbekanntem Eisenzeit dieser Gebiete.

Im Becken der Velika Morava sind bis jetzt 206 Fundorte festgestellt worden, die der Übergangsperiode von der Bronze — zur Eisenzeit und der eigentlichen Eisenzeit gehören. Davon sind 167 Siedlungen und neun Gräberfelder. Von den übrigen Funden sind sieben Hortfunde und neunzehn Stellen von welchen einzelne Metallgegenstände stammen. Die Fundstellen sind mit entsprechenden Fundlisten auf den beiliegenden Karten festgelegt.

A. DAS BECKEN DER VELIKA MORAVA IN DER ÜBERGANGSPERIODE

In diesem Gebiet konnte dieser Periode 99 Siedlungen, acht Gräberfelder, ein Sammelfund und vierzehn Einzelfunde von Metallgegenständen zugewiesen werden. Die innere Entwicklung im Laufe dieser Zeit wird durch Änderungen in der Topographie der Siedlungen, ihre Verteilung und Grösse, weiterhin durch die Merkmale im Wohnwesen, den Bestattungssitten und dem Fundmaterial bestimmt.

Von den 99 Siedlungen dieser Periode sind 47 einschichtige, dagegen 52 mehrschichtige Siedlungen. Die meisten befinden sich im Tal der Velika Morava und am unteren Lauf ihrer Nebenflüsse am Rande der Täler. Daraus ergeben sich günstige Möglichkeiten für die Entwicklung des Ackerbaues, der Viehzucht und für ausgedehnte Verkehrsverbindungen. Auch bot der vorliegende Löss- oder Lehmboden ein gutes Material für die Errichtung von Wohnobjekten und die

Fertigung der Tonware. Es ist der besste Ackerboden in gesamten Flussbecken, der durch jährliche Überschwemmungen immer von neuem befruchtet wurde. Die zahlreichen Quellen ergaben ausreichend Trinkwasser.

Meistens liegen die Siedlungen auf Terrassen die durch Flussmäander natürlich geschützt waren. Dagegen wurden in dieser Zeit enge Flusstäler die keine weitere Verbindungen zum Binnenland ermöglichen als Siedlungsplätze vermieden.

Einzelne Siedlungen befinden sich an Stellen die den Zutritt zu den grösseren Tälern kontrollieren konnten. Die meisten einschichtigen Siedlungen liegen am Rande der Täler einzelner Nebenflüsse der Velika Morava, auf den letzten Ausläufern der umliegenden Berge (Paraćin, Kneželačka česma, Ribnik, Arnautske njive). Es sei ausdrücklich betont, dass es sich um keine Gradinen handelt. Die mehrschichtigen Siedlungen befinden sich in der Nähe der Mündung der Nebenflüsse, und in grösseren Tälern (Kaserne und Briketnica in Cuprija, Sarina Meda in Svetozarevo, Ceramidište in Bagrdan, Friedhof von Svilajnac, Dragocvet, Vrbica, Vinorača, Bare, Kolare, Ljuba voda, Grčac, Novačka Cuprija usw.)

Die einschichtigen Siedlungen besitzen in der Regel eine dünne Kulturschicht. Bei den längere Zeit besiedelten Fundorten sind solche mit vertikaler Stratigraphie selten. Eine teilweise vorliegende Schichtenabfolge konnte nur am Sportplatz von Belica und in Selište bei Duboka beobachtet werden. Bei der letzten Siedlung waren die zwei Niveaus durch eine sterile Schicht getrennt.

Die Erarbeitung von vier Hauptstufen der Übergangsperiode beruht vor allem auf den Unterschieden im Fundgut einzelner einschichtiger Siedlungen, und ihrem teilweisen Vergleich mit dem Inventar der zwei mehrschichtigen Siedlungen. Bezüglich ihrer Aus-

dehnung umfassen die grossen Siedlungen mehr als 2 ha, die kleinsten weniger als einen ha. Mittelgrosse und kleine Siedlungen liegen vorwiegend am mittleren und oberen Lauf der Nebenflüsse der Velika Morava. In diesem Sinne sind die Siedlungen in den Tälern des Lugomirs, der Belica, Osaonica und Resava besonders aufschlussreich. Am oberen Lauf des Lugomirs wurden kleine, am mittleren dagegen mittelgrosse Siedlungen beobachtet, an der Mündung befindet sich die grosse mehrschichtige Siedlung von Sarina Međa. Ähnliche Beobachtungen lieferte auch das Belicatal, wobei am unteren Lauf des Flusses die mehrschichtigen Siedlungen von Vrbica in Dragocvet und Bare im Trnava loziert waren. Ähnliche Beobachtungen gelten auch für die kleinsten Nebenflüsse. Bei der Mündung der Osaonica befindet sich auf über 10 ha die Siedlung von Ceramidište. Die Grösse der Siedlungen hängt von den geomorphologischen Lage (ausserhalb des Überschwämmungsgebiets, günstige pädologische Bedingungen-Lössboden, günstige Orientierung in bezug auf Welt- und Windrichtungen) und wirtschaftlichen Bedingungen ab-dabei scheinen auch die Verkehrsmöglichkeiten eine entscheidende Rolle gespielt zu haben.

Bei der geringen Mächtigkeit der Kulturschichten, sind meistens die Reste von Wohnbauten stark gestört worden. Praktisch sind nur die in den Boden eingetieften Wohngruben erhalten. Reste von oberflächlichen Bauten konnten nur teilweise in Sarina Međa, Belice und Selište bei Dubočaj beobachtet werden. So konnten in Dubočaj Reste eines viereckigen Baus (5.9 × 5.7 m) beobachtet werden, die mit Hüttenlehm bedeckt waren. In der unteren Schicht von Belica wurde die Ecke eines ähnlichen Baues beobachtet. Dagegen wurden mehrere Wohngruben in Sarina međa und Vrbica in Dragocvet untersucht. Die ellyptische (3.7 × 2.4 m.) Wohngrube I (Abb. 1) war durch einen 2 m. langen Gang erreichbar. Im Inneren befand sich ein Pfosten der wohl zur Stützung des Daches diente. In einer späteren Bauperiode wurde die Wohngrube erweitert. Die zahlreichen Hüttenlehmreste deuten auf eine Wandkonstruktion. Auch wurde hier ein Herd beobachtet, dessen Boden einen weissen Estrich besass. Die Wohngrube ergab ein reiches Scherbenmaterial¹⁰⁸.

Die Wohngrube II (Abb. 1—2), in zwei Meter Entfernung von der ersten Wohnanlage ist eine kegelförmige 1.1 m. tiefe Grube mit einem Durchmesser von 2.8 m. An ihrem Rand befand sich eine kleinere Grube deren Boden mit Scherben gepflastert war und die wohl als Vorratsgrube zu deuten wäre¹⁰⁸. Im Inneren dieser Grube war das Fundma-

terial in regelmässig abgesonderte Schichten verteilt, was auf eine sekundäre Verwendung als Abfallgrube deutet¹⁰⁸.

Die Wohngrube 3 (Abb. 2—3) bestand aus zwei ungleich tiefen Räumen. Im tiefsten Teil befand sich ein Herd, die grösste Tiefe beträgt rund 4 m¹⁰⁷. In ihrem Inhalt, zur Zeit wo sie als Abfallgrube verwendet wurde, entspricht sie der Wohngrube 1. Ausser zahlreichen Tierknochen wurde hier auch ein menschlicher Knochen gehoben. Ein Hüttenlehmbrocken war durch eine Spirale verziert (Tl. 2,2).

Auch die Wohngrube von Dragocvet (Durchm. 3.5 m., Tiefe 0.9 m.) wurde später als Abfallgrube verwendet. Sie enthielt mehrere kleinere Gruben die wohl als Vorratsgruben zu deuten sind. Ausserhalb dieses Objektes befand sich ein Herd dessen Konstruktion jenem von Sarina međa entspricht. Einzelne Hüttenlehmbrocken waren verziert (Abb. 8—10), in einem Fall handelt es sich um einen eingetieften Kreis. Hüttenlehmbrocken mit Spiral — und Mäandermustern sind auch ausserhalb der Grube gefunden.

Die Bestattungen

Insgesamt wurden an acht Fundstellen eine oder mehrere Bestattungen beobachtet, wobei bisweilen nur jene von Paraćin-Gloždar veröffentlicht wurde¹⁰⁸. Ausschliesslich handelt es sich um Brandbestattungen deren Beigaben aus Tongefässen und Metallgegenständen (Paraćin, Resavica) bestehen¹⁰⁸. Oft befinden sich die Gräber an der Stelle früherer Nekropolen der Paraćiner Gruppe (Paraćin, Donje Stiplje, Cuprija), z. T. im Rahmen derselben Nekropole, in Donje Stiplje dagegen abgetrennt davon¹⁰⁹. In Veliki Krčmar, Paraćin, Plažane, Raševica und Cuprija, handelt es sich um Flachgräber, in Dvorište scheinbar um kleine Hügel¹¹¹. Wie in Paraćin¹¹², so scheinbar auch in Raševica und Cuprija, besaßen die Gräber keine Konstruktion. Dagegen sind in Veliki Krčmar und Stiplje Steinkisten vorhanden. In Dvorište waren sich durch einen Steinmantel geschützt^{113—114}. Das Grab von Plažane lag in einer kreisrunden Steinkonstruktion. Die Urne wurde in einen grösseres Gefäss beigesetzt¹¹⁵. Ähnliche Grabanlagen sind auch aus der Paraćiner Gruppe belegt, so besonders in Rakinac, obwohl in den Einzelheiten des Aufbaues gewisse Unterschiede zu vermerken sind^{116—117}.

Die Fundbestände

a. Die Keramik

In der Keramik der Übergangsperiode sind auf Grund von Machart, Typologie, Fär-

bung und Zier, Funde aus vier Horizonten auszusondern.

Dem Horizont 1 sind die Funde aus Wohnobjekten und Gruben von Sarina meda, das Grab 1960/2 von Paraćin, der Fund von Raševića und jene aus den Objekten 1 und 2 von Vecina Mala in Majur und aus der älteren Schicht von Selište in Duboko zuzuweisen.

Horizont 2 stellen die geschlossenen Funde aus Vrbica in Dragocvet und jene aus den Siedlungen von Cosin Potok in Šuljkovac und der älteren Schicht von Belica dar.

Zu Horizont 3 gehört die obere Schicht der letzterwähnten Siedlung, die Funde von Oparić und aus einer Grube von Ceramidište bei Bagrdan.

Schliesslich sind Funde aus der jüngeren Schicht von Selište-Duboko, einer weiteren Grube von Ceramidište, und aus zahlreichen einschichtigen Siedlungen dem Horizont 4 zuzuweisen.

I. Unter den Näpfen sind fünf Haupttypen zu unterscheiden: sanft doppelkonische (Typ A), konische und sanft abgerundete (Typ B, Näpfe mit »S« Profil (Typ C), halbkugelige (Typ D) und doppelkonische Näpfe (Typ E). Dem Typ B sind Formen mit eingezogenem Rand zuzuweisen. Bei Typ C sind die Spilarte mit sanft (C1) und stark ausbiegendem (C2) Rand zu trennen. Auch bei Typ D ist eine gewöhnliche (D1) von einer Variante mit verbreitetem Rand (D2) zu unterscheiden.

II. Die Schalen sind durch den konischen (IIA) und den halbkugeligen (IIB) Typ vertreten.

III. Die Becher verteilen sich in zwei (IIIA) — und einhenkelige (IIIB) Typen. Beim ersten Typ sind vier Varianten vorhanden: mit kurzem konischen Hals und sanft abgerundeter Schulter (A1); mit elliptisch ausgezogener Bauchung (A2), S-profilierter (A3) und doppelkonische (A4) Becher.

V. Zu den Urnen werden hier ausser den Grabgefässen, grosse, profilierte und oft reichlich verzierte Gefässe gerechnet die in guter Machart ausgeführt wurden. Als Typen sind hier zu verzeichnen: A. Urnen mit kurzem, konischen Hals und sanft abgerundeter Bauchung; B. solche mit längerem Hals und schwach ausladendem Rand; C. Urnen mit weit ausladendem Rand und kürzerem konischen Hals; D. doppelkonische Urnen. Bei Typ C sind die Spielarten mit trichterförmigem (C1) und beinahe waagrecht ausladendem Hals (C2) zu verzeichnen.

V. Unter den Töpfen werden mittelgrosse Gefässe mit sanfter Profilierung besprochen, die wohl als Kochgefässe gedient ha-

ben. Auf Grund der Profilierung sind vier Typen zu unterscheiden: A. gestreckt kugelförmige Töpfe; B. halbkugelige, C. konische und sanft profilierte mit Unterzats und D. Töpfe mit »S«-Profilierung.

VI. Bei den Vorratsgefässen bestehen folgende Typen: A. doppelkonische mit konischem Hals und waagrecht profiliertem Rand; B. kugelförmige mit kurzem, konischen Hals; C. halbkugelige mit eingezogenem Rand; D. Vorratsgefässe mit trichterförmigem Rand und sanft doppelkonischer Profilierung.

VII. Zwillinggefässe.

VIII. Die in geringer Zahl vorhandenen Deckel können auch daher typologisch nicht weiter gegliedert werden.

Horizont I (Vrgl. Karte 2).

Die Mehrzahl der Funde stellen Vorratsgefässe vom Typ A und B und Töpfe vom Typ C dar (etwa 90% der gesamten Fundmenge) (T. 4/4—6). Schalen, Näpfe, Becher, Urnen und Zwillinggefässe verteilen sich auf die übrigen 10%.

Die Vorratsgefässe sind in grober Machart, aus glimmerhaltigem Ton gefertigt worden und besitzen eine bräunliche Farbe. Die übrigen Gattungen sind etwa in gleicher Zahl braun oder grau gefärbt. Der Ton ist in unbedeutender Weise mit Sandspuren gemengt. Unverzierte Näpfe vom Typ A sind für diesen Horizont besonders kennzeichnend (T. 1/1). Sie besitzen einen kegelförmigen Henkelansatz. Näpfe vom Typ B (T. 1/2) besitzen einen facettierten Rand, jene vom Typ C1 werden durch vertikale, horizontale oder bogenförmige Rillen verziert (T. 3/1; T. 4/1). Unter den Schalen sind jene vom Typ A vorherrschend (T. 3/3). Die führende Becherform ist der Typ A2 (T. 1/5), Becher vom Typ A1 besitzen am Henkel einen plastischen Ansatz (T. 3/10). Die übrigen Bechergattungen (T. 1/4; T. 2/4; T. 1/6; T. 1/1; T. 5/2—3) sind für diese Zeit weniger kennzeichnend.

Unter den Urnen sind die Typen A und B führend. Der Typ A (T. 1/9; T. 2/7—9; T. 3/5), ist durch abgerundete und senkrechte plastische Leisten an der Schulter gekennzeichnet (T. 1/9). Am Rand erheben gewinkelte Liniemuster (T. 2/8; T. 1/2), an der Schulter zarte vertikale Rillen (T. 5/11; T. 2/9, T. 3/5). Beim Typ B sind gerillte Girlanden, senkrechte und waagerechte Kannelluren üblich (T. 1/8; T. II/2, 4; T. I/7). Der Typ C erscheint zum erstenmal in diesem Horizont.

Ein weiteres Merkmal sind die Vorratsgefässe vom Typ A, mit plastischen Leisten und zungenförmigen Henkelansätzen an der Schulter (T. 4/4), besonders jedoch mit warzen- und buckelförmigen von eingetieften Li-

nien umgrenzten Ansätzen (T. 1/11; T. II/7). Auch bei Typ B sind zungenförmige Henkelsätze vorhanden. Vorratsgefäße mit horizontal durchlochtem Henkeln sind in der ganzen Eisenzeit üblich (T. 1/10; T. 2/12).

Ein wichtiges Merkmal dieses Horizonts sind die Töpfe vom Typ C mit den Rand überragenden Henkeln (T. 3/7). Auch grosse Zwillingsgefäße mit plastisch verziertem Henkel gehören zum Inventar dieser Zeit (T. 4/7).

Horizont II.

Obwohl die Mehrzahl der keramischen Funde durch die grobe Ware vertreten wird, bilden Formen und Verzierung der feineren Ware seine wichtigsten Merkmale. Der Ton wird mit Quarz und Beimengung von Keramiksplittern verdünnt. Die Gefäße entspricht jener im Horizont I. In der Verzierung ist die Kannelure vorherrschend. Zum erstenmal erscheint die mit stemplierten und weisser Inkrustation verzierte Ware.

Leitformen sind Nöpfe vom Typ A (T. 6/1—3) und der Spielart C2 (T. 10/2—3), weiterhin Schalen vom Typ B (T. 6/5—6) und Urnen vom Typ C2 mit kannelierter und stemplierter Verzierung (T. 6/7—10; T. 7/8—12; T. 8/10; T. 9/4—8; T. 10/4—5). Gefäße mit Facettierung sind ausserordentlich selten, die Hauptformen stellen in bezug auf Horizont I, neue Erscheinungen dar. Es besteht jedoch eine Anzahl von stilistischen und typologischen Parallelen zwischen den beiden Perioden.

Horizont III.

Für diese Periode ist die Verzierung der Tonware besonders kennzeichnend mit Kreis-, »C«- und gerippten Winkel-, Wellen-, Girlanden- und Linearmustern. Die wichtigste Form ist der Napf Typ B mit facettiertem Rand oder Metopenmustern (T. 13/1; T. 15/7; T. VI/2—3). Es folgen Nöpfe vom Typ B und D mit Winkel- und Wellenmustern (T. 12/1; T. 14/4—5; T. VI/1, 4, 7, 10; T. VII/4).

Horizont IV.

Eine geringere Zahl von Gefässtypen, die nachlässig ausgeführte Verzierung und die grobe Machart, bilden die Hauptmerkmale dieses Horizonts. Der Ton wird mit Sand gemagert. Leitend ist die geritzte Linienverzierung, wobei das Wellenmuster an erster Stelle steht. Unter den Formen sind Nöpfe vom Typ B die leitende Erscheinung. Der Rand wird durch abgeschrägte facettierte Muster verziert, am Bauch befinden sich eingeritzte Wellen- und Linearmuster (T. 16/1—12; T. 18/5—6; T. 20/2—6, 10—12). Zu vermerken sind auch die Urnen vom Typ A mit waagerechten Facetten- und Ritzmustern (T. 17/2—7; T. 18/1—4, 7—12).

b. Gegenstände aus Metall

Da die Metallgegenstände meistens durch Einzelfunde dargestellt werden begränzt sich ihre Wertung auf eine rein typologische Behandlung, vor allem auf Grund der Vergleiche mit Hortfunden des jugoslawischen Donauraums, und Rumäniens. Insgesamt sind 15 Zierstücke, 11 Tüllenbeile, vier Meissel und eine Nadel zum Tage gekommen.

Bei den Tüllenbeilen sind solche mit trapez- und U-förmiger Rippenzier zu unterscheiden. Zur ersten Gruppe gehören die Stücke von Durdevo²³⁵, Donja Rača²³⁶ und Medojevac (T. 21/3), zur zweiten jene von Kolari (T. 21/6), Bačina²³⁷, Belica (T. 21/5), Donje Stiplje (T. 21/9), Gornji Račnik (T. 21/1), Beočić (T. 21/4), Dvorište²³⁸ und Jovac²³⁹. Das Stück von Medojevac besitzt beim Rand zwei waagerechte Rippen. Beim zweiten Typ sind solche Rippen an den Stücken von Donje Stiplje, Gornji Račnik, Belica, Dvorište und Jovac vorhanden. Die Beile von Durdevo und Donja Rača sind in die Periode Ha. B1 (Ha A—B) datiert, jenes von Medojevac ist auf Grund der Entsprechungen im Hortfund von Trlič in die Ha A1 Periode einzureihen²⁴⁰. Die Stücke mit einer waagerechten Rippe finden Entsprechungen in Urovia, Leskovo, Mesić^{241—243} und zahlreichen rumänischen Hortfunden^{244—246}, die ausser dem Fund von Spalnaca II der Hallstatt B(B1—B2) Periode gehören²⁴⁹.

Aus Gligorac und Donja Mala (T. 21/9) in Donje Stiplje und aus Topola stammen drei Hohlmeissel mit verdicktem Rand und trapezförmigem Körper. Entsprechungen sind im rumänischen Hortfund von Fodore²⁵⁰ (allerdings mit anders geformter Schneide) und besonders von Ruginoasa²⁵¹ zu finden. Beide Hortfunde gehören der Bronzezeit D. Eng verwandt sind die Stücke von Donja Mala und Cetacea de Balta (Ha A1)²⁵², ebenfalls jene von Topola und Uora de Sus²⁵³. Es ergibt sich daher im Allgemeinen eine Datierung in die Bronzezeit D und Hallstatt A1.

Aus der Schicht I von Sarina Meda stammt ein vollgegossener Meissel (T. 21/10), dessen Entsprechungen in den Hortfunden von Bingula, Obajgora und Baleni^{254—256} zu finden sind. Auf Grund der Datierung dieser Schicht gehören sie derselben Periode.

In der Siedlung am Sportplatz von Duboko wurde eine Bronzenadel mit elliptischem durchlochtem Kopf gefunden (T. 21/11), mit einer entfernten Entsprechung im Bronzezeit D Hortfund von Baleni.²⁵⁷

Den einzigen Waffenfund stellt das Schwert von Saraorci dar das von D. Garašanin mit dem Riegsee-Typ verbunden und in die Bronzezeit D datiert wurde²⁵⁸.

Von den 15 vorliegenden Nadeln besitzen drei einen gerippten doppelkonischen Kopf der in zwei Fällen abgestumpft ist. Das dritte Stück stammt aus der Wohngrube 3 von Sarina meda und gehört dem Horizont I (T. 22/12-a). Die weiteren Stücke stammen von den Fundstellen in der Kaserne von Cuprija und in Trnava (T. 22/11)²⁵⁹. Ähnliche Funde sind aus der Umgebung von Beograd and Pančevo, verschiedenen Fundstellen in Serbien, Donauraum und den Hortfunden von Novi Bečej und Simanovci bekannt²⁵⁸⁻²⁶⁴. Sie sind in die Bronzezeit D und Hallstatt A1 zu datieren.

Aus der Morava bei Dubravica und Sarina meda stammen zwei Kolbenkopfnadeln (T. 22/12-b)²⁶⁵ deren erste mit waagerechten, die zweite durch die üblichen zick-zack Muster verziert ist. Entsprechungen sind aus Vinča (oder Brestovik), Batajnica, Gušterica II (zur ersten Nadel)²⁶⁶ Zemun, Zarkovo, Privina Glava, Nova Bingula, Simanovci, Uioara de Sus, Cernutel und dem Hügel IV von Bandino Brdo bekannt²⁶⁵⁻²⁷⁹. Sie sind in die Bronzezeit D und Hallstatt A1 zu datieren²⁸⁰⁻²⁸¹.

Im selben Gebiet sind auch 10 Armbänder der Übergangsperiode bekannt, davon drei voll gegossene und sechs aus zweifachem Bronzedraht. Vom ersten Typ stammt ein Stück aus dem Grab von Macin potok in Raševica (T. 22/13-a-b), die beiden andern sind Streufunde aus Majdan (T. 22/7) und Raševica ist mit schraffierten Dreiecken verziert, die mit zick-zack Mustern, senkrechten und schrägen Bändern zusammengestellt werden. Entsprechungen stammen aus den Hortfunden von Deva II, Baleni und Beograd-Autokomanda²⁸²⁻²⁸³ und sind der Bronzezeit D zuzuweisen. Auch in Glasinac IIb (Rudine Hügel I) ist ähnliches bekannt²⁸⁴. Der Armring von Majdan besitzt zugespitzte Enden und eine metopisierende Ritzverzierung (T. 22/7). Entsprechungen sind aus Novi Kostolac, Pečika II und Spalnaca II bekannt²⁸⁵⁻²⁸⁷, wodurch eine Datierung in Hallstatt A1 und Bronzezeit D sich zu ergeben scheint. Das beschädigte Stück von Raskršenica in Gornje Siplje (T. 22/8) hat Parallelen in Brestovik III, Hunedoara und Spalnaca II²⁸⁸ die eine ähnliche Datierung erlauben. Die Armbänder aus Draht (5 Stück aus Donje Siplje (T. 22/1-5) und eins aus Sijevica (T. 22/6) verbinden sich mit Formen der Periode Glasinac IIIb (Hallstatt A1)²⁸⁹.

Schliesslich ist aus Borčić bei Suljkovac ein Armband (Ring?) mit drei Windungen bekannt (T. 22/10), das am Glasinac in die ausgehende Bronzezeit datiert wird²⁹⁰, hier jedoch der Bronzezeit D gehören dürfte.

c. Gegenstände aus Knochen

Von den 14 bekannten Stücken stammen 10 aus geschlossenen Funden (4 aus der Wohngrube 3 in Sarina Meda, 5 aus Vrbcina in Dragocvet und 1 aus dem Grab von Plažane).

In Sarina Meda wurden drei Nadeln, ein Gegenstand in Form einer doppelten Pyramide und das Bruchstück einer bearbeiteten Muschel (T. 23/1, 3, 6, 11) gefunden. Eine Nadel besitzt einen sorgfältig gefertigten trapezförmigen Kopf. Die andere, aus einem hohlen Knochen gefertigte Nadel ist weniger sorgfältig gearbeitet. Außerhalb der Wohngrube wurde eine im Querschnitt elliptische Nadel gehoben.

Aus der Wohngrube in Vrbcina bei Dragocvet stammen zwei Nadeln, ein Pfeifen, der erwähnte Gegenstand in Form einer doppelten Pyramide, und ein unbeeendetes Werkzeug (T. 23/4-5, 7-9). Eine Nadel besitzt einen fünfeckigen Kopf (T. 23/4).

In Ceramidište in Bagrdan wurden drei Knochengegenstände gefunden (T. 23/10, 12, 14), deren zwei auf Grund typologischer Erwägungen zur Übergangsperiode gehören. Auch hier erschien der Gegenstand in Form einer verdoppelten Pyramide (T. 23/10). Das Bruchstück eines Knochenbeschlages trägt eine aus Kalakača und Transdanubien bekannte Verzierung²⁹¹, die jener der Tonware des Horizontes 3 entspricht.

Die Pfeilspitze aus dem Grab von Plažane hat ihre Entsprechungen in den Urnengräbern des Hügels von Dobrača²⁹².

d. Gegenstände aus Stein

Unter den seltenen gesicherten Funden der Übergangsperiode sind Steinmühlen (Borčić, Duboka, Dragocvet, Ceramidište in Bagrdan) zu erwähnen (T. 24/5; T. 39/5). Sie bestätigen die Bedeutung des Ackerbaues in der Übergangsperiode.

B. DAS BECKEN DER VELIKA MORAVA IN DER FRÜHEN EISENZEIT

Aus diesem Gebiet sind insgesamt 108 Siedlungen bekannt (Karte) davon 36 Gradinen, und 19 mehrschichtige Siedlungen. Unter den Gradinen sind jene von Lanište—Gradac, Potočac—Momčilov grad, Popovac—Petrus und Korman—Samar mehrschichtig. Wie in der früheren Periode, befinden sich die offenen Siedlungen an der Mündung der Nebenflüsse der Velika Morava, am Talrand und in kleineren Becken (Lozovik, Siokovac) und auf durch Flussmäander geschützten Te-

rassen. Einschichtige Gradinen befinden sich auch in Schluchten (Bagrdan, Kučište—Staro selo; Sekurić, Zovljak) und auf Bergkuppen (Majur—Gradište; Lešje—Baba) und dominierenden, strategischen Punkten oberhalb der Wasserscheiden (Kaludra—Crkvica, Belica—Gradina). Die mehrschichtigen Gradinen kontrollieren den Zugang zu den Schluchten. In den Randzonen des Morava—Beckens befinden sich nur Gradinen die durch einen besonderen Keramischen Typ gekennzeichnet werden. Befestigungsanlagen konnten in Lanište, Đula in Ostrikovac, Majur und Grošnica beobachtet werden. Ebenfalls befestigt waren die Gradinen von Ograđe in Ostrikovac, Gumnište in Beočić, Đula in Bresje wo jedoch die Befestigungsanlagen vernichtet sind.

Teilweise erforscht ist nur die Gradine von Gradac in Lanište. Sie befindet sich am Südrand der Schlucht von Bagrdan auf einem Ausläufer des Crni Vrh, oberhalb alter Mäander der Velika Morava und Belica. Der Eintritt zur Gradine besteht aus einem zusammenhängenden System, mit einem Schanze und zwei Wallanlagen (Beilage 1). Durch die 24,6 m breite Schanze wurde der Zutritt zur Gradine gesperrt (Abb. 16). Der Aushub der Schanze wurde zum Aufbau einer halbkreisförmigen Plattform (25×10 m) benutzt an deren abgerundeter Aussenseite ein Holz-Erde Wall mit Balken und Steinen errichtet wurde (Objekt 1) (Abb. 17—22), dessen Basis mit weissen Kieselsteinen belegt war. Die Gesamtanlage erreicht eine Höhe von 7,5—8 m. In einem Abstand von 24,7 m. wurde die zweite Wehranlage erbaut (Objekt 2, Abb. 23—24), die dem ersten Wall ähnlich ist und eine Länge von 50 m erreicht. Bei ihrer Anrichtung wurde das Gelände nivelliert. An der Innenseite beider Objekte befinden sich Reste der Besiedlung. Der Zutritt zur Siedlung, zwischen dem Objekt 2 und dem Hügelrand war mit weissen Kieselsteinen geflästert. Die Anlage ist einer Brandbrunst zum Opfer gefallen.

Auf den Resten dieser Anlage entstand ein neues Verteidigungssystem. Die ursprünglichen Anlagen wurden durch Aufschüttung in Form eines Tumulus erhöht, während beim Objekt 2 ein gerandelter Wall durch eine Palissade gekrönter Wall errichtet wurde. Sie gehören dem zweiten Horizont der frühen Eisenzeit.

Die Gradine Đula in Ostrikovac befindet sich auf einem Ausläufer des Juhor, und kontrolliert die gesamte Ebene um Paraćin (Beilage 2). Schwer zugänglich ist sie nur von der Morava—Seite. Hier wurde der Boden vorerst nivelliert und durch eine Stützmauer an der Nord-, West- und Südseite gesichert. Im Westen und Südwesten des Plateaus wur-

de ein Holz-Erde Wall aufgebaut in einer Technik die jener von Lanište nahesteht. Schanze, Stützmauer und Wall stellen ein 8—10 m hohes Verteidigungssystem dar. Der Eingang war durch einen hufeisenförmigen Wall geschützt dessen Höhe im erhaltenen Zustand 5 m beträgt. Ein zweiter gleichförmiger Wall bildet mit dem ersten ein einheitliches etwa kreisförmiges System.

Die einschichtige Gradine von Đula in Ostrikovac gehört der zweiten Stufe der frühen Eisenzeit. Die Gradine Gradište in Majur besteht aus einer Akropole und der dazugehörenden Siedlung. Sie liegt auf einer kegelförmigen Bergspitze des Juhor, die die Wasserscheiden der Velika Morava und weiterer kleinerer Flüsse kontrolliert. Die Akropole besitzt einen dreieckigen Grundriss, mit engem Eingang im Norden, der durch die Verlängerung der Wälle nach Aussen geschützt wurde. Beim Eingang befindet sich eine Tumulus-artige Anlage. Die »Unterstadt« umfasst mehrere Terrassen und blieb unbefestigt. Von dieser Stelle stammen zwei geschlossene Metallfunde und Tonware des vierten Horizonts der frühen Eisenzeit.

Eine vertikale Stratigraphie konnte nur in Gradac-Lanište und Svetozarevo-Crvna livada beobachtet werden (Beilage 1 und 4). Im ersten Fall handelt es sich um zwei, im nächsten um drei Wohnniveaus. Die grössten Siedlungen (über 1 ha) befinden sich im Tal der Velika Morava (Crvna Livada in Svetozarevo, Bukovačka česma in Bukovče). Die einschichtigen Siedlungen sind meistens klein (Reka in Bogava, Kazanište in Medureč) die mehrschichtigen ausgedehnter (Ljubavoda in Kolarci, Crvena Livada in Svetozarevo).

Die wenigen beobachteten Wohnanlagen (Sarina meda, Crvena Livada, Ostrikovac-Đula-groblje), deuten auf aus Flechtwerk errichtete Hütten. In Lanište wurden Vorratsgruben beobachtet.

Aus dieser Periode sind bisweilen keine gesicherte Bestattungen bekannt.

Die Fundbestände

a. Die Karamik

Im wesentlichen werden die Gattungen der Übergangsperiode auch weiter beibehalten. Wesentliche Unterschiede sind vor allem in der Verzierung zu vermerken. Eine Sondererscheinung stellt die Keramik vom Typ Prevešt in den Randzonen dar.

Horizont I (Karte 6)

Der Horizont konnte auf Grund der Funde von Lanište-Gradac und der Fundbestände der ältesten Schicht von Svetozarevo-Crvna Livada erarbeitet werden.

Wie eben erwähnt sind die Hauptmerkmale dieser Ware vorwiegend in der Verzierungsart zu erfassen, da Formen und Machart im wesentlichen jenen der Übergangsperiode entsprechen. Besonders kennzeichnend sind gestempelte Muster (»S« Spiralen, zwei- und dreifache Striche und Linien). Diese Technik stellt ein Aufleben der schon in den Horizonten 2 und 3 der Übergangsperiode belegten Verzierungsart dar. Dies wird auch durch gewisse technische Eigenschaften der gestempelten Ware erwiesen. Typische Formen des letzten Horizontes der Übergangsperiode sind wesentlich seltener. Darunter ist besonders die Rillenzier zu erwähnen die an Urnen vom Typ C1 verwendet wurde.

Die führende Form des Napfes ist der Typ B mit sanft facettiertem Rand und gestempelten Muster an der Schulter (T. 25/1—4; T. 27/1—2; T. 28/3, 7, 9, 11; T. 29/6, 9). Auch die führende Becherform (Typ B) ist in entsprechender Weise verziert worden (T. 25/5). Die prunkvollste Verzierungsart trägt die Urne vom Typ C1 bei welchem der Stil der Zeit seinen vollständigsten Ausdruck erreicht (T. 25/6—7).

Unter den Töpfen überwiegt der, auch für den 4. Horizont des vorangehenden Periode leitende Typ B (T. 26/10), mit durchlochtem Ösen- und zungenförmigen Henkelansätzen. Eine der Leitformen ist auch das Vorratsgefäß vom Typ C mit vier zungenförmigen Ansätzen (T. 27/10).

Horizont 2 (Karte 7)

Diese Periode ist durch die Funde des Horizonts 2 von Crvena livada und der einschichtigen Siedlung von Ostrikovac-Đula, Groblje belegt.

Als Leitformen sind Nöpfe vom Typ A und der Spielart C2 und Urnen der Gattung C2 zu erwähnen (T. 33/1; T. 30/1—9; T. 31/1—8, 11). Besonders kennzeichnend ist die in gestempelter Tremmolierung ausgeführte Verzierungsart (Linien, kleine Rhomben, Trapeze, Vierecke, Quadrate, Dreiecke, »S« Muster). Enge zick-zack Bänder werden in Kerbschnitttechnik ausgeführt (T. 30/8; T. 32/10; T. 33/11). Abgesehen von den Rillen- und »S« Mustern stellt dieser Stil eine Neuerscheinung dar. Die Ähnlichkeit der Formen mit jenen des Horizonts 2 der Übergangsperiode lässt sich durch die Verwendung des neuen Zierstils erklären, dessen Anwendung gegliederte Formen und grosse Flächen voraussetzt.

Die Keramik vom Typ Prevešt (Karte 7)

Diese Gattung ist aus einer geringen Anzahl einschichtiger Siedlungen belegt die vorwiegend in den schwerzugänglichen Randzonen des Velika Morava Beckens liegen. In sicherem Fundverband ist sie nur aus der Patenstation bekannt.

Unter den Funden von Prevešt-Grad handelt es sich vorwiegend um Vorratsgefäße wobei Typ A vorherrschend, Typ C dagegen durch weniger Funde belegt ist. Diese im Horizont 1 sehr seltene Form besitzt hier einen abgerundeten (T. XII/6) gelegentlich waagrecht profilierten Rand (T. XII/7, 9). Die Machart ist grob, der Ton mit Sandkörnern gemagert. Ähnliche Funde sind auch aus anderen Siedlungen belegt (T. XII/11—14; T. XIII/1—3)^{348—351}. Unter den Näpfen ist eine Spielart des Typs B hervorzuheben (T. XII/1). Im allgemeinen ist auch die Verzierungsart nachlässiger und weniger reich.

Horizont 3 (Karte 8)

Seine Erarbeitung beruht auf den Funden des Stratum 3 von Crvena livada.

Vom genetischen Standpunkt aus ist diese Tonware mit der Keramik der Horizonts 2 und dem Typ Prevešt zu verbinden (Näpfe vom Typ A, B und der Spielart C2, Vorratsgefäße). In der Verzierungsart ist dies die ärmste Periode der Eisenzeit in diesen Gebieten, was gut mit dem Verfall der Dekoration beim Typ Prevešt in Einklang zu bringen ist.

Horizont 4 (Karte 9)

Die Erarbeitung der Keramik beruht auf wenigen gesicherten Funden der einschichtigen Siedlungen Gradište und Govedarište in Majur und Đula in Bresje. Bei ihrer Beurteilung wurden auch die Entsprechungen mit der Verzierungsart der Gürtel vom Typ Mramorac miteinbezogen.

Zu diesem Horizont gehören Nöpfe vom Typ B mit unverziertem Rand (T. 35/1) der nur gelegentlich Fingereindrücke trägt. Die nächste Entsprechungen finden sie im Horizont 3.

Eine leitende Form stellen kleine kalottenförmige und einhenkelige Schalen mit unausgeprägtem Boden dar (T. 35/4—5), deren Henkel gelegentlich den Rand des Gefäßes überragt. Eine Deutung als Löffel ist nicht von der Hand zu weisen. Die Machart ist mittelmässig oder grob, die Farbe braun. Der Ton enthält Sandkörner und Spuren von kristallisierenden Steinen.

Die wichtigste Erscheinung sind trichterförmige Becher mit abgesetztem Fuss (T. 35/2—3, 11—12), die typologisch als eine Weiterentwicklung des Typs D angesehen werden können. Sie besitzen einen den Rand weit überragenden Bandhenkel, ihr Fuss ist gelegentlich in Form eines Rhombs ausgezogen (T. XIII/4), und besitzt in der Regel eine umboartige Eintiefung. Sie sind durch an die Mramorac-Gürtel erinnernde Mäanderbänder verziert (T. 35/2). In der Machart sind sie der vorangehenden Form gleich. Zum selben Horizont dürften auch Gefäße gehören bei welchen griechische Formen

nachgeahmt werden (Sarina meda, Supska-Stublina, und Zvezdana, Gajinovine in Bunar (T. 35/6, 10). Es handelt sich um scheibengedrehte, lokale Ware. In diesem Zusammenhang ist auch ein konischer Gefäßfuß mit entsprechender Verzierung zu erwähnen (T. XIII/9). Auch bei den Urnen deren Form nicht näher zu ermitteln ist besteht eine an Mramorac anklingende Ritzverzierung (T. 35/7—9; T. XIII/6).

Die Töpfe werden durch den Typ A mit hufeisenförmigen Leisten an der Schulter vertreten. Es erscheinen auch gewellte Leisten (T. 45,5). Die Machart ist grob, der Ton mit Sand gemagert.

Vorratsgefäße sind durch die Typen A und B vertreten mit einem durch Leisten verstärkten Rand und eingeritzten oder eingetieften zick-zack Mustern (T. 36/1—4, 6). Als Vorläufer kämen nur zwei bekannte Stücke die jedoch dem Horizont 3 gehören, in Betracht.

Schliesslich seien noch zwei mit Protomen verzierte Bandhenkel erwähnt (T. 36/10—11).

Wie daraus ersichtlich weicht das Inventar dieser Zeit in manchen Merkmalen von jenem des vorangehenden Horizonts ab.

b. Gegenstände aus Metall

Aus dieser Periode sind 59 Metallgegenstände nachgewiesen, davon 44 aus geschlossenen Funden. Die Mehrzahl davon ist schon veröffentlicht worden.

Sammelfunde

Hortfund von Zirovnica. Nach M. Garašanin Eisenzeit II-7 Jhdt. (Horizont I nach R. Vasić)^{370—371}.

Majur-Gradište I: Sammelfund von Silberfibeln vom Typ Čurug-Štrpci (T. 38/4—5)^{372—375}.

Majur II.

Auf einer Terasse unterhalb der befestigten Anlage fanden sich zwei Lanzen spitzen, ein Messer und teile einer Messerscheide (T. 38/4)³⁷⁶. Die Lanzen spitzen besitzen eine lange Tülle und Nietlöcher sind auch an der Heftung des Krummessers zu vermerken. Die aus Blech gefertigte Scheide war durch gerade und gewinkelte Linien verziert. Ähnliche Lanzen spitzen sind aus Donja Toponica und vom Glasinac bekannt³⁷⁷. Die Eisengegenstände und eine Silberfibel vom Typ Čurug-Štrpci stellen das Inventar eines Grabes dar³⁷⁸. Nahe Entsprechungen finden sich in Arareva mogila, Pilatovići und Ostrovl Mare^{378—381}. Auf dem Glasinac werden die Lanzen spitzen in die Stufe Va datiert³⁸².

Eine Sondererscheinung im Moravagebiet stellen die Funde vom Typ Mramorac

dar^{383—384}. Es handelt sich um die Funde von Mramorac, Umčari, Kolari, Batinac (Vino-gradi) (T. 38/8), Miloševac, einen unbekanntem Fund aus dem Museum Požarevac (Tl. 47, 71) und den unlängst publizierten Fund angeblich aus Vinča^{385—391}. Der Fund aus dem Museum Požarevac dürfte auf Grund seiner Maasse und der reduzierten Verzierung einer etwas jüngeren Zeit gehören.

Unter den Waffen sind noch zwei eiserne Ärmchenbeile und ein eisernes Tüllenbeil zu erwähnen. In Crvena livada wurde ein Beil gefunden (T. 38/3)³⁹². Nach R. Vasić sind diese Formen der zweiten Hälfte des VII Jhdts zuzuweisen³⁹³. Das nächste Stück aus Lukića Mala in Rajkinac (Grabfund) findet Entsprechungen im Ärmchenbeil von Kalakača³⁹⁴.

Obwohl eine Verbindung mit den Gräbern von Rajkinac aus chronologischen Gründen nicht in Betracht kommt, handelt es sich bei diesem Stück um eine recht alte Form. Vielleicht wurde es bei der Plünderung eines älteren Grabes verloren.

Das Tüllenbeil von Crne Graće am Juhor (T. 38/2), besitzt gute Entsprechungen aus Usje, Aludovo und Rudovci (Horizont I von Vasić, Hallstatt B3 nach M. Garašanin)³⁹⁷.

Unter den Streufunden sind noch zwei eiserne Lanzen spitzen zu erwähnen. Beide stammen aus Močilov grad am Juhor.

Als Zierstücke sind noch 3 Fibeln, zwei Ringe, eine Doppelnadel und eine Perle zu erwähnen.

Die zweischleifige Bogenfibel mit Kopf in Form des böotischen Schildes wurde in Donje Stiplje bei einem zerstörten Grabhügel gefunden (T. 38/6)³⁹⁸. Nach Vasić wird sie um 650—550 datiert, dagegen setzt J. Bader solche Fibeln in das VIII—V Jhdt. an^{399—400}.

Eine ähnliche Datierung wird auch für die zweischleifige Bogenfibel mit dreieckigem Kopf vorgeschlagen, die in Ljubičevac gefunden wurde^{401—402}.

Die thrakische Fibel und die Doppelnadel von Sarina meda gehören der ausgehenden frühen Eisenzeit (T. 38/12)^{403—404}.

Der Ring von Crvena Livada⁴⁰⁵, besitzt übergreifende, jener von Đula i Brezje verbreitete trapezförmige Enden (T. 38/11). Schliesslich sei noch die Perle aus Objekt 2 in Lanište angeführt (T. 38/10) die mit dem Horizont der »S« verzierten Keramik zusammenhängt.

Von den erwähnten Metallgegenständen gehören 25 der Periode Hallstatt B3/C1, die übrigen der Periode Hallstatt D. Davon sind rund 21 aus Edelmetall. Die Fund vom Typ Mramorac können in ihrer Mehrzahl als Grabfunde angesehen werden, eine Annahme

die von M. Garašanin auch für Zirovnica ausgedrückt wurde⁴⁰⁶⁻⁴⁰⁷. Dies ist auch von den zwei Sammelfunden von Majur anzunehmen.

c. Gegenstände aus Knochen

Im Ganzen sind nur drei solche Gegenstände bekannt. Die Pfeilspitzen aus Objekt 2 in Lanište (T. 39/2—3) haben eine gute Entsprechung in Radoinja⁴⁰⁸. Das Gerät aus Crvena Livada stammt aus einer gestörten Schicht mit Funden des Horizonts 2 und 3 (T. 39/1)⁴⁰⁹.

d. Gegenstände aus Stein

Es handelt sich vorwiegend um Steinmühlen (T. 39/10—11) und Feuersteingeräte die als Sichelanlagen gedeutet werden (Lanište, Majur-Gradište, Dragocvet-Vrbica, Bukovče-Bukovačka česma) (T. 39/7—9). Andere Funde wurden als Wetzsteine gedeutet (T. 39/6). Im Objekt 1 von Lanište wurde ein Gussmodell für Nadeln gehoben (T. 39/4).

C. SCHLUSFOLGERUNGEN

a. Periodisierung und Chronologie

Als Ausgangspunkt für eine Periodisierung der Übergangsperiode und der frühen Eisenzeit im Becken der Velika Morava ist die von M. und D. Garašanin erarbeitete Chronologie dieser Perioden für Serbien zu betrachten. Entscheidend für die Beurteilung dieser Fragen sind ausser dem Fundinventar, die Lage, die räumliche Verbreitung und die Typologie der Siedlungen und Wohnbauten in bestimmten Stufen der vorgesellschaftlichen Entwicklung. Daraus ergibt sich das chronologische und kulturelle Verhältniss zwischen den einzelnen erarbeiteten Stufen. Besonders aufschlussreich ist die Bestimmung einiger Schlüsselpunkte, in diesem Falle vor allem des Beginns einzelner Perioden der Eisenzeit.

Eisenzeit I.

Der Beginn dieser Periode wird durch die Erscheinung einer grösseren Anzahl von Siedlungen kennzeichnet im Gegensatz zu der praktisch siedlungslosen Paračiner Gruppe. Am Ende der Eisenzeit I und zu Beginn der nächsten Stufe, tauchen auch die Gradi-ner Siedlungen auf.

Auf Grund der einschichtigen Siedlungen, der geschlossenen Funde und der Beobachtungen auf mehrschichtigen Fundstellen sind vier Stufen der Eisenzeit I auszusondern:

Eisenzeit Ia ältester Horizont im Velika Morava Becken, vorwiegend mit Siedlungen an der Mündung der Nebenflüsse. Das Verhältniss zu der vorangehenden und der folgenden Periode beruht auf der typologisch-stilistischen Wertung des Fundstoffes und einem breiteren Vergleich mit der Entwicklung in den benachbarten Gebieten.

Die Keramik dieser Stufe (Horizont 1), stellt im wesentlichen eine Weiterentwicklung typischer Erscheinungen der Paračiner Gruppe dar, was auch für eine ethnokulturelle Deutung von ausschlaggebender Bedeutung ist. Im allgemeinen beruhen die Formen auf alter Tradition. Dagegen wird die Verzierung (gerillte Muster, Facettierung) auf der Nachahmung fremder Vorbilder beruhen. Die Entwicklung des Prozesses kann aus geschlossenen Funden erfasst werden. Besonders aufschlussreich ist in diesem Sinne der Fund von Raševica⁴²⁴ mit spiralverzierten Bechern der Paračiner Gruppe und sanftgerillten Gefässen der Eisenzeit I.

Für die Zeitbestimmung der Eisenzeit Ia sind Entsprechungen in Form und Verzierung der Gefässe maassgebend. Es sei auf die kannelierte und facettierte Verzierung von Čaka, Gross Mugl, Unter-Radl (Bronzezeit D), bzw. Velatic oder Očkov (Hallstatt A1)⁴²⁵ hingewiesen. Hier sei auch auf die sicher datierbaren Metallfunde die Aufmerksamkeit gelenkt vor allem auf die Nadeln mit doppelkonischen Kopf der Bronzezeit D⁴²⁶. Die längere Dauer dieser Periode beweisen die entwickelteren Formen von Ton- und Metallgegenständen. So entsprechen die Nadeln mit abgestumpften konischen Kopf dem Horizont 2 der Hortfunde in Eisenzeit I, d. i. der Hallstatt A1-Periode⁴²⁷. Daher ist die Eisenzeit Ia, mit Bronzezeit D und Hallstatt A1 gleichzusetzen.

Die Siedlungen der Periode Ib häufen sich am unteren Lauf der Nebenflüsse der Morava. Sie werden durch die schwarzpolierte und kannelierte Ware bestimmt (Horizont 2 der Übergangsperiode). Dies wird durch ihre Erscheinung im Objekt II von Sarina Meda bestätigt wo sie mit Formen der Stufe Ia vergesellschaftet auftauchen. Diese Gruppe ist in das Morava-Gebiet in schon ausgeprägter Form vorgedrungen. Die führende Form dieser Stufe, sanft doppelkonische Nöpfe, solche mit »S« Profilierung und verschiedene »Urnens«, besitzen keine Vorgänger in der früheren Periode. Das Ausgangsgebiet dieser Erscheinungen ist schwer zu bestimmen. Es seien jedoch die Entsprechungen im Kreis Cruceni-Belejš II-Lapus, Gáva-Vitrop, Mediana II—III hervorgehoben⁴²⁸, wobei in dieser Zeitspanne an einen jüngeren Zeitansatz zu denken wäre. Einen Hinweis zur Herkunft der Träger dieser Stu-

fe ergeben ähnliche Funde aus dem Mlava-Tal. In diesen Gebieten Nordost-Serbiens ist auch eine Dubovac-Zuto Brdo Tradition nachweisbar die im Fortleben der Plastik ihren Ausdruck findet⁴². Es seien auch gewisse Entsprechungen im Theissgebiet und der Nekropole von Fuchstadt hervorgehoben, die in die Hallstatt A2 Periode zu datieren ist⁴³. So dürfte die Stufe Ib mit Hallstatt A2 zu vergleichen sein.

In der Periode Ic verteilen sich die Siedlungen auf das gesamte Becken der Velika Morava. Die Keramik stellt eine weitere Entwicklung der vorangehenden Stufe dar, wobei die Facettierung an ein Weiterleben der Ia Traditionen denken lässt. An der Süd-Morava finden sich in Crnokalačka bara die besten Entsprechungen⁴⁴.

Schliesslich findet sich in der Periode Id eine Anzahl von Siedlungen in den getrennten Flachgebieten des Moravatal und der Nebenflüsse. Sie bilden eine Art regionalen Verteidigungssystems so besonders in den Tälern der Dubocka und Osaonica. Formen und Verzierung der Tonware stellen ein Weiterleben der Stufe Ic dar wobei allerdings ein gewisser Verfall in der Machart und Zier zu vermerken ist. Gefässe mit tordiertem Rand und Wellenmuster stellen die leitenden Erscheinungen dar. Dieser Horizont ist mit Kalakača bzw. Bosut IIIa gleichzusetzen, was nach Medović schon dem Beginn von Eisenzeit II entsprechen dürfte⁴⁵.

Eisenzeit II.

Den Beginn dieser Periode stellt die Erscheinung der Gradinen-Siedlungen dar. Sie sind wohl als Fliehburgen für die Bevölkerung der Ebene anzusehen. In dieser Zeit wird auch die Verwendung von Eisen endgültig eingeführt. Es sind zwei Unterstufen zu unterscheiden:

Die Siedlungen der Unterstufe IIa verteilen sich etwa gleichmässig an der Morava und am mittleren und unteren Lauf ihrer Nebenflüsse. Die Abfolge beider Unterstufen ist stratigraphisch in Crvena Livada und Lanište-Gradac nachgewiesen. Die Formen der Stufe IIa führen Typen der vorangehenden Periode Id weiter die Stempelverzierung und die neuen Muster (vor allem die »S« Muster) sind von aussen übernommen worden. Dabei finden sich die nächsten Entsprechungen zu IIa in der Bosut Gruppe (Bosut IIb), an der West- und der Süd-Morava. Die Verzierung ist auch mit den Gruppen von Ostrov-Pšeničevo und Babadag zu verbinden wobei vor allem an stylistische Verwandtschaft zu denken ist⁴⁶.

Die Unterstufe IIb führt nun die tremolierte Verzierung die vor allem an das Becken der Velika Morava gebunden bleibt. Auch in den Gefässformen treten Unterschiede auf. So ist aus IIb kein einziger Napf mit facettiertem Rand belegt. Nahe Entsprechungen zu dieser Periode sind in der Nekropole von Basarabi, in Nordwest-Bulgarien und an der Süd-Morava nachweisbar⁴⁷. Aufgrund der Beobachtungen an der Velika Morava scheint der Begriff Basarabi unberichtigt verbreitet worden zu sein, ohne Rücksicht auf die Aussonderung unserer beiden Unterstufen⁴⁷.

Auch von der Gradina Bosut sind Funde unserer Unterstufe IIb bekannt⁴⁸. Sie gehören der Stufe Bosut IIb die mit unserer Stufe IIa gleichzusetzen ist, erscheinen aber in den jüngsten Schichten dieser Bosut-Periode wodurch die relativchronologische Lage der Funde im Moravabecken nochmals bestätigt wird.

Die chronologische Lage des als Rander-scheinung bestimmten Typ' Prevešt beruht auf stylistisch-typologischen Überlegungen. Es handelt sich um verfallene und verarmte Typen der Unterstufe IIa, wodurch eine Datierung in IIb ihre Bestätigung zu finden scheint. Auch ist nochmals zu betonen das sich der Typ Prevešt und die Unterstufe IIb räumlich ausschliessen.

Eisenzeit III

Auch in dieser Periode sind zwei Unterstufen auszusondern.

Die Siedlungen der Periode IIIa setzen das Leben in den bedeutendsten Fundorten der Unterstufe IIb fort (Crvena livada, Supska-Stublina u. a. m.). Das chronologische Verhältniss zu letzterer ist in Crvena Livada bestätigt: hier überlagert die Schicht der Unterstufe IIIa unmittelbar jene der IIb Periode. In der Keramik ist jedoch ein typologisch-stylistischer Unterschied zu vermerken, wobei allerdings mehr Verwandtschaftszüge mit dem Typ Prevešt zu beobachten sind. Dies kommt besonders bei den Vorratsgefässen zum Ausdruck. Ähnliche Merkmale weisen auch Machart und Färbung der Gefässe auf. Dagegen sind die Verbindungen in der Verzierung weniger ausgeprägt.

Die Unterstufe IIIb wurde vor allem auf Grund der Keramik mehrerer einschichtigen Siedlungen ausgesondert, wo auch in der Verzierung Verbindungen mit den sicher datierbaren Mramorac-Gürteln erkannt wurden. In dieser Periode verbinden sich die Flachsiedlungen in einzelnen Flusstälern um einen bestimmten Berg mit entsprechenden Gradinen im Gebirge. Beispiele dafür bieten

die Siedlungen im Tal der Velika Morava, der Kalenička, des Lugomirs und die Gradi-
nen am Juhor. Ausser dem Weiterleben alter
Formen hebt sich die Tonware besonders
durch ihre Mäanderverzierung und die typi-
sche Becherform ab. Diese Verzierung fehlt
in der Unterstufe IIIa. Auf Grund der Datis-
erung der Funde vom Typ Mramorac ist die
Unterstufe IIIb an das Ende des VI Jhrtds
anzusetzen⁴³⁹.

Der Abschluss dieser Periode ist schwer-
er zu bestimmen. Gewisse Formen, auch
Unterschiede zwischen einzelnen Gürteln
vom Typ Mramorac sprechen zugunsten einer
längeren Zeitspanne. Sicherlich wurden
die Siedlungen der Unterstufe IIIb lange vor

der Erscheinung der Kelten verlassen. Da-
her ist auch in der Eisenzeit III mit einer
noch nicht erkannten spätesten Unterstufe
zu rechnen.

Beim heutigen Forschungsstand bieten
die beigelegten chronologischen Tafeln fol-
gendes Bild der relativen und absoluten Chro-
nologie im Becken der Velika Morava:

C. KULTURSTRÖMUNGEN

Beim unzureichenden Forschungsstand
und der ungleichen Erforschung in verschi-
edenen Gebieten sind auch die Kulturströ-
mungen im Laufe der Eisenzeit noch schwer
zu erfassen.

In der Beurteilung dieser Probleme
kommt der Keramik eine wichtige Stelle zu.
In den Stufen I und II der Mediana Gruppe
die etwa der Eisenzeit Ia entsprechen sind
nur einzelne gemeinsame Merkmale festzu-
stellen, so Nöpfe mit eingezogenem Rand die
sich dem Typ B und der Spielart C1 nähern⁴⁴¹.
In diesem Zusammenhang sind auch die Be-
cher vom Typ B zu erwähnen (Mediana II—
III)⁴⁴⁵. Diese Erscheinungen erklären sich
durch die Entwicklung in beiden Gebiet auf
Grund der Paračiner Gruppe⁴⁴⁶.

Gewisse Entsprechungen sind auch auf
dem Gebiet des unteren Vardar-Tales und
Nordost Serbiens im Mlava-Tal und am
Eisernen Tor zu finden⁴⁴⁷⁻⁴⁴⁸.

Mit Belegis II sind vor allem die Nöpfe
mit einbiegendem Rand, solche mit »S« Pro-
filierung und die Urnen mit konischen War-
zenansätzen und zarter senkrechter Riefel-
ung zu verbinden. Dazu fügen sich auch die
Herdtöpfe⁴⁴⁹. Gute Entsprechungen finden
sich in den Gräbern 189, 167, 271 und 220
von Karaburma⁴⁵⁰. Die Urnen der Spielart
C1 entsprechen einigermaassen den Formen
der Stufe Belegis II⁴⁵¹. Dies gilt von den Töp-
fen desselben Gräberfeldes die unserem Typ
C entsprechen⁴⁵².

Weiter nördlich sind auch in Siebenbü-
rgen einzelne Parallelen zu den Typen im
Becken der Velika Morava zu finden. Es
sien erwähnt die Urnen mit mehrfachen Gir-
landenmustern die unserem Typ B entspre-
chen⁴⁵³. Die Verbindungen zwischen beiden
Gebieten werden durch die Metallfunde be-
stätigt⁴⁵⁴.

In Nordwest-Ungarn im Gebiet der Gá-
va-Gruppe kann nur eine Verwandtschaft mit
gewissen Gefässformen beobachtet werden
so mit dem Typ B und der Spielart C1 mit
entsprechender Riefelung (Stufe Ia)⁴⁵⁵. Die
gilt auch für Transdanubien mit Gegen-
stücken zu den Nöpfen Typ C1, den Schalen
Typ A und den Bechern Typ B⁴⁵⁶. Auch
werden gelegentlich die Wände der Wohnbau-
ten durch Spiralen verziert.

CHRONOLOGISCHE TAFEL — BECKEN DER VELIKA MORAVA

(cca)
1300.

einschichtige Siedlung Sportplatz
Ia in Duboka; geschlossene Funde
von Sarina Međa

ältere Schicht am Sportplatz von
Ib Belica; geschlossene Funde von
Vrbice in Dragocvet

einschichtige Siedlung Pod gradom
Ic in Oparić; geschlossene Funde
von Ceramidište in Bagrdan

jüngere Schicht von Selište in Du-
boka

älteste Schicht von Crvena Livada
IIa in Svetozarevo; älteres Stratum
auf Gradac in Lanište

720.

zweite Schicht von Crvena Livada
IIb in Svetozarevo; einschichtige Sied-
lung von Grad in Prevešt

dritte Schicht von Crvena Livada
IIIa in Svetozarevo

525.

einschichtige Siedlung von Gradi-
šte in Majur

IIIc ?

279.

Einzelne Gegenstände aus Metall (Nadel mit doppelkonischem Kopf), die Riefelung und Facettierung an Gefässen und Entsprechungen in gewissen Gefässformen (Näpfe vom Typ A, geriefelte Schalen vom Typ B), deutenden Verbindungen mit der Slowakei zur Zeit unserer Eisenzeit Ia an⁴⁵⁸. Eine ähnliche Technik in der Verzierung ist auch gleichzeitig aus Mähren bekannt (Velatice)⁴⁵⁹.

Verbindungen mit der oltenischen Govora-Gruppe in der Eisenzeit Ia, sind bisweilen nur auf Grund entsprechender Becherformen anzunehmen⁴⁶⁰. Dies gilt auch von der Cerkovna und den übrigen bulgarischen Gruppen vorwiegend Entsprechungen zu Spielarten der Becher von Typ A und B, weniger zu den Urnen (Spielart C1) eine gewisse Verbindung zwischen beiden Gebieten bestätigen⁴⁶¹.

Auch die Verbindungen im Laufe der Periode Ib sind vor allem in der Keramik festzustellen. Die nächsten Entsprechungen finden sich im Becken der Süd- und West-Morava, in Nordost Serbien und Oltenien. Im Becken der Süd-Morava sind es vor allem die Funde von Crnokalačka bara, Gornja Toponica und nur teilweise von Mediana III⁴⁶². An der West-Morava finden sich Parallelen in Mojsinje bei Cačak⁴⁶³. Im Mlavatal ist in rund zehn Siedlungen eine völlige Identität in der Topographie und der Tonware beobachtet worden (Oreškovića, Kličevac, Trnjane, Zabrđe usw.)⁴⁶⁴. Dies gilt auch von den Funden aus Usje, Boljetin und Mala Vrbica am Eisernen Tor⁴⁶⁵, Urnen vom Typ C1 und C2 finden ihre Gegenstücke in der Vrtop-Gruppe⁴⁶⁶. Dagegen lockern sich die Verbindungen mit Belegis II⁴⁶⁷.

Ausser den Entsprechungen in der Keramik schlagen auch Gegenstände der Kulturplastik eine Brücke zwischen Transdanubien und unserer Eisenzeit Ib⁴⁶⁸. Ebenfalls in Bulgarien ist eine ähnliche geriefelte Tonware vorhanden⁴⁶⁹.

Durch ihre Keramik verbindet sich die Eisenzeit Ic mit dem unteren Lauf der Süd- und West-Morava, während Verwandtschaftszüge auch zu Pšeničevo und Babadag festzustellen sind. Die nächsten Entsprechungen finden sich in Makrešane, Belasica, Crnokalačka bara (West- und Süd-Morava)⁴⁷⁰, nur zum Teil in Mediana III⁴⁷¹ und einigermaßen in Vardofošta⁴⁷². Mit Babadag und Pšeničevo verbinden sich die Näpfe mit senkrecht gerilltem Rand und einzelne Ziermuster (»S« Motive, Kreise), wobei allerdings bei letzteren eher an eine lokale Entwicklung aus der Eisenzeit Ib zu denken wäre.

In der Vojvodina und dem jugoslawischen Donauraum fehlen bisweilen Erscheinungen des Vor-Kalakača Horizontes die mit der Eisenzeit Ic gleichzeitig wären.

Ebenfalls in Richtung der Süd- und West-Morava sind die Verbindungen im Laufe der Eisenzeit Id zu suchen⁴⁷³. Andererseits finden sich nun eng verwandte Erscheinungen im Donaugebiet (Horizont Kalakača), einschliesslich mit dem Eisernen Tor, ebenfalls am unteren Lauf der Save und der Drina⁴⁷⁶.

In der Eisenzeit IIa häufen sich die Zusammenhänge mit den offenen Siedlungen und Gradinen an der Süd-Morava (Draževac, Donja Vrežina, Crnokalačka Bara, Jelenac) die bis zum oberen Lauf der Nišava verfolgt werden können (Gornja Glama bei Piroto)⁴⁷⁷. Dies gilt auch vom Becken der West-Morava (Cačak, Ljuljaci, Makrešane, Gradine von Radoinja)⁴⁷⁸. Auch die Täler der Mlava, des Weissen Timok' und das Eisernen Tor sind zu dieser Zeit mit dem Becken der Velika Morava eng verbunden⁴⁷⁹. Weiter nördlich kommen solche Zusammenhänge mit Bosut IIIb zum Ausdruck⁴⁸⁰. Eine gewisse Verwandtschaft mit Funden aus Rumänien, Nordwest-Bulgarien und der sowjetischen Moldau kann mit Sicherheit erkannt werden⁴⁸¹.

Dieselben Verbindungen mit den Becken der Süd- und West-Morava, kommen auch in der Eisenzeit IIb zum Ausdruck. Die südlichsten Entsprechungen finden sich in der Gradine von Oraovica bei Vranje⁴⁸². Dagegen sind in der Vojvodina Verwandtschaftszüge nur an der Gradine bei Vašice festzustellen⁴⁸³. Tremmolierte Muster sind auch aus Belačevac im Kosova-Gebiet bekannt⁴⁸⁴.

Die meisten Entsprechungen finden sich jedoch in Oltenien (Basarabi, Popești-Novaci, Tirgu Mureș, Curcona, Poiana, Conadonești, Blejești)⁴⁸⁵, zum Teil auch in Nordwest-Bulgarien⁴⁸⁶.

Alle Siedlungen mit Tremmoliernustern verteilen sich auf zwei geographische Gebiete: das Morava-Becken mit Kosovo und Oltenien mit Nordwest-Bulgarien. Fundorte mit dieser Tonware sind aus Nordost-Serbien bisweilen unbekannt.

Die Keramik der Eisenzeit IIIa ist auch an der Süd-Morava gut vertreten (Crnokalačka Bara, Donja Toponica, Trupale, Donji Matejevac) gewisse Formen sind sogar bis in die Metohija zu verfolgen, so vor allem die Turban-Schalen (Romaja, VI. Jhrdt.)⁴⁸⁷⁻⁴⁸⁹. Allerdings handelt es sich hier nur um lockere Zusammenhänge. Auch zu Ferigile sind Entsprechungen festzustellen so in den Näpfen vom Typ A und B und der Spielart C2, die der ältesten Stufe von Ferigile (Bader VII—VI Jhrdt.) gehören⁴⁹⁰. Besonders eng waren die Verbindungen zur Süd-Morava⁴⁹¹.

Die Keramik des Gräberfeldes von Ljuljaci und von Novi Pazar bestätigt auch in dieser Zeit die engen Verbindungen mit dem Becken der Velika Morava. In diesem Zu-

sammenhang sind auch die Funde vom Typ Mramorac anzuführen⁴⁹²⁻⁴⁹³. Hier seien auch neue Funde aus Gräbern bei Kostolac an der Mlava-Mündung erwähnt⁴⁹⁴. Dagegen finden sich keine direkte Entsprechungen im kannelierten Horizont von Bosut IIIc, wo nur weitere Parallelen zu den einhenkeligen Bechern des Morava-Beckens zu vermerken sind⁴⁹⁵. Die verhältnismässig zahlreiche Tonware die unter griechischem Einfluss entstanden ist, bestätigt das Bestehen engerer Kontakte mit der griechischen Welt im Laufe des V. und IV. Jhrhdts.

c. Historische Wertung

Im Becken der Velika Morava sind bis zur Einwanderung der Kelten drei Stufen der Eisenzeit auszusondern.

Zu Beginn Eisenzeit Ia waren die Verbindungen mit dem mitteleuropäischen Raum recht stark, um sich am Ende der Eisenzeit zu lockern und den Weg einer kulturellen Regionalisierung zu öffnen. Unter Einflüssen von aussen entwickelte sich später ein neuer Prozess der Integration der zur Entstehung der historisch überlieferten paläobalkanischen Völker führte.

Im Laufe dieser Zeiten war das Becken der Velika Morava mit jenen der Süd- und West-Morava mit Nordost-Serbien und Bulgarien, schliesslich mit Oltenien aufs engste verbunden. Auch entstanden zeitweilige Verbindungen mit Nordost Bosnien, Südserbien und den östlichen Teilen Makedoniens.

Die ersten gesicherten Siedlungen der späten Bronzezeit in unserem Gebiet gehören der ausgehenden Paraćiner Gruppe. Bald darauf entstanden neue Siedlungen die den Beginn der Eisenzeit einführen. Sie liegen an strategisch wichtigen Punkten (Flussmündungen, Schluchten usw.) und entsprechen zeitlich dem Beginn der Urnenfelderzeit mit welcher sie auch kulturell verbunden sind. Trotzdem beruht die Eisenzeit Ia auf starken Traditionen der heimischen Bronzezeit.

Einflüsse aus den Donauraum lassen sich zu Ende der Eisenzeit Ia erfassen. Damals sind Bewohner von Nordost-Serbien unter dem Druck benachbarter Völkerschaften in das Becken der Velika Morava eingezogen, wodurch die Eisenzeit Ib entstand. Das jedoch die alte Bevölkerung dabei nicht ausgerottet wurde, bestätigt die Kultur der Eisenzeit Ic, deren Kultur auf der in Ib entstandenen Integration der alten und neuen Bevölkerung beruht. Zu dieser Zeit finden sich Siedlungen in den Tälern aller Nebenflüsse. Die Periode Id wird durch den Verfall der keramischen Produktion und Häufung der Siedlungen kennzeichnet.

In der Eisenzeit II (IX—VIII Jahrhundert) sind bedeutende Änderungen in der

Topographie der Siedlungen und die Einführung des Eisens zu vermerken, die mit der Erscheinung eines neuen Zierstils in Verbindung steht. Offenbar handelt es sich um eine innere Entwicklung und neue Einflüsse von aussen. Es werden Gradinen angelegt die mit Siedlungen im Flachland in bestimmten Beziehungen stehen. Die Gradinen sind wohl als Zentren des organisierten Lebens anzusehen. In dieser Periode, der Eisenzeit IIa herrscht eine bedeutende kulturelle Einheit im Becken der Velika Morava.

Mit der Eisenzeit IIb wird in unser Gebiet der Tremmollierstil eingeführt was auf eine fremde Einwanderung zurückzuführen ist. Die Siedlungen der Eisenzeit IIa werden nun zerstört. Die neue Kultur verbreitet sich auch im Becken der Süd- und West-Morava. Die Lebensbedingungen haben sich jedoch kaum geändert. In den Randzonen entwickelt sich der Typ Prevešt, der Verbindungen mit der Eisenzeit IIa und der nachfolgenden Periode IIIa aufweist. Seine Erscheinung ist wohl durch den Druck der Träger des neuen Stils zu erklären.

In der Eisenzeit III werden alle Siedlungen der vorangehenden Periode vernichtet. In Crvena livada überlagert die Siedlung der Stufe IIIa jene der Periode IIb. Die Keramik der neuen Zeit ist mit jener vom Typ Prevešt zu verbinden. Dies waren die Träger der neuen die Eisenzeit IIb ablösenden Kultur. Mit der Eisenzeit IIIb (VI—V. Jahrhundert) kommen Änderungen in der Topographie der Siedlungen. Im Gebirge entwickelt sich ein ganzes System von Gradinen. Den Fortschritt der Kultur spiegeln die Funde vom Typ Mramorac ab die wohl als Grabinventare zu deuten sind. Auf diese Zeit bezieht sich Herodots Erwähnung der Tribalischen Ebene, wodurch auch der Schlüssel zur ethnischen Zuweisung unserer Funde gegeben wird.⁴⁹⁷ Ausser den erwähnten Funden gehört dieser Zeit eine bestimmte Keramik die eigentlich die letzte Stufe einer langen mit der Paraćiner Gruppe beginnenden Entwicklung darstellt.

Am Ende des V. und zu Beginn des IV. Jahrhunderts werden alle Siedlungen in der Ebene verlassen, was schwer mit der historischen Überlieferung von den Tribalen in Einklang zu bringen ist.⁴⁹⁹ Wohl ist mit der Tatsache zu rechnen das zur Zeit der Peloponesischen Kriege das Interesse der Griechen für die Kontakte mit den Barbaren abgenommen hatte. Durch den Bruch dieser Verbindungen liesse sich der Verfall der tribalischen Kultur erklären deren Träger Streifzüge nach Süden unternahmen und mit Philipp II und Alexander in Konflikte gerieten.

Proterozoic
60 J. 4

T. 1

TABLE

preloži
GD I-A

T. 1

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

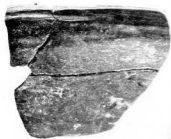
11

12

1—12 — Sarina međa, Svetozarevo, keramika iz zemunice 1.

ГОДА

1

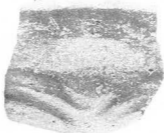
2

3

4

5

6

7

8

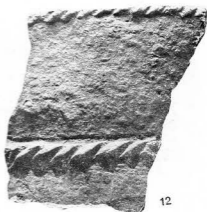
9

10

11

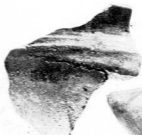

12

GDBA

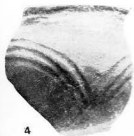
1

2

3

4

5

6

11784

7

8

9

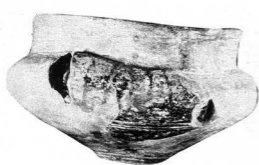

10

11

1—11 — Sarina meda, Svetozarevo, 1—8 — keramika iz zemunice 3, 9—11 — keramika iz jame za otpatke.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

1—6 — Sarina međa, Svetozarevo. 7 — Vecina mala, Majur. 8 — Miličevska reka, Novačka čuprija, Grčac. 11—12 — Groblje, Svilajnac. Donje Stiplje. 9—10 —

697

1

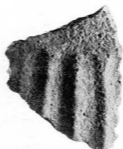
2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

1 — Kasarna, Cuprija. 2—3 Vecina mala, Majur. 4 — Vrbica, Dragocjvet. 5 — Budžicka mala, Donje Komarice. 6 — Zli potok, Donje Stiplje. 7 — Ceramidište, Bagrdan. 8—9 — Ive, Grčac. 10 — Crkva Lavstava — Kruška Lanište. 11 — Železnička stanica — Polje, Dvorište. 12 — Raskrsnica, Crnče.

SDT 6

1

2

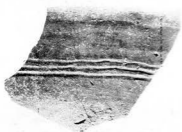
3

4

5

6

7

8

9

10

11

1—11 — Vrbica, Dragocvet, keramika iz zemunice.

1

2

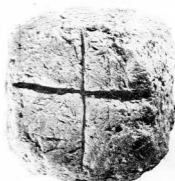
3

4

5

6

7

8

9

10

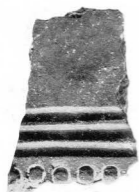

11

12

1—12 — Vrbica, Dragocvet. 1—6 — keramika iz zemunice. 7—12 — keramika iz sloja.

1

2

3

4

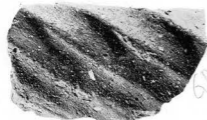
5

6

7

8

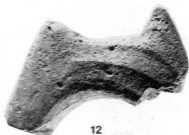
9

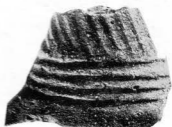
10

11

12

13

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

1—3 — Cosin potok, Šuljkovac. 4 — Bukovačka česma, Bukovče. 5 — Bare, Trnava. 6 — Staro selo, Lozovik. 7—9 — Sarina međa, Svetožarevo. 10 — Miličevska reka, Donje Stiplje. 11 — Budžicka mala, Donje Komarice. 12 — Ive, Grčac.

GDTB

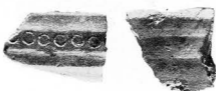
1

2

4

5

6

7

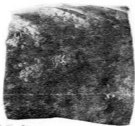
8

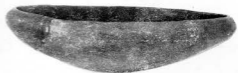
9

10

11

12

GDTB

1-9 — Bare, Vinovača. 10, 12 — Stublina, Supska. 11 — Kopani put, Svojnovo.

1

2

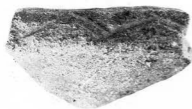
3

4

1 — Vecina mala, Majur. 2 — Vrbica, Dragocvet. 3 — Bare, Vinorača. 4 — Milićevska reka, Donje Stiplje.

GDI 2

1

2

3

4

5

6

7

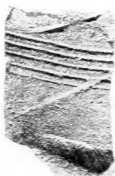
8

9

10

11

12

1-3 — Igralište, Belica (keramika iz mladog stratuma). 4-6 — Pod gradom, Oparić. 7-9 Bukovačka česma, Bukovče. 10-11 — Crkvina, Lozovik. 12 — Tranjina bara, Crnče-Siokovac.

1

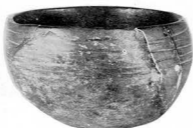
2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

1

2

3

GDE

4

5

6

7

8

9

10

11

12

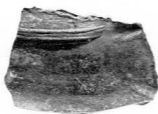

13

1—10 — Ceramidište, Bagrdan. 11—12 — Bare, Vinorača. 13 — Milićevska reka, Donje Stiplje.

1

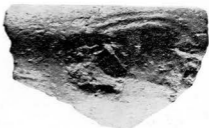
2

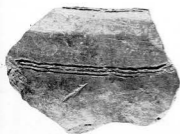
3

4

5

6

7

8

9

10

11

1 — Cvoraja-Ravnica, Sekurić. 2—3 — Kopani put, Svojnovo. 4 — Miličevska reka, Donje Stiplje. 5 — Stublina, Supska. 6, 8 — Briketnica, Čuprija. 7 — Raskrsnica, Crnče. 9—Rakinac. 10 — Matina ciglana, Svetozarevo. 11 — Ljuba vode, Kolare.

1

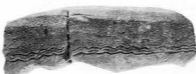
2

3

4

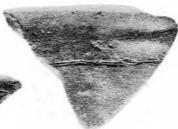
5

6

7

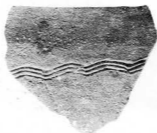
8

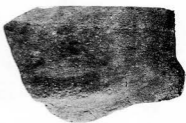
9

10

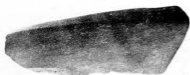

11

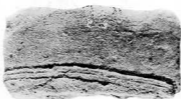

12

1—12 — Selište, Duboka, keramika iz mladeg stratuma.

1

2

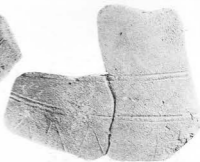
3

4

5

6

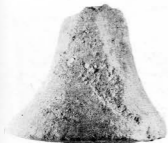
7

8

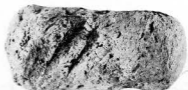
9

10

11

12

1

2

3

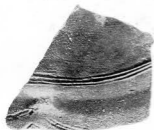
4

5

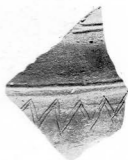
6

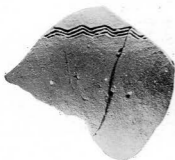
7

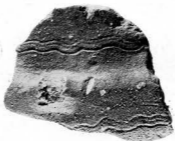
8

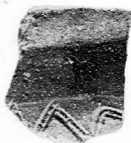
9

10

11

12

1-4 — Čeramidište, Bagrdan (keramika iz jame). 5-9 — Sarina međa, Svetozarevo. 10-12 — Vrbica, Dragocvet.

401c

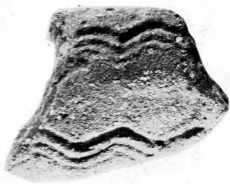
1

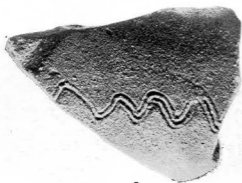
2

3

4

5

6

1-2 — Cerova kosa—Josički potok, Duboka. 3 — Markul, Dobra Voda. 4 — Krušar, Bagrdan. 5 — Ključ-Bare, Duboka. 6 — Slatina, Drenovac.

1

2

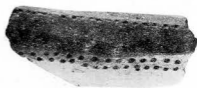
3

4

5

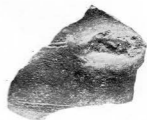
6

7

8

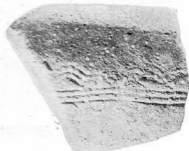
9

10

11

12

1 — Ulica Proleterskih brigada, Čuprija. 2 — Sarina međa, Svetozarevo. 3 — Alu ge, Azanja. 4—8 — Ceramište, Bagrdan. 9, 12 — Bučina, Duboka. 10 — Vecina mala, Majur. 11 — Reka — Kod izvora, Sekurič.

Gornji Račnik

II grupa

Sečivo
obradeno
fasetama
u obliku
dometog
bova u
sa izvijem
keajevne

Donje Štiple?

II grupa

Medojevac
I grupa

T. 21

Ha A1

Sečivo oblika
vano trapez-
stiv fasetama
koje polaze
od pstenastog
ojca i u ve-
lood, a
završavaju
se na
sečici

1

II gr. Beočić

Ha A-B

Jedno
prestoasto
okretno
u obliku

2

Belica
II grupa

oba
prestoaste
okretno

3

II grupa

4

5

6

Brestovac

7

Gligorac

trapezasto
sečivo

BrD - Ha A1

Donje Štiple
Donja Mala

9

10

Sre. m. m. k.
BrD
Ha A1

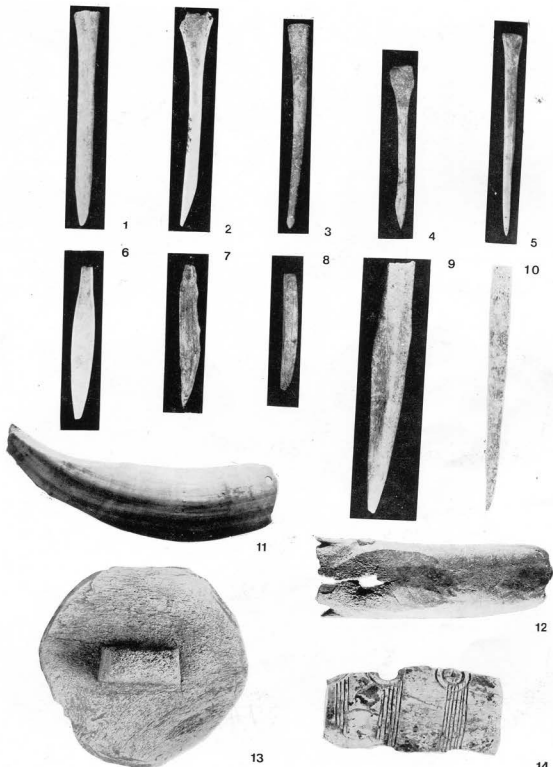
11

ignalište
u Dubokoj
sa elipsoidnom
glavom
BrD - Ha A1

1 - Vrelo, Gornji Račnik. 2 - Donja mala, Donje Štiple. 3 - Rudarski rov, Medojevac. 4 - Gumnište, Beočić. 5 - Gradina, Belica. 6 - Majdan Lukče, Kolare. 7 - Brestovac Topola. 8 - Gligorac, Donje Štiple. 9 - Donja mala, Donje Štiple. 10 - Sarina međa, Svetozarevo. 11 - Ignalište, Duboka.

1—5 — Donje Štiplje. 6 — Siljevica. 7 — Gornje Štiplje. 8 — Gornje Štiplje. 9 — Pavlove pojate, Lozovik. 10 — Grobljište-Borčić, Suljkovac. 11 — Bare, Trnava. 12 — Sarina meda, Svetozarevo. 13a, b — Macin potok, Raševica.

1, 3, 6, 11 — zemunica 3, Sarina meda, Svetozarevo. 4, 5, 7—9 — zemunica, Vrbica, Dragocvet.
10, 12, 14 — Ceramidište, Bagrdan. 2, 13 — Sarina meda, Svetozarevo.

1

2

3

4

5

6

1—4, 6 — Sarina meda, Svetozarevo. 5 — zemunica, Vrbica, Dragocvet.

1

GD IIa

"S" etfosage

2

3

4

5

6

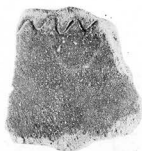
7

8

9

10

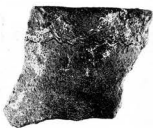

11

GD II a

1

2

3

4

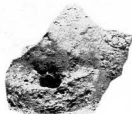
5

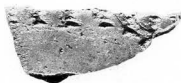
6

7

8

9

10

11

12

1—12 — keramika sa osnove objekta 1, Gradac, Lanište.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

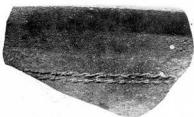
GD

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

1—2 — Crvena livada, Svetozarevo. 3 — Ljuba vode, Kolare. 4—5 — Bukovačka česma, Bukovče. 6 — Carina, Cuprija. 7 — Bulina voda, Smederevska Palanka. 8 — Petrus, Popovac. 9 — Crkva Lastavica, Lanište. 10 — Ceramidište Bagrdan. 11 — Drenovčić, Smederevska Palanka. 12 — Slatina, Drenovac.

1

2

3

4

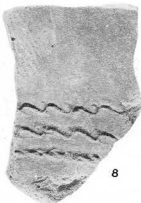
5

6

7

8

9

10

11

12

1 — Vrbica, Dragocvet. 2 — Igralište, Belica. 3 — Tranjina bara, Crnče-Siokovac. 4 — Raskrsnica, Crnče. 5 — Metaliste, Rašicevica. 6 — Ključ-Bare, Duboka. 7 — Reka, Gornji Račnik. 8 — Milićevska reka, Donje Stiplje. 9 — Ceramidište, Bagrdan. 10 — Reka, Bagrdan. 11 — Selište, Ribare. 12 — Crkvina, Lozovik.

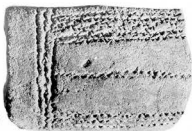
5D II

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

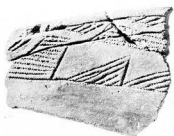

11

12

1—12 — Crvena livada, Svetozarevo.

1

2

3

4

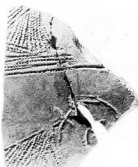
5

6

7

8

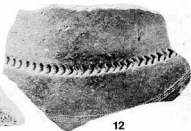
9

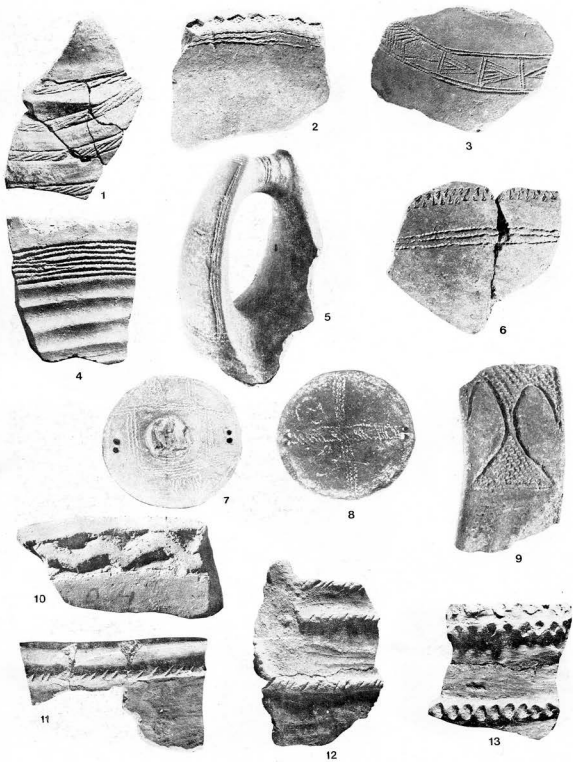
10

11

12

1—13 — Crvena livada, Svetozarevo.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

1—2 — Gradac, Lanište. 3 — Đula-Groblje, Ostrikovac. 4 — Ljuba vode, Kolare. 5 — Bare, Vinorača. 6 — Bukovačka česma, Bukovče. 7 — Vrbača, Dragocvet. 8 — Briketnica, Cuprija. 9 — Vecina mala, Majur. 10 — Slatina, Drenovac. 11—12 — Sarina međa, Svetozarevo.

GD III a

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

1

2

3

4

5

6

7

8

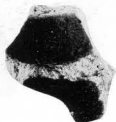
9

10

11

12

GND III B

1

2

3

4

5

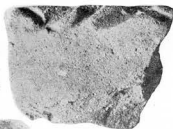
6

7

8

9

10

11

1—3, 5, 11 — Sarina međa, Svetozarevo. 7—9 — Crvena livada, Svetozarevo. 10 — Stublina, Supska.

1

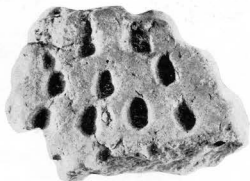
2

3

4

5

1

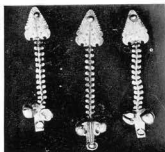
2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

1 — Lukička mala, Rajkinac. 2 — Crna Grača, planina Juhor. 3 — Crvena livada, Svetožarevo. 4—5 — Gradište, Majur (planina Juhor). 6 — Lipar, Donje Stiplje. 7 — Miloševac. 8 — Vinogradi, Batinac. 9, 12 — Sarina međa, Svetožarevo. 10 — objekt 2, Gradac, Lanište. 11 — Đula, Bresje.

1

2

3

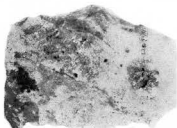
4

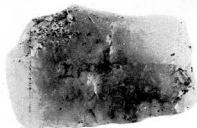
5

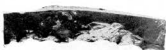
6

7

8

9

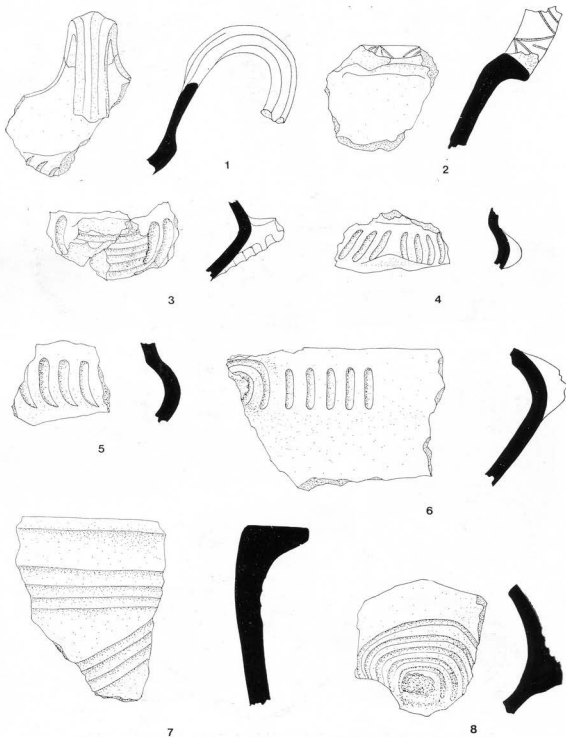

10

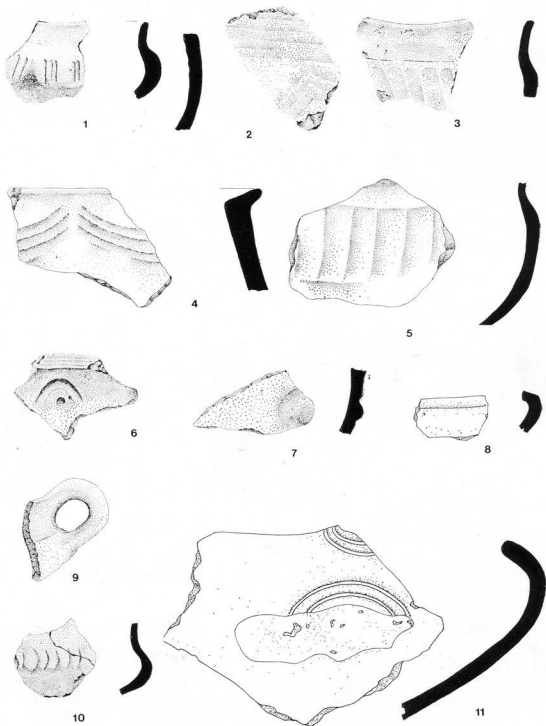

11

1 — Crvena livada, Svetozarevo. 2—3 — objekat 2, Gradac, Lanište. 4 — objekat 1, Gradac, Lanište. 5 — Ceramidište, Bagrdan. 6 — Raskrsnica, Crnče. 7 — Gradište, Majur. 8 — Vrbica, Dragocvet. 9 — objekat 1, Gradac, Lanište. 10—11 — Gradac, Lanište.

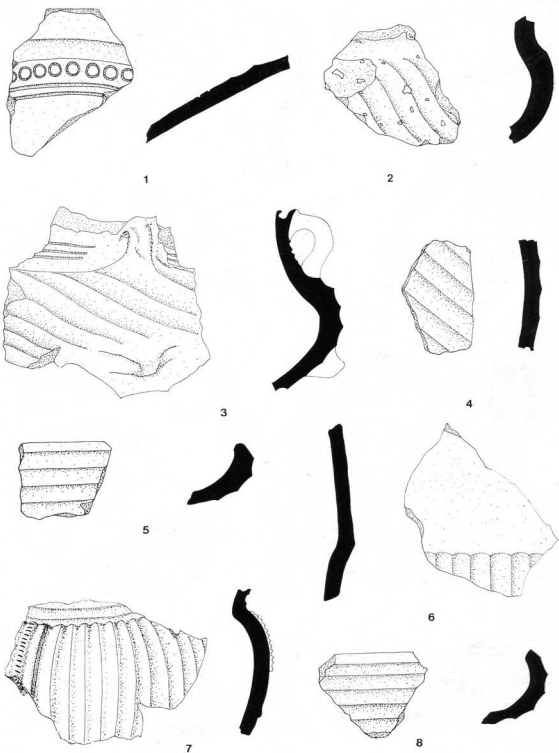
1—2 — zemunica 3, Sarina međa, Svetozarevo. 3 — Selište, Duboka. 4—6 — Bare, Trnava. 7 — Zemljoradnička zadruga, Gradac. 8 — Ive, Grčac.

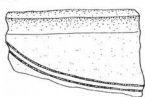
1—3 — Igralište, Duboka. 4 — Mučibaba-Rtovi, Borci. 5 — Adrovac, Rača. 6 — Dvorište T. Stefanovića, Raševica. 7 — Voljavče, Donje Štiple. 8 — Sarina međa, Svetozarevo. 9 — Odjavnica, Ribnik. 10 — Groljište-Borčić, Suljkovac. 11 — Ive, Grčac.

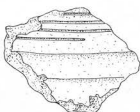
1—3 — Crkvina, Glibovac. 4 — Sarina međa, Svetožarevo. 5 — Kazanište, Međureč. 6 — Panadurište, Donje Stiplje. 8 — Velike livade, Donje Stiplje. 9 — Miličevska reka, Donje Stiplje. 10 — Staro selo, Lozovik.

1 — Drenovčić, Smederevska Palanka. 2 — Ive, Grčac. 3, 6, 8 — Vrelo, Azanja. 4 — Petrus, Popovac. 5 — Rakinac. 7 — Novačka čuprija Grčac.

1

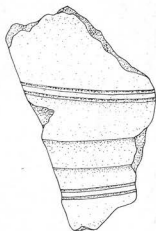
2

3

4

5

6

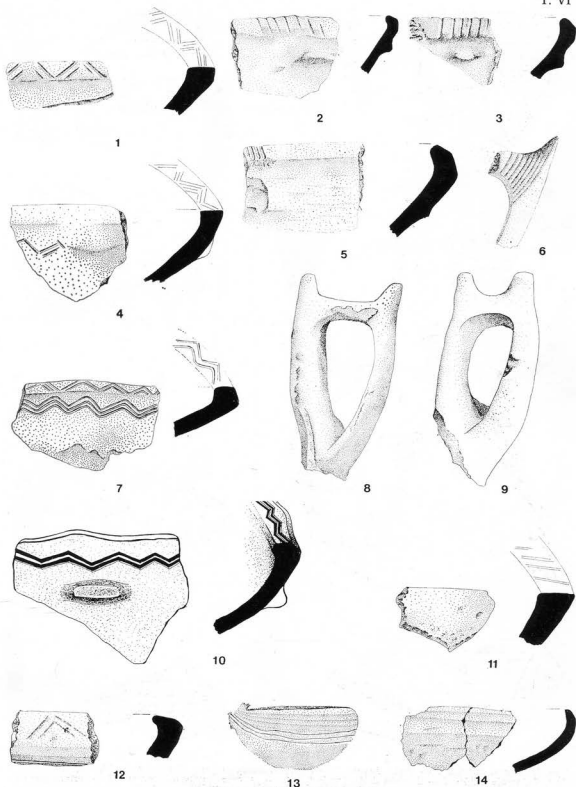

7

8

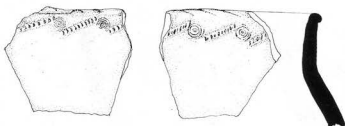
1—2 — Igralište, Belica. 3 — Rudina, Brajnovac. 4 — Gaj-Novine, Bunar. 5—6 — Rakinac. 7 — Zli potok, Donje Stiplje. 8 — Grobljište, Glogovac.

1 — Lipar, Donje Stiplje. 2—3, 9 — Miličevska reka, Donje Stiplje. 4 — Staro selo, Lozovik. 5 — Zemljoradnička zadruga, Donje Stiplje. 6 — Stublina, Supska. 7 — Ključ-Bare, Duboka. 11—12 — Gaj-Novine, Bunar. 13 — Paraćin. 14 — Matina ciglana, Svetozarevo.

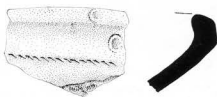
1 — Briketnica, Cuprija. 2 — Vrelo, Azanja. 3 — Zemljoradnička zadruga, Gradac. 4 — Crkvina, Glibovac. 5 — Voljavče, Donje Stiplje. 6 — Konjska dolja, Donje Stiplje. 7 — Sarina međa, Svetozarevo. 8 — Jerinin grad, Staro Selo. 9 — Velike livade, Donje Stiplje.

1

2

3

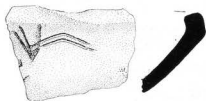
4

5

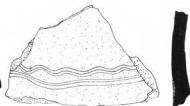
6

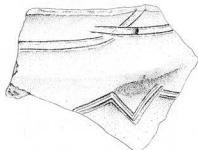
7

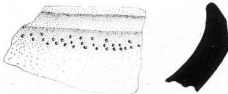
8

9

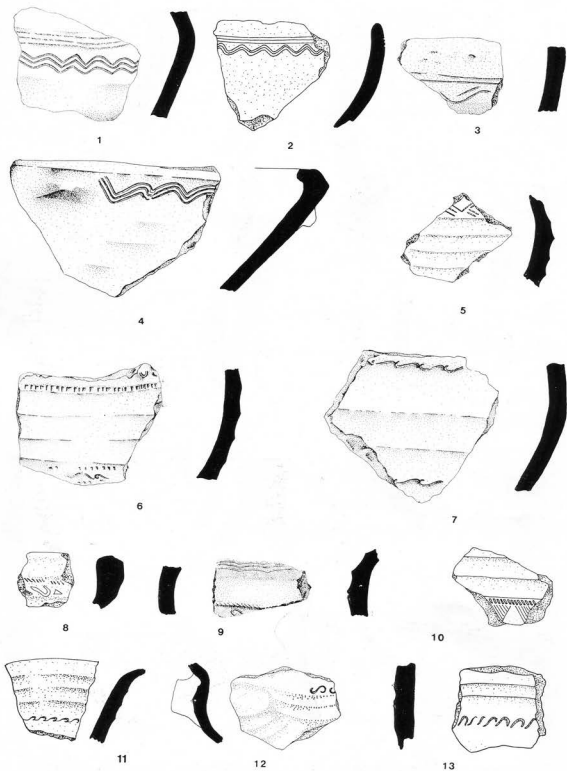

10

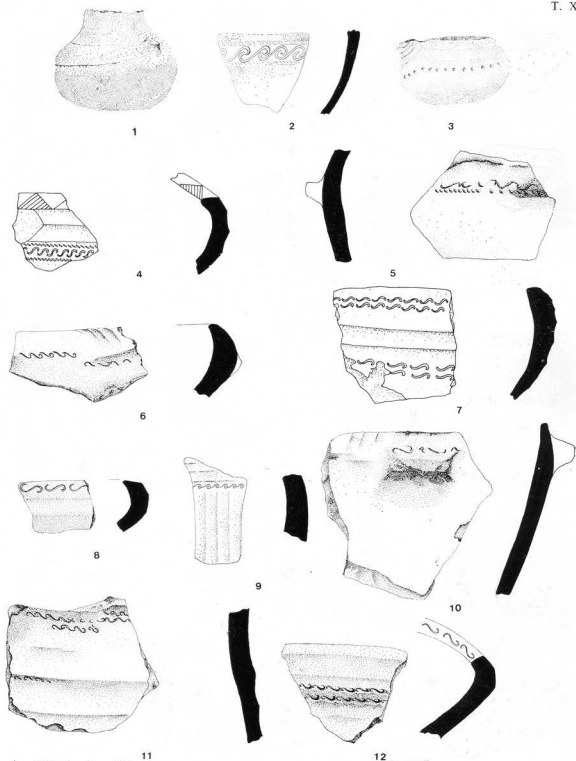

11

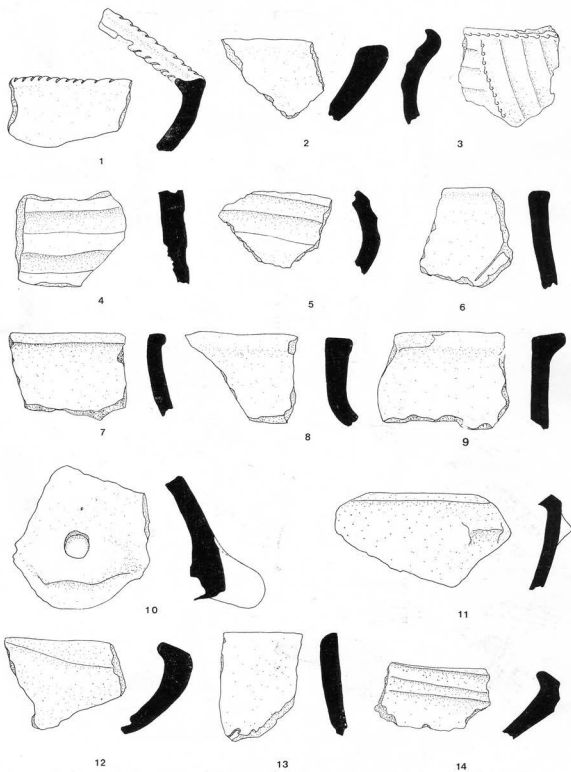
1 — Petrus, Popovac. 2—3 — Sarina međa, Svetozarevo. 4 — Raskrsnica, Crnče. 5 — Mučibaba, Veliko Krčmare.
6 — Rajkovića, Šuljkovac. 7 — Jerinin grad, Staro Selo. 8 — Gaj-Novine, Bunar. 9 — Crkvina, Glibovac. 10 —
Miličevska reka, Donje Stiplje. 11 — Zemljoradnička zadruga, Gradac.

1 — An, Svojnovo. 2 — Ive, Grčac. 3 — Velike livade, Donje Stiplje. 4 — Bukovačka česma, Bukovče. 5, 8 — Crkvina, Glibovac. 6 — Batal njive, Medojevac. 7 — Slatina, Drenovac. 9 — Imanje Randelovića, Trnava. 10 — Aluge, Azanja. 11 — Momčilov grad, Potočac. 12 — Reka, Siokovac. 13 — Zovljak, Sekurić.

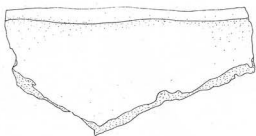
1 — Raševica. 2 — Briketnica, Čuprija. 3 — Paraćin. 4 — Rakinac. 5. — Ravne livade, Ratković. 6 — Jerinino brdo, Gradac. 7—8 — Đula, Ostrikovac. 9—10 — Crvena livada, Svetozarevo. 11 — Adrovac, Rača. 12 — Sarina međa, Svetozarevo.

1—10 — Grad, Prevešt. 11—13 — Zbekče, Gornji Račnik. 4 — Mala gradina, Siljevica.

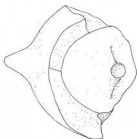
1

2

3

4

5

6

7

8

9

1 — Crkvice, Kalenovac. 2 — Mačija, Bukovac. 3 — Crkvice, Kaludra. 4, 6, 9 — Sarina međa, Svetožarevo. 5 — Crvena livada, Svetožarevo. 7 — Petrus, Popovac. 8 — Vidrovo, Grbice.